EMIL DUMEA

CATOLICISMUL ÎN MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Sapientia
Iaşi – 2003

Imprimatur
† Petru GHERGHEL
Episcop de Iaşi
25.07.2003

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DUMEA, EMIL
Catolicii din Moldova în secolul al XVIII-lea / Emil Dumea. - Iaşi : Sapientia , 2003
Bibliogr.
ISBN 973-8474-25-6

282(498.3)

© 2003 Editura SAPIENTIA
Institutul Teologic Romano-Catolic
Str. Th. V|sc|uţeanu 6
RO – 700462 Iaşi
Tel. 0232/225228
Fax 0232/211476
www.itrc.tuiasi.ro
email slupu@itrc.tuiasi.ro

CUPRINS

Cuprins 5
Introducere 9

CAPITOLUL I: Moldova de la începuturi până în scolul al XVIII-lea 15

1. Viaţa socio-politică a Moldovei până în secolul al XVIII-lea 15
1.1. Formarea şi începuturile statului Moldova (secolul al XIV-lea) . . . 15
1.2. Consolidarea statului moldav (secolul al XV-lea) 18
1.3. Moldova sub dominaţia otoman (secolele XVI-XVIII) 22
1.4. Organizarea socio-politică şi religioasă a Moldovei 24
2. Catolicismul în Moldova până în secolul al XVIII-lea 28
2.1. Influenţa politico-religioasă a Constantinopolului şi a bulgarilor (secolele I-XIV) 28
2.2. Cumanii şi episcopia lor (1227-1241) 32
2.3. Episcopia de Siret (1371-1434) 34
2.4. Episcopia de Baia (1418-1525) 36
2.5. Episcopia de Bacău (1607-1818) 38
2.5.1. Fondarea misiunii franciscanilor conventuali – 1623 39
2.5.2. Relaţia lui Bandulovi despre misiunea moldavă – 1646 . . . . . *42*

CAPITOLUL II: Prefecţi şi misionari în perioada 1700-1760 49

1. Prefecţii din 1689 până în 1744 49
1.1. Cadrul socio-politic al Moldovei în secolul al XVIII-lea 49
1.2. Giovanni Volponi (1689-1695) 54
1.3. Felice Zavoli (1695-1714; 1716-1719) 58
1.3.1. Iezuiţii şi şcoala lor la Iaşi 59
1.3.2. Misiunea încearcă să tr/iască într-o Moldovă revoltată împotriva turcilor 62
1.4. Alexandru Fischer (1714-1716) 65
1.4.1. Ciocniri între prefect şi iezuiţi 65
1.5. Silvestru d'Amelio (1719-1721) 69
1.6. Ioan Bossi (1721-1729) 71
1.6.1. Iezuiţii 72
1.6.2. Catolicii bilingvi (csàngòk = amestec) 74
1.6.3. Problemele generale ale misiunii 76
1.7. Romualdo Cardi Damioni (1729-1736) 79
1.7.1. Noi conflicte între conventuali şi iezuiţi 81
1.7.2. Intervenţia nereuşită a lui Cardi pentru protectoratul francez . 89

1.8. Francesco Pesci (1736-1739) 90
1.8.1. Misiunea moldav/ încercat/ de un nou r/zboi între trei mari puteri 91
1.8.2. Propunerea de numire a lui Manzi ca prefect 92
1.9. Giacinto Lisa (1739-1744) 93
1.9.1. Lisa în relaţii bune cu contesa Agnese Kalnoki Ferrati 95
1.9.2. Episcopul Jezierski în Moldova (1741) 97
1.9.3. Continu/ tensiunile dintre conventuali şi iezuiţi 102
1.9.4. Relaţia lui Ausilia despre starea misiunii – 1745 108
a) Episcopii şi reşedinţa lor 110
b) Clericii regulari 111
2. Prefecţii între 1744 şi 1760 113
2.1. Francesco Manzi (1744-1748) 113
2.1.1. Manzi, mare constructor de biserici şi case parohiale 113
2.1.2. Viaţa dur/ a misionarilor 115
2.2. Carlo Leonardi (1748-1749) 117
2.3. Clemente Laidet (1749-1755) 117
2.3.1. Scaunul episcopului de Bac/u, transferat la Sniatyn – 1752 . 119
2.4. Giuseppe Cambioli (1755-1760) 120

CAPITOLUL III: Misiunea şi prefecţii între 1760 şi 1800 123

1. Prefecţii dintre 1760 şi 1784 123
1.1. Giovanni Crisostomo Di Giovanni (1760-1763) 123
1.1.1. Relaţia despre starea misiunii din 1762 . . . . . *124*
a) Un vechi conflict: conventualii nu suport| prezenţa iezuiţilor 125
b) Comunit|ţile catolice şi misionarii lor 128
c) Catolicii ruteni 129
1.2. Giuseppe Oviller (1763-1766) 129
1.3. Antionio Gavet (1766) 130
1.4. Giovanni Crisostomo Di Giovanni (1766-1768) 132
1.5. Giuseppe Carisi (1768-1770) 133
1.6. Antonio Mauro (1774-1777) 134
1.7. Giuseppe Martinotti (1777-1779) 136
1.7.1. Relaţiile dificile dintre Martinotti şi misionari; catolicii bilingvi *136*
1.7.2. Ultimul episcop polon de Bac/u (1782-1789) *138*
1.8. Antonio Mauro (1779-1784) 140
2. Ultimii prefecţi din secolului al XVIII-lea 142
2.1. Fedele Rocchi (1784-1795) 142
2.1.1. Activitatea misionarilor 144
a) Misionarii în dificultate 144
b) Rocchi în relaţii bune cu autorit|ţile politice 147
2.1.2. Din nou problema catolicilor bilingvi; naţionalismul ungar . 149

2.2. Michele Sassano (1796-1799) 152
2.2.1. Misionarii 154
a) Activitatea misionar| şi limba român| 155
b) Cateheza şi „dasc|lii” 159
2.3. Vincenzo Gatt (1799-1802) 161
2.3.1. Gatt în conflict cu misionarii care p/r/sesc misiunea *163*
2.3.2. Gatt şi Silvestri în conflict cu catolicii din S/b/oani şi T/m/şeni . 165
2.3.3. Gatt revocat din funcţia de prefect 166
2.4. Domenico Brocani (1802-1806) 168
2.4.1. Starea misiunii şi lipsa misionarilor 168
2.4.2. Propunerea de numire a unui episcop de Bac/u 170

CAPITOLUL IV: Condiţiile misiunii în secolul al XVIII-lea 173

1. Condiţiile interne 173
1.1. Comunit|ăţile catolice în a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea . 173
1.1.1. Comunit/ăţile între 1754-1762 174
1.1.2. Comunit/ăţile între 1762-1789 176
1.1.3. Comunit/ăţile în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea 187
a) Catolicii de rit oriental 194
b) Dasc|lii (cânt|reţi şi catehei) 196
1.2. Viaţa social| şi credinţa catolicilor 198
1.2.1. Catolicii în relaţia lui Ausilia – 1745 200
1.2.2. Practica sacramental/ 203
a) Înmormânt|rile 205
b) C|s|toriile 208
1.2.3. Alte aspecte pozitive şi negative în practicarea credinţei în ultimele trei decenii ale secolului al XVIII-lea 212
a) Bâlciurile (hramurile bisericilor) 214
2. Condiţii externe 216
2.1. Episcopii de Bac|u 216
2.2. Protectoratul şi relaţiile cu domnitorii locali 223
2.2.1. Protectoratul 223
2.2.2. Relaţiile cu domnitorii locali 229
2.3. Raporturile cu ortodocşii 233
2.3.1. Relaţiile dintre misionari şi clerul ortodox *234*
2.3.2. Relaţiile dintre credincioşii catolici şi cei ortodocşi 239

Concluzie 243
Anexe 248
Abrevieri 285
Bibliografie 287

INTRODUCERE

Cercet|rile care au ca obiect prezenŢa catolic| în Moldova au fost întotdeauna puŢine, inclusiv cele cu privire la imigraŢia unor catolici din Transilvania în Moldova, început| în secolul al XVIII-lea. Pentru acest motiv, subiectul acestei disertaŢii s-a limitat la prezenŢa catolic| în acest principat al actualei Românii, şi tocmai la aceast| perioad| puŢin cunoscut| înşişi catolicilor moldoveni.

Înaintea secolului aflat în discuŢie în teza noastr|, prezenŢa catolic| în Moldova s-a concretizat în existenŢa Episcopiei de Milcov sau a cumanilor (1227-1241), voit| de coroana maghiar|, apoi în cele de Siret (1371-1434), Baia (1418-1525) şi Bac|u (1607-1818), constituite în contextul intereselor coroanei catolice polone. În cadrul acestei din urm| episcopii, în 1625, CongregaŢia *De Propaganda Fide* a încredinŢat Ordinului Franciscanilor Minori Conventuali destinele catolicismului în Moldova, constituind, astfel, misiunea „prim-n|scut|" a acestei congregaŢii.

Pân| în secolul care intereseaz| studiul nostru, conventualii au întâmpinat multe dificult|Ŧi într-o Moldov| supus| st|pânirii otomane şi devastat| de numeroase r|zboaie şi jefuiri, pentru a putea conserva în „turma catolic|" mica minoritate catolic|, ce num|ra spre sfârşitul anului 1600 circa 300 de suflete. Începând din perioada aceea, atât de dur| pentru istoria civil| şi religioas| a statului moldav, disertaŢia noastr| urm|reşte pas cu pas misionarii şi credincioşii catolici pe toat| durata secolului al XVIII-lea, încercând s| expun| cronologic şi sintetic principalele probleme ale misiunii catolice, care num|ra la sfârşitul acestui secol circa 13.000 de catolici.

În ceea ce priveşte problemele principale ale misiunii, primul capitol trebuie considerat ca o introducere necesar| în istoria laic| şi religioas| a Moldovei din secolul al XVIII-lea, cu reflecŢii şi în misiunea conventualilor. În capitolul al II-lea şi al III-lea, în schimb, vom încerca s| prezent|m viaŢa şi activitatea misionarilor, dificult|Ŧile muncii pastorale, viaŢa lor cotidian| în micile şi s|racele lor comunit|Ŧi, care erau ca nişte insuliŢe într-o mare ortodox|. La momentul oportun nu vor lipsi referinŢele la inserarea lor în contextul unei Moldove care, abia spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, începe s| se bucure puŢin de linişte şi de o relativ| stabilitate politic| şi social|. Şi probabil c| nu este lipsit de importanŢ| s| subliniem faptul c| misionarii conventuali italieni se adaptau cu uşurinŢ| contextului local, mul-

ţumindu-se cu puţin, înv|ţând puţin limba român| şi câteva cuvinte în dialectul maghiar *csàngòk*; dar au existat şi destui misionari care au înv|ţat foarte bine limba român|, f|când şi traduceri în aceast| limb| pentru uzul catehetic al misionarilor. Trebuie ad|ugat şi faptul c|, date fiind condiţiile de viaţ| prezente acolo, nu puţini au fost misionarii care au dorit s| plece înapoi în Italia şi în conventurile lor, în speranţa unei vieţi mai puţin agitate.

Dac| în capitolul al II-lea şi al III-lea se încearc| conturarea unui cadru cronologic al vieţii şi activit|ţii misionarilor, ultimul capitol este rezervat unei analize globale a condiţiilor catolicilor, observând apoi cu atenţie stilul lor de viaţ|, ca şi felul în care îşi tr|iau credinţa, cu valorile şi inevitabilele insuficienţe şi, în sfârşit, raportul lor pacific cu ortodocşii. Mai ales pentru a doua jum|tate a secolului, vom încerca s| tras|m un cadru destul de complet al evoluţiei numerice a comunit|ţilor, al organiz|rii lor în jurul principalelor centre misionare şi a parohiilor, dând cititorului posibilitatea de a înţelege cum şi în ce context s-a consolidat catolicismul moldav la sfârşitul secolului al XVIII-lea, o consolidare care va reprezenta baza unei ulterioare dezvolt|ri, lente, dar sigure, a misiunii, dezvoltare intern|, organizatoric|, dar şi pastoral| şi spiritual|, concretizat| în înfiinţarea Episcopiei de Iaşi, în 1884, şi a provinciei Ordinului Franciscan al Fraţilor Minori Conventuali, în 1895.

Atenţia celui de al IV-lea capitol se opreşte şi asupra condiţiilor externe ale misiunii, asupra acelor factori, instituţii şi personaje care au influenţat – chiar dac| puţin notabil, trebuie spus – progresul misiunii. Nu vom evita, deci, s| îi prezent|m pe episcopii de Bac|u şi rarele lor intervenţii în viaţa diecezei lor. Se va vorbi şi despre protectoratul marilor puteri europene, precum Polonia, Rusia şi Austria, un protectorat care va face foarte puţin pentru minoritatea catolic| moldav|, care în majoritatea cazurilor nu reprezenta pentru ei nici un interes, neputând avea vreun un interes sau avantaj dintr-o misiune în care, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, num|rul catolicilor dep|şea cu puţin 13.000 de suflete. Nu va fi trecut cu vederea nici raportul pe care îl aveau misionarii cu autorit|ţile locale, domnitorii, boierii şi clerul ortodox; din aceast| analiz| reiese clar c| în Moldova domnea toleranţa religioas| (cu excepţia câtorva conflicte între misionari şi clerul înalt), toleranţ| impus| şi de diferitele acorduri şi tratate internaţionale semnate între Înalta Poart|, sub a c|rei dominaţie se afla Moldova, şi marile puteri europene.

Unele aspecte aparte ale misiunii au constituit obiectul unor studii aprofundate, de exemplu, controversele dintre conventuali şi iezuiţi, controverse începute înc| din momentul sosirii la Iaşi a câtorva iezuiţi

polonezi la jum|tatea secolului al XVI-lea, şi încheiate cu suprimarea Societ|ii în 1773[1].

Lucrarea lui Pall pe aceast| tem| prezint| în detaliu toat| problematica, adic| toate conflictele dintre membrii celor dou| ordine prezente în capital|, adic| în Iaşi, de la sosirea c|lug|rilor polonezi din Societate la jum|tatea secolului al XVII-lea, pân| la suprimarea Societ|ii în 1773, şi, pentru acest motiv, credem c| nu mai putem ad|uga nimic nou acestei teme. Ne permitem câteva observaii personale. Autorul este un franciscan, şi uneori d| crezare prea mare unor documente scrise, la rândul lor, de prefeci, de asemenea franciscani, adic| cu o oarecare optic| ce nu reuşea s| vad| şi s| înţeleag| în contextul timpului utilitatea unui alt ordin. Sau, antrenat în lectura şi în prezentarea conţinutului documentelor, Pall nu reuşeşte, credem noi, s| se desprind| suficient de mult de ceea ce s-a scris cu mult timp înainte pentru a-şi crea o imagine imparţial| asupra faptelor în ele însele şi asupra motivelor ce au generat aceste tensiuni inutile, dac| nu chiar nocive, pentru binele spiritual atât al catolicilor moldoveni, cât şi al misionarilor.

Aceast| viziune oarecum unilateral|, adic| supraevaluând interesele proprii, propriul ordin religios, aducând şi acuzaii nedrepte clerului diecezan, se observ| imediat în opera în dou| volume a unui alt franciscan, pr. Petru Toc|nel[2]. S-a scris apoi un studiu dedicat temei delicate a originii

---

[1] Cf. F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", în *Diplomatarium italicum*, 4, Roma 1939.

[2] Autorul crede c| provincia lui natal|, „Sfântul Iosif", înfiinţat| în 1895, a fost lipsit| de unele drepturi fundamentale ale ei nu doar de autorit|ile comuniste, care au scos-o în afara legii în 1948, dar, mai r|u, c| a fost de-a dreptul împiedicat| şi comb|tut| şi de clerul diecezan şi de autorit|ile ecleziastice ale diecezei de Iaşi, aliate într-o oarecare m|sur| cu autorit|ile comuniste pentru a lovi provincia şi membrii ei. Credem c| este de datoria noastr|, pentru a-i pune în gard| pe cei care nu cunosc faptele, s| cit|m câteva rânduri din introducerea sa, cu care nu suntem de acord, întrucât sunt false, cel puţin, în ceea ce priveşte raportul dintre franciscanii conventuali şi clerul diecezan de Iaşi, în perioada de dup| 1948: „Oferim rodul eforturilor noastre (adic| volumul s|u, n.n.) pentru martirizata Provincie a sfântului Iosif în cea de-a LXX-a aniversare a deschiderii ei şi fiilor ei, dintre care muli, datorit| credinţei lor, datorit| ataşamentului lor faţ| de Biserica Roman| şi de Ordinul Franciscan, au îndurat şi îndur| înc| persecuii şi închisoare din cauza duşmanilor lui Dumnezeu şi maltrat|ri din partea unora care, în loc s| se uneasc| cu ei în ap|rarea drepturilor Bisericii şi în fidelitatea faţ| de Pontiful Roman, într-un moment atât de dur, profitând de circumstanţe pentru a-şi uzurpa pretinse drepturi, m|rind astfel durerea şi am|r|ciunea c|lug|rilor aduşi în imposibilitatea de a se ap|ra şi de a fi ap|rai. Cu greu va putea timpul s| şteargă aceast| pagin| atât de trist| a istoriei Bisericii Catolice din România": P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 3/1, Padova 1960, VII. Dup| 1948, relaiile dintre clerul diecezan, r|mas în libertate limitat| şi controlat| de

etnice a catolicilor moldoveni bilingvi, „ceang|i" sau secui, care au început s| emigreze din Transilvania spre Moldova, pe la jum|tatea secolului al XVIII-lea, un proces de emigrare care se va termina spre sfârşitul anului 1800[3]. Autorul, un român, afirm| c| majoritatea acestora erau ini□ial români, supuşi în Transilvania unui proces de maghiarizare şi constrânşi s| îmbr|□işeze catolicismul în speran□a unei vie□i mai bune. Istoriografia maghiar|, în schimb, afirm| c| ei reprezint| o ramur| a maghiarilor. Cum nu intr| în inten□iile lucr|rii noastre cercetarea originii etnice şi a limbii acestor secui, ne vom limita s| prezent|m şi s| analiz|m pe scurt ceea ce ne spun documentele despre ei şi, pân| în prezent, putem spune c| toate izvoarele afirm| c|, înc| de la sosirea lor în Moldova, aceşti imigran□i vorbeau ambele limbi, un dialect al limbii maghiare, aşa-numita *csàngòk* (adic| „corcitur|"), şi limba român|. În schimb, al□ii, sosi□i şi ei din zona transilvan| a secuilor, vorbeau numai limba român|, aşa cum printre cei nou sosi□i erau şi unii, pu□ini la num|r, care vorbeau doar dialectul amintit. L|s|m etnologilor şi filologilor sarcina de a clarifica *sine ira et studio* toat| problematica aceasta; pe noi ne intereseaz| numai aspectul ecleziastic al problemei, chiar dac|, atunci când vom întâlni documente de acest gen, ne vom permite câteva reflec□ii scurte şi, sper|m, utile.

În ceea ce priveşte bibliografia, trebuie s| spunem c| exist| pu□ine studii care trateaz| în mod expres catolicismul moldav în secolul al XVIII-lea. În afar| de cele dou| lucr|ri ale lui George C|linescu (studii cu caracter fragmentar, şi care ating doar rareori esen□a faptelor şi a perioadelor în discu□ie)[4], care îmbr|□işeaz| un arc de timp cuprins între jum|tatea secolului al XVII-lea şi sfârşitul secolului al XVIII-lea, de primul volum despre istoria catolicismului în Moldova în anii 1800 de Toc|nel[5], ca şi de cartea deja citat| a lui Pall despre controversele dintre conventuali şi iezui□i în Moldova, nu exist| alte studii nici analitice, nici sintetice despre perioada care intereseaz| lucrarea noastr|. Pentru acest motiv, disertа□ia prezent| este construit| deseori inspirându-se direct din documente, mai ales din cele din arhiva Congrega□iei *De Propaganda Fide*.

---

comunişti, şi clerul regular, scos în afara legii în acest an, r|mân înc| de studiat.

[3] Cf. D. M{RTINAŞ, *L'origine dei cattolici di Moldavia*, Padova 1987.

[4] Cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII", în *Diplomatarium italicum*, 1, Roma 1925; Cf. G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani nella Moldavia nei sec. XVII e XVIII", în *Diplomatarium italicum*, 4, Roma 1939.

[5] Cf. P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 3/1, Padova 1960, 3-52.

În lucrarea noastr| am adus şi multe documente (fragmente sau texte complete) care, normal, nu au fost prezentate la sfârşitul studiilorsus sau în alte studii şi colecţii de documente. Am f|cut aceasta nu doar pentru a completa lucrarea cu alte informaţii, dar şi pentru a oferi posibilitatea unor viitoare aprofund|ri ale acestui secol al XVIII-lea, despre misiunea din Moldova.

Apoi, din documente, fie în note, fie în corpul textului, ne-am oprit asupra acelor p|rţi, asupra acelor fragmente pe care le-am considerat mai reprezentative pentru a ilustra realitatea vie a misiunii în toat| complexitatea. Am încercat s| nu pierd din vedere nici analiza global| şi sintetic| a problemelor şi o judecat| istoric| imparţial|, cu puncte de plecare pentru alte aprofund|ri; deseori am considerat util şi important s| d|m glas documentelor, pentru a „retr|i" glasuri şi timpuri din trecut. Adic| ni s-a p|rut util| şi important| încercarea de a aduce în prezent, atât cât este posibil, un timp şi o realitate din trecut, aşa cum era atunci, l|sând îns| spaţiu, repet|m, unor viitoare lucr|ri, pornind tocmai de la baza documentar|. În sfârşit, credem c| lucrarea noastr|, pentru o perioad| şi o zon| bine determinate, este, în acest sens, o lucrare oarecum de pionierat.

Nu spunem acestea pentru a acoperi lipsurile lucr|rii noastre, de altfel, inevitabile. Ne gândim deja la punctele unor viitoare cercet|ri şi aprofund|ri, ca, de exemplu, o îmbog|ţire a temei noastre, folosindu-ne de documentele misiunii moldave, care înc| nu au fost catalogate, prezente în Arhiva de Stat din Iaşi, documente confiscate de autorit|ţile comuniste din arhiva Episcopiei Catolice de Iaşi şi a c|ror catalogare a început în 1997. Mai exist| apoi multe documente în Arhiva Curiei Generale a Ordinului Fraţilor Minori Conventuali din Roma, cu privire la catolicismul din Moldova. Am consultat unele, dar, din nefericire, nici aceste documente nu au fost catalogate înc| şi se afl| înc| într-o arhiv| cu caracter privat. Suntem siguri c| o consultare atent| a documentelor prezente în aceste dou| arhive vor aduce nout|ţi pentru istoria catolicismului în Moldova, motiv pentru care nu putem spune c| lucrarea noastr| epuizeaz| tema în discuţie; pe de alt| parte, credem c|, în linii mari, ceea ce va fi prezentat în paginile noastre poate fi considerat ca suficient pentru a ne face o imagine clar|, chiar dac| nu complet| în detaliu, asupra misionarilor şi asupra misiunii moldave în secolul de care ne ocup|m.

Cum autorul nu are cunoştinţe de limb| maghiar|, a fost destul de nepl|cut pentru el faptul c| nu s-a putut folosi de unele lucr|ri despre catolicii moldavi bilingvi („ceang|i"), mai ales articole mai mult sau mai puţin ştiinţifice. Am încercat s| acoperim aceast| lips| folosindu-ne de cartea

lui D. M|rtinaş, menţionat| mai sus, care ia în discuţie şi evalueaz| tot ceea ce a fost scris despre aceşti „ceang|i".

Ca noutate, oprindu-ne mai ales asupra documentelor consultate, teza puncteaz| şi pune în context, în capitolul al III-lea, problema bilingvismului catolicilor numiţi „ceang|i", un fapt care, credem noi, ar aduce o clarificare tuturor celor care, debitori unei mentalit|ţi destul de r|spândite, consider| acest grup ca având o origine aproape pur românească, sau acelora care, suferind de aceeaşi problem|, îi consider| ca pe o ramur| a aceluiaşi arbore maghiar. În sfârşit, în privinţa acestei minorit|ţi etnice s-au ciocnit şi se ciocnesc înc| interese politice şi chiar religioase (mai ales din partea maghiar|), care nu au adus nimic bun şi util acestor „ceang|i". Pe lâng| aceast| problem|, la a c|rei clarificare sunt chemaţi s| contribuie etnologii şi lingvişti, am încercat în capitolul al IV-lea s| schiţ|m o panoram| global| şi sintetic| a principalelor probleme interne şi externe ale catolicismului moldav, mai ales pentru a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea, şi sper|m c| prin citirea acestui ultim capitol s| se poat| ajunge la o imagine cât de cât satisf|c|toare cu privire la tema aflat| în discuţie.

Metoda care st| la baza cercet|rii noastre este mai curând cea analitic| decât cea sintetic| pentru capitolele al II-lea şi al III-lea, şi aceasta pentru singurul motiv c|, aşa cum am spus, subiectul global al tezei noastre nu a fost obiectul nici unui studiu aprofundat. În schimb, în ceea ce priveşte capitolul al IV-lea, am încercat s| folosim modalitatea sintetic| de abordare şi de expunere a problemelor misiunii moldave.

CAPITOLUL I

MOLDOVA DE LA ÎNCEPUTURI PÂN{ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA (Scurt| privire sintetic|)

1. Via]a socio-politic| a Moldovei pân| în secolul al XVIII-lea

1.1. Formarea şi începuturile statului Moldova (secolul al XIV-lea)

Începuturile statului moldav trebuie situate la nord, aproape de Polonia, şi în pasul care duce în Ungaria. De pe teritoriile coroanei maghiare, dup| consolidarea acestui stat în secolele XI-XIII, traversând Carpa]ii prin pasul nordic al Dornei, din coloniile ungare şi saxone, se stabilesc în nordul viitoarei Moldove, pe la sfârşitul secolului al XIII-lea. În acest context de avansare maghiar| şi, implicit, de rela]ii pacifice, dar şi de tensiuni între maghiari şi autohtoni sau români, se încadreaz| introducerea noastr| despre formarea statului moldav. Vom încerca s| fim cât se poate de scur]i şi sintetici în prezentarea statului moldav de la începuturi pân| în secolului al XVIII-lea, perioad| în care se încheie cronologic lucrarea noastr|. Aceast| introducere istoric| se împarte în dou| p|r]i; prima încearc| s| demonstreze tr|s|turile fundamentale ale istoriei civile şi religioase ortodoxe a Moldovei, iar a doua ne conduce printre fragilele Episcopii catolice de Milcov (sau a cumanilor), Siret, Baia şi Bac|u, în istoria catolicismului în Moldova pân| la începutul secolului al XVIII-lea, când intr|m mai în profunzime în prezentarea şi în analiza aspectelor fundamentale ale catolicismului la est de Carpa]i, pentru toat| durata secolului al XVIII-lea.

La începutul secolului al XIV-lea, ca şi în secolul precedent, regii maghiari au fost nevoi]i s| lupte de multe ori împotriva t|tarilor intra]i în Moldova, care încercau s| traverseze Carpa]ii, pentru a intra în teritoriile coroanei maghiare. Unul dintre aceste r|zboaie a fost dus în 1343 de c|tre armata regelui ungar Ludovic, cu care s-au unit şi românii din Maramureş, conduşi de Dragoş. T|tarii au fost învinşi la est de Carpa]i, iar regele polon Cazimir i-a constrâns s| se mute şi mai mult spre est, astfel încât românii lui Dragoş au putut s| se stabileasc| liniş]i]i în viitoarea Moldov|. În anul 1352, sau în cel urm|tor, regele Ludovic a hot|rât s| întemeieze o provincie la est de Carpa]i, sub conducerea lui Dragoş, dar vasal| lui. În inten]ia regelui, aceasta reprezenta scutul de ap|rare împotriva

t|tarilor. Centrul noii provincii a fost stabilit la Baia, unde exista şi o puternic| colonie de saxoni, provenind din zonele transilvane de Rodna şi Bistriţa.

În timpul lui Dragoş şi a fiului s|u, Sas, în Maramureş exista un principe român, Bogdan, în conflict cu regii Ungariei, pentru c| aceştia încercau mereu s| subjuge şi românii. În 1359, nemaiputând s| suporte pretenţiile coroanei maghiare, Bogdan şi o escort| a lui au venit în Moldova[1]. Aici, vrând s| preia puterea, au luptat cu fiii lui Sas, pretendenţi la tron. Cu toate c| aceştia au primit ajutor maghiar, Bogdan a învins. Imediat a cucerit simpatia şi ajutorul autohtonilor, astfel încât în istoriografia român| este considerat ca fondatorul statului Moldova, în anul 1359, când a intrat în aceast| provincie, care constituia marca de est a Ungariei.

În afar| de autohtoni[2], în sudul Moldovei mai locuiau înc| puţini cumani, o populaţie venit| din zonele dintre Urali şi Volga în secolul al XI-lea. În 1241, hoardele lui Gingis-Han au dat grave lovituri ruşilor, bizantinilor şi ungurilor. Îns| acum nu mai reprezentau un pericol atât de mare pentru aceste populaţii. În aceast| parte mai existau şi alte grupuri de populaţie, „brodnicii" şi „bolohovenii"[3].

În 1330 se constituise primul stat la sud de Carpaţi şi de Moldova, adic| Valahia (Úara Românească|). Începutul istoriei valahe este asem|n|tor celei moldave. Principele autohton, Basarab, nu a mai vrut s| fie supus regelui ungar, Carol Robert. În acest an, trupele sale au fost învinse într-o strâmtoare din Carpaţii Meridionali de c|tre Basarab. Astfel, anul 1330 a marcat începutul independenţei Valahiei. Transilvania, în schimb, a fost ocupat| de ungari în secolul al X-lea. Dup| încreştinarea lor la sfârşitul acestui secol, sub marele rege Ştefan cel Sfânt, care în 1001 a primit de la papa Silvestru al II-lea coroana de rege, în aceast| provincie au fost întemeiate trei episcopii latine (Oradea, Alba Iulia şi Cenad), sufragane marelui centru de la Esztergom. La hotarul cu Moldova, în strâmtorile Carpaţilor, coroana maghiar| a favorizat colonizarea secuilor, saxonilor şi a cavalerilor teutoni, cu scopul clar de a ap|ra frontierele de atacurile t|tare şi ale altor

---

[1] Trebuind s| traverseze râul, c|ţeluşa lui, Molda, s-a înecat. Râul a fost numit Moldova, de unde a derivat şi numele provinciei. O alt| explicaţie a acestui nume deriv| din cuvântul slav „molda", care înseamn| „râu sinuos".

[2] V. SPINEI, „Informaţii istorice despre populaţia românească| de la est de Carpaţi în secolele XI-XIV", în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol* (1977), 1-21.

[3] Cf. C. GIURESCU – D. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri şi pân|/ast|zi*, Bucureşti 1971, 220-225; P. DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècle*, Bucureşti 1978; Cf. G. KUUN, *Kodex Cumanicus*, Budapesta 1880; Cf. G. POPA - LISSEANU, *Brodnicii*, Bucureşti 1938.

triburi orientale[4]. Dup| înfrângerea de la Mohacs (1526), în 1541, zona oriental| a Ungariei a devenit „paşalâc" (provincie a imperiului otoman) turcesc şi trebuia s| pl|teasc| „haraci", adic| tribut; partea occidental| i-a revenit lui Ferdinand, fratele lui Carol Quintul, iar Transilvania, ca şi partea oriental| ungar|, a pl|tit aceiaşi „haraci" turcilor. În acel an, Transilvania s-a constituit ca principat autonom, independent de Ungaria, dar, cum am spus, sub dominaţie otoman|. Din punct de vedere religios, românii din Transilvania au r|mas ortodocşi (înc| de la sosirea ungurilor în Transilvania, românii intraser| în sfera de influenţ| religioas| bizantin|); mulţi dintre saxoni au trecut la confesiunea lui Luther şi o bun| parte dintre unguri au devenit calvini. În schimb, secuii, înrudiţi strâns etnic şi lingvistic cu ungurii, au r|mas catolici[5]. Aşa a început în Transilvania o lung| perioad| de confrunt|ri şi de ciocniri etnice şi religioase. Mai târziu, în 1700, o parte dintre românii Transilvaniei, p|strând ritul şi tradiţiile orientale, au acceptat comuniunea de credinţ| cu Roma; aceştia sunt greco-catolicii. În schimb, celelalte dou| naţionalit|ţi, germanii şi ungurii, urmeaz| politica religioas| a conduc|torilor lor din Alba Iulia, dup| principiul *cuius regio eius et religio*. Pân| la consolidarea casei imperiale catolice austro-ungare, mai puternici în Transilvania sunt principii calvini; dup| aceea, conducerea principatului le-a revenit catolicilor, de acum încolo mai liberi de turci, întrucât sub zidurile vieneze (1683) a început declinul inexorabil al imperiului semilunii.

Revenind în Moldova, succesorul lui Bogdan, Laţcu, a devenit catolic şi a contribuit la întemeierea Episcopiei latine de Siret. Dup| moartea sa, destinele sale au c|zut în mâinile fiicei sale, Margareta Muşat (sau fiica lui Bogdan), şi ea catolic|, protectoare a catolicilor şi mama dinastiei Muşaţilor. În 1375 a urcat pe tron fiul Margaretei, Petru, care a condus timp de 19 ani, adic| pân| în 1391. Inscripţiile de pe monede sunt în limba latin|, lucru care ne spune c| slavismul nu se impusese înc| în acea perioad| în faţa limbii latine în rândurile conduc|torilor moldoveni. În timpul succesorului s|u, Roman, restauratorul oraşului care îi poart| numele, hotarele sud-estice ale Moldovei ajungeau pân| la Marea Neagr|. În înt|rirea organiz|rii ecleziastice locale, principele a vrut o mitropolie care s| nu fie supus| scaunului patriarhal de Constantinopol. Dar abia mai târziu, la începutul

---

[4] Cf. C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pân| la moartea regelui Ferdinand I*, Bucureşti 1973, 124-132; 151-157.

[5] Scurte informaţii despre poporul secuilor, ca şi informaţii bibliografice generale despre ei, se afl| în: C. ALZATI, *Terra romena tra Oriente e Occidente. Chiese ed etnie nel tardo '500*, Milano 1981, 26-29.

domniei lui Alexandru cel Bun, patriarhul a recunoscut mitropolitul local, Iosif, consacrat de mitropolitul de Hali, în Polonia. Trebuie s| preciz|m c| leg|turile ecleziastice cu Constantinopolul nu au fost întrerupte şi c| primatul de onoare al acestui scaun patriarhal a fost recunoscut mereu în Moldova, ca, de altfel, în toat| lumea slav| ortodox|[6]. Cu ajutorul Poloniei, la moartea lui a urcat pe tron Ştefan, vasal acestei coroane, ca şi antecesorii s|i. Mormintele acestor principi se afl| într-o biseric| din R|d|uţi.

1.2. Consolidarea statului moldav (secolul al XV-lea)

Între anii 1400-1431, destinele Moldovei au fost în mâinile marelui principe Alexandru, fiul lui Roman, numit de popor „cel Bun". Úara se întindea de la râul Ceremuş la hotarele cu Pocuţia, ocupat| de Polonia, pân| la Nistru, şi de la râul Milcov pân| la oraşul Hotin. În sud-est, el a reuşit s| l|rgeasc| frontierele pân| la oraşele vecine cu Marea Neagr|, Chilia şi Cetatea Alb|. În 1413, pentru o anumit| perioad| de timp, şi Pocuţia a f|cut parte din Moldova. O ulterioar| l|rgire a frontierelor se va face abia în perioada marelui principe Ştefan (1457-1504), care va reuşi s| cucereasc| spre miaz|zi oraşul Cr|ciuna, aproape de Focşani, şi oraşele Ciceu şi Cetatea de Balt|, în Transilvania.

L-am amintit mai sus pe patriarhul de Constantinopol. În primul an al domniei lui Alexandru, patriarhul de Constantinopol l-a recunoscut pe mitropolitul Iosif şi, astfel, principele a putut s| dea und| verde organiz|rii ecleziastice a ţ|rii sale. El a întemeiat dou| episcopii, una la R|d|uţi, pentru nord, şi alta la Roman, pentru sudul ţ|rii. Mai târziu, sub principele Ieremia Movil| (1595-1600), se va întemeia o alt| episcopie, cea de Huşi. Alexandru a fost şi întemeietorul unor mari m|n|stiri, ca acelea de la Bistriţa şi Moldoviţa, şi a fost protectorul altor m|n|stiri, care au fost dotate de el cu bunuri, terenuri şi populaţie. La Suceava, el a adus relicvele lui Ioan cel Nou, un comerciant grec martirizat de mahomedani cu aproximativ un secol înainte, pentru c| a refuzat s| devin| musulman. Şi faţ| de alte religii, catolic| şi armean|, principele a fost foarte înţeleg|tor şi dispus s| le ajute. În ceea ce priveşte relaţiile dintre lumea ortodox| local| şi marele centru monastic grecesc, sfântul Munte Athos, erau deja

[6] Tocmai în aceast| perioad| se poate vorbi despre formarea unei organiz|ri ecleziastice ortodoxe în Moldova. Cu o bibliografie bogat|, faptul este analizat şi prezentat de: R. THEODORESCU, „Implicaţii balcanice ale începuturilor Mitropoliei Moldovei", în *Credinţ/ şi cultur/ în Moldova, II. Credinţ/ ortodox/ şi unitate bisericeasc/*, Iaşi 1995, 5-52; S. GOROVEI, „Întemeierea Mitropoliei Moldovei în contextul relaţiilor moldo-bizatine", în *Credinţ/ şi cultur/ în Moldova. II. Credinţ/ ortodox/ şi unitate bisericeasc/*, Iaşi 1995, 5-52.

în uz d|rile pe care principii şi marile autorit|ûi ecleziastice locale obişnuiau s| le fac| acestui centru de iradiere spiritual| în toat| lumea ortodox|, slav| şi greac|. Cu toate c| monedele cu stema Moldovei şi scrierile erau înc| în latin|, ca amintire parc| inconştient| a leg|turilor etnice (mai înainte şi religioase) ale poporului român cu Roma antic|, se constat| cu uşurinû| intrarea în Moldova a sferei de influenû| religioas| slavo-greac|. De exemplu, în timpul regimului lui Alexandru, la Suceava, c|lug|rul din Târnovo (Bulgaria), Grigore Tamblac, f|cea omilii în slav|, limb| care va deveni oficial| pentru documentele cancelariei, precum şi limba liturgic| a Bisericii ortodoxe locale.

În ceea ce priveşte raporturile cu vecinii, trebuie s| spunem c|, în 1402, Alexandru a semnat un tratat cu regele polon Vladislav Iagello, în care a acceptat s| fie vasalul lui. Tratatul reglementa şi o problem| financiar|, adic| o sum| pe care regele polon trebuia s| o pl|teasc| principelui moldav în schimbul regiunii Pocuûia, pe care o deûinea. Ca vasal al lui, Alexandru avea şi datoria de a-l ajuta pe rege în r|zboaiele sale. Trebuind s| lupte împotriva cavalerilor teutoni, armata moldoveneasc| a participat cu un corp de armat| la Marienburg, în 1422, când c|lug|rii cavaleri au suferit o grea înfrângere. Vladislav, în schimb, nu a fost loial cu supusul s|u. În 1412, a semnat la Lublin un tratat cu regele ungar, unde, printre alte probleme, într-un articol secret, a fost stipulat c|, în cazul în care Alexandru nu îl ajuta pe regele ungar în lupta împotriva turcilor, Moldova va fi împ|rûit| în dou|, o parte va fi dat| regelui polon, iar o alta celui ungar. Abia spre sfârşitul domniei sale a aflat Alexandru de acest articol secret din tratat şi, pentru acest motiv, a întrerupt relaûiile cu Polonia. În ultimul an al domniei sale (1431), a coalizat cu lituanienii împotriva polonilor, dar pân| la urm| Vladislav a reuşit s| îi înving| pe aliaûi. Cu ungurii el a avut relaûii bune. Aducem la cunoştinû| c|, în timpul domniei sale, în 1420, moldovenii au trebuit s| lupte pentru prima dat| împotriva turcilor, la Cetatea Alb|, pe care aceştia din urm| au vrut s| o ocupe.

Dup| moartea sa, probabil la începutul anului 1432, fiii s|i luptau între ei pentru cucerirea tronului. Şi nu doar ei, dar şi rudele şi toate acestea, pentru c| lipsea o legislaûie clar| cu privire la succesiunea la tron, aşa cum, de exemplu, pentru Occident stabilea dreptul de succesiune pentru primul n|scut de sex masculin. În acest caz, este uşor s| înûelegem c| toate rudele defunctului principe disputau puterea prin toate mijloacele posibile. Timp de aproape patru decenii, în Moldova au domnit în acelaşi timp dou| grupuri de fraûi, Iliaş şi Ştefan, apoi Roman şi Petru. Bogdan al II-lea, tat|l marelui principe Ştefan, a fost capturat şi decapitat de fratele lui, Petru Aron, în 1451. Acest din urm| principe, vasal polonilor, a fost primul care

a pl|tit tribut (haraci) turcilor. Aşa a început o istorie multisecular| de dominaţie otoman| în Moldova.

În prim|vara anului 1457, Ştefan, fiul principelui asasinat – Bogdan, a reuşit s| îl învingă pe fratele s|u, Petru Aron, care s-a salvat fugind în Polonia. Poporul l-a aclamat pe Ştefan ca principe, iar mitropolitul Teoctist, dup| tradiţia vetero-testamentar| ce s-a p|strat pân| în vremurile moderne, l-a uns cu ulei sfânt; noul ales a intrat glorios în capital|, care atunci era Suceava. Aşa a început o domnie (1457-1504) dintre cele mai str|lucite din toat| istoria Moldovei, pân| la unirea cu Valahia (1859). Pentru a se consolida tronul, principele a semnat un tratat cu polonii şi, din aceast| cauz|, fratele a fost nevoit s| p|r|seasc| ţara şi s| se refugieze în zona secuilor din Transilvania. Dup| câteva b|t|lii între Ştefan şi regele Ungariei, Matei Corvin, fiul principelui Iancu de Hunedoara, în 1469, rivalul Petru a fost asasinat, şi astfel, Ştefan a fost eliberat de duşmanii s|i cei mai de temut.

Mai r|mânea ins| marele duşman turc. În tactica sa, Ştefan a vrut s| îl înl|ture de pe tron pe supusul turcilor, principele Valahiei, Radu cel Frumos. A reuşit s| îl învingă şi l-a pus pe tron pe Laiot| Basarab. Ins| de teama turcilor, acesta a trecut de partea lor. În toamna anului 1474, o impun|toare armat| otoman|, ajutat| şi de Laiot|, a intrat în Moldova, ajungând pân| aproape de cetatea Vasluiului. Aici, la 10 ianuarie 1475, ajutat de z|pada care îi împiedica pe otomani s| se mişte pe un teren necunoscut, armata net inferioar| a lui Ştefan a reuşit s| învingă duşmanul, care s-a retras de team|. A fost victoria cea mai str|lucit| din toat| domnia lui Ştefan. Cu toate c| era scund, poporul l-a numit „cel Mare”, şi aşa va trece în istorie. Dup| aceea, Ştefan le-a scris monarhilor europeni, cerând ajutor armat pentru înfrângerea otomanilor; dar în afar| de o scrisoare de felicitare din partea papei, nu a primit nimic.

În anul urm|tor, turcii au intrat în Moldova, au învins armata lui Ştefan, dar nu au reuşit s| îl prind|. Cum încerc|rile lui de a face ca Valahia s| intre în sfera lui de influenţ|, adic| s| devin| un aliat sigur în lupta împotriva semilunii, s-au dovedit inutile, de atunci principele s-a limitat s| înt|reasc| frontierele de stat. Dat fiind c| otomanii deveneau tot mai puternici, dup| ce au cucerit în 1453 capitala imperiului bizantin, marile puteri europene (Polonia, Veneţia, Ungaria) au semnat tratate de neagresiune cu Înalta Poart| (1474-1483). În 1484, armata lui Baiazid cucereşte cele dou| fort|reţe din sudul Moldovei, Chilia şi Cetatea Alb|, foarte importante din punct de vedere strategic pentru siguranţa ţ|rii. Din acel moment, turcii vor putea s| observe şi s| controleze cu uşurinţ| orice mişcare a armatei moldoveneşti. Pentru a recuceri cet|ţile pierdute, principele a

cerut ajutorul Poloniei. În schimb, monarhul Cazimir i-a cerut jur|mânt de vasalitate. La Kolomea, aproape de izvoarele râului Prut, prin- tr-un act public de supunere, Ştefan s-a umilit, f|când jur|mânt de fidelitate, dar f|r| s| ob□in| rezultatul dorit. Polonia nu a ajutat încerc|rile moldoveanului de respingere avansat| a turcilor. Dimpotriv|, considerându-l mai potrivit, în 1489, a semnat un acord de pace cu sultanul. Pu□in dup| aceea, şi Ştefan a semnat un acord similar, dar, cum Moldova nu reprezenta o □ar| puternic| aşa cum erau marile □|ri occidentale, în 1492 pl|tea deja un tribut (haraci) anual Înaltei Por□i. La limitele extreme ale imperiului otoman, aproape de marile puteri ale Poloniei şi Ungariei, Moldova a devenit o zon| satelit a Înaltei Por□i, şi aşa va fi pân| în secolul al XIX-lea, adic| pân| la c|derea Imperiului Semilunii. Destinele sale vor fi controlate şi deseori hot|râte de sultani şi de paş|. Pierzând Polonia, principele a încercat o apropiere de Ungaria şi, ca o compensa□ie pentru cele dou| fort|re□e pierdute în sud, regele ungar Mateiaş i-a oferit cet|□ile transilvane Ciceu, şaizeci de sate şi Cetatea de Balt|. Pân| la moarte, Ştefan a avut rela□ii bune cu regele ungar.

Îns| rela□iile cu Polonia nu s-au îmbun|t|□it, aşa cum au fost la începuturile Moldovei, când principii, fiind înc| slabi, jurau fidelitate monarhului polonez. Moştenitorul tronului, Ioan Albert, a venit în Moldova pentru a-l pune pe tron pe fratele s|u, Sigismund. În asediul capitalei Suceava, polonii nu au reuşit s| intre. Astfel, începând s| sufere de foame, au acceptat s| încheie pacea cu moldovenii. Pe drumul de întoarcere în patrie, au fost ataca□i şi învinşi în p|durile din Cosmin şi apoi la Cern|u□i. În anul urm|tor (1498), Ştefan s-a r|zbunat din nou pe poloni printr-o campanie militar| victorioas|, care a ajuns pân| aproape de Cracovia. Ca pre□ al succesului s|u, a ocupat Pocu□ia, provincia din nord-vestul extrem, pentru care polonii nu pl|tiser| datoriile. Vrând s| se c|s|toreasc| cu fiica regelui polon, succesorul lui Ştefan, fiul s|u – Bogdan cel Orb, a restituit Pocu□ia Poloniei, dar nu a primit mâna principesei poloneze.

Revenind acas|, boala lui Ştefan (guta) s-a agravat. A murit la 2 iulie 1504 şi a fost înmormântat la m|n|stirea Putna, una dintre ctitoriile sale. A r|mas pân| ast|zi ca model şi ideal de principe, chiar dac| nu s-a putut uita faptul c| deseori a fost crud, r|zbun|tor şi imoral (în afar| de cele trei so□ii legitime, a avut multe amante şi copii nelegitimi).

1.3. Moldova sub dominaţia otoman| (secolele XVI-XVIII)

Succesorul s|u, Bogdan (1504-1517), nu s-a ridicat la în|lţimea tat|lui, şi nici fiul s|u, Ştef|niţ| (1517-1527). Mai important a fost unul dintre fiii nelegitimi ai lui Ştefan, Petru Rareş (1527-1538; 1541-1546). Înainte s| devin| principe, a fost vânz|tor de peşte. El l-a ajutat pe principele transilvan Ioan Zapolya s| ocupe tronul transilvan, dup| o grav| înfrângere la Mohacs (1526), primind în schimb oraşele Bistriţa şi Rodna, precum şi fort|reaţa Unguraşul; în plus, i s-a recunoscut domnia moldav| asupra oraşelor Ciceu şi Cetatea de Balt|. Rareş a vrut s| cucereasc| şi Pocuţia, dar nu a reuşit. Venirea otomanilor în Moldova l-a constrâns s| mearg| în exil, în Transilvania. Dup| câţiva ani, redobândeşte încrederea Înaltei Porţi şi este numit din nou principe. Tat|l s|u, Ştefan cel Mare, nu îi favorizase foarte mult pe catolici; în acelaşi fel, la jum|tatea secolului, principii au avut aceeaşi orientare spre minoritatea catolic|. Mai târziu, unii dintre ei (Ştef|niţ| Rareş, Alexandru L|puşneanu, Ioan Vod| cel Cumplit, Iancu Sasul, care au domnit în a doua jum|tate a secolului al XVI-lea) au fost contrari catolicilor şi au favorizat protestanţii, husiţii sau luteranii. Dar, caz unic în istoria protestantismului, în Moldova, înv|ţ|tura lui Luther nu a reuşit s| prind| r|d|cini. Spre sfârşitul secolului al XVI-lea, principele Petru Şchiopul i-a ajutat pe catolici din motive politice, dar nu trebuie exclus| nici convingerea personal|.

În 1595, cu ajutorul polonezilor, a început în Moldova domnia familiei Movil|, care a durat jum|tate de secol. În anul 1600, marele principe Mihai Viteazu a reuşit s| domneasc| asupra tuturor statelor din România (Moldova, Valahia şi Transilvania), dar numai pentru câteva luni, pentru c| în vara anului urm|tor a fost asasinat în nordul Transilvaniei. Pân| în 1918 a fost singurul care a reuşit s| realizeze unitatea României. În toat| perioada Movileştilor s-au constatat încerc|ri ale Poloniei şi ale Înaltei Porţi s| pun| pe tron oamenii lor. Polonia era vecin| şi putea, astfel, s| joace c|rţile în scurt timp. Dar st|pâni erau turcii şi, când un principe era suspectat de colaborare cu polonezii, era pedepsit imediat. De exemplu, principele Miron Barnovski (1626-1629) a fost decapitat de otomani pentru c| era suspectat a fi prieten al polonezilor. Îns| mai mult decât despre o orientare a principilor moldoveni spre Polonia, trebuie s| se vorbeasc| despre o „dilem|" în care se aflau principii: ca s| r|mân| pe tron trebuiau s| fie supuşi turcilor, dar nu puteau ignora dorinţa coroanei poloneze vecine. Prin urmare, pe principii care nu ştiau sau nu reuşeau întotdeauna s| g|seasc| drumul cel bun, sultanul nu îi ierta; greşelile se pl|teau cu capul. Un alt principe important pentru jum|tatea secolului al XVII-lea a fost Vasile

Lupu (1634-1653), de origine albanez|, instruit şi promotor al culturii laice şi religioase, ca şi a limbii Û|rii, dar şi orgolios şi iubitor de lux. Trebuie notat faptul c| s-a simÛit influenÛa umanismului şi a renascentismului occidental pân| la marginile extreme ale Europei, unde, printre alte realit|Ûi, nu trebuie ignorat efortul multor regi, duci şi principi. În afar| de influenÛa occidental|, mai era şi amintirea gloriei bazileilor, care influenÛa moda principilor moldoveni (şi a celor valahi), prânzurile lor opulente, s|rb|torile şi ceremoniile lor de la curte. În timpul domniei lui Lupu, în Moldova a venit din zona Niprului un popor nou pentru aceste p|rÛi, cazacii, supuşi într-un fel polonezilor. Hatmanul cazac a vrut s| îşi c|s|toreasc| fiul, Timu, cu fiica lui Lupu, frumoasa Ruxandra. Cum principele a refuzat, cazacii, împreun| cu t|tarii au invadat şi au devastat Moldova. Pentru a face pace cu ei, principele moldovean a fost constrâns s| dea mâna fiicei sale lui Timu, în cadrul unei c|s|torii care s-a celebrat cu mare fast la Iaşi, în 1652. Cazarii au r|mas fideli alianÛei semnate cu Lupu şi, când acesta este nevoit s| se apere de principii vecini, Matei Basarab din Valahia şi Gheorghe Rakoczy al II-lea din Transilvania, cazacii nu l-au abandonat. Timu a murit la Suceava, ap|rând cetatea, în timp ce tat|l s|u s-a salvat mergând spre Istanbul, unde a murit. În domeniul religios, şi el a fost fondator de biserici şi m|n|stiri. Cea mai frumoas| ctitorie a lui Lupu este biserica monastic| din Iaşi, Trei Ierarhi. Dup| el au urmat în Moldova domnii scurte şi f|r| mare importanÛ|. Pentru trei perioade scurte, tronul a fost ocupat de un prieten al turcilor, Gheorghe Duca, de origine balcanic|, participant la asediul Vienei. Dup| el, tronul a fost disputat mai mult între pretendenÛii din dou| familii, Cantacuzino şi Cantemir, având ca arbitru principal, ca de obicei, sultanul, care îl favoriza pe cel ce îi era fidel. Dar principii au încercat de câteva ori s| lege alianÛe cu occidentalii, mai ales dup| înfrângerea otoman| la Viena. Astfel, la sfârşitul secolului al XVII-lea, Moldova, pentru a contrasta puterea otoman|, a preg|tit o alianÛ| cu regele polon Jan Sobieski, înving|torul de la Viena, din 1683. Dar şi-au dat seama imediat c| Sobiescki încerca mai curând s| cucereasc| Moldova, şi nu s| o ajute s| îşi uşureze jugul musulman. Au fost semnate apoi dou| tratate cu Viena (în 1691 şi 1694), şi acestea f|r| rezultat. În 1699, la 26 ianuarie, s-a terminat r|zboiul dintre Liga Sfânt| (Prusia, Polonia şi republica VeneÛia) şi Turcia, când aceasta din urm| a fost înfrânt|. Prin aceast| pace au fost recunoscute Austriei Transilvania şi Ungaria (cu excepÛia Banatului lui Temeswar). Polonia a fost obligat| s| îşi retrag| garnizoanele din m|n|stirile moldoveneşti, iar Turcia a trebuit s| respecte şi s| garanteze libertatea de cult în Principatele Valahia şi Moldova.

Tratatul de la Luck, semnat de reprezentanţii lui Dimitrie Cantemir (1710-1711)[7] şi ai ţarului Petru cel Mare, garanta autonomia Moldovei în hotarele stabilite în perioada lui Ştefan cel Mare. Tratatul prevedea şi continuitatea dinastiei lui Cantemir şi ajutorul militar al Rusiei. Dar totul a fost r|sturnat dup| victoria trupelor otomane asupra celor moldoveneşti şi ruseşti la St|nileşti (judeţul Vaslui), în 1711.

1.4. Organizarea socio-politic/ şi religioas/ a Moldovei

În Moldova nu exista înc| un drept scris şi era în vigoare legislaţia oral| a str|moşilor. Regimul social era cel feudal: boierii erau mari proprietari de teren şi contribuiau deseori la urcarea pe tron a unui principe, ca şi la c|derea lui de la putere. Al|turi de boieri era ierarhia ecleziastic|, avându-l în frunte pe mitropolit, care ocupa un loc relevant la curtea principelui. Clerul folosea pentru Liturghie c|rţi slave (aşa cum catolicii le foloseau pe cele latine), cu toate c| poporul vorbea limba român|, şi avea grij| de marile propriet|ţi de teren pe care le poseda, lucrate de iobagi. Traducerile în român| (scrieri religioase şi cu caracter de cronic|) încep în a doua jum|tate a secolului al XVI-lea sub influenţa protestantismului, care insista mult pe folosirea limbii poporului. În afar| de clerul înalt, foarte bogate erau m|n|stirile; al|turi de unele dintre acestea existau şcoli pentru formarea de baz| a unei p|rţi a clerului. Existau îns| şi mulţi clerici care memorau funcţiunile liturgice (*tipicul*) şi rug|ciunile.

Moldova avea o *organizare politic/ şi administrativ/* tipic medieval|, care se p|streaz| (cu dezvolt|rile şi schimb|rile normale, dar nu fundamentale) în linii mari pân| în perioada modern| a istoriei Moldovei, adic| pân| în a doua jum|tate a secolului al XIX-lea.

Úara era condus| de domnitor; pân| în 1711, domnitorii erau autohtoni, de obicei, fii legitimi sau nu ai p|rinţilor lor domnitori, sau rude. Din 1716 pân| în 1821, domnitorii din Moldova şi Valahia erau aleşi de sultan dintre nobilii şi comercianţii greci bogaţi şi cu origini bizantine, stabiliţi în bogatul cartier Fanar din Istanbul. Aici se afl| şi centrul patriarhal ortodox. Astfel,

---

[7] Era fiul domnitorului Constantin Cantemir. Avea un alt frate, Antioh, care a domnit de dou| ori. A fost un om de o cultur| extraordinar|. Printre diferite opere, a scris şi *Histoire de l'Empire othoman, où se voyent les causes de son aggrandissement et de sa decadence*, Paris 1743. A tr|it mulţi ani la Constantinopol, unde a intrat în leg|tur| cu marii demnitari ai imperiului. Încredinţându-i tronul, turcii sperau c| el le va juca interesele. Îns| curând şi-au dat seama c| domnitorul era împotriva lor. Dimitrie, dup| înfrângerea de la St|nileşti, se retrage cu trupele ruseşti şi r|mâne în Rusia, al|turi de ţar, pân| la moarte (1723).

Înalta Poart| avea un control total asupra situa□iei politice şi a clerului înalt din aceste □|ri. Aşa cum am spus deja, nu exista o legisla□ie clar| cu privire la succesiunea la tron. În general, domnitorul stabilea succesorul înainte de moartea sa. Dar pentru a-şi cuceri şi p|stra tronul, acesta deseori era nevoit s| lupte şi s| se alieze cu puterile vecine sau trebuia s| îşi cucereasc| încrederea boierilor, a c|ror putere de influen□| era tot mai mare. El era judec|torul suprem şi conduc|torul armatei; avea propriet|□ile sale şi putea hot|rî asupra propriet|□ilor altora în trei cazuri: când proprietarul era condamnat pentru înalt| tr|dare, când nu mai avea moştenitori sau când nu pl|tea taxele. În Transilvania nu exista un domnitor ca în Moldova şi în Valahia, pentru c| aceast| provincie apar□inea Ungariei înc| din perioada lui Ştefan cel Sfânt. Pân| în 1540, reprezentan□ii coroanei ungare se numeau voievozi şi apoi principi, iar Transilvania se va numi din acel an principat, şi nu voievodat.

În conducerea □|rii, domnitorul era ajutat de dreg|tori, asem|n|tori miniştrilor de ast|zi, iar în districte, de pârc|labi. O a doua serie de dreg|tori, de grad inferior, se afla atât la curte, cât şi în districtele □|rii. La conducerea oraşelor se aflau dou| categorii de persoane: reprezentan□ii domnitorului (vornicul, pârc|labul şi al□i reprezentan□i administrativi şi fiscali) şi cei ai poporului (şoltuzul şi pârgarii). Printre marii dreg|tori se afla vornicul, adic| judec|torul suprem şi comandantul armatei, în absen□a domnitorului; începând cu secolul al XVI-lea, comandantul armatei se numea hatman (dup| o influen□| german|: Hauptmann). Urma logof|tul, adic| şeful cancelariei, sub a c|rui grij| se afla şi marele sigiliu al □|rii, şi apoi vistiernicul, adic| administratorul financiar. Printre dreg|torii de grad superior erau: paharnicul, care avea grij| de b|uturile domnitorului şi, înainte s| îl serveasc|, le gusta pentru a se asigura c| nu erau otr|vite; stolnicul, care gusta pentru acelaşi scop mânc|rurile domnitorului; postelnicul, care avea în grij| reşedin□a domnitorului şi introducea persoanele care veneau în audien□|; comisul, care avea grij| de grajduri şi, în sfârşit, sp|tarul, care ducea sabia domnitorului.

La începuturile statului, în armat| erau obliga□i s| intre numai proprietarii de p|mânt. Nu exista o armat| stabil|; aceasta era constituit| numai în caz de r|zboi, când domnitorul îi convoca pe to□i proprietarii valizi s| lupte. În cazuri excep□ionale, to□i erau convoca□i sub arme, fie c| erau proprietari sau nu. Cei care refuzau s| participe erau condamna□i pentru „hiclenie", adic| pentru înalt| tr|dare, şi pentru ei pedeapsa era capital|. Ad|ug|m aici c| pulberea este folosit| în Moldova abia spre sfârşitul secolului al XV-lea.

Úara era împ|rĝit| în districte, având în centru unul dintre principalele oraşe, sub conducerea unui pârc|lab. Al|turi de oraşe, toate înconjurate cu ziduri de ap|rare, erau satele. În nord, ca şi în apropierea Carpaţilor, în oraşe şi în fort|reţe, la început (adic| pe la jum|tatea secolului al XIII-lea) era determinant| influenţa coloniilor saxone, ale armenilor şi ale maghiarilor. Spre est, adic| pe râul Nistru, erau marile fort|reţe Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Alb| şi, aproape de Marea Neagr|, Chilia. În centrul Moldovei, de la nord la sud, erau oraşele Siret, R|d|uţi, Suceava (capitala), Baia, Târgu Neamţ (cu o fort|reaţ| construit| în timpul cavalerilor teutoni), Roman, Piatra lui Cr|ciun (Piatra Neamţ), Bac|u, Huşi, Iaşi, Vaslui, Bârlad, Adjud, Focşani; în afar| de aceste oraşe, era un mare num|r de sate. Trebuie s| spunem c| majoritatea oraşelor şi multe dintre sate existau deja înainte de întemeierea principatului moldav, ca urmare a organiz|rii antice daco-romane, apoi romano-slave, şi ca o continuare a activit|ţii comerciale de la nord spre Marea Neagr| şi de la est şi din centru spre Transilvania. Se crede c|, în prima perioad| a statului moldav, num|rul comunit|ţilor (oraşe, fort|reţe, sate) era de aproximativ o mie[8]. Dar majoritatea comunit|ţilor erau în mici sate, motiv pentru care nu putem s| ne gândim la o populaţie total| de mai multe milioane. Când în 1475 domnitorul Ştefan cel Mare i-a chemat la r|zboi împotriva turcilor pe toţi b|rbaţii care puteau s| lupte, armata lui num|ra circa 40.000 de soldaţi. Probabil c| populaţia total| a Moldovei era în jur de jum|tate de milion. Existau apoi p|stori şi mari proprietari de oi şi animale, care deseori nu aveau o locuinţ| stabil|, însoţindu-şi turmele din câmpii spre munţi, şi invers. Satele era împ|rţite în trei categorii: domneşti (situate pe propriet|ţile domnitorului), ale boierilor şi ale m|n|stirilor şi, în al treilea rând, sate de r|zeşi (formaţi în jurul unui str|moş comun), care erau administrate într-un mod aproape autonom[9].

Boierii, care erau mari proprietari de p|mânt, la începutul secolului al XVI-lea încep s| se îmbog|ţească mai mult decât oricând în trecut, ca urmare a s|r|cirii progresive a r|zeşilor. Aceştia nu reuşeau s| fac| faţ| tuturor taxelor locale şi celor impuse de turci. Pentru a pl|ti datoriile, erau constrânşi s| îşi vând| buc|ţile lor de p|mânt boierilor. Astfel, r|mâneau f|r| nici un mijloc de subzistenţ| şi erau constrânşi „s| se vând|" şi ei boierilor,

---

[8] Cf. C. GIURESCU, *Târguri sau oraşe şi cet|ţi moldovene din secolul al X-lea pân| la mijlocul secolului al XVI-lea*, Bucureşti 1967.

[9] Toat| problematica oraşelor, centrelor comerciale, fort|reţelor şi satelor din Moldova medieval| se afl| într-o carte sintetic| citat| deja: C. GIURESCU, *Târguri sau oraşe şi cet|ţi moldovene* ....

cu familiile şi cu animalele pe care le aveau. Din acel moment, lucrând aceleaşi p|mânturi, nu mai erau proprietari, ci „rumâni" sau „vecini", adic| servitori ai boierilor. Unul dintre boieri, de exemplu, Iordache Rossetti, avea 213 moşii şi 112 sate, şi o astfel de îmbog|ûire era şi un motiv de tensiuni şi de conflicte cu domnitorii, a c|ror putere era diminuat|; de altfel, turcii ştiau s| profite de aceste disensiuni pentru a controla mai bine ûara şi pentru a-şi m|ri taxele şi impozitele.

Exista un sistem economic tipic feudal, chiar dac| în oraşe se observa deja dezvoltarea meşteşugarilor şi a comercianûilor, adic| a micilor întreprinz|tori. Viaûa şi activitatea oamenilor erau legate de p|mânt şi erau reglementate de ciclul anotimpurilor. Apoi, în ceea ce priveşte bun|starea general|, trebuie s| ûinem cont şi de r|zboaie, care nu erau rare, de anii de secet| şi, nu în ultimul rând, de generozitatea sau de avariûia principilor, a boierilor şi a c|lug|rilor, de care depindea majoritatea û|ranilor. Iobagii le erau datori st|pânilor lor cu dijme (produse agricole şi animale), biruri, adic| taxe, şi slujbe, adic| diferite lucr|ri care se prestau pentru st|pân, în casa şi curtea sa. Total dependenûi de st|pânii lor sunt robii, ûiganii şi t|tarii capturaûi în r|zboaie. Úiganii (paria Indiei) au ajuns în Moldova împreun| cu t|tarii ca sclavi ai lor; singurul lor drept este acela de a lucra şi de a se supune st|pânului. Parûial sau total scutiûi de aceste impozite şi taxe erau boierii şi majoritatea m|n|stirilor; dar aceştia aveau datoriile lor faû| de domnitor, de casa şi de casieria lui (în acea perioad|, pân| în timpurile moderne, casieria domnitorului se confunda cu cea a statului). În plus, domnitorii percepeau taxe de la mine şi de la v|mi; taxe vamale existau la intrarea în oraşe şi în centrele comerciale, târguri, ca şi la hotarele û|rii.

Spre sfârşitul secolului al XVII-lea şi în cel urm|tor, *dominaûia otoman|* în Moldova este deja bine stabilit| prin mijloacele şi metodele ei de a se impune în faûa domnitorilor, a boierilor, a clerului şi a poporului. Întotdeauna trebuia s| se pl|teasc| în bani, animale şi produse alimentare. Existau „haraciul" (tributul), contribuûii extraordinare, daruri anuale („peşcheşurile"), „zahereaua" (alimente date cu ocazia „ramadanului" şi a „bairamului"), „plocoanele" (cadouri) oferite unor diferiûi paşi limitrofi (de Dîrstor, Belgrad), daruri trimise hanului t|tar din Crimeea, mamei lui, principalilor lui colaboratori, cadouri f|cute unor diferiûi demnitari otomani cu diferite ocazii etc. Trebuie s| ad|ug|m banii pe care un domnitor trebuia s| îi trimit| Porûii la începutul domniei, darurile de „mucarer" (confirmarea anual| şi trienal| a domniei sale), prest|rile în diferite bunuri şi lucr|ri. Şi comerûul este dominat de turci, care devin concurenûii principali. Cump|r|

grâu, oi, miere, cear|, unt, lân| etc., şi toate acestea la un preţ redus. Puterea le permitea s| nu respecte regulile corecte ale comerţului[10].

În ceea ce priveşte *organizarea ecleziastic|*, am prezentat deja centrul mitropolitan de Suceava, unde era domnitorul. Când, la începutul secolului al XVII-lea, capitala se afla la Iaşi, mitropolitul cu suita sa s-au stabilit în acest oraş, unde se afl| şi ast|zi. Erau apoi Episcopiile de R|d|uţi, Roman şi Huşi, dependente de centrul mitropolitan. Clerul din parohii trebuia s| pl|teasc| în bani, produse agricole sau alimentare contribuţia la episcop sau la mitropolit. În plus, în diferite ocazii şi circumstanţe, era dator s| aduc| „plocoane", adic| daruri, pentru a primi sau p|stra graţiile superiorului, sau ca semn de mulţumire pentru beneficiile primite. M|n|stirile erau cele mai bogate. Prin donaţiile lor, prin scutirile de taxe şi prin privilegii au devenit foarte bogate. Construite în locuri mai puţin locuite, dar aproape de oraşe, p|streaz| înc| aspectul unor fort|reţe, cu zidurile şi meterezele lor. Aveau terenuri imense, sate şi populaţie care lucra şi pl|tea pentru ele. În caz de necesitate, trebuiau s| pl|teasc| o anumit| sum| în vistieria domnitorului. Leg|turile lor spirituale, culturale şi economice cu marile centre monastice greceşti şi slave (sfântul munte Athos, Lwow, Kiev etc.) fac parte dintr-o aşa-numit| „communio orthodoxiae".

2. Catolicismul în Moldova pân| în secolul al XVIII-lea

2.1. Influenţa politico-religioas| a Constantinopolului şi a bulgarilor (secolele I-XIV)

Credem c| unele informaţii scurte asupra continuit|ţii creştinismului (din perioada antic| pân| în secolul al XIV-lea) în România, implicit în Moldova, mai ales în partea ei meridional|, pot servi ca orientare general| şi ca introducere necesar| temei noastre, care, geografic şi cronologic, se limiteaz| la catolicismul în Moldova în secolul al XVIII-lea.

Începuturile creştinismului în Dacia antic|, viitoarea România[11], trebuie c|utate în primele secole, în perioada cuceririi Daciei de c|tre armatele lui Traian, în timpul celor dou| r|zboaie din 101 şi 106. Dup| retragerea trupelor romane în sudul Dun|rii, în 276, când împ|ratul Aurelian, sub presiunea barbarilor, a hot|rât s| mute „limitele" imperiului pe malul

[10] Cf. C. GIURESCU, *Istoria românilor*, Bucureşti 1994, 168-368.

[11] Pentru o prezentare scurt| şi sintetic| a creştinismului în România de la începuturi pân| în zilele noastre. Cf. J. GEORGESCO, „Roumanie", în *Dictionnaire de théologie catholique*, 14/1, 17-101. Se înţelege c| articolul este destinat numai celor care doresc s| îşi fac| o idee general| despre prezenţa creştin| în România.

drept al Dun|rii, Dacia nu a r|mas pustie şi putem vorbi deja despre o popula□ie daco-roman|. În ciuda migra□iilor go□ilor, a sarma□ilor, a gepizilor, a hunilor şi a avarilor, mai ales împ|ra□ii Constantin cel Mare şi, mai târziu, Iustinian şi-au extins din nou domina□ia asupra unei bune p|r□i a Daciei, „Dacia restituta”[12].

În ceea ce priveşte r|spândirea credin□ei creştine, dovezi sigure şi incontestabile avem abia începând cu sfârşitul secolului al III-lea şi sunt mai numeroase în partea de sud-est a Daciei, adic| în Scythia Minor, actuala Dobrogea. Aici s-a dezvoltat o puternic| organizare ecleziastic|, care a durat pân| în secolul al VII-lea, când a c|zut din cauza avarilor şi a sl|birii puterii bazileilor[13].

La începutul celui de-al VII-lea secol, creştinii prezen□i pe malul stâng al Dun|rii (în partea de sud a României) au început s| sufere influen□ele vecinilor lor sosi□i de pu□in timp, slavii. În secolul al IX-lea a sunat ceasul încreştin|rii pentru *slavii bulgari*, sub privirile apostolilor Ciril şi Metodiu, c|l|uzi□i sau, cel pu□in, sus□inu□i de Constantinopol[14]. Creştinismul de matrice slav| al bulgarilor va reuşi s| se r|spândeasc| şi în nordul Dun|rii, punându-şi definitiv amprenta asupra creştinismului antic de origine latino-greac| al autohtonilor. Astfel, cu trecerea secolelor, în nordul Dun|rii s-a dezvoltat un creştinism cu amprente slave[15], care în limbajul de baz| p|streaz| înc| pân| ast|zi o bun| parte din terminologia latin|, aşa cum se întâmpl| şi în limba poporului, în care mai bine de jum|tate din terminologie este de r|d|cin| latin|[16].

În 733, împ|ratul Leon Izauricul transferase sediul episcopal din Iustiniana-Prima în patriarhatul de Constantinopol[17], iar sediile episcopale dun|rene au fost ocupate de episcopi greci, care au introdus în regiunile Dun|rii limba şi liturgia greceasc|, distrugând, astfel, urmele unui creştinism latin

---

[12] Cf. C. DAICOVICIU, *Dacia*, Bucureşti 1969.

[13] I. BARNEA, „Creştinismul în Scythia Minor dup| inscrip□ii”, în *Studii teologice*, 10(1954), 62-112; V. PÂRVAN, *Contribu□i epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti 1911; Cf. J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris 1918; Cf. J. ZEILLER, „L'expansion du christianisme dans la péninsule des Balkans du Ier au Ve siècle”, în *Revue Balkanique*, 1(1934-1935), 414-419.

[14] Cf. L. BREHIER, „Les missions chretiennes chez les Slaves au IXe siècle”, în *Le Monde slave*, 4(1927), 29-61.

[15] A se vedea şi G. NANDRIS, „The Beginning of Slavonic Culture in the Rumanian countries”, în *The Slavonic and East European Review*, 24(1946), 160-175.

[16] Cf. H. MIH{ESCU, *Le langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti 1978; Cf. I. BALOT{, *Le problème de la continuité. Contribution linguistique*, Bucureşti 1941.

[17] Cf. M.V. ANASTAS, „The Transfer of Illyricum. Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarcate of Constantinople”, în *Studi bizantini e neoellenici*, 9(1957), 14-36.

la sud de fluviu. Dup| consolidarea Bisericii bulgare în secolul al IX-lea, creştinismul dun|rean a devenit cu timpul de limb| şi structur| paleoslav|, iar sediile episcopale au fost ocupate de bulgari şi de sârbi. În timpul primului ţarat, „conform unei tradiţii care nu este lipsit| de fundament istoric”[18], ţarul Simeon cel Mare ar fi ordonat distrugerea tuturor c|rţilor latine ale catolicilor şi introducerea ritului bizantino-slav.

Sub aspect juridic şi ecleziastic, *înaintarea politico-religioas|/a Constantinopolului* în secolele VIII-XI va reuşi, ca şi în alte p|rţi ale Orientului creştin, s| includ| în sfera ei de influenţ| şi putere şi Dacia antic|, actuala Românie. În acest fel, f|r| s| îşi dea seama, şi într-o lung| perioad| de timp, românii au fost rupţi de comuniunea cu Biserica Romei şi încorporaţi în jurisdicţia Constantinopolului. Cu toate c| limba, tradiţiile şi obiceiurile p|streaz| leg|turile cu Roma antic|, creştinismul lor dobândeşte culori şi tonalit|ţi dezvoltate pe malurile Bosforului (noua Rom|) şi în lumea slav| a bulgarilor; în sfârşit, devine un creştinism bizantino-slav plantat într-un sol cu antice origini latine[19] şi greceşti. Destinele creştinismului valahilor (viitorii români) este semnat, cum am spus, la Constantinopol[20], dar nu în mai mic| m|sur| de vecinii bulgari, stabiliţi între Balcani şi Dun|re în secolul al VII-lea. Spre sfârşitul acestui secol şi în cel urm|tor, reuşesc s| îşi extind| dominaţia în zona Balcanilor şi la nord de Dun|re pân| în Carpaţi, formând astfel primul ţarat (imperiu) bulgaro-valah, care este distrus în 1018 de împ|ratul bizantin Vasile al II-lea. Doi ani mai târziu, în 1020, Vasile a inclus biserica bulgar| în patriarhatul de Constantinopol, confirmând îns| jurisdicţia arhiepiscopului de Ohrida[21] asupra episcopilor prezenţi în teritoriul bulgarilor şi, implicit, şi asupra valahilor nord-dun|reni sau transdun|reni. Apoi, cu schisma din iulie 1054, şi populaţia

---

[18] P. TOC{NEL, „Rapporti romeno-slavi attraverso i secoli”, în *The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium in the Vatican*, 2, Le Monnier-Florence 1982, 959. Autorul nu arat| care este aceast| tradiţie. Dar argumentarea sa scurt| şi sintetic| cu privire la istoria şi destinul valahilor (români) în raport cu istoria bulgarilor este foarte precis| şi bogat| în bibliografie; de aceea, recomand|m citirea acestui articol, precum şi consultarea bibliografiei, pentru oricine doreşte s| aprofundeze problema „raporturilor româno-slave de-a lungul secolelor”.

[19] Despre latinitatea etnico-religioas| a românilor. Cf. E. PANAITESCU, „Latinità e cristianesimo nell'evoluzione storica del popolo romeno”, în *Studi sulla Romania*, Napoli 1928, 103-134.

[20] Un izvor bogat şi îngrijit de informaţii cu privire la raporturile dintre „Daco-România” şi Constantinopol se g|seşte în: *Fontes Historiae Daco-Romanae, IV. Scriptores et acta Imperii byzantini saeculorum IV-XV*, Bucureşti 1982.

[21] Cu privire la toat| problematica arhiepiscopiei, apoi a patriarhiei de Ohrida, cf. H. GELZER, *Das Patriarchat von Ochrida. Geschichte und Urkunde*, Leipzig 1902.

transdun|rean| este separat|, de fapt, de Biserica catolic|, întrucât depindea de bulgari, iar aceştia din urm| intraser| deja în jurisdicţia constantinopolitan|.

Mai târziu, în 1086, domnitorii de origine valah|, hasanii, reuşesc s| consolideze al doilea ţarat bulgaro-valah, suprimat de turci în 1389. În aceste condiţii, mulţi c|lug|ri, preoţi şi episcopi s-au refugiat în regiunile românilor, chiar dac| au r|mas patriarhiile de Târnovo (noul centru ecleziastic dup| Ohrida) şi Preslav, de unde se exercit| înc| o puternic| influenţ| religioas| asupra românilor din Valahia (Ţara Românească) şi din sudul Moldovei. În regiunile nordice ale Transilvaniei şi în Bucovina (nordul Moldovei), ritul bizantin şi limba slav| au fost introduse de vecinii slovaci, moravi şi ruteni, dependenţi de scaunul mitropolitan de Hali[22] şi de cel de Kiev.

Din 1389 pân| la apusul definitiv al puterii semilunii, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, istoria Valahiei (provincia meridional| a României) şi a Moldovei vor fi strâns legate de istoria otomanilor, întrucât aceste dou| ţ|ri constituite în secolul al XIV-lea vor fi ocupate şi controlate de sultan, aşa cum va fi şi Transilvania; dar istoria acestei provincii este scris| şi de Ungaria vecin|, catolic|, începând cu secolul al XVIII-lea pân| la începuturile secolului al XX-lea.

Dar influenţa politic|, cultural| şi religioas| a bulgarilor va avea o pondere mare pentru istoria românească|. Din punct de vedere politic, în timpul perioadei celor dou| ţarate, valahii nord-dun|reni f|ceau parte *de iure*, şi nu *de facto*, din imperiul bulgarilor. Din punct de vedere cultural şi religios, consolidarea creştinismului slav al bulgarilor în perioada lui Ciril şi a lui Metodiu[23], organizarea noii Biserici bulgare, separarea dintre Orient şi Occident în 1054, precum şi împrejur|rile legate de primul şi cel de al doilea ţarat bulgar vor avea o pondere mare pentru valahi. Cu toate c| în cultul şi în organizarea ecleziastic|[24] românii p|strau ritul bizantino-slav, în viaţa

---

[22] A. BUNEA, „Episcopi de Halici în Transilvania şi Ungaria", în *Prinos lui D. A. Sturdza*, Bucureşti 1903, 122-146.

[23] F. DVORNIK, *Les légendes de Constantin et de Méthode*, Praga 1933. Mai târziu, autorul aprofundeaz| acest subiect în F. DVORNIK, *Byzantine Missions among the Slavs. SS. Constantine-Cyrill and Methodius*, Rutger-New Jersey 1970.

[24] Cred c| trebuie s| preciz|m c| primele m|rturii despre organizarea ecleziastic| în ţinuturile românilor aparţin Bisericii Catolice: sunt trei episcopii din Transilvania, din secolul al XI-lea (Oradea, Alba Iulia şi Cenad), înfiinţate de ungari, şi din Moldova, episcopia cumanilor (din 1227), condus| de coroana maghiar|. În nordul Moldovei, începând cu secolul al XIV-lea, Polonia catolic| a influenţat formarea Episcopiilor de Siret, Baia şi Bac|u, aşa cum vom vedea în a doua parte a primului capitol. Organizarea ecleziastic|

cotidian|, în schimb, îşi p|strau limba de origine latino-greac| şi autohton| (dacic|). Astfel, s-a dezvoltat şi maturizat în aceste p|rţi o romanitate oriental|, de altfel, unic| în estul Europei, România fiind o ţar| neolatin| prin limb|, cu religie majoritar ortodox|[25] şi înconjurat| de ţ|ri slave ortodoxe, cu excepţia Ungariei, care ar trebui s| fie poarta ei spre Occident[26].

2.2. Cumanii şi episcopia lor (1227-1241)[27]

Ungurii au primit creştinismul în jurul anului 1000, sub marele lor rege Ştefan (997-1038), canonizat. Primii misionari în aceast| ţar| panonic| au fost benedictinii, care au contribuit la formarea unor episcopii (trei în Transilvania: Cenad, Alba Iulia şi Oradea) dependente de cele dou| mari centre de la Esztergom (Gran) şi Kalocsa[28].

---

ortodox| a ap|rut imediat dup| formarea statelor Valahia şi Moldova, în prima jum|tate a secolului al XIV-lea, şi a depins de domnitorii locali, respectând îns| primatul scaunului constantinopolitan.

[25] Pentru istoria Bisericii Ortodoxe în România, cf. M. P{CURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 1-3, Bucureşti 1991-1996[2].

[26] Ca opere cu caracter general şi ştiinţific, nu de simpl| informare, pentru istoria României, cf. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, 1-4, Bucureşti 1938-1944; N. IORGA, *Istoria Românilor*, 1-9, Bucureşti 1936-1938; A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor din Dacia Traian/*, 1-14, Bucureşti 1925-1930. Am prezentat în aceast| not| doar operele celor mai cunoscuţi istorici din România, scrise înainte de cel de-al Doilea R|zboi mondial. În operele scrise dup| instalarea puterii comuniste (1948), istoriografia a suferit influenţa ideologiei, care a prezentat istoria României fie plecând de la principii doar materialiste, excluzând influenţa spiritului, fie a trecut sub t|cere contribuţia spiritual| creştin| a diferitelor religii, contribuţie intrinsec legat| de istoria ţ|rii. Acesta este motivul pentru care nu am citat opere scrise dup| 1948, cu excepţia unora care, dup| p|rerea noastr|, p|streaz| înc| în mare parte caracterul pur ştiinţific, ca, de exemplu: C. GIURESCU - D. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri şi pân/ ast/zi*, Bucureşti 1971, chiar dac| aceast| oper| sintetic| poate fi considerat| ca un instrument de informare general| asupra istoriei româneşti, care nu aprofundeaz| principalele teme, subiecte şi perioade; dar pentru cel care doreşte s| aprofundeze o anumit| perioad| r|mâne foarte util| informaţia bibliografic| prezentat| la sfârşitul capitolelor. Acelaşi lucru este valabil şi pentru ediţia din 1975 a aceleiaşi opere.

[27] Cf. I. FERENŢ, *Cumanii şi episcopia lor*, Blaj 1931. Pentru toat| problema cumanilor şi a episcopiei lor consider|m suficient| citarea doar a acestei c|rţi, ştiinţific foarte îngrijit|, şi care prezint| toat| documentaţia asupra temei.

[28] Cf. S. LUPSA, *Catolicismul şi Românii în Ardeal şi Ungaria pân/ la anul 1566*, Cern|uţi 1929. Pentru toat| istoria catolicismului în Transilvania, cf. N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, 1-2, Oeniponte 1885.

Un cunoscut apostol al ungurilor a fost şi un profesor de ştiinţe juridice de la universitatea din Bologna, Paolo l'Ungherese. Acesta a devenit provincial al ordinului predicatorilor şi, prin iniţiativa sa, s-a dezvoltat prima misiune printre cumanii prezenţi în sudul Moldovei. Misionarii au fost însoţiţi şi protejaţi de teutoni şi probabil c|, din aceast| cauz|, cumanii au refuzat cu hot|râre mesajul creştin, temându-se de puterea militar| a teutonilor. Era în 1222, perioad| în care cumanii au fost loviţi de sabia cruciaţilor teutoni. În acelaşi an, misionarii s-au întors pe cont propriu printre cumani şi eforturile şi sacrificiile lor nu au r|mas f|r| rod. Cumanii se temeau de marele pericol al hoardelor t|tare şi, în strategia lor, şi-au dat seama c|, pentru a supravieţui, aveau nevoie de protecţia vecinilor unguri catolici, destul de consolidaţi şi puternici. Dar pentru a avea un sprijin, erau nevoiţi s| accepte şi credinţa lor. Credem c| acesta a fost principalul motiv pentru care în 1225, Burch, fiul hanului Bortz-Membrock, a cerut botezul pentru sine şi pentru suita lui. În vara anului 1227, primatul Ungariei, arhiepiscopul Robert, i-a administrat Botezul fiului hanului şi escortei sale. Robert i-a scris papei Grigore al IX-lea despre cele întâmplate şi pontiful l-a încurajat în iniţiativa lui şi i-a acordat facult|ţi largi. Însoţit de trei episcopi şi de viitorul rege Bella al IV-lea, Robert l-a întâlnit pe Bortz şi escorta lui la râul Milcov. Aici, hanul şi cumanii lui (circa 15.000) au primit Botezul. În biserica ridicat| în acel loc au fost înmormântaţi mai târziu ca buni creştini Burch şi tat|l lui. În 1227, a fost numit şi primul episcop al cumanilor convertiţi, dominicanul Teodoric, care a fixat centrul episcopiei sale tocmai acolo unde au fost botezaţi cumanii, pe râul Milcov, probabil aproape de actualul oraş Odobeşti.

Împotriva înfiinţ|rii noii episcopii, care însemna şi o înaintare dincolo de Carpaţi a puterii catolice ungare, s-a ridicat ţarul valaho-bulgar Hasan al II-lea (1218-1241), care nu vedea cu ochi buni aceşti aliaţi unguri pe un teritoriu pe care dorea de mult timp s| îl încorporeze în ţaratul s|u bulgar. Doi ani mai târziu, în 1229, pontiful le-a scris noilor convertiţi şi din scrisoarea sa se descoper| faptul c| ungurii voiau cumanii nu ca aliaţi, ci ca vasali, lucru pe care cumanii convertiţi l-au refuzat cu hot|râre. În toamna aceluiaşi an, Grigore al IX-lea a declarat noua episcopie dependent| direct de Sfântul Scaun. Cu toate acestea, începe un alt conflict de jurisdicţie, generat din aceeaşi voinţ| a ungurilor de a controla cel puţin destinele noii episcopii. În 1231 au fost stabilite şi hotarele episcopiei: munţii Carpaţi, râurile Olt, Dun|rea şi Siret, în timp ce hotarul nordic nu suntem în m|sur| s| îl preciz|m. Reziden̦a episcopului era la Milcovia, aproape de Odobeşti, unde exista deja o capel| dedicat| sfintei Fecioare şi casa misionarilor dominicani.

Valahii, adic| autohtonii, aveau proprii lor episcopi greco-bulgari sosi]i din sudul Dun|rii şi separa]i de Roma, pe care documentele timpului îi definesc ca pseudo-episcopi[29]. Din câte ştim, aceasta este una dintre dovezile incontestabile care vorbesc despre un creştinism local, valah, care nu mai este în comuniune cu Roma. În 1241 au c|zut sub s|biile invadatorilor mongoli zeci de dominicani şi mul]i credincioşi cumani. Cei care s-au salvat, cler şi credincioşi, au fugit în Ungaria. Dar cumanii nu au disp|rut complet din Carpa]ii de curbur|. În viitor, regii maghiari vor p|stra printre titlurile lor şi pe cel de „rex Cumaniae" şi, pentru aceast| episcopie, practic anulat| dup| invazia din 1241, vor fi numi]i 14 episcopi; doar unul singur, Teodoric, a lucrat acolo, to]i ceilal]i fiind doar simpli titulari.

2.3. Episcopia de Siret (1371-1434)[30]

Întemeierea acestei episcopii în nordul extrem al Moldovei poate fi în]eleas| mai bine dac|]inem cont de evenimentele globale din estul Europei, din secolul al XIV-lea. Turcii devin tot mai amenin]|tori pentru aceast| parte a Europei; în 1354, Gallipoli, poarta Orientului, cade sub loviturile lor; în 1360, cade Adrianopoli şi, în încercarea lui disperat| de a câştiga ajutorul occidental pentru a se opune înaint|rii semilunii, nou| ani mai târziu, la Roma, bazileul Ioan al V-lea Paleologul a abjurat de credin]a ortodox| şi a trecut la catolicism, ca pre] pentru sprijinul armatei occidentale.

În Moldova, evenimentele politice genereaz| aceeaşi orientare unionist|, de alian]| cu marile puteri catolice occidentale. Întemeietorul statului, Bogdan, nu avea raporturi bune cu Ungaria, motiv pentru care a încercat s| se apropie de Polonia, cu care se învecina, avându-l ca rege pe Cazimir. La rândul ei, şi Polonia agrea posibilitatea de a colabora cu tân|rul stat pentru a avea drum liber spre porturile de la Marea Neagr| şi Crimeea. Drumurile ei comerciale din Moldova traverseaz|]ara în lung, pornind din Polonia (Lwow şi Cammieniec), pentru a ajunge la Chilia şi Cetatea Alb|, sau Br|ila.

Pe plan religios, orientarea spre catolicism a fost favorizat| de misionarii franciscani din vicariatul de Rutenia, cu centrul la Lwow. Împreun| cu ei erau dominicanii, cu un vicariat apostolic întemeiat de Ioan al XXII-lea în 1324. Ambele ordine au dezvoltat un intens apostolat pe p|mânturile

---

[29] Pentru sudul Moldovei şi pentru Valahia, Roma trebuie s| recunoasc| o realitate *de facto*: aceste regiuni nu mai intr| în „communio".

[30] Cf. C. AUNER, „Episcopia de Siret", în *Revista catolic|*, 2(1913), 226-243.

poloneze şi ungare. Prima m|n|stire a franciscanilor din Lwow a fost cea din Siret, unde, în 1340, au fost înmormântaţi doi martiri ucişi de t|tari, Blaziu şi Marcu. În februarie 1378 au fost înmormântaţi acolo alţi doi martiri, Luca şi Valentin, morţi împreun| cu alţi cinci franciscani, toţi victime ale t|tarilor din Lituania.

Succesorul lui Bogdan, Laţcu (1365-1373), a schimbat reziden]a de la Baia la Siret, în politica sa fiind interesat s| aib| rela]ii bune cu Polonia; astfel, va fi mai în siguran]| în fa]a tendin]elor expansioniste ale Ungariei. Şi dac| Polonia ar fi încercat s| se impun| în Moldova, domnitorul ar fi apelat la papa, la care ar fi g|sit mereu sprijin. Laţcu a trimis la Roma doi franciscani s| îi aduc| papei la cunoştin]| c| el şi poporul s|u vor s| accepte ritul latin şi credin]a Bisericii Romei. A cerut apoi de la Urban al V-lea întemeierea unei episcopii în oraşul s|u de reşedin]| şi misionari catolici pentru poporul s|u. Dup| tratativele necesare, în 1371, episcopul de Cracovia l-a consacrat pe primul episcop de Siret, franciscanul Andrea Jastrzebiec. Laţcu a trecut imediat la catolicism, dar singur, so]ia şi fiica r|mânând ortodoxe.

Drama religioas| din familia domnitorului, ca şi puternica mişcare antiunionist| prezent| în rândurile clerului local au blocat încerc|rile filocatolice ale lui Laţcu. Nu ştim cât de numeroşi au fost catolicii în Moldova. Cu o larg| probabilitate, ei reprezentau mici comunit|]i risipite în nord, la hotarele cu Polonia şi Ungaria, şi în apropierea Carpa]ilor, în trec|torile spre coroana maghiar|, pentru a ap|ra frontierele de aceast|]ar|. La început, Episcopia de Siret depindea direct de Sfântul Scaun. În 1412, când a fost întemeiat| Arhiepiscopia de Lwow, a devenit sufragan| a acestui Scaun. Jurisdic]ia noii episcopii se extindea asupra întregii Moldove, cu toate c| documentele ne indic| şi numirea unor episcopi la Milcov. Dar în aceast| parte nu mai exista deja de mult timp o organizare ecleziastic| propriu-zis|.

Episcopia de Siret a fost şi ea, ca aceea a cumanilor, foarte fragil|. Dup| un an de la consacrarea sa, în 1372, papa Grigore al XI-lea i-a încredin]at lui Andrei administrarea Episcopiei de Hali, unde episcopul a plecat imediat. Stând în Polonia, el se plânge de s|r|cia Episcopiei lui de Siret, şi foarte probabil nu va mai pune piciorul în Moldova. Cu el a început o lung| serie de episcopi polonezi numi]i pentru Episcopiile de Siret, Baia şi Bac|u (cum vom vedea mai târziu), care se vor sim]i în largul lor în rândul cona]ionalilor lor, pe propriet|]ile lor, şi nu în s|raca şi str|ina Moldov|.

Domnitorul Petru (1375-1391), fiul catolicei Margareta Muşat, a transferat capitala de la Siret la Suceava. În 1377, Margareta i-a chemat pe dominicanii unguri şi le-a cerut s| construiasc| o biseric| la Siret, în

apropierea franciscanilor, biseric| ce va deveni catedrala episcopilor de Siret. În aceast| biseric| va fi înmormântat| şi principesa Margareta. Anticatolicul Bogdan cel Orb o va distruge, iar osemintele ei vor fi puse sub baptisteriul bisericii din Baia, construit| de domnitorul Alexandru cel Bun în jurul anului 1418.

În 1388, Andrei Jastrzebiec este numit episcop de Wilna. Cum la Siret singura biseric| r|mas| era cea a dominicanilor, a fost numit un dominican. Din acelaşi ordin a fost şi succesorul s|u. Ultimul episcop, numit în 1434, va fi, în schimb, un franciscan. La Conciliul ecumenic din Konstanz (1414-1418), Moldova este prezent| prin Chiril|, trimis de domnitorul Alexandru cel Bun. Cum problema ecumenic| se simte pu□in în conciliu şi orientarea clerului moldav nu este atât de ecumenic|, raporturile politico-religioase dintre tân|rul stat şi □|rile vecine catolice au r|mas foarte fragile[31].

2.4. Episcopia de Baia (1418-1525)[32]

Baia este un oraş întemeiat în secolul al XII-lea de saxoni, în perioada coloniz|rilor protejate de cavalerii teutoni. La începutul celui de-al cincisprezecelea secol, oraşul num|ra aproximativ şase mii de locuitori.

A doua c|s|torie a domnitorului Moldovei, Alexandru cel Bun (1400-1432), a fost cu fiica regelui polon Vladislav, rege cu care a între□inut raporturi bune. În 1413, regele polon i-a cerut antipapei Ioan al XXIII-lea s| înfiin□eze o episcopie catolic| la Baia. Episcopia a fost înfiin□at| în 1418, cu un episcop polon dominican, iar în anii urm|tori, domnitorul moldav a construit o catedral| frumoas| ale c|rei ruine se pot vedea şi ast|zi. De la începutul episcopatului, a întâlnit probleme destul de grele: tensiunile dintre dominicani şi franciscani şi înaintarea husitismului[33], erezie condamnat| la Konstanz, dar tolerat| în Moldova de c|tre domnitor.

În Moldova, erezia husit| a fost propagat| mai ales în comunit|□ile catolice, deseori lipsite de ap|rare şi f|r| preo□i stabili. Aceste comunit|□i reprezentau grupuri de popula□ie stabilite aici în perioada regelui ungar Bela al IV-lea, pentru a ap|ra frontierele dup| invazia t|tar| din 1241. Scopul era, deci, identic cu cel al comunit|□ilor protejate de teutoni în curbura

---

[31] Cf. C. AUNER, „Moldova la Soborul de la Floren□a", în *Revista catolic/*, 4(1915), 272-285; 379-408; 552-565.

[32] Cf. C. AUNER, „Episcopia de Baia", în *Revista catolic/*, 4(1915), 89-127; Cf. E. NEAMÚU, *Oraşul feudal Baia în secolele XIV-XVII*, Iaşi 1980.

[33] C. GIURESCU, „Cauzele refugierii husi□ilor în Moldova şi centrele lor în aceast| □ar|", în *Studii şi articole de istorie*, 8(1966), 27-44.

Carpa]ilor. Comunit|]ile s-au stabilit pe malurile râurilor Bistri]a, Tazl|u şi Trotuş, în apropierea Carpa]ilor. Din punctul de vedere al compozi]iei etnice, erau formate din unguri, secui, saxoni şi români din Transilvania. Acest proces de colonializare a continuat pân| în secolul al XVI-lea, când va începe o lung| perioad| de declin numeric al catolicilor din Moldova, pân| în a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea[34]. La Conciliul ecumenic din Floren]a (1349), Moldova a fost prezent| prin mitropolitul Damian, care a semnat decretul de unire, dar f|r| nici un rezultat concret pentru popula]ia ortodox| moldoveneasc|[35]. Domnitorul Ştefan cel Mare (1457-1504)[36] a tolerat şi husitismul, careîns| a fost comb|tut de franciscanii conduşi de sfântul Ioan de Capestrano. Mai târziu, dup| conciliul din Trento (1545-1563), franciscanii veni]i din Pera (Constantinopol) şi Polonia au reuşit s| revigoreze catolicismul local şi s| îi converteasc| pe catolicii trecu]i la husitism în comunit|]ile Huşi, Trotuş, Roman şi în unele sate din jurul acestui din urm| oraş. În 1535 se men]ioneaz| pentru prima dat| m|n|stirea franciscan| din Bac|u, unde va fi înfiin]at| în 1607 o episcopie, care va conduce destinul catolicilor moldoveni timp de câteva secole, chiar dac| centrul acestei c|l|uze spirituale nu va fi Bac|ul, sediu episcopal niciodat| prezent, ci Iaşiul, unde vor fi prefec]ii misiunii.

Cu toate c| a domnit un timp scurt (1561-1563), merit| s| fie men]ionat domnitorul Iacob Despotul. Dotat cu o formare umanist|, el deschide în comunitatea din Cotnari o şcoal| latin| pentru saxonii şi ungurii catolici prezen]i acolo. Cum va domni scurt timp, şcoala sa a dat rezultate slabe, cu excep]ia unui elev important: Deac Ferenc, fondatorul unitarienilor[37]. Datorit| acestor dou| aspira]ii, acest domnitor a fost considerat de clerul ortodox local şi de boieri ca un heterodox, un eretic, şi a pl|tit cu via]a greşelile şi imprudent]a lui. Spre sfârşitul secolului, domnitorul Petru Şchiopul i-a invitat pe protestan]i s| p|r|seasc| Moldova, un gest care a cucerit simpatia papei Grigore al XIII-lea. Ajutat şi sf|tuit de un albanez italienizat, Bartolomeo Brutti, domnitorul era favorabil unirii întregii Moldove cu Biserica Romei, dar planul s|u, ca şi altele din trecut, a r|mas simpl| liter| moart|. Pentru catolicii moldoveni (circa 15.000), el a r|mas

---

[34] Cf. R. ROSETTI, „Despre ungurii şi episcopiile catolice din Moldova", în *Analele Academiei Române*, Istorie, II, 27(1905), 247-322.

[35] Cf. C. AUNER, „Moldova la Soborul de la Floren]a", 552-565.

[36] Pentru rela]iile externe dintre domnitor şi diferitele biserici europene, cf. P. MIHAIL, „Rela]ii externe bisericeşti ale lui Stefan cel Mare", în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, 38(1957), 228-241.

[37] Cf. S. BÂRS{NESCU, *„Schola latina" de la Cotnari*, Bucureşti 1957.

ca un protector şi, în 1588, a semnat un decret de lege care îi obliga pe toţi catolicii trecuţi la protestantism s| revin| la catolicism. El a planificat şi deschiderea unui seminar la Cotnari pentru catolicii locali. În 1591, pentru c| nu crescuse tributul impus de turci, trebuie s| p|r|seasc| tronul şi ţara şi s| mearg| în exil. Va muri în Tirol, iar mormântul lui se afl| la Bolzano, aproape de biserica franciscanilor[38].

În aceeaşi perioad|, pornind din Moldova, a tr|it şi lucrat într-o m|n|stire din Napoli apostolul bolnavilor şi al s|racilor, capucinul Ieremia Valahul, r|mas pân| ast|zi singurul fericit din Moldova[39].

2.5. Episcopia de Bac|u (1607-1818)

În acest capitol, scurta noastr| relatare despre catolicismul din Moldova se va opri la începutul secolului al XVIII-lea.

Datorit| circumstanţelor istorice puţin favorabile, a num|rului mic al catolicilor şi a lipsei de interes din partea autorit|ţilor politice şi ecleziastice, Episcopiile de Siret şi Baia c|zuser| deja de mult timp într-o t|cere şi o uitare profunde.

Domnitorul Petru Şchiopul l-a ajutat pe misionarul franciscan Gerolamo Arsengo şi pe confraţii s|i s| îşi construiasc| o biseric| şi o cas| la Bac|u. În plus, au primit de la acelaşi domnitor satul Trebeş, locuit de 50 de familii catolice, cu dou| vii şi dou| mori. Legatul papal, Alessandro Comulovi, şi consilierul domnitorului, Bartolomeo Brutti, îl voiau pe Arsengo ca episcop de Bac|u şi, pentru a evita tutela polon| în numirea episcopilor în Moldova, aşa cum s-a întâmplat cu episcopii de Siret şi Baia. Îns| la Roma, în 1591, a fost numit în Valahia Bernardin Quirini, episcop de Argeş, cu reziden̂a la Bac|u[40].

În 1599, Quirini a ajuns în Moldova, de unde, dup| vizita pastoral|, a trimis la Roma o relatare din care afl|m c| în acea vreme erau 1.691 familii catolice prezente în 15 oraşe şi în 16 sate. La Bac|u erau 216 familii cu 1692 de suflete şi dou| biserici. Aici erau franciscanii observanţi din Transilvania. Episcopul s-a dus la Baia, unde a g|sit 60 de familii, vechea

---

[38] Cf. C. KARALEVSKI, „Relaţiunile dintre domnii români şi Sfântul Scaun în a doua jum|tate a secolului al XVI-lea dup| documente inedite din arhivele Vaticanului", în *Revista catolic|*, 2(1913), 175-207; 411-426; 570-581; 3(1914), 46-60; 176-209; Cf. G. L{Z{RESCU - N. STOICESCU, *Ú|rile Române şi Italia pân| la 1600*, Bucureşti 1972.

[39] Cf. F. TOPPI, *Il beato Geremia Stoica da Valacchia*, Napoli 1983; Cf. T. VOLTRI, *Ion Kostist*, Genova 1961.

[40] *C|l|tori str|ini despre Ú|rile Române*, 2, Bucureşti 1970, 505; K. KARALEVSKI, „Bernardino Quirini, episcop de Argeş", în *Revista catolic|*, 4(1915), 200.

catedral| cu mormântul Margaretei Muşat şi o alt| mic| biseric|. La Trotuş erau 68 de catolici; la Huşi, 435 de suflete; la Cotnari erau 4 biserici, trei din piatr| şi una din lemn, cu numai 198 de catolici şi o şcoal| laic|. În oraşul Suceava erau dou| mii de mercenari catolici şi 150 de credincioşi; la Roman, 138 de catolici care aveau dou| biserici din lemn. În satele din jurul acestui oraş (S|b|oani, cu o biseric| de piatr|, Berindeşti, T|m|şeni, Luc|ceni, Adjudeni şi Luciani), Quirini num|r| 1.400 de catolici[41]. În 1604, Quirini a murit, probabil asasinat de t|tari[42]. Puţin mai târziu (1606), domnitorul Ieremia Movil| i-a scris lui Paul al V-lea, cerându-l pe Arsengo ca episcop şi pentru faptul c| acesta cunoştea bine limba ţ|rii, în timp ce nunţiul din Polonia voia un episcop polonez[43]. Şi succesorul lui Ieremia, fratele s|u, Simeon, îl dorea pe Arsengo ca episcop şi, la începutul anului 1607, Paul al V-lea le-a r|spuns afirmând c| Arsengo va fi numit episcop de Bac|u. Alegerea lui Arsengo reprezenta o victorie a domnitorilor locali asupra pretenţiilor regelui polon, care voia episcopi poloni. Într-adev|r, în 1610, când a murit Arsengo, regele Sigismund al III-lea Wasa l-a numit ca episcop pe polonezul Valerian Lubieniecki (1611-1617)[44]. Activitatea lui pastoral| în Moldova a avut puţin| importanţ|, precum şi prezenţa sc|zut| a succesorului, franciscanul conventual Adam Goski (1618-1626), şi el numit de regele polonez.

2.5.1. Fondarea misiunii franciscanilor conventuali – 1623[45]

Absenţa episcopului din dieceza sa, ca şi lipsa unei autorit|ţi locale care s| poat| coordona activitatea misionarilor, a determinat tân|ra congregaţie *De Propaganda Fide* s| fondeze prima sa misiune tocmai în Moldova, la 25 aprilie 1623[46], încredinţând-o, doi ani mai târziu, franciscanilor conventuali. Primii conventuali care au venit în provincie erau din Pera (Constantinopol). Aceştia aveau şi avantajul de a nu fi suspectaţi de turci ca agenţi ai Poloniei, rivala lor.

---

[41] E. HURMUZAKI, *Documente*, 3, 546-547.

[42] C. AUNER, *Începuturile episcopatului de Bac|u*, în „Revista catolic|", 1(1912), 407.

[43] V. VASILIU, „Il principato moldava e la curia papale fra 1606-1620", în *Diplomatarium Italicum*, 2(1930), 6-7.

[44] C.I. FILITTI, „Din arhivele Vaticanului", în *Revista catolic|*, 3(1914), 345-346.

[45] Cf. B. MORARIU, *La missione dei frati minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo (1623-1650)*, Roma 1962. Aceste dou| misiuni au fost încredinţate de Propagand|, în 1625, grijii pastorale a franciscanilor minori conventuali. Cf. APF, *Fondo di Vienna*, 8, 74; 142; 145; 150; 188-190.

[46] Pân| în 1650, prefecţii misiunii moldave locuiau la Constantinopol, în centrul lor din Pera. Dup| 1650, prefecţii s-au stabilit în Moldova.

Episcopul Gabriele Fredro (1627-1631), în momentul numirii lui, a primit explicit sarcina de a sta în reşedin□a sa sau, cel pu□in, s| îşi viziteze dieceza cât mai des posibil, dar toate acestea nu se vor împlini, aşa cum nu s-a întâmplat nici cu antecesorii s|i. Ca urmare a lipsei unei activit|□i pastorale sistematice şi a episcopului, precum şi din cauza unor frecvente r|zboaie şi lupte între moldoveni şi t|tari, comunit|□ile catolice au intrat în declin. În 1606 lipseau parohii din marile comunit|□i, precum S|b|oani, Huşi, Hotin, Faraoani, Trotuş. Din 19 parohii, numai patru aveau parohi care erau nevoi□i s| alerge dintr-o parohie în alta. Lipseau vasele sacre, hainele liturgice, precum şi c|r□ile sacre. Credincioşii erau pu□in preg|ti□i şi, când li se cerea o ofert| pentru sus□inerea misiunii lor, amenin□au c| trec la ortodoxie. Din 1629, timp de aproximativ 25 de ani, în misiune nu era prefect din cauza marilor dificult|□i prezente. Prezen□a lui va fi înlocuit| de un vice-prefect care va vizita periodic misiunea.

Episcopul Ioan Zamoyski (1633-1649) a fost numit de coroana polonez|, cu toate c| vice-prefectul Paolo Bonici, împreun| cu catolicii s|i, a cerut un episcop care s| nu fie polon, pentru c| în Moldova dominau turcii. Polonia s-a opus, afirmând c| un episcop dintr-o familie nobil| poate suplini s|r|cia misiunii şi, în caz de r|zboi, acesta putea cu uşurin□| s| îşi g|seasc| un refugiu pentru a-şi salva via□a. În misiune lucrau pu□ini misionari, iar activitatea lor era deseori îngreunat| de preo□ii ortodocşi, care nu-i vedeau cu ochi buni pe zeloşii franciscani italieni. Dup| o vizit| pastoral| în Moldova, în care şi-a dat seama de marile şi aproape insolubilele dificult|□i, Zamoyski s-a întors în Polonia.

Lipsa episcopului l-a determinat pe Vasile Lupu s| cear|, în 1638, prezen□a în Moldova a unui episcop catolic, italian şi stabil. Propaganda i-a ordonat lui Zamoyski s| se întoarc| în diecez|. Acesta a r|spuns c| nu o poate face din cauza s|r|ciei şi a dificult|□ilor create de r|zboiul în curs dintre otomani şi polonezi. A mai cerut ca în misiune s| fie trimis un *vizitator apostolic*[47]. În 1640, Urban al VIII-lea l-a trimis ca vizitator apostolic pe Pietro Diodato Baksi. Ajuns în Moldova, la sfârşitul vizitei canonice, el a trimis o rela□ie despre starea misiunii. La Gala□i g|seşte 51 de catolici, probabil unguri, care, între timp, îşi uitaser| limba. Aici mai erau şi mul□i comercian□i din Ragus. La Bârlad sunt 160 de catolici, provenind din Transilvania, care vorbeau numai limba român|. În oraşul Huşi, catolicii erau în num|r de 459, iar parohul lor era Giacomo di Osimo, reprezentant al episcopului Zamoyski. Acum el z|cea la pat din cauza unei r|ni grave de

[47] Cf. I. PAL, *Originea catolicilor din Moldova şi franciscanii, p|storii lor de veacuri*, S|b|oani 1942, 163-165.

cu□it, primite de la un catolic care s-a revoltat pentru c| misionarul îi ceruse o tax| „exagerat|". La Iaşi, în capital|, comunitatea catolic| era destul de cosmopolit|: 202 credincioşi, printre care g|sim: comercian□i, solda□i, reprezentan□i din Polonia, italieni, slavi, unguri şi francezi. Comunitatea din Cotnari cuprindea 497 catolici, în majoritate de origine saxon|, to□i vorbind îns| limba român|. În fosta capital|, Suceava, mai erau numai 50 de catolici de rit latin, dar catolicii armeni formau un grup de o mie de suflete. La Târgu Neam□ erau 91 de catolici; la S|b|oani şi în împrejurimi, 195 de suflete; în Adjudeni, 116; în T|m|şeni, 64; în Te□cani, 165; în Licuşeni, 33, şi în oraşul Roman, 31 de credincioşi. În Bac|u erau 500 de catolici; în F|r|oani, 300; în Trebeş, 125; în Salon□, 90; în Luc|ceşti, 63; în Valea Seac|, 50; în Trotuş, 122, şi în Ştef|neşti, 106 de suflete[48]. Baksi a trecut şi prin sate locuite de „ungureni" (adic| popula□ie român| de credin□| ortodox| venit| în Moldova din Transilvania) deoarece, din cauza legilor agrare dure, mul□i □|rani transilv|neni se refugiau în Moldova, ocupând deseori zone devastate de t|tari. Se cunosc imigra□ii în timpul domnitorilor Miron Barnowski şi Vasile Lupu, la jum|tatea secolului al XVII-lea[49].

Misionarul Bartolomeo Bassetti, numit de Baksi ca vicar general, a convocat la sfârşitul anului 1642 *un sinod diecezan la Cotnari*. Micul grup de misionari (aproximativ zece), care lucrau în misiune, se întâlneşte în aceast| parohie pentru a rezolva principalele probleme şi pentru a aduce remedii abuzurilor şi lipsurilor de orice fel. Unii misionari cereau taxe prea grele pentru credincioşi; al□ii nu administrau Viaticul din motiv c| nu exista obiceiul administr|rii lui; al□ii nu impuneau poc|in□| la spovad|, afirmând c| peniten□ii trebuie s| şi-o impun| singuri. Unii „dasc|li" (conduceau cântecele în func□iunile liturgice şi înv|□au „rudimenta fidei" pe oameni, când lipsea preotul) veni□i din Transilvania îi înv|□au pe oameni c| trebuie s| primeasc| Euharistia numai sub ambele specii, observând în aceasta o influen□| protestant|. Unii catolici admiteau naşi ortodocşi la Botez şi, în afar| de acestea, existau diferite abuzuri legate de sacramentul C|s|toriei. În anul urm|tor, Bassetti a venit la Roma pentru a prezenta cererile sinodului:

a) Deschiderea la Iaşi a unui seminar pentru moldoveni şi secui, în capital| fiind disponibili doi profesori: Iacob – pentru limba maghiar|, şi Paul – pentru înv|□|mântul în limba român|;

---

[48] Cf. G. VINULESCU, „Pietro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)", în *Diplomatarium Italicum*, 4(1939), 91-97.

[49] M. VLAD, „Cauzele coloniz|rii rurale din Úara Românească| şi Moldova în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea", în *Studii şi articole de istorie*, 13(1969), 95-116.

b) Diferite dispense şi facult|ăţi pentru misionari;

c) Manuale de teologie moral|, dogmatic| şi hot|râri ale conciliilor ecumenice pentru a îmbun|t|ăţi formarea teologic| a misionarilor. Astfel, Propaganda a trimis în Moldova câteva dintre c|rţile fundamentale cerute; proiectatul seminar va deveni şcoal| elementar| deschis| de iezuitul Paolo Beke; alte probleme subliniate în sinod vor r|mâne suspendate[50].

Dat fiind faptul c| episcopul de Bac|u nu se ar|ta prin diecez|, Bassetti a recomandat Propagandei s| trimit| un alt episcop în misiune; aşa a fost trimis episcopul de Marcianopoli, Marco Bandulovi. Acesta soseşte în 1644 şi r|mâne în Moldova pân| la moartea lui (1650). Ca rezultat al vizitei sale pastorale (octombrie 1646 - ianuarie 1647), ne-a r|mas o relaţie important| despre starea misiunii şi despre Moldova în general[51]. Trebuie s| preciz|m c| relaţia a fost scris| de secretarul s|u ungur, iezuitul Paolo Beke, care face din aproape toţi catolicii moldoveni maghiari pur sânge[52]. Astfel, el intenţiona s| poate s| determine îndep|rtarea misionarilor italieni trimişi de Propaganda, pentru a-i înlocui cu misionari unguri. Ad|ug|m c| acum începe şi activitatea iezuiţilor polonezi din provincia de Galiţia la Iaşi şi în alte comunit|ăţi din Moldova; încep astfel şi controversele dintre conventuali şi iezuiţi. În fond, considerându-se singurii care au dreptul s| lucreze şi s| r|mân| în misiune, franciscanii nu vor fi aproape niciodat| cu iezuiţii. Aşa cum s-a verificat de multe ori în istoria misiunilor, acesta fiind un caz tipic, şi nu singular, de „colonialism" misionar.

2.5.2. Relaţia lui Bandulovi despre misiunea moldav| – 1646

Dat| fiind importanţa ei (cea mai cunoscut| în toat| istoria misionar| a Moldovei), credem c| este bine s| prezent|m pe scurt lunga relaţie (198 de pagini de manuscris) a lui Bandulovi (cunoscut şi ca Bandinus sau Bandini). Episcopul viziteaz| 33 de comunit|ăţi catolice. Dar relaţia sa prezint| 42 de localit|ăţi, care aveau sau care au avut catolici. În aceste comunit|ăţi întâlnim 1.122 familii catolice. Comunit|ăţile, în ordine alfabetic|, sunt:

1. *Adjudeni*. Aici, ca şi în alte comunit|ăţi vecine, au predicat şi husiţii, apoi totul a revenit la calm. Sunt treizeci de familii f|r| biseric|.

2. *Am|gei*, aproape de Cotnari, cu 99 de catolici. Numele localit|ăţii înseamn| înşel|tori, şi misionarul explic| şi motivul: „Amadsei, hoc este de-

---

[50] B. MORARIU, *La missione dei frati minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo (1623-1650)*, 48.

[51] Cf. A.V. URECHIA, *Codex Bandinus*; Cf. A. VERESS, *Scrisorile misionarului Bandini*.

[52] Cf. G. N{STASE, „Ştirile lui Bandini despre ungurii din Moldova", în *Buletinul institutului de filologie român|/Alexandru Philippide*, 3(1936), 1-176.

ceptor tum quia homines incolunt arte decipiendi prepollentes, tum quia vinum quod ibi nascitur bibones suavitate deceptos prosternit". Într-adev|r, toat| zona Cotnari este cunoscut| în toat|]ara pentru apreciatele ei vii.

3. *Bac/u*, rezidenda episcopului. Exist| 680 de suflete catolice, în afar| de ortodocşi, cu care alterneaz| în fiecare an la conducerea oraşului, în baza unui obicei nescris. Biserica din lemn este în ruin|, ca şi reşedinda episcopului.

4. *Baia*, ca şi Bac|ul, este un oraş care are vestigiul unui trecut antic foarte apreciat. Acum mai sunt doar 40 de familii, cu 256 de catolici. Se putea admira cu dureroas| nostalgie biserica din piatr| construit| pe vremea lui Alexandru cel Bun şi a principesei Margareta Muşat, mama domnitorilor muşatini. Catolicii din Baia sunt descendenzi ai saxonilor şi ai ungurilor, în majoritate asimilazi de românii ortodocşi, sau imigranzi în diferite p|rzi în c|utarea unui viitor mai bun. Cei r|maşi mai au înc| vii la Cotnari şi practic| comerdul cu vin şi cu peşte.

5. *B/lana* nu mai exist|. În perioada lui Bandulovi se afla pe malul stâng al Tazl|ului, la nord de rev|rsarea în Trotuş. Existau în aceast| localitate 12 case cu 87 de credincioşi. Aceştia, împreun| cu locuitorii din M|neşti şi Grozeşti, trebuiau s| apere trec|torile spre Braşov şi Trei Scaune, care duceau în Transilvania.

6. *Bârlad*, cu 150 de credincioşi şi cu o biseric| s|rac|. Au un dasc|l care cânt| şi recit| rug|ciunile când se adun| comunitatea.

7. *Bogdana*. În trecut tr|iau acolo mulzi imigranzi din Transilvania. Acum erau numai şase case cu 18 suflete. Tozi ceilalzi au trecut la ortodoxie din cauza unei lungi lipse de îngrijire pastoral|.

8. *Ciobârciu*, în regiunile t|tarilor; temându-se de ei, misionarul nu o viziteaz|. Din comunitatea din Huşi, preotul merge s| îngrijeasc| sufletele celor 200 de catolici din aceast| comunitate care nu poate fi localizat|.

9. *Cotnari*, o localitate cu patru biserici, trei din piatr| şi una din lemn. Înaintea lui Bandinus, erau mai bine de o mie de catolici, trecuzi aproape tozi la protestantism. Misionarul Paolo Bonici predic| aici 7 ani şi reuşeşte s| îi readuc| în turma catolic|. Pentru acest motiv, conduc|torii comunit|zii îi trimit papei Urban al VIII-lea o scrisoare de total| adeziune la credinz| şi la Biserica catolic|. Papa le r|spunde şi scrisoarea lui este citit| în fazа tuturor în principalele s|rb|tori catolice. Misionarul g|seşte acum 276 de catolici saxoni şi de origine ungar|. Erau organizazi într-o confraternitate şi principala surs| de venituri, ca şi ast|zi, era constituit| din produczia de

vin. Prima confraternitate (pictori de biserici) este documentat| în Moldova, la Suceava, abia în 1570[53].

10. *F/r/oani*, cu 12 familii catolice şi 58 de suflete. Majoritatea, peste 100 de familii, sunt ortodocşi şi, cu timpul, îi asimileaz| pe catolici. Comunitatea era apropiat| de Trebeş.

12. *Gala*ţ*i*, un oraş portuar, cu peste 15 mii de locuitori în majoritate români, dar şi greci, armeni şi turci. Catolicii sunt în num|r de 70, veni*ţ*i în trecut din Transilvania. Au o mic| biseric| din lemn în mijlocul cimitirului.

13. *Gyla-Giuleşti* a fost o comunitate catolic|, în care Bandinus g|seşte îns| numai ruinele unei biserici impun|toare. Se afl| probabil la jum|tatea drumului dintre Târgu Neam*ţ* şi Baia, pe malul drept al râului Moldova.

14. *Grozeşti*, comunitate de frontier| cu Transilvania, cu 14 familii şi 69 de suflete; are filial| la Trotuş.

15. *Hârl/u*. Episcopul g|seşte comunitatea catolic| în plin proces de asimilare şi convertire la ortodoxie. Mai existau înc| 28 de credincioşi catolici b|trâni; noua generaţie era trecut| la credin*ţ*a majorit|*ţ*ii. Aveau o biseric| ruinat| şi vii abundente.

16. *Huşi*. În perioada vizitei sale, catolicii erau în num|r de 682, adic| mai numeroşi decât ortodocşii. În fiecare an, catolicii şi ortodocşii alternau la conducerea oraşului.

17. *Iaşi*, capitala Moldovei, avea doar 30 de catolici, majoritatea de origine transilv|nean|. Mul*ţ*i nu locuiau în oraş, ci în viile învecinate.

18. *Lecuşeni*, comunitate foarte apropiat|, situat| la nord-vest de S|b|oani, cu 40 de familii catolice. Acum este parte integrant| a amintitei localit|*ţ*i.

19. *Luc/ceşti*, cu 15 case şi 86 de suflete. Înaintea lui Bandinus, formau o comunitate important| cu acelaşi scop al multor alte localit|*ţ*i de frontier|: protejarea Ungariei. Au o biseric| de lemn, în ruin|, îns|, şi haine liturgice înc| frumoase. Abandonat| de misionari şi episcopi, departe de comunit|*ţ*ile catolice, comunitatea este asimilat| de ortodocşi. Ast|zi reprezint| un cartier din oraşul Moineşti.

20. *M/neşti*, comunitate odat| înfloritoare; în perioada relat|rii se afla într-un declin puternic, cu biserica ruinat|. Mai erau 9 case cu 48 de suflete.

21. *Paşcani*, în fa*ţ*a F|r|oanilor, cu 6 case şi 30 de catolici. Cum misionarii erau v|zu*ţ*i rar, mul*ţ*i catolici treceau la ortodoxie.

22. *Piatra,* oraş strategic, unde catolici erau doar 16, printre care un singur b|trân vorbea limba maghiar|.

---

[53] C. GIURESCU, *Târguri sau oraşe şi cet/*ăţ*i moldovene din secolul al X-lea pân/ la mijlocul secolului al XVI-lea*, 111.

23. *R/chiteni*, o comunitate prosper| cu 389 de catolici.

24. *Roman*, un oraş în care, în vremurile trecute, erau mulţi unguri şi saxoni, fiecare grup cu biserica lui. Acum se mai g|seşte doar biserica saxonilor. Catolicii au r|mas 36 cu totul, iar unii mai au înc| vii la Cotnari, semn al unui trecut prosper.

25. *Satul de Jos*, pe un afluent al Tazl|ului. În trecut era o localitate de frontier| foarte prosper|. Acum a r|mas numai biserica de piatr| cu trei altare şi nici un catolic.

26. *S/b/oani*, important| comunitate catolic|, cu 300 de suflete.

27. *S/rata*, aproape de Cotnari, cu 40 de catolici.

28. *Siret*, fost sediu episcopal catolic, cu nici un ungur sau saxon catolic. Toţi plecaser| sau au trecut la ortodoxie.

29. *Slobozia*, aproape de Trotuş; comunitate recent| perioadei vizitei, cu 49 de catolici. Ast|zi nu mai exist|.

30. *Solonţ*, cu 35 de case şi 175 de catolici. Ca şi vecinii lor din Luc|ceşti, şi ei sunt f|r| misionari. Au biseric| şi un dasc|l care anunţ| s|rb|torile şi timpurile de post şi cânt| în biseric|. Cu timpul, catolicii dispar din aceast| localitate.

31. *St/neşti*, cu 150 de suflete şi o biseric| din lemn. Ast|zi nu mai exist|.

32. *Strunga*, cu dou| familii şi 11 suflete.

33. *Suceava*. Procesul de asimilare a catolicilor era aproape de sfârşit. Acum, mai sunt aici doar 25 de unguri şi saxoni.

34. *T/m/şeni*, cu 70 de suflete.

35. *Tecuci*. Înaintea lui Bandulovi existau 200 de case catolice, într-un oraş care num|ra 500 de case. Acum nu a mai r|mas nici un catolic şi disp|ruser| şi urmele bisericii şi ale cimitirului.

36. *Teţcani*, cu 160 de suflete catolice.

37. *Târgu Neamţului*. În trecut erau mai mulţi catolici; acum au mai r|mas doar 48, cu o biseric| din lemn construit| de o femeie saxon|.

38. *Târgu Trotuş*, centru al districtului. Alternativ, un an conducerea oraşului este încredinţat| românilor şi un an ungurilor. Au mai r|mas doar 125 de catolici. Din când în când se arat| câte un misionar, dar credincioşii doresc un preot stabil. Ascultându-le cererile, vizitatorul le-a consacrat un preot transilv|nean, cu o preg|tire teologic| foarte sc|zut|.

39. *Trebeş*, proprietatea episcopului catolic din Bac|u. Cei 155 de catolici nu au biseric| şi merg la Bac|u.

40. *Valea Seac/*, aproape de F|r|oani, cu 55 de catolici şi alţi ortodocşi moldoveni.

41. *Vaslui*. În trecut, comunitatea catolic| era destul de consistent|, cu biseric|, preot şi dasc|l. Acum au mai r|mas doar 14 catolici şi f|r| biseric|, pentru c| a fost ars| de moldoveni.

Din relatarea lui, ne putem da cu uşurinţ| seama c| Moldova se afla într-un puternic proces de sc|dere numeric| (circa cinci mii)[54]. În secolele trecute, comunit|ţile situate aproape de Carpaţi aveau şi o misiune strategic|, de ap|rare a frontierei cu Ungaria. Alte comunit|ţi se aflau pe malurile râului Siret, Moldova şi ale afluenţilor lor, aceşti catolici, cu îndep|rtate origini ungare şi saxone, fiind în mare parte colonişti care cultivau p|mântul sau creşteau animale. Din cauza jafurilor frecvente ale t|tarilor şi ca urmare a r|zboaielor dintre polonezi şi turci, mulţi dintre ei erau nevoiţi s| se refugieze în p|duri sau s| mearg| în zone mai sigure, în Transilvania. Aşa cum am amintit, cum lipsea o munc| pastoral| organizat| şi stabil|, cu trecerea timpului, catolicii cei mai izolaţi intr| într-un proces de asimilare în ortodoxie. Din punct de vedere al compoziţiei etnice, majoritatea sunt unguri sau provin din Transilvania[55] (secui şi români) şi saxoni.

Din 1650, prefecţii nu mai stau la Constantinopol, ci în misiunile lor. În perioada episcopului *Matteo Kurski* (1651-1661), situaţia catolicilor se înr|ut|ţeşte şi mai mult din cauza instabilit|ţii politice şi a frecventelor r|zboaie dintre turci şi polonezi. Cum semiluna hot|ra destinele Moldovei, putem s| ne imagin|m cum se simţeau episcopii de Bac|u, poloni, adic| duşmani ai otomanilor. În afar| de foarte cunoscuta s|r|cie a misiunii, credem c| acesta a fost motivul care îi împiedica s| stea mai mult timp în Moldova. În 1656, Kurski scrie Propagandei c| ar fi bine s| numeasc| un administrator apostolic şi în aceeaşi scrisoare cere şi preoţi misionari care cunosc limba ţ|rii, adic| româna.

Sub episcopul *Ştefan Rudzinscki* (1662-1675), în 1663 s-a adunat un sinod diecezan la Bac|u. Din actele sinodului ştim c| în Moldova erau 25 de biserici catolice şi doar cinci parohi, c|rora le erau distribuite comunit|ţile. Preoţilor li se cerea s| se ocupe mai mult de suflete decât de vii şi de afacerile lor. Pentru problemele materiale trebuiau s| se foloseasc| de laici. Preoţii str|ini nu puteau s| îşi exercite funcţia sacr| f|r| aprobarea episcopului. Sunt declarate invalide toate testamentele prin care anumiţi laici l|sau preoţilor, prin înşel|ciune, viile şi stupinele. Este analizat apoi raportul dintre episcop şi preoţi şi, în cazul în care aceştia din urm| nu sunt mulţumiţi, trebuie s| se adreseze nunţiului în Polonia, sau arhiepiscopului de Lwow. În ceea ce priveşte biserica din Iaşi, cum nu a aparţinut niciodat| acestui ordin, ea este proprietatea comunit|ţii locale[56].

---

[54] Nu ştim de ce afirm| C|linescu c| num|rul era de doar 680. Cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", nota 2, 16.

[55] Cf. I. NISTOR, „Emigr|rile de peste munţi", în *Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice*, II, 27, Bucureşti 1915.

[56] R. CANDEA, *Catolicismul în Moldova în sec. al XVII-lea*, Sibiu 1917, 48-49.

În 1653 a venit în Moldova misionarul Vito Piluzio şi a r|mas aici pân| în 1687[57], fiind numit prefect în 1663. În afar| de munca sa misionar| în vremuri atât de grele, el ne-a r|mas cunoscut mai ales prin catehismul lui în limba român|, tip|rit la Roma în 1677[58], ca un ajutor de prim| mân| pentru misionarii care veneau în Moldova. El a avut raporturi bune şi cu marele cronicar moldovean Miron Costin, oferindu-i multe informaţii pentru prima parte a c|rţii sale, „De neamul moldovenilor", ajutându-l s| descopere r|d|cinile latine ale poporului român.

În 1670, vicarul apostolic Petru Parcevi a semnat o convenţie cu franciscanii observanţi din Csik-Somlyo, prin care, din cauza lipsei de misionari, le era încredinţat| biserica din Bac|u. Dar cum şase ani mai târziu biserica a c|zut, convenţia a r|mas liter| moart|. Ca reprezentant al episcopului, Parcevi are unele ciocniri cu misionarii franciscani şi iezuiţi. Nu au ajuns la un acord stabil, care s| fie acceptat de ambele p|rţi. Misionarii credeau c| vicarul le limiteaz| prea mult drepturile şi le controleaz| într-un mod exagerat viaţa şi activitatea; dimpotriv|, Parcevi se plângea de slaba ascultare a misionarilor. Ca şi Piluzio, el a trebuit s| experimenteze toate dificult|ţile unei misiuni foarte s|race şi cu o organizare atât de fragil|.

Sinodul din Cotnari (1642) a examinat deschiderea unui seminar pentru autohtoni, dar f|r| rezultat. Încercând s| vin| în întâmpinarea necesit|ţilor spirituale ale credincioşilor, misionarii au luat hot|rârea de a trimite la Propaganda tineri din misiune pentru formarea sacerdotal|. Dar aceşti studenţi de la Propaganda au dezam|git aştept|rile, atât ale misionarilor, cât şi pe cele ale oamenilor. Obişnuiţi cu viaţa comod| a familiilor lor bogate, nu voiau s| mearg| în comunit|ţile s|race ale misiunii. Apoi, când timpurile au devenit dificile din cauza r|zboaielor sau a lipsurilor, împreun| cu familiile lor, mergeau în Polonia sau în alte p|rţi, unde viaţa era mai uşoar| şi bog|ţiile lor în siguranţ|. Pentru a doua jum|tate a acestui secol, avem nou| preoţi din Moldova, cinci din Baia şi patru din Cotnari.

---

[57] I. BIANU, „Vito Piluzio. Documente inedite din Arhivele Propagandei", în *Columna lui Traian* (1883), 142-164; 257-287.

[58] Cf. I. NAGHIU, „Catechisme catolice româneşti în sec. XVII-XVIII", în *Cultura creştin/*, (1943), 593-601; Cf. G. PICCILLO, „Note sulla lingua valacha del Katechismo kristinesco di Vito Piluzio", în *Studii şi cercet/ri lingvistice*, 1(1979), 31-46; Cf. V. PILUZIO, „Dottrina christiana tradotta in lingua Valacha", în *Buciumul român*, 1(1875), 271-274; 320-323; 467-470; 508-513; 553-556.

În timp ce era episcop *Iacob Dluski* (1681-1693), num|rul catolicilor scade cel mai mult: mai r|mân doar circa 300. R|zboaiele dintre turci şi occidentali, care culmineaz| cu asedierea Vienei (1683), tributurile pe care to]i oamenii erau nevoi]i s| le pl|teasc| atât turcilor, cât şi autorit|]ilor locale pentru pl|tirea mercenarilor, lipsurile şi alte nepl|ceri îi constrâng pe s|rmanii catolici, v|zu]i de ortodocşi ca str|ini şi deseori ca duşmani ai poporului, s| îşi p|r|seasc| locurile unde au tr|it de secole şi s| porneasc| la drum spre]inuturi mai sigure şi mai pu]in lovite de soart|, mai ales în Polonia şi Transilvania.

Victoria occidentalilor sub zidurile vieneze a fost în mod indirect de bun augur şi pentru iezui]ii polonezi de la Iaşi. Dar aceştia nu erau în bune raporturi cu franciscanii italieni, iar episcopul nu ştia cum s| mul]umeasc| ambele p|r]i; mai mult, cu uşurin]| trecea de partea polonezilor iezui]i, fiind şi el polonez. Aceste ciocniri interne dintre misionari, ca şi starea aproape dezastruoas| a misiunii, sunt şi o reflexie palid| a situa]iei generale din Moldova, unde domnea instabilitatea politic|, şi care trebuia s| suporte consecin]ele conflictului permanent dintre Înalta Poart| şi Occidentul vecin, reprezentat în aceste p|r]i de Polonia. Pe lâng| aceasta, nu trebuie uita]i t|tarii; invaziile lor erau deseori mai ap|s|toare şi mai dezastruoase pentru Moldova decât r|zboaiele dintre otomani şi occidentali. Dup| un an de la victoria de la Viena, Polonia victorioas| a ocupat jum|tate din Moldova, dar dup| pacea de la Karlowitz (1699), a trebuit s| îşi retrag| toate trupele din m|n|stirile moldave. Turcia, în schimb, s-a obligat s| garanteze libera exercitare a cultului catolic în Moldova şi Valahia. Astfel, neînsemnatului rest catolic i se acord| o perioad| de respiro şi de pace, care nu va dura îns| prea mult.

Dup| înfrângerea domnitorului Cantemir la St|nileşti (1711), aliatul moscovi]ilor, turcii devasteaz| Moldova şi, pe drumul întoarcerii, solda]ii duc cu ei mul]i moldoveni f|cu]i sclavi, animale şi tot ceea ce se putea lua. Acum fuge în Transilvania prefectul misiunii, Felice Zavoli; în timpul conducerii sale, reşedin]a prefec]ilor s-a stabilit la Iaşi. În Moldova, turcii erau ca acas| şi domnitorii erau trata]i ca nişte servitori ai lor. Timp de vreo dou|zeci de ani au însc|unat şi dat jos, dup| bunul plac, paisprezece domnitori. Este uşor s| în]elegem c|, în aceste condi]ii, la începutul secolului al XVIII-lea, activitatea pu]inilor misionari pentru la fel de pu]inii şi s|racii lor catolici nu era deloc satisf|c|toare.

CAPITOLUL II

PREFECÚI ŞI MISIONARI ÎN PERIOADA 1700-1760
(Lenta şi lunga reluare a misiunii în Moldova)

1. Prefecûii din 1689 pân| în 1744

1.1. Cadrul socio-politic al Moldovei în secolul al XVIII-lea

În primul capitol, am încercat s| d|m o panoram| cât de cât scurt| şi sintetic| a istoriei ecleziastice din România, pân| în secolul al XVIII-lea, atenûia noastr| oprindu-se totuşi mai ales asupra perioadei medievale a Moldovei, considerând toate acestea mai curând ca o introducere necesar| la tema noastr|.

Înainte s| prezent|m şi s| analiz|m catolicismul moldav în secolul al XVIII-lea, credem c| este util| trasarea unui scurt cadru „laic" al Moldovei din aceast| perioad|[1]. Aceasta ne va ajuta s| înûelegem mai bine în ce context socio-politic se afla minoritatea catolic|; aceast| scurt| privire istoric| nu ne va împiedica totuşi s| facem referinû| în toat| lucrarea noastr| la istoria Moldovei şi la raporturile dintre misionari şi puterile politice şi administrative locale.

Dup| rebeliunea domnitorului Dimitrie Cantemir, aliat cu ruşii împotriva otomanilor, rebeliune încheiat| cu învingerea domnitorului la St|nileşti (1711), ruşii l-au luat cu ei şi pe domnitor. Imediat dup| aceea au venit t|tarii, care au devastat în mod însp|imânt|tor o bun| parte din Moldova, iar misiunea (credincioşi, conventuali şi iezuiûi, ca şi propriet|ûile lor) a suportat consecinûele acestui jaf al „moscovitcis, calmucensibus, kazaticis et latronibus"[2]. În anul în care a izbucnit r|zboiul între imperiali şi Înalta Poart| (1716), aceasta din urm| a hot|rât s| numeasc| pe tronul Moldovei nu un autohton, ci un grec din cartierul Fanar (numele Fanar vine de la

---

[1] Pentru al XVIII-lea secol moldovenesc, dar şi pentru celelalte provincii (Valahia şi Transilvania). Cf. C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pân/ ast/zi*, Bucureşti 1975[2], 491-546. Ni se pare mai important| bibliografia prezentat| în aceste pagini, întrucât expunerea istoric| a faptelor este pur materialist|. Pentru raporturile politice dintre români şi poloni în perioada în discuûie, cf. V. CIOBANU, *Relaûiile politice româno-polone între 1699 şi 1848*, Bucureşti 1980.

[2] N. IORGA, *Studii şi documente*, Bucureşti 1901, 1-2, 69.

un far care îi ajuta pe marinari s| ajung| cu uşurin□| în portul din golful Bosfor), care putea fi controlat cu uşurin□| de musulmani. A fost ales Nicolae Mavrocordat; în acelaşi an, el a fost numit şi domnitor al Valahiei, dup| ce au fost ştrangula□i la Istanbul domnitorul Valahiei, Ştefan Cantacuzino, şi fiul s|u. Aşa a început pentru cele dou| □|ri, Moldova şi Valahia, epoca „fanariot|", care a durat pân| în 1821, cu marile familii ale unor domnitori de origine greac| (Mavrocordat, Moruzi, Sturza, Caragea, Ipsilanti, Ghica), mai pu□in familia Racovi□|, de origine român|.

În afara consecin□elor politice, înt|rirea domina□iei otomane a avut în Moldova grave repercusiuni economice. Au crescut în mod însp|imânt|tor taxele şi alte nenum|rate contribu□ii pe care domnitorii, boierii, clerul, precum şi poporul, trebuiau s| le pl|teasc| sultanului şi reprezentan□ilor lui politici, militari sau administrativi. În perioada dintre 1711 şi 1812, între imperiul otoman, pe de o parte, şi Rusia şi Austria, pe de alta, au izbucnit şase r|zboaie într-o perioad| total| de 23 de ani, r|zboaie care, în mare parte, au avut loc în teritoriile Moldovei şi Valahiei. Toate acestea au avut consecin□e grave pentru popula□ia local|: s|r|cire, exodul multor oameni spre mun□i sau spre alte locuri mai sigure, mor□i, boli, instabilitate politic| (perioada fanariot| a num|rat 40 de domnitori în Valahia şi 36 în Moldova; unul dintre ei, foarte abil, Constantin Mavrocordat, a domnit de patru ori în Moldova şi de şase ori în Valahia) etc.

Din cauza r|zboaielor dintre respectivele puteri, s-au ad|ugat şi pierderi teritoriale: în 1713, Înalta Poart| a transformat zona Hotin, din nordul extrem al Moldovei, în „raia", adic| teritoriu controlat complet de turci. Astfel, Hotinul a devenit un cap de pod care le d|dea o putere mai mare turcilor în întâlnirile şi ciocnirile cu Polonia şi, eventual, cu alte puteri europene. Trebuie s| ad|ug|m c| în Valahia vecin|, partea occidental| a provinciei, adic| Oltenia şi sudul Transilvaniei (Banatul), a fost anexat| de Austria, ca o consecin□| a p|cii de la Passarowitz (1718), care a marcat sfârşitul unui alt r|zboi între otomani şi Austria. Anexarea Olteniei a durat doar pu□in timp (1718-1739)[3].

În acest context de domina□ie otoman|, dar şi de înaintare a Rusiei şi a Austriei, nu rareori domnitorii şi mul□i dintre boieri le-au cerut marilor conduc|tori europeni recunoaşterea unei oarecare autonomii şi independen□e, pentru faptul c| nu f|ceau parte integrant| din imperiul otoman[4].

---

[3] Cf. S. PAPACOSTEA, *Oltenia sub st|pânirea austriac|: 1718-1739*, Bucureşti 1971.

[4] Rela□iile la nivel înalt între imperiul otoman şi principatele de Moldova şi Valahia au fost stabilite în câteva documente solemne ale sultanilor: „hatişerifurile" (decrete sau edicte) din anii 1774 (unde au fost puse şi câteva decizii din tratatul de pace semnat la

Dar Înalta Poart|, în afar| de numirea unor domnitori str|ini, a încercat în toate felurile s| controleze şi ßara, s| încaseze taxele, s| ia alimentele, animalele etc.

În ceea ce priveşte intervenßia marilor puteri în favoarea ortodocşilor, ca şi a minorit|ßii catolice, am spus deja c|, dup| pacea de la Karlowitz (1699), Înalta Poart| s-a obligat s| garanteze libera exercitare a cultului catolic în Moldova şi în Valahia şi i-a confirmat Poloniei dreptul de numire a episcopului de Bac|u[5]. În schimb, pacea de la Kutsciuk-Kainargi (1774), care a marcat o alt| mare înfrângere a Semilunii, a acordat Rusiei dreptul de protectorat pentru creştinii din Balcani. În sfera civil| şi politic|, pacea din 1744 a însemnat intrarea juridic| a marilor puteri europene în principatele române (pentru perioada modern|, istoriografia român| numeşte Moldova şi Valahia cu titlul de principate), prin deschiderea de consulate la Iaşi şi Bucureşti; între anii 1782-1803, au fost deschise în aceste dou| capitale consulate ale Rusiei, Austriei, Prusiei, Franßei şi Angliei. Aceasta a însemnat şi o mai mare deschidere a acestor dou| principate spre cultura şi civilizaßia occidental|, iar aceast| deschidere era absolut necesar|, dat fiind faptul c| perioada fanariot| a fost marcat| în mod global de un regres cultural destul de profund.

Prezent|m acum Moldova în timpul domniei unora dintre principalii ei domnitori. Dup| Nicolae Mavrocordat a urmat Mihai Racoviß| (1716-1726). În timpul domniei lui, austriecii au încercat s| îl detroneze, dar nu au reuşit pentru c| domnitorul a fost ajutat de t|tari, dar ca preß pentru valoroasa lor intervenßie, aceştia din urm| au obßinut de la Mihai permisiunea de a jefui toat| zona moldav| dintre râurile Siret şi Carpaßi, astfel încât populaßia din aceste p|rßi a fost de acord cu intervenßia austriac|. Pe la jum|tatea secolului, în Moldova era din nou domnitor Constantin Mavrocordat, o persoan| inteligent|, abil|, un spirit întreprinz|tor şi ferm, care a reuşit s| inißieze diferite reforme în cele dou| ß|ri. În 1749 a decretat libertatea ß|ranilor „rumâni" sau „vecini" faß| de st|pânii lor, boierii. Pl|tind 10 „taleri" boierului, un ß|ran devenea liber de st|pânul s|u şi putea s| mearg| liber s| lucreze pe p|mânturile unui alt boier. Totuşi, ß|ranul a devenit, din punct de vedere juridic, liber, dar a continuat, de fapt, s| depind| de st|pânul s|u, întrucât bucata lui de p|mânt f|cea parte din moşia lui. Clasa bogat| a ß|rii, adic| boierii, a intrat şi ea în vizorul reformelor

---

Kutsciuk-Kainargi), 1784, 1802, 1806; şi „firmanele" (ordine, edicte) din anii 1791 şi 1792. Cf. C. GIURESCU, „La politique des grandes puissances dans le Sud-Est européen aux XVII-e et XVIII-e si…cles", în *Revue Roumaine d'Histoire*, 6(1970), 945-951.

[5] Cf. A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, Bucureşti 1929-1930, 8, 37-49.

domnitorului. Pentru a-i putea controla mai bine, domnitorul a hot|rât c| boier putea s| fie numai cel care avea o sarcin| precis| la curtea domnitorului; în mod normal, în curte intrau numai persoanele agreate de marele conduc|tor, care era şi el supus, se înţelege, conduc|torului suprem care locuia la Istanbul, adic| sultanului. Toţi ceilalţi boieri f|r| funcţii domneşti erau de categoria a doua. Mavrocordat a realizat diferite alte reforme fiscale, administrative, culturale şi de alt gen, iar pentru Biserica Ortodox| a poruncit c| putea s| devin| preot numai cel care ştia cel puţin s| citeasc| liturghia şi celelalte funcţiuni liturgice. Chiar dac| nu a reuşit s| îşi des|vârşeasc| toate reformele, el a r|mas totuşi unul dintre principalii domnitori din toat| perioada fanariot|.

Dup| el, domnitorul Grigore Alexandru Ghica a pl|tit cu capul pentru c| a protestat împotriva anex|rii Bucovinei la Austria, în 1775. Cu un an mai devreme, la Kutsciuk-Kainargi, un sat din Dobrogea, a fost semnat| deja cunoscuta pace dintre Austria, Turcia şi Rusia, care a pus cap|t r|zboiului dintre marile puteri europene. Pentru a li se opune ruşilor, austriecii au coalizat cu turcii, reuşind s| îi învingă pe primii. În încerc|rile care au urmat apoi la Istanbul, prezentând o hart| falsificat| a nordului Moldovei (Bucovina) şi corupând cu bani diferite persoane, austriecii au reuşit s| ia în st|pânire Bucovina, care a r|mas sub dominaţia lor pân| la sfârşitul Primului R|zboi Mondial (1918)[6]. Cum domnitorul Ghica a protestat împotriva unui astfel de furt, austriecii au convins autorit|ţile turce de faptul c| domnitorul a coalizat în timpul r|zboiului cu ruşii. Aşa s-a f|cut c|, din ordinul sultanului, a fost trimis la Iaşi un „capugiu" (executor al unui mandat) care l-a ucis pe Ghica.

Între 1787-1792 a avut loc un alt r|zboi între Austria, Rusia şi Turcia, care s-a încheiat cu tratatele de pace semnate la Sitov, în Bulgaria (1791), şi la Iaşi (1792). Acest r|zboi a însemnat o alt| înfrângere a otomanilor şi o înt|rire a austriecilor şi a ruşilor care, în complexul politico-militar european, nu puteau s| se opreasc| pân| ce nu reuşeau s| învingă complet deja apusa putere a Semilunii. Dar toate s-au complicat cu sosirea lui Napoleon şi a visului s|u de a crea un alt imperiu în deja atât de r|v|şita Europ|. În 1806 a izbucnit un alt r|zboi între Rusia şi Turcia (al cincilea în arcul unui secol), care s-a încheiat cu pacea semnat| la Bucureşti, în 1812. Consecinţa

[6] Cf. N. IORGA, *Histoire des roumains de Bucovine ŕ partir de l'annexion autrichienne* (1775-1914), Bucureşti 1931[2].

pentru Moldova a acestei p|ci a fost c| Rusia a anexat zona dintre râurile Nistru şi Prut, care a luat numele de Basarabia[7].

Încheiem aceast| foarte scurt| prezentare a Moldovei, încadrat| îns| în contextul est-european, cu câteva rânduri dedicate unui eveniment din Transilvania, din 1700, care a avut unele consecinţe puţin importante şi pentru misiunea catolic| din Moldova. Dup| pacea de la Karlowitz (1699), Transilvania a trecut sub dominaţie austriac|. În acest principat existau trei grupuri etnice care aveau drepturi politice: ungurii, saxonii şi secuii, care aveau reprezentanţii lor în dieta austriac|. Românii, în schimb, care, de altfel, formau majoritatea populaţiei, nu se bucurau de aceleaşi drepturi şi privilegii. Acesta a fost unul dintre motivele ce au dus la unirea unei p|rţi a clerului şi a poporului român ortodox transilv|nean. Dar, în afar| de aspectul socio-politic, nu trebuie uitat un alt factor decisiv pentru unire, adic| „renaşterea" cultural| şi religioas| promovat| de Şcoala Ardelean|, care, mai mult decât au spus sau spun c|rţile româneşti (multe fiind filo-ortodoxe), a contribuit la redescoperirea r|d|cinilor latine ale poporului şi a apartenenţei lui în toat| perioada primului mileniu la Biserica Roman|. Vrând s| revin| la „communio" cu Biserica Catolic|, p|strându-şi totuşi ritul oriental, episcopul de Alba Iulia, Teofil, a acceptat unirea cu Roma în 1697. Un an mai târziu, succesorul s|u, Atanaziu Anghel, a semnat unirea (7 octombrie) şi în martie 1701 a fost consacrat la Viena ca episcop pentru Biserica Catolic| Român| de Rit Oriental[8]. În perioada secolului al XVIII-lea, pentru a sc|pa de taxe şi de alte datorii, unii catolici transilv|neni de rit

[7] La sfârşitul Primului R|zboi Mondial (1 decembrie 1918), aceast| parte a Moldovei a revenit în hotarele marii Românii. Dup| împ|rţirea Europei prin pactul Ribbentrop-Molotov, din 1947, zona a fost cedat| sovieticilor şi aşa a r|mas pân| la evenimentele din 1989-1990. Între timp, mai ales în timpul regimului lui Stalin, mulţi moldoveni au fost deportaţi, iar în locul lor au fost inseraţi colonişti ruşi. Dup| evenimentele din 1989, în 1991 Moldova „sovietic|", urmând politica Moscovei, s-a declarat stat independent, chiar dac| a f|cut parte dintotdeauna din marea Moldov| (cu excepţia perioadei 1812-1918 şi 1947-1991) şi majoritatea populaţiei este de origine român|.

[8] În mediul ortodoxiei transilvane, au fost reacţii puternice împotriva unirii cu Roma, conduse, mai ales, de câţiva c|lug|ri: Visarion, Serai şi Sofronie, ca şi de protopopul Ioan Sadu, supranumit „Popa Tunsu". Dac| unirea unei p|rţi dintre românii transilv|neni cu Roma este întreţesut| cu motive politice şi religioase, nu se poate p|stra sub t|cere faptul c| aceast| Biseric| a fost mult timp, adic| pân| la suprimarea din 1948, lider al renaşterii naţionale şi culturale, promotoare a latinit|ţii poporului român. Pentru o viziune global| asupra istoriei Bisericii Catolice de rit oriental în România, cf. I. PLOSCARU, *Scurt| istorie a Bisericii Române*, Timişoara 1994[2]; S.A. PRUNDUS - C. PLAIANU, *Biserica Român| Unit| ieri şi azi. Istorie şi adev|r*, Cluj-Napoca 1994.

oriental au trecut în Moldova, dar aici, neavând preoţi de ritul lor, au revenit în sânul ortodoxiei.

La sfârşitul primului capitol, am ajuns cu scurta prezentare a catolicismului moldav pân| în secolul al XVII-lea şi în cel urm|tor. În capitolul al II-lea şi al III-lea ne propunem, în afar| de continuarea expunerii cronologice a evoluţiei misiunii pentru toat| perioada secolului al XVIII-lea, o prezentare şi o analiz| a vieţii şi activit|ţii misionarilor, a raporturilor aproape tot timpul încordate dintre franciscani şi iezuiţi (normal pân| la suprimarea Societ|ţii în 1773), l|sând loc, în al IV-lea capitol, prezent|rii unor probleme fundamentale ale catolicismului moldovenesc (comunit|ţile catolice şi viaţa lor de credinţ|, cu inerentele valori şi defecte, episcopii, relaţiile dintre misionari şi autorit|ţile politice locale, fragilul şi ineficientul protectorat, raporturile dintre catolici şi ortodocşi).

Informaţiile pentru prima jum|tate a secolului sunt puţine. În schimb, pentru a doua parte, în timpul anumitor prefecţi, ca, de exemplu, Di Giovanni, Martinotti, Rocchi, Sassano şi Gat, documentele ne permit o expunere a anumitor aspecte şi probleme deloc secundare ale misiunii, atât ale catolicilor, cât şi ale prefecţilor şi ale relaţiilor lor cu ceilalţi misionari şi autorit|ţile locale. Începem capitolul cu ultimul prefect din secolul al XVII-lea.

1.2. Giovanni Volponi (1689-1695)

Pentru tot acest capitol, prezent|m mai întâi, ca fir roşu, care poate fi şi cheia lui de lectur| şi de interpretare, notele caracteristice din perioada anilor 1700-1760, ale misiunii franciscanilor conventuali: a) lunga şi dificila reluare a unei misiuni complet s|race, într-o Moldov| dominat| de r|zboaie, de instabilitate politic|, de lipsuri şi de alte nemulţumiri; b) conventualii nu suport| prezenţa iezuiţilor.

Începem capitolul[9] cu prezentarea ultimului prefect din secolul al XVII-lea, pr. Giovanni Volponi da Fiorentino (al XX-lea prefect al misiunii)[10],

---

[9] *Premis|„metodologic|"*

În elaborarea cronologic| şi tematic| a capitolului al II-lea şi al III-lea, ne-am folosit în subdivizarea cronologic| a perioadei de numele prefecţilor şi de anii de prefectur| respectivi; credem c| alegerea noastr| îl ajut| pe cititor la o lectur| uşoar| şi la o încadrare cronologic| simpl| a perioadei în discuţie. Cu toate c| ar fi fost mai bine dac| am fi putut dezvolta cronologic lucrarea noastr|, dup| criterii tematice, repet|m fapul c|, dat fiind num|rul redus de documente şi puţinele probleme prezente în ele şi ţinând cont şi de faptul c| nu avem nici o bibliografie suficient| pentru acest secol, pentru moment nu am putut elabora altfel aceste dou| capitole.

[10] APF, *Acta*, 1688, 167.

sosit în Moldova probabil în anul 1676. Şi-a desf|şurat activitatea misionar| la Baia, Suceava şi Neamţ timp de „zece ani şi ceva”[11]. În 1682, an în care a sosit în Moldova noul episcop Dluski, Volponi era la Baia, unde era o „biseric| din piatr| cu turn, clopote duble”; se ştia c| p|rintele „tr|ieşte comod”, pentru c| „biserica are patru vii administrate de seculari”[12]. Când, în 1685, cazacii au distrus „jum|tate de Moldov|”, timp de trei luni s-a refugiat cu catolicii din Baia în p|duri, apoi, înfometat şi descurajat, a trecut în Transilvania, unde a fost primit de contele Corni. Nu ştim în ce oraş s-a oprit misionarul, dar credem c| lucrul acesta s-a întâmplat în apropierea provinciei, pentru c| Volponi vorbeşte despre o oarecare „comoditate” în administrarea sacramentelor „acelor simpli catolici din misiune”[13]. Ceilalţi misionari au fugit şi ei, inclusiv iezuiţii, care erau polonezi. Mobilierul bisericilor, care nu a fost luat de t|tari, a ajuns în mâna misionarilor fugiţi în Transilvania şi, abia mult mai târziu, unele dintre ele au fost restituite misiunii din Moldova.

Anul 1687 nu s-a ar|tat prea fericit. P|rintele Volponi vorbeşte despre nou| descinderi ale polonilor, nu doar la Baia, Suceava şi Neamţ, ci şi „în alte locuri ale catolicilor şi ale schismaticilor. Bisericile au r|mas doar „ziduri goale”[14].

La 25 aprilie 1688 îl g|sim din nou la Baia, de unde voia s| se întoarc| în patrie, motivându-şi voinţa de a pleca prin sosirea unor noi misionari şi a doi preoţi indigeni[15], dar, printr-un decret din 16 august 1689, Propaganda îl numeşte prefect. Decretul îl g|seşte în Transilvania, la Sân Giorgiu. S-a întors imediat în Moldova, la Iaşi[16], încercând s| îi plaseze pe misionari în locuri potrivite[17]. Probabil a vizitat comunitatea din Galaţi şi alţi catolici aflaţi în împrejurimi, pentru c|, la 11 aprilie 1690, a trimis la Propaganda o relatare despre aceast| zon|[18]. În anii care au urmat, a scris de mai multe ori la Propaganda, cerând ajutoare pentru „misionarii s|raci”; chiar dac| a scris de multe ori, putem presupune c| rareori a fost ajutat. Misiunea şi misionarii au

---

[11] APF, *Moldova*, 2, 197.

[12] APF, *Moldova*, 2, 112. Foile 100-115 din acest volum conţin o relaţie despre misiunea din Moldova, scris| de prefectul Valahiei, Antonio Angelini, la data de 12 iunie 1682.

[13] APF, *Moldova*, 2, 197.

[14] APF, *Moldova*, 2, 197.

[15] APF, *Moldova*, 2, 230.

[16] APF, *Moldova*, 2, 266.

[17] APF, *Moldova*, 2, 260-261; 292; 298; 337-338.

[18] APF, *Moldova*, 1, 63.

r|mas într-o stare deplorabil|[19]. În 1693, alte evenimente de ordin intern, nu prea frumoase, îngreuneaz| via]a misionarilor. Este vorba despre intrigile episcopului de Bac|u, Iacob Dluski (1681-1693)[20], cu preotul indigen Ioan B|rcu]|. Numele B|rcu]| apare deseori în documentele timpului. Deja în 1670 era paroh în oraşul natal, Cotnari[21]. În 1674 s-a întors de la Roma cu titlul de „vicar episcopal”[22], titlu de autenticitate îndoielnic|. Misionarul Vito Piluzio se temea un an mai târziu c| B|rcu]| va fi ales episcop de Bac|u şi c| el ar fi pierdut orice posibilitate[23]. În 1677, prefectul Rossi, aflându-se la Cotnari, a informat Propaganda cu privire la scandalurile provocate de B|rcu]|; despre aceleaşi lucruri a scris şi pu]in mai târziu[24]. Motivul: B|rcu]| era vicar al episcopului de Bac|u, prin interven]ia lui Parcevi, dar se afla în fa]a noului vicar, Ştefan Taploscay[25]. Probabil, determinat de B|rcu]|, Dluski voia s| pun| preo]i autohtoni în locul franciscanilor conventuali italieni[26]. Pe atunci erau cinci preo]i din Moldova, trei din Cotnari[27] şi din

[19] APF, *Moldova*, 2, 288: În luna februarie 1691, a murit p|rintele Giuseppe Maria Bottoni, „dup| o boal| lung| de hidropatie, era atât de s|rac încât, pentru înmormântarea lui, câ]iva creştini au dat câte ceva de poman|”; 292: „P|rintele Marco Antonio a fugit din misiune şi a mers în Transilvania în slujba unei parohii”, probabil din cauza s|r|ciei. Despre starea misiunii şi a misionarilor. Cf. APF, *Moldova*, 2, 333.

[20] Nu foarte iubit de popor şi nici de misionarii italieni. Aceleaşi sentimente le avea şi el fa]| de misionari. Cere Propagandei s| fie suprimat| prefectura; cf. I. FILITTI, *Din arhivele Vaticanului (Documente bisericeşti*), 1, CXVII-CXXIV, 113-122. Dluski a murit în anul 1693; cf. APF, *Moldova*, în SCh, 2, 412-413. În acelaşi an a fost ales Amando Vittorino Czeszejko: Cf. N. IORGA, *Histoire des roumains de Bucovine Ë partir de l'annexion autrichienne* (1775-1914), XLIII.

[21] APF, *Moldova*, 2, 41-46: O interesant| rela]ie despre starea misiunii f|cut| de B|rcu]|, care semneaz| cu numele „deja Vicar în Moldova şi Student al Colegiului *Propaganda Fide*, Misionar al Sfintei Congrega]ii”.

[22] E. HURMUZAKI, *Documente*, 5/2, 140-141, CCXVII. Parcevich moare la Roma, în 1674.

[23] APF, *Moldova*, 1, 200.

[24] APF, *Moldova*, 2, 1; 49.

[25] APF, *Moldova*, 2, 9; 12.

[26] F. PALL„Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 51-54.

[27] Cunoaştem patru preo]i din Cotnari, dintre care doi poart| nume autohtone (B|rcu]| şi Capr|): Ioan Botez|torul B|rcu]|, student la Roma, vicar al arhiepiscopului de Marcianopolis la Bac|u, Parcevich (1668), paroh pentru a doua oar| la Cotnari (1687). Petru Wolff, paroh în localitatea natal|; a murit între 1676 şi 1678. Adrei Wolff şi Dominic Capr|, preo]i pe la anul 1687.

Baia[28]. În 1693, episcopul Dluski a murit, iar B|rcu| a fost informat de acest fapt la întoarcerea sa de la Roma[29].

Pentru a împiedica înlocuirea conventualilor italieni, Volponi s-a dus imediat în comunit|ile cele mai mari ale misiunii (Bac|u, F|r|oani, Trebeş, M|neşti, Grozeşti, Baia, Ştef|neşti) pentru a le cere oamenilor s| nu îi lase pe p|rinii franciscani s| plece. Acelaşi lucru îl face şi misionarul Francesco Antonio Renzi la Bârlad şi Galai, trimis de Volponi pentru „a examina poporul, dac| exista m|car vreo suspiciune de scandal, pentru a remedia; prin harul Domnului nu se cunoaşte nici un scandal sau vreun fel de exces; dimpotriv|, auzind popoarele c| au fost f|cute astfel de reclamaii la Sfânta Congregaie, au r|mas confuzi, cu lacrimi în ochi se roag| s| nu fie îndep|rtai preoii în timpuri atât de calamitate şi mizerabile… (toi presupun c| aceast| infamie a fost impus| R. Gio. Batt. lui Berkuzzo din Cotnari)"[30].

În perioada în care Volponi era prefect, în 1695, doi misionari, Bernardino Silvestri da Macerata, misionar la Trotuş, şi Luigi Bevilacqua, misionar la F|r|oani, au fost chemai la Iaşi de prefect pentru o anchet| cu privire la activitatea p|rintelui Renzi, acuzat la Propaganda. Din declaraiile lor, observ|m cu uşurin| atmosfera de r|zboi care domina în Moldova. Polonezii luptau împotriva turcilor şi, pentru moment, sunt mai puternici,

---

[28] Episcopul vrea s| remedieze relele, dar, din cauza conventualilor care „fiind, cum spun, total exemi, … lucrurile merg din r|u în mai r|u, şi nici nu le pot remedia, nici nu pot înc| s| pun preoi ai locului în bisericile lor, pentru care au fost hirotonii oameni demni şi culi, care au absolvit la Roma, care stau în Polonia pentru c| locurile cele mai bune sunt ocupate de p|rinii misionari": APF, *SOCG*, 513, 1692, 199-200; 453; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", XXXVII-XXXVIII, 297-298.

Originari din Baia, sunt cunoscui preoii Iacob Wolff, Gheorghe Gross şi nepotul lui, Grigore Gross, toi din a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea. Pentru informaii mai detaliate despre toi aceşti preoi indigeni, cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 1, Roma 1925, 72-76.

[29] APF, *Moldova*, 2, 412-413. Alte informaii despre B|rcu| se pot g|si în G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 72-75. Ni se pare c| motivul principal al conflictelor dintre B|rcu| şi misionari const| în faptul c| el era un preot naional, având, astfel, toate avantajele unei persoane a locului şi, probabil, acest fapt trezea un pic de gelozie în misionari. Oricum, din relaia pe care o trimite B|rcu| la Propaganda (Cf. APF, *Moldova*, 2, 41-46) se poate observa aceast| „superioritate" pe care B|rcu| crede c| o are în faa conventualilor italieni.

[30] Iaşi, 31 ianuarie 1693: APF, *Moldova*, 2, 380-383. Despre viaa şi activitatea lui Renzi, cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 46-47.

dat fiind c|, sub zidurile vieneze, Semiluna a fost înfrânt|[31]. Sub domnitorul Constantin Cantemir, Sobieski a coborât a doua oar| în Moldova pentru aceleaşi motive: s| lupte împotriva turcilor şi a aliaţilor s|i, adic| Moldova. Dar nu întâlneşte nici turci, nici armate moldoveneşti. Soldaţii lui au g|sit numai „câteva fructe s|lbatice în p|duri". Şi totuşi, ceea ce r|mânea din sate, din m|n|stiri, din oraşe, a fost pr|dat şi jefuit de soldaţii lui.

Sub prefecţii Volponi şi Zavoli, adic| la începutul celui de al II-lea deceniu din secolul al XVIII-lea, misiunea era într-o stare deplorabil| de supravieţuire.

1.3. Felice Zavoli (1695-1714; 1716-1719)

Cu Felice Antonio Zavoli (sau Zauli) din Rimini, care a fost ales prefect în 1695[32], reşedinţa misionarilor se mut| definitiv la Iaşi, cu toate c| reşedinţa episcopului a r|mas la Bac|u. În 1694 el se afl| la Agria, în Ungaria[33]. Fiind înc| în aceast| localitate, în anul urm|tor a primit decretul de numire ca prefect[34]; astfel, traversând Transilvania[35], a aşteptat cale liber| de la domnitorul moldovean Constantin Duca[36]. Din cauza situaţiei dificile din Moldova, „venind un ordin de la Poart| ca domnitorul s| fie dus la

---

[31] La 26 august 1695, pr. Bernardin Silvestri da Macerata declar|: „La 20 ale lunii în curs, pe la orele şapte seara, dup| ceasul italian, oraşul a fost invadat de poloni… de team|, am fugit la o m|n|stire din apropiere şi, în fug|, proiectilele puşcaşilor treceau pe deasupra capetelor noastre… şi un ofiţer turc a fost decapitat… şi nu mai erau decât 300 de poloni cu numele, dar, de fapt, cea mai mare parte erau moldoveni, şi datorit| acestui fapt se st| într-o tensiune mare, şi ne gândim la distrugerea total| a acestei provincii". La aceeaşi dat|, pr. L. Bevilacqua ne d| alte detalii nu mai puţin importante: „(F|r|oani, în Moldova…) Sâmb|t|, ziua sf. Laurenţiu pe vechi, pe la orele 8, polonezi din Niamps (Neamţ, n.n.) şi Câmpulung au atacat pe neaşteptate Iaşiul, şi la prima lovitur| au venit aproape de reşedinţa noastr|, care, fiind doar o micuţ| barier|, disp|rea, unde erau mulţi turci, cu Capucin Bassa… neputând s| îl fac| sclav i-au t|iat capul… La fel, în Chieruascaria şi Piaţa Farina, l-au f|cut sclav pe preşedintele Marelui Han… eu eram prezent la acea înc|ierare, ducându-m| la Iaşi din ordinul acestui domnitor, şi Dumnezeu m-a eliberat, pentru c| un proiectil mi-a trecut la dou| degete deasupra capului": APF, *Moldova*, 2, 534; 536.

Pentru informaţii despre populaţia catolic| din Iaşi, cf. *Cathalogus animarum, quem fidem romano-Catholicam profitentur in Civitate Iassis… sub cura Fratris Antonii Zavolis*, Iaşi, 26 octombrie 1696, în APF, *Scritture riferite nelle Congregazioni particolari*, 31 (1688-1707), 472-473.

[32] APF, *Scritture riferite nelle Congregazioni particolari*, 31 393. La 7 septembrie 1716, Propaganda îl numeşte din nou ca prefect: APF, *Acta*, 1716, 302.

[33] APF, *Moldova*, 2, 472.

[34] APF, *Moldova*, 2, 529-531.

[35] APF, *Moldova*, 2, 555-556.

[36] APF, *Moldova*, 3, 61-62.

Constantinopol", mai trebuie s| aştepte ca s| intre în misiune[37]. Trebuie s| spunem c|, înc| de la început, cu excepţia unei vizite la catolicii din Ciub|rciu[38], inima lui era legat| mai curând de misiunea din Transilvania (al c|rei prefect era) şi, mai ales, de seminarul din Estelnek[39]. Acolo era într-un ambient catolic; aici, în Moldova, trebuia s| suporte „chinuri şi injurii îndurate uneori din partea t|tarilor, turcilor şi a schismaticilor"[40].

1.3.1. Iezuiţii şi şcoala lor la Iaşi

Profitând de îmbun|t|ţirile aduse de pacea dintre creştini şi turci, semnat| la Karlowitz în 1699, şi redeschizându-şi colegiul din Kamienec, doi iezuiţi se întorc şi îşi reiau vechile propriet|ţi: viile din Iaşi şi Cotnari, ca şi propriet|ţile din Horleşti, Cârli|tura, Dumeşti şi Toxobeni, acestea dou| din urm| situate dincolo de Prut. Ca activitate pastoral|, în afar| de munca spiritual| şi scolastic| la Iaşi, iezuiţii aveau grij| de credincioşii poloni sau armeni, în general, vânz|tori de animale.

Foarte important| şi apreciat| era şcoala lor de latin|, prezent| în reşedinţa pe care o aveau pe strada principal| a oraşului, aproape de biseric|. Copiii marilor familii de boieri, precum Niccolo şi Ioan Costin, copiii marelui cronicar Miron Costin, Mavrodi, Manolachi Hurmuzaki, Ilie Catargiu, Ioan Paladi, Gabriel Costachi şi, mai ales, Iordache Ruset (Rossetti) şi fraţii s|i, toţi aceştia, pentru a-i menţiona doar pe cei mai mari din oraş, frecventau aceast| şcoal|. Cu toate c| era vorba doar de o şcoal| elementar|[41], boierii dintr-o Moldov| cufundat| în imobilitatea ei şi în plictisitoarea înapoiere cultural| o priveau cu mult| admiraţie. Dac| se ia în consideraţie faptul c| Iaşi era capitala principatului şi c|, pân| la urm|, în aceast| şcoal| erau numai doi profesori care predau pe scurt materiile claselor elementare, putem presupune c|, într-adev|r, nivelul cultural al

---

[37] APF, *Moldova*, 3, 54: Zavoli scrie la Propaganda din Esztelnek, la 2 ianuarie 1696. Domnitorul a fost chemat la Poart| pe la sfârşitul anului precedent. Vezi şi foaia 60 din acelaşi volum.

[38] Data: Iaşi, 20 iulie 1699. În aceast| comunitate, misionarul a g|sit „dou| sute dou|zeci de catolici, dintre care unii de patru, de şase, de zece ani încoace nu au v|zut preot… şi toţi aceştia, ca şi cea mai mare parte în Moldova, nu sunt miruiţi, lucru de maxim| necesitate. Pentru a nu fi împiedicat apoi în exercitarea sfintei misiuni de t|tari, mi s-a p|rut c| este bine s| merg la Marele Han pentru paşaport, care, pe de o parte, mi-a folosit, dar pe de alt| parte, am fost atacat de dou| ori de tâlhari, de la care cu mare greu am reuşit s| îmi recuperez caii pe care mi i-au luat de la c|ruţ|": APF, *Moldova*, 3, 115.

[39] APF, *Moldova*, 3, 40; 103; 136; 162.

[40] APF, *Moldova*, 3, 180.

[41] E. HURMUZAKI, *Documente*, 1/1, 421: O relaţie anonim| din 1712.

capitalei şi, prin extensie, al întregii Moldove, era destul de sc|zut; de fapt, cea mai mare parte a populaţiei era analfabet|. Frecventând aceast| şcoal|, un fiu al familiei Ruset, Nicolae, s-a convertit la catolicism, motiv pentru care boierii preferau s| aib| copii neinstruiţi decât s| îi trimit| la şcoala P|rinţilor. Astfel, au r|mas f|r| elevi, f|r| ajutoare şi f|r| susţin|tori şi condamnaţi s| închid| porţile şcolii[42].

Dar registrele de conturi ale rezidenţei din Iaşi ne arat| o alt| realitate, c| boierii f|ceau mari donaţii iezuiţilor şi şcolii lor, şi aceeaşi atitudine favorabil| o aveau şi domnitorii Antioh Cantemir, Mihai Racoviţ| şi Nicolae Mavrocordat[43]. Un alt izvor de ajutoare era un compatriot al lor, polonezul Gheorghe Stranchocki, care era secretarul curţii domnitorului pentru limba polon| şi înrudit cu o bogat| familie din Cotnari, Alzner[44].

Cu toate acestea, în 1707, provincialul Wdziemborski era înclinat s| închid| misiunea iezuit| de la Iaşi din cauza rezultatelor slabe. Dar în anul urm|tor, p|rintele Martin Maximilian Kiernozycki, superior al iezuiţilor din Iaşi, printr-o informare din 25 martie 1708, l-a convins s| renunţe la acest plan. Iezuiţii au r|mas şi, la 8 februarie 1710, când a sosit (trimis de Poarta otoman|) noul domnitor Nicolae Mavrocordat, a fost salutat de p|rinţi şi de trei dintre elevii lor într-o latin| frumoas|, salut la care domnitorul le-a r|spuns şi el în latin|[45], ar|tându-se mulţumit şi promiţând protecţia lui pentru misiune. Mai mult, puţin mai târziu, l-a încredinţat pe fiul lui, Skarlatos, ca s| fie educat, în mâinile p|rintelui Felician Zaltowski[46]. Apoi, când, la începutul lunii martie 1710, p|rinţii i-au cerut domnitorului

---

[42] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 190. Dar şcoala lor cuprindea numai clasele elementare.

[43] N. IORGA, *Studii şi documente*, 61-68.

[44] N. IORGA, *Studii şi documente*, 67; 71-72.

[45] Un misionar iezuit în Grecia, Tarillon, ne spune c| domnitorul a înv|ţat latina la Constantinopol, în misiunea iezuiţilor. Cf. F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", nota 9, 190-191.

[46] S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, 3/2, Lwów 1900-1906, 836. În capitolul 17, 823-856, autorul ne prezint| activitatea iezuiţilor în Moldova în perioada 1650-1773. Cum autorul nu cunoaşte limba polon|, va fi constrâns s| citeze izvoarele disponibile prezentate de Zaleski în paginile menţionate mai sus. Acestea sunt: ARCHIVUM PROVINCIAE POLONIAE SJ. CATALOGI BREVES, *Historia Missionis moldavicae S.J. ab a. 1705-1743 auctore P. Joanne Regarski, ab a. 1743-1747 auctore P. Francisco Parzechowski*; A. XENOPOL, *Istoria Românilor*, VIII, Iaşi 1896; N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, II, Oeniponte 1885; W. SCHMIDT, *Romano-catholici per Moldaviam Episcopatus et rei romano-catholicae res gestae*, Budapesta 1887; E. HURMUZAKI, *Documente*, I, Bucureşti 1886.

Pentru prezenta not|, cf. A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, VIII, 81-97. Pentru notele urm|toare, unde va fi citat Zaleski, mai important| este „Historia Missionis", citat| mai sus.

restituirea bisericii lor din Cotnari[47], aflat| acum în ruin|, şi permisiunea de a l|rgi edificiul şcolii, domnitorul le-a promis totul, mai mult, a insistat ca ei s| se angajeze mai energic în predarea limbilor latin| şi greac|[48]. Dup| câteva zile, la 5 martie a aceluiaşi an, un incendiu a distrus reşedin□a p|rin□ilor iezui□i şi acoperişul beciului lor[49]. Imediat dup| aceea, îl refac pe acesta din urm| şi reconstruiesc reşedin□a, l|rgind-o[50].

În noiembrie acelaşi an (1710), s-a întors la Iaşi iezuitul Cristofor Wierzchowski, deja misionar în Moldova înaintea r|zboiului din 1683, el primind trei ani mai târziu o misiune diplomatic| din partea lui Sobieski, pe lâng| domnitorul Constantin Cantemir[51]. Pe baza unui document falsificat cu trei ani înainte de secretarul domnitorului, Andrei Wolff, el a reuşit s| reia de la franciscani reşedin□a lor, casa şi beciul care erau lâng| biseric|. În ciuda ordinului episcopului de Bac|u, Stanislao Bieganski, iezui□ii au refuzat s| restituie casa bisericii. Conflictul va dura mul□i ani, iar în 1706, prin decretul semnat la 20 septembrie, episcopul le cere iezui□ilor fie restituirea casei, fie prezentarea unor documente conving|toare. P|rin□ii polonezi nu aveau nici un document valid pe care s| îl prezinte, motiv pentru care, în urm|torul an, la 3 noiembrie, episcopul le-a impus, sub pedeapsa cu excomunicarea, restituirea casei. Cu toate acestea, p|rin□ii Societ|□ii nu s-au supus ordinului primit de la episcop. Ad|ug|m c|, din cauza metodelor folosite pentru încheierea acestei probleme, poporul a r|mas scandalizat. Şi nu a fost prima dat|; dimpotriv|, cum vom spune mai târziu, momente de tensiune şi de conflict între franciscani şi iezui□i se vor repeta deseori din cauza reşedin□ei şi din cauza vânz|rii vinului scos de pe p|mânturile centrului episcopal. Dar motivul principal al tensiunii va fi întotdeauna lipsa de voin□| a franciscanilor de a-i accepta în misiuni pentru a colabora la munca pastoral|.

---

[47] Este biserica „Sfântul Leonard" (restaurat| recent de un sus□in|tor al iezui□ilor), dat| iezui□ilor în 1672, „prin consensul tuturor" credincioşilor din Cotnari, dintre care foşti elevi din şcolile lor: fra□ii Francisc şi Grigore Alzner, fra□ii Andrei, Gheorghe şi Ioan Wolff, al□i doi având nume româneşti: Capr|, „pivnicer" al domnitorului Duca, şi Petru, cu func□ia de „şoltuz" (judec|tor) de Cotnari. Aceast| biseric| le-a fost dat| cu condi□ia de a primi beneplacitul apostolic, „ceea ce nu le-a fost niciodat| acordat": F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 172; nota 1, 191.

[48] S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, 836.

[49] N. IORGA, *Studii şi documente*, 69.

[50] S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, 836. Reşedin□a lor, în afar| de cele dou| celule pentru c|lug|ri, cuprindea o sal| pentru înv|□|mânt. În afar| de greac| şi latin|, domnitorul a dispus s| înve□e şi matematica şi geometria. Cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", nota 8, 70.

[51] El ştia s| vorbeasc| limba român|. Cf. S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, 834.

1.3.2. Misiunea încearc| s| tr|iasc| într-o Moldov| revoltat| împotriva turcilor

Moldova nu a fost scutit| de noi necazuri, care au început s| apar| o dat| cu invazia, de aceast| dat|, a regelui din Suedia, Carol al XII-lea. Provincia a devenit câmp de lupt| între turci, protectorii regelui suedez refugiat şi ruşii marelui ţar Petru cel Mare, care l-au învins pe Carol al XII-lea la Poltava, în 1709. Nici în Ungaria vremurile nu erau calme: revolta cu caracter naţionalist a lui Francisc Rakoczi a fost sufocat| de austrieci în 1710 şi 1711. Mulţi soldaţi şi nobili unguri, precum şi soldaţi suedezi, au c|utat refugiu în Moldova şi, mai ales, la Iaşi. P|rinţii iezuiţi îi asistau spiritual pe toţi şi pentru faptul c| ştiau german| şi polon|, limbi pe care prefectul Zavoli nu le cunoştea. Acesta le-a permis s| celebreze Liturghia pentru soldaţi în biserica oraşului[52]. În timpul acestor evenimente, s-a întâmplat o alt| schimbare la tron. Mihai Racoviţ| (1703-1705; 1707-1709) a fost înlocuit cu Nicolae Mavrocordat (1709-1710), care a încercat s| fac| puţin| ordine în ţar|. Nobilul polon Potocki s-a dus spre Brender şi a p|r|sit în ţar| trei mii de polonezi şi t|tari „care provocau multe violenţe, stric|ciuni şi mizerie negr|it|”[53]. Mavrocordat nu a rezistat mult timp şi, în 1710, a urcat pe tron cel mai înv|ţat dintre domnitorii români, Dimitrie Cantemir.

În 1700, domnitorul Constantin Duca îi scuteşte pe Zavoli şi pe colaboratorii s|i laici, doi dasc|li, doi sacristani şi doi servitori, de toate taxele[54]. Un alt privilegiu a fost acordat, în 1711, de Constantin Cantemir, prin care erau scutiţi de tribut toţi servitorii lui[55]. Dar, cu toate aceste privilegii, viaţa dur| a misiunii înc| din primii ani în funcţia de prefect îi îndep|rteaz| zelul misionar.

---

[52] S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, 836-838.

[53] Cf. N. IORGA, „Carol al XII-lea, Petru cel Mare şi Ú|rile noastre”, în *Analele Academiei Române*, II, XXXIII, 80.

[54] N. IORGA, *Studii şi documente*, 84, XI. Este interesant s| not|m c|, în ochii oamenilor şi ai domnitorului, Zavoli şi biserica din Iaşi erau considerate ca ungureşti. Documentul îl numeşte „preotul ungur Filics Antonie Zauli”, iar biserica, „biserica ungureasc| de aici, din oraşul Iaşi”. Într-adev|r, toţi cei care veneau din Ungaria, independent de naţionalitate, erau numiţi unguri, adic| str|ini, sau catolici, cum a fost cazul prefectului. Documentul citat atest| aceast| opinie: în fond, în document se menţioneaz| c| aceste scutiri sunt doar pentru „oamenii str|ini, iar nu de ţar|”.

[55] N. IORGA, *Studii si documente*, 91, XVIII. Documentul consider| ca ungureşti toate bisericile care sunt în Moldova.

În timp ce turcii se preg|teau de r|zboi, domnitorul Cantemir a trecut de partea rus| şi a dat ordin câtorva soldaţi ruşi s| jefuiasc|, s| ucid| şi s| boteze cu forţa turcii g|siţi în capital|, la Roman, şi în alte oraşe. Apropierea de ruşi nu a fost îns| de bun augur pentru catolici. Când, în iulie 1711, ţarul Petru a venit la Iaşi, toţi, şi mai ales iezuiţii, au alergat spre p|duri[56].

Aceast| fric| a iezuiţilor se explic| ca urmare a prieteniilor dintre ei şi armata polon|, duşman| a ruşilor. Intrând în capital|, domnitorul le-a permis ruşilor s| îi aresteze pe iezuiţi şi pe polonezi pentru c| erau aliaţi ai lui Carol al XII-lea. Kiernozycki a reuşit s| fug| la Kamieniec, în colegiul ordinului s|u, de unde s-a întors în Moldova în anul urm|tor, când nu mai domnea Cantemir, ci din nou Mavrocordat[57]. Misionarul iezuit nu a stat mult timp în Moldova; în acelaşi an, 1712, ambasadorul polonez la Constantinopol, Chomentowski, trecând pe la Iaşi, l-a luat pe Kiernozycki cu sine în capitala otoman|, unde lucr|rile acestei ambasade, care, printre altele, a obţinut confirmarea capitul|rilor semnate prin pacea de la Karlowitz (1699), s-au prelungit pe durata a doi ani. Mai mult, în urma cererii „legatus magnus Poloniae, necnon ablegatus eorum", Poarta i-a poruncit, în 1714, domnitorului moldovean s| îi protejeze pe preoţii catolici[58].

Revenind la revolta domnitorului Cantemir împotriva turcilor, trebuie s| menţion|m c|, în 1711, la St|nileşti, alianţa ruso-moldav| a fost înfrânt| de trupele otomane. Imediat au urmat r|zbun|rile t|tarilor, care au c|p|tat caractere oribile. Turcii au luat totul, f|r| mil|[59]. Misiunea din Galaţi a fost

---

[56] „Omnes miseri incolae in sylvas et abdita aufugere coacti sunt. Pericula ab exercitibus, moscoviticis, calmucensibus, kozaticis et latronibus, ab ipsis insolescentibus Moldavis, a grassantibus impune Scythis et cuiusvis generis nequam hominibus". „Ad finem Iunii factus est reditus in domicilium residentiae ex sylvis". Pentru c| aici st|team „cum summo vitae periculo"... „susceptum est per fugam iter in Poloniam", ceea ce au şi f|cut curând: N. IORGA, *Studii si documente*, 71.

[57] S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, III_2, 838-839; N. IORGA, *Studii si documente*, 72. În septembrie se afl| înc| în acest colegiu.

[58] N. IORGA, *Studii si documente*, 91-92, XIX. Reproducem un fragment: „sacerdotes christiani qui subsunt Papae Romano iuxta pacta conventa, per mandata imperatoria confirmata, quae continent eiusmodi sacerdoti, ubicumque habuerint ecclesias suas in ditionibus nostris, exercere ritus latini religionis suae valeant nemoque obstare possit, imo sua quete frui debeant...et mandamus tibi ut, non solum permittas ut religiosi christiani Papae subditi Iasiis existentes iuxta antiquam normam in ecclesiis quas possident religionis suae ritus exerceant, verum etiam impedias, siqui velint ipsis impedimentum aut molestias afferre... Dabatur Constantinopoli, ultimis diebus lunae Saaban, anno Chizerae 1126", adic| septembrie 1714.

[59] N. IORGA, *Studii si documente*, 71. Documentele reproduse de Iorga în paginile 54-91 sunt scoase din registrul administraţiei reşedinţei iezuiţilor din Iaşi pentru perioada 1678-

jefuit| în mod special; oamenii disp|reau din nou în ascunz|tori. Acum fuge şi prefectul misiunii, Zavoli, în Transilvania, la Esztelnek, în zona secuilor (Trei Scaune), unde era un seminar care îi preg|tea pe misionari pentru acele comunit|ăi din Moldova ce aveau nevoie de misionari de limb| maghiar|. Acest seminar a fost deschis în 1681, din iniţiativa minorului conventual italian Bonaventura Guerrini, în timp ce preotul transilv|nean Moise Nagy a pus la dispoziţie o anumit| sum| de bani pentru a începe opera. Propaganda a dat autorizaţia pentru ridicarea seminarului şi, în 1681, l-a numit pe primul rector, conventualul Giuseppe Luccioli. Mai târziu, seminarul a fost transferat în satul vecin, Vaşarhei[60].

În anii urm|tori, misionarii se bucur| de o relativ| pace, de o perioad| de calm, care le-a permis s| fac| ceva pentru misiunea adus| în condiţii dezastruoase. Zavoli se întorsese din Transilvania, dar, izbucnind un nou r|zboi în 1716 între austrieci şi turci, şi constatând c| ţara era practic distrus| de numeroase r|zboaie şi neajunsuri, şi-a pierdut orice curaj şi a cerut s| fie înlocuit. La 4 august 1716, Zavoli a scris la Rimini, cerând titlul de vizitator apostolic pentru Moldova[61]. Propaganda, în schimb, l-a numit din nou, la 7 septembrie a aceluiaşi an, prefect al misiunilor din Moldova şi Transilvania[62]. Probabil a p|strat acest titlu pân| în 1720, când îl g|sim în Transilvania, în seminarul din Vaşarhei, pentru care cere câteva „ajutoare caritative”[63]. În 1727 era gardian al conventului din Rimini[64]. Mai exist|, bineînţeles, şi alte scrisori care se refer| la el[65].

1.4. Alexandru Fischer (1714-1716)

1711.

[60] P. TOC{NEL, „Laboriosa organizzazione delle Missioni in Bulgaria, Moldavia, Valachia e Transilvania”, în *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum*, 1/2, Rom-Freiburg-Wien 1972, 271-272.

[61] APF, *Moldova*, 3, 264: „Sapendo per isperienza essere in quelle parti non pochi catolici inclinati allo scisma, e temendo che per mancanza d'autorità... possa succedere sempre peggio anche à riflesso di non esser stati da 25 anni in quà Vescovi particolarmente nella Valacchia..., supplico... d'esser destinato Visitatore nelle medesime provincie”.

[62] APF, *Moldova*, 3, 264.

[63] APF, *Moldova*, 3, 274.

[64] APF, *Moldova*, 3, 353.

[65] APF, *Moldova*, 3, 340 (Rimini, 6 octombrie 1726); 371 (Sf. Apostoli, 3 aprilie 1728); 385 (Sf. Apostoli, 18 martie 1730). Ultimele dou| scrisori au fost scrise de generalul conventualilor, care îl propune pe Zavoli printre „Pretendenţii” la o „Inchiziţie”.

Zavoli îl prezint| ca prefect pe Alexandru Fischer[66], originar din Colonia, pe care îl cunoscuse în colegiul (seminarul) din Esztelnek. La 2 octombrie 1709, acesta este examinat la Assisi, r|spunzând „adecvat" la dou| examene „cu privire la materiile transmise [de Propaganda, n.n.], precum şi cu privire la trei puncte dogmatice, despre primatul pontifului roman, despre purcederea Duhului Sfânt din Cuvântul divin şi despre prezen□a real| a lui Cristos în Sacrament"[67]. Ulterior a devenit profesor în seminarul din Esztelnek. Fischer a ajuns în Moldova, în 1711, şi a r|mas aici pân| în 1716. De la început s-a plâns Propagandei despre dezordinile („mersul r|u") provocate de Zavoli, dezordini pe care nu le putem identifica[68] şi despre care nu este la curent nici generalul franciscanilor conventuali[69]. În aceeaşi scrisoare, Fischer ne informeaz| şi despre starea casei unde locuieşte, care „având o parte deja c|zut|, m| tem s| nu fiu îngropat de viu într-o noapte", iar „antecesorul meu care a locuit dou|zeci de ani în cas| nu mi-a l|sat nimic; Dumnezeu s| îl ierte. Şi biserica este într-o stare atât de rea, încât nu se poate mai r|u". Şi înc| din „anul 1714 aştept|m de la Sfânta Congrega□ie sprijinul necesar f|r| de care ne este imposibil s| ne între□inem în aceast| □ar|"[70].

1.4.1. Ciocniri între prefect şi iezui□i

Profitând de plecarea la Constantinopol a p|rintelui iezuit Cazimir Twardochlebowicz, misionar la Iaşi, Zavoli, vicarul episcopului de Bac|u, împreun| cu Fischer, au ocupat beciul iezui□ilor şi biserica oraşului, dup| ce au ob□inut, la 20 mai 1713, permisiunea domnitorului Nicolae Mavrocordat (1711-1715)[71]. Revenind, Twardochlebowicz a apelat la domnitor; a fost f|cut un nou proces care s-a încheiat pe 28 august 1715 printr-o sentin□| favorabil| iezui□ilor[72], care reintr| în st|pânirea imobilului; apoi,

---

[66] APF, *Acta*, 1711, 646.

[67] APF, *Moldova*, 3, 240.

[68] APF, *Moldova*, 3, 254. Data: 23 octombrie 1714, Iaşi.

[69] APF, *Moldova*, 3, 256: Generalul le declar| cardinalilor din Propaganda c| „pr. M. Zauli a avut mereu un nume bun în religia lui, nu înt□eleg cum s-a schimbat aşa". În plus, generalul crede c| noul prefect „ar trebui s| se mul□umeasc| cu veniturile obişnuite ale antecesorilor s|i". Scrisoarea este din 29 ianuarie 1715.

[70] APF, *Moldova*, 3, 254.

[71] G. GHIB{NESCU, *Surete şi izvoare*, Iaşi 1907, XII, 75-76.

[72] „Et ita testati sunt quod illud celarium datum est cum donationibus Iesuitis polonis ad Anna filia Andrusii. Et nos reperimus non habere ius Franciscanum, quemadmodum scribunt Antiochii et Nicolai principum, ut teneant Iesuitae celarium, Franciscanus vero privetur, et ut sit semper Iesuitarum; et nos fecimus hanc attestationem cum sigillo

Cazimir scrie Propagandei, cerând s| nu se mai ia nici o m|sur| contrar| în cazul în care Fischer va face recurs şi încheie scrisoarea cu o cerere: „S| nu se schimbe nimic f|r| a fi chemat şi înţeles mai întâi pr. Pier Francesco Orta, Procurator general al Companiei lui Isus”[73]. Dar Fischer nu se las| învins şi îl excomunic| pe Cazimir[74], apoi, la 24 octombrie (st.v.), scrie la Propaganda[75], trimiţând o copie a hot|rârii episcopului de Bac|u, Stanislau Bieganski, din 3 noiembrie 1708, prin care li se poruncea iezuiţilor, sub pedeapsa excomunic|rii, s| restituie biserica din Iaşi şi un beci ţinut ilegal de ei[76]. La 17 decembrie 1715, prin secretarul Silvio de Cavalieri, Propaganda a cerut clarific|ri asupra acestei probleme generalului Societ|ţii lui Isus[77].

Portae”: N. IORGA, *Studii si documente*, 92-93, XXI.

[73] APF, *Moldova*, 1, 9; G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 174, XLVI. Data care trebuie atribuit| scrisorii lui Cazimir este 1715.

[74] „Notum facio omnibus et singulis quod...praenominatum patrem Casimirum Twardochlebovitz Societatis Iesu promulg(e)o, manifesto, intimo universis et singulis excommunicationis sententia fulminatum et declaratum esse”: G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 93, XXII.

[75] APF, *SOCG*, 602, 268-268v. La 27 octombrie, îi scrie şi prefectului Propagandei, card. Giuseppe Sagripanti: APF, *SOCG*, 269.

[76] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 189; 192-193. În paginile 298-300, este reprodus *Documentul XXXIX*: „Juridica praetensio Ecclesiae catholicae Iassensis ad domum a RR. PP. Societatis Jesu occupatam e regione Ecclesiae etc”. Despre încâlcita problem| a posesiei bisericii şi, mai ales, a beciului, vezi şi scrisoarea domnitorului din Moldova, Mihai Racoviţ|, datat|: Iasism Maij 7229, ab orbe condito, şi scrisoarea episcopului Stanislao Bieganski, din 8 noiembrie 1708. Episcopul afirm| c| b|trânii din comunitatea catolic| din Iaşi („Michael Uvarova, Andreas Sanie, Petrus Miscoz, Valentinus cel Ross, Andreas Lukas, cantor ecclesiae, Joannes Bunkulessa”) et reliqui omnes catholici uno ore dixerunt: Nos sine gravamine nostrarum conscientiarum, dicimus et fatemur, Domum hanc ad Ecclesiam nostram Catholicam spectare, et non ad RR. PP. Jesuitas, nec ad alios Religiosos: APF, *SOCG*, 679, 159. Conform relaţiei domnitorului Racoviţ|, casa cu beciul aparţineau înainte unei oarecare doamne „quod vocabatur Eva (conform relaţiei episcopului Bieganski din 1708 n.n.) Jassiensis dederatquae. Eam domum Ecclesiae Ungarica cum toto loco eius, sed post mortem eius remanens in ea domo faemina quadam nomine Hanzoia cum consensu Parochorum. Jesuita Poloni qui erant illo tempore petierunt ab ea illum domum cum cellario, ut det ipsis dono, cum non essent Franciscani, ipsaque respondit se non posse illis dare illum domum, eo quod data fuerit ab Eva, quae est sepulta in ecclesia”: APF, *SOCG*, 679, 157r. Cum iezuiţii nu puteau prezenta un document de proprietate (dar nici franciscanii nu aveau un astfel de document), şi pentru c| misiunea era încredinţat| grijii conventualilor, *pro bono pacis* şi pentru a pune cap|t acestor certuri interminabile, Bieganski (şi pentru aceleaşi motive, şi alţi episcopi au f|cut la fel) hot|r|şte în 1708, „sub excomunicatione ipso facto incurrenda”, c| iezuiţii trebuie s| le dea franciscanilor casa şi beciul: APF, *SOCG*, 679, 159. Cf. N. IORGA, *Studii si documente*, 88-91.

[77] APF, *Acta*, 85, 1715, 665.

Dar Cavalieri trimite abia la 18 martie 1716 o copie a decretului episcopului Bieganski cu explicaţiile ad|ugate[78]. Dar pentru c| din Moldova nu au sosit alte informaţii, Propaganda nu a mai aflat nimic despre aceast| problem|[79]. Probabil, împotriva voinţei lui, destinul şi sfârşitul vieţii lui Twardochlebowicz vor fi determinate de familia ungar| din Transilvania, Bercsenyi, foarte apropiat| de antiimperialiştii Rakoczi, care s-a unit cu otomanii pentru a putea ridica Transilvania şi Ungaria împotriva Austriei. Trecând prin Iaşi, soţia lui Bercsenyi şi suita ei de soldaţi unguri l-au luat cu ei pe p|rintele iezuit drept capelan; pentru aceasta, aveau şi un ordin de la paşa din Hotin[80]. În c|l|toria lor aventuroas| şi, putem spune, nefericit|, rebelii unguri au trecut prin Isaccea, Cernavod|, regiunea Riusciuc, Varna, sosind în 1718 în capitala otoman|. Neputând s| stea mult în capital|, în 1720, Radoczi s-au stabilit la Rodosto, pe coasta M|rii Marmara. Doi ani mai târziu, Twardochlebowicz a murit aici de cium|.

Revenind la Fischer, trebuie s| spunem c| puţine sunt informaţiile privind viaţa şi activitatea lui în misiune. În 1716, Zavoli, care în acea perioad| se afla la Rimini, aude şi el despre „mersul r|u" cu Fischer, în timp ce, cu doi ani înainte, se întâmpla tocmai contrariul. Prefectul era alungat din misiune „din cauz| c| a trimis în Transilvania scrisori cu informaţii despre acele locuri pentru anumiţi ţ|rani unguri care, pe un p|mânt îndep|rtat de Iaşi, au fost ridicaţi şi puşi în lanţuri şi duşi în ţara lui Bendera, iar el dus la hotare în Trotuş. Ştiu c| în acele popoare catolice va fi o mare indignare"[81]. Nu mult dup| aceea, Fischer „a murit înecat şi a fost înmormântat pe un câmp". În 1726, prefectul Bossi l-a înmormântat în biserica din Iaşi[82].

---

[78] APF, *Lettere volgari*, 105, 1716, 200-201.

[79] APF, *Congr. gen.*, 1763, 798, 339. Într-o scrisoare trimis| Propagandei la data de 23 martie 1716, Michele Angelo Tamburini declara c| „în prezent nu pot prezenta justific|ri oportune, prin care s| fie clarificat motivul unei astfel de cauze, neavând pân| acum nici cel mai mic indiciu dup| care s| pot m|car deduce c| nu exist| o astfel de pretenţie" a iezuiţilor de a avea dreptul de a poseda casa: APF, *Moldova*, 3, 258.

[80] APF, *SOCG*, 646, 1725, 193; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 303-304, XLII.

[81] APF, *Moldova*, 3, 260.

[82] „Nu prea fericit de caracterul sacerdotal, împreun| cu preacucernicii p|rinţi misionari şi cu un concurs numeros atât al n.ri, cât şi al moldovenilor, l-am înmormântat pe numitul conventual în biseric|": APF, *Moldova*, 3, 336. Fischer a murit înecat în râul Trotuş în luna mai 1716.

Propaganda a trimis trei noi misionari, unul dintre ei fiind polonez[83]. Ca prefect, a fost numit din nou Zavoli[84], care a f|cut o vizit| în tot teritoriul misiunii, trimiŭând apoi Propagandei un raport asupra st|rii ei. Dup| trei ani s-a întors în Italia, dup| o munc| de 24 de ani în Moldova. Despre Zavoli avem o alt| informaŭie, de aceast| dat| de ordin pastoral-literar|: având o bun| cunoaştere a limbii române, tradusese în limba român| Catehismul şi Evangheliile. Acum cere Propagandei, c|reia le-a trimis, s| fie tip|rite, pentru c| trebuie „din necesitate şi pentru instruirea acelor popoare”[85].

Pentru a putea controla mai bine ŭara şi ŭinând cont de faptul c| domnitorii moldavi puteau s| se alieze cu ruşii, care deveneau tot mai puternici, împotriva Înaltei Porŭi, aceasta a hot|rât în 1716, cum am spus mai sus, s| nu mai accepte români pe tronul Moldovei. Astfel, pentru ŭar| a început acum aşa-numit| „epoc| fanariot|”, iar aceasta a însemnat un alt r|zboi între imperiali şi turci. Primii au ocupat Valahia şi credeau c| vor face acelaşi lucru cu Moldova, dar li s-a opus domnitorul Mihai Racoviŭ| (1715-1726). O mic| armat| a intrat în Moldova prin strâmtoarea Caşin, jefuind şi distrugând tot ce întâlneau şi punându-şi oamenii lor în m|n|stiri şi în fort|reŭe. Aşa au ajuns pân| la Iaşi, unde îi aştepta domnitorul. Trupele imperiale au fost înfrânte, iar conduc|torul lor, Ferez, a fost decapitat. De aceast| dat|, Racoviŭ|, unit cu t|tarii, a învins, dar aliaŭii lui, veniŭi în num|r mai mare decât cel cerut, în trecerea lor au f|cut ceea ce erau obişnuiŭi s| fac|, adic| s| distrug|, s| jefuiasc| etc. „Nu a r|mas sat sau m|n|stire de-a lungul Siretului pe care s| nu le pr|deze”, şi aşa au f|cut pân| la Baia[86].

---

[83] APF, *Moldova*, 3, 225.

[84] APF, *Moldova*, 3, 264.

[85] APF, *Moldova*, 3, 260; 264. O alt| informaŭie despre aceste scrieri g|sim în APF, *SOCG*, 604, anul 1716 şi APF, *Lettere volgari*, 1716. Pall afirm| c| se va ocupa de aceste scrieri şi spune şi c| Zavoli a tradus în român| şi vrea s| tip|reasc| „Catehismul cu Evangheliile din toate duminicile şi s|rb|torile de peste an”.

[86] Cf. „Cronica lui Nicolao Chiparissa”, în C. ERBICEANU, *Cronicarii Greci*, Bucureşti 1890, 65 ş.u.

1.5. Silvestru d'Amelio (1719-1721)

D'Amelio din Foggia a fost numit prefect în 1719[87]; era misionar în Moldova din 1713[88]. Cunoştea bine limba locului. El este autorul unui „Scurt vocabular italian-moldav"[89], al unui manual cu predicile duminicale, intitulat „Conciones latinae-muldauo" (1725)[90], şi al unui catehism: „Summa Envaezaeturi Krestinesty" (1719)[91].

În 1720[92] a scris la Propaganda, informând-o despre situaţia misiunii dup| ultima invazie a t|tarilor. Domnitorul ar fi num|rat 90 de mii de persoane duse în sclavie şi persoanele în vârst| nu îşi aminteau s| mai fi v|zut o astfel de dezolare. Lupii atacau oamenii loviţi deja de cium| şi d'Amelio însuşi a v|zut cum locuitorii m|cinau coaj| de ulm şi de tei ca s| îşi fac| f|in|. Beau ap| infect|, iar ciuma continua s| ucid| acest popor disperat[93].

---

[87] APF, *Acta*, 1719, 285.

[88] La 7 martie 1722, superiorul conventualilor din Foggia îi gratific| cu o diplom| pe „pr. Silvestro d'Amelio din Foggia, Matteo Raffaele din Polonia şi pe Agostino Vittore din Viterbo, ca premiu pentru a fi terminat în mod l|udabil în noiembrie eforturile lor apostolice în acele misiuni": APF, *Moldova*, 3, 296.

[89] Despre viaţa, activitatea şi glosarul s|u italiano-moldovenesc, cf. G. PICCILLO, *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio (1719). Studio filologico-linguistico e testo*, Quaderni di filologia medievale-5, Catania 1982.

[90] Originalul se p|streaz| în biblioteca Academiei Române din Bucureşti, manuscrisul cu num|rul 2882.

[91] La 2 octombrie 1723, d'Amelio a scris din Foggia la Propaganda c| „oferta f|cut| de mine cu privire la novicii misionari cuprinde patruzeci şi opt de foi, din hârtie foarte lung|": APF, *Moldova*, 3, 303; G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 150-151, L-LI. Originalul se afl| în Arhiva Curiei Generale a Ordinului Fraţilor Minori Conventuali la Roma, manuscrisul cu num|rul D 30.

[92] În acest an (la 21 ianuarie), papa Clement al XI-lea emisese un document în care se stabilea timpul pe care trebuia s| îl petreac| un misionar într-o misiune pentru a merita Laurea magistrale. Dup| nou| ani, un simplu misionar primea acest drept şi prefecţii dup| şase ani: APF, *Moldova*, 4, 437-438.

[93] Prefectul a cerut pentru a treia oar| „patru misionari, unul pentru biserica din Huşi, din care, înainte de Cr|ciun, trecuse la o viaţ| mai bun| pr. Misionar Giovanni Andrea Ferri da Parma. Cel|lalt pentru biserica din Totros, Baia şi Ciuberciu în Tartaria". Atât datorit| importanţei informaţiilor, cât şi datorit| talentului literar de care Amelio d| dovad|, credem c| este util| citarea altor fragmente din scrisoarea sa: „În timp ce nu întotdeauna, pr. Misionari, pot parcurge aceste sate din cauz| c| au r|mas totalmente distruse dup| ultima invazie a t|tarilor, din care, dup| cum a num|rat însuşi domnitorul, 90 de mii de suflete au fost duse în sclavie, astfel încât nici un b|trân din Moldova nu îşi aminteşte s| mai fi fost o astfel de incursiune şi, prin urmare, sunt mai mulţi lupi decât oameni, în timp ce în fiecare an se aude c| lupii m|nânc| aceşti oameni, Dumnezeu mi-e martor c| în S|b|oani, un sat în întregime catolic, au mâncat patru copii aproape de casele lor, în timp ce aceşti oameni locuiesc în p|durile schismaticilor, pot spune şi eu cu jur|mânt Eminenţei voastre

Prefectul nu avea o condiție mai bun|, nici misionarii. Şi apoi nu avea cum s| fac| apostolat în mijlocul acestui popor însp|imântat, ascuns în locurile mai greu accesibile de teama soldaților, a hoților, a tributurilor pe care erau obligați s| le pl|teasc|.

La începutul lunii octombrie 1721, d'Amelio a scris din nou la Propaganda: „Deşi am scris de mai multe ori Eminenței voastre şi Sfintei Congregații *De Propaganda Fide* despre starea mizerabil| în care se afl| aceast| s|rman| misiune dup| ultima invazie a t|tarilor, nu am primit nici cel mai mic r|spuns… Aici este o nevoie foarte mare de alți misionari, de pâine, în timp ce *pueri petierunt panem, et non erat qui frangeret eis*, în timp ce în Baia un catolic al nostru, dup| ce a tr|it cu soția şaptesprezece ani, având fii şi fiice, s-a f|cut c|lug|r schismatic din cauza tributului". Adresându-se judec|ții domnitorului cu „lacrimi de sânge", soția şi fiii „care vor muri de foame", acesta a r|spuns c| „nu se poate face nimic dup| dreapta noastr| lege". D'Amelio încheie amar cu un cuvânt al lui Augustin: „Nu poate exista o dreptate dreapt| unde nu exist| o credință| s|n|toas|", şi se întreab|: „La ce a folosit acel puțin pe care l-am studiat? În timp ce aici, într-un moment, se decide un caz de moarte?" „Aşadar, Eminența voastr|, pentru trupul lui Cristos, fie-v| mil| de noi şi de aceşti mizeri catolici şi ajutați-ne, pentru c| de doi ani nu mai avem nimic şi nici catolicii nu pot s| ne dea nimic, pentru c| tributul este formidabil şi sunt despuiați de t|tari"[94].

La 27 iulie 1726, d'Amelio a scris la Foggia prefectului Propagandei, cardinalul Giuseppe Sacripanti, cerând „s| primeasc| un titlu oarecare în Valahia Ungariei şi Transilvania sub st|pânirea împ|ratului nostru, nu

---

c| nu exist| an în care s| nu existe un m|cel foarte mare, şi aceşti oameni sunt foarte curajoşi cu gura, pentru c| puşti de vân|toare nu se g|sesc în aceste sate, deoarece nu se g|seşte praf de puşc| şi, în plus, sunt mai bucuroşi s| se lase mâncați de lupi decât s| cumpere nişte praf de puşc|. De asemenea, mulți au murit de foame; am v|zut cu ochii mei m|cinând scoarță de ulm şi de tei şi apoi f|când pâine şi bând ap| şi au fost g|siți morți împreun|. Ciuma şi-a f|cut partea ei şi, într-adev|r, în aceşti creştini cu numele se simte pedeapsa lui Dumnezeu. Înc| nu putem s| îi satisfacem pe toți acei puțini care au r|mas dup| marea deportare, nu putem s| îi g|sim, pentru c| se ascund în cele mai adânci p|duri care sunt în aceast| țar|, ca şi cete de tâlhari, cel mult de dou| trei ori pe an putem s| îi vizit|m în timp ce locurile sunt îndep|rtate şi pustiite, periculoase pentru viața noastr|". Misionarul adaug| apoi c| şi reşedința lui „a devenit de nelocuit", cum a adus la cunoştință| Propagandei predecesorul lui. Sperând într-un sprijin suficient, Amelio încheie cu o formul| mai mult sau mai puțin asem|n|toare cu cea din toate scrisorile timpului: „R|mân la poala mantiei sacre cu toat| supunerea": APF, *Moldova*, 3, 276.

[94] APF, *Moldova*, 3, 288-289. Publicat de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 148-149.

din ambiţie, ci numai pentru slujirea lui Dumnezeu şi a sfintei Biserici, fiind foarte bun cunosc|tor al acestei limbi”[95].

1.6. Ioan Bossi (1721-1729)

D’Amelio a fost înlocuit de Ioan Francisc Bossi[96], de origine milanez|. În februarie 1722, a plecat din Milano spre Moldova. Ajungând în misiune, atât el, cât şi superiorul iezuiţilor, Kiernozycki, au cerut Propagandei s| tip|reasc| „Summa Envezaturi Krestinesztji”, adic| „Suma doctrinei creştine”; R.P. Canisij S.J. *interpraetatum in Moldovicam linguam varijsquis exemplis ex probatissimis Authoribus Ecclesiasticis desumptis*[97]. Noul prefect face o vizit| în teritoriul misiunii şi trebuie s| spunem repede c| Bossi, ca şi D’Amelio şi Manzi, va fi un misionar activ şi angajat cu toate puterile pentru misiunea unde a fost trimis. „Ajuns în Moldova şi aruncând o privire asupra st|rii spirituale a acelei provincii, am descoperit puţin| observare, dac| nu mai bine nici una cu privire la înv|ţ|turile divine şi ecleziastice”. Dup| aceast| constatare amar|, Bossi continu|: „am hot|rât s| aflu calitatea sufletelor supuse funcţiei mele; pentru început, le-am cerut p|rinţilor misionari[98] s| fac| toţi exact şi conform cu ceea ce este prescris de preasfintele noastre legi, starea sufletelor, aşa cum am f|cut şi eu cu sufletele din reşedinţa mea”. Apoi, la cererea secretarului Propagandei, Bossi explic| metoda sa de scheme aplicat| acestor catolici, pentru a controla împlinirea preceptului pascal dup| o practic| foarte r|spândit| în Biserica post-tridentin|[99].

---

[95] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 157.

[96] Bossi a fost mai întâi misionar la Constantinopol. Propaganda l-a numit prefect la 3 octombrie 1721: APF, *Acta,* 1721, 376. Cf. APF, *Moldova*, 3, 294; G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 150.

[97] Opera, considerat| „publicae salutari et utilitati tam Catholicorum, quam aliorum hominum in Moldavia et Valachia permanentium verò Missionariorum ex Italia, aut ex Polonia venientium...fuit ad instantiam nostram lectum et examinatum à supradicto R.P. Martino a Societate Jesu, ac per specialem commissionem ab alijs quoque Valachicae linguae peritis revisum, repertumque nihil contra Sanctam Ecclesiam Catholicam Romanam continere, dignum ut typis mandet, censuerunt”: APF, *Moldova*, 3, 304. Document publicat de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 150-151.

[98] În misiune erau cinci conventuali, inclusiv Bossi. Cf. APF, *Moldova*, 3, 313. Când d’Amelio era prefect, erau şapte misionari: Pacifico Drolshagen (1699), Antonio Triva (1700), Michele Angelo (1713), Bonaventura Caroly (1719), Giovanni Andrea Ferri da Parma (1715), Nicola Speranza (1716) e Romualdo Cardi (1718).

[99] „Dup| ce am f|cut aceasta şi am num|rat oile... pentru c| mi-am dat seama c| este imposibil s| îi deosebesc pe cei care îşi încalc| îndatoririle de cei care şi le îndeplinesc, am

1.6.1. Iezuiții

În afara acestor probleme, voind totuşi s| p|streze pacea şi relațiile bune cu iezuiții, Bossi, persoan| prudent| şi echilibrat|, trebuie s| abordeze din nou cazul lor. Dup| p|rerea lui, ei trebuiau s| desf|şoare în Moldova numai o activitate didactico-c|lug|reasc| şi nimic altceva. În februarie 1723, s-a adresat secretarului Propagandei printr-o scrisoare în care afirm| c|, în misiune, cu toate c| iezuiții sunt prezenți din secolul precedent[100], nu este

---

hot|rât s| se dea fiec|rui penitent, imediat dup| spovad|, o bucat| de hârtie pe care este scris numele confesorului… Aranjate astfel lucrurile, am continuat s| stabilesc un termen pentru îndeplinirea acestui precept; treceam din cas| în cas| şi reînnoiam biletul la „Sfântul Petru" (29 iunie, n.n.). Astfel, cu uşurință| am ajuns s| îi deosebesc pe cei ascult|tori de cei neascult|tori, reuşind astfel s| dau acelui popor cu obiceiuri rele puțin| stim| față| de cele divine şi ecleziastice". Metoda scoate la lumin| realit|ți foarte grave: Multe persoane nu se spovediser| de decenii întregi: „Nu mic| a fost utilitatea acestei reguli, deoarece nu s-au g|sit opt sau zece nespovediți şi nec|iți înc| de dou|zeci şi cinci şi treizeci de ani, dar mulți se aflau într-o astfel de situație". Dar „foarte mulți… au mulțumit c| au fost obligați s| îndeplineasc| acest precept". Un astfel de ordin g|sit şi aplicat de mine am vrut s| fie urmat şi de p|rinții misionari… Nu încetam, în timp ce predicam, s| revin mereu asupra acestui punct, şi am insistat s| fac| la fel şi p|rinții misionari, în timp ce predicau poporului": APF, *SOCG*, 670A, 280.

Foile 257-281 conțin numai problemele expuse de Cardi: starea misiunii şi neînțelegerile cu iezuiții. F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 319-320.

[100] La 15 iulie 1724, superiorul iezuiților din Iaşi, într-un raport asupra misiunii lor în Moldova, scris superiorului s|u general, Michele Angelo Tamburini, afirm| printre altele: „Ad Primum: a quo tempore? et cuius Auctoritate? hac Missio a nobis administrata? R. A Tempore Principis Moldaviae Basilij (Vasile Lupu n.n.), qui dominabatur circa annos Christi 1620; 1630; 1640, et ultra... ex Provincia Austriae duos Patres Societatisnostrae, nimirum P. Paulum Becke, et P. Martinum Desi a Superioribus destinatos, Hungaricos natione, in hanc induxerunt Provinciam anno Christi 1643.tio.... ab anno Christi 1650 devoluta est Missio Moldavica ad Patres Societatis Jesu Provinciae Polonae". Din Polonia au fost trimişi patru preoți, care îşi desf|şurau activitatea spiritual| şi didactic| în Iaşi şi Cotnari. În capital|, „R.P. Superior (Stanislao Szczytniki n.n.) concionibus, cathechesi, confessionibus, Polonos, Germanosque Milites, nec non alios excolebat. P. Baszewicz eadem Moldavis et Hungaris praestabat, baptizabat, sepeliebat, aliaque omnia, quae deberet Parochus ministrabat per undecim annos continuos". Apoi, p|rintele Martin enumer| toate autorit|țile care le-au permis s| lucreze în Moldova: domnitorul Vasile, „R.mum D.num Stephanum Athanasium a Rudno Rudzienski Dei et Apostolicae Sedis Gratia utriusque Valachiae Episcopum Bacoviensem... Actis Judicijs Episcopalis Camenecensis Anno Christi 1665; ac tandem Nunciaturae Apostolicae Anno eodem; deinde Actis Consistorii Cracoviensis 1673... Postremo: Profulgida Porta Othomanica... in anno 1714 per publicum magnum Ferman seu Diploma Solthanicum, nos perpetuo, et in aevum in Moldavia cum exercitio omnium eorum, quae sunt Christianae legis permansuros voluit, constituit, et solidavit": APF, *Moldova*, 3, 309-311.

nevoie de ajutorul lor[101]. Într-o alt| scrisoare din aceeaşi dat|, Bossi se adreseaz| cardinalilor, precizând c|, prin scurta „Coelestium munerum thesauros" (1699), Inocen]iu al XII-lea hot|râse c| franciscanii observan]i îşi puteau exercita ministerul oriunde, cu excep]ia regiunilor unde anterior erau stabili]i misionari apar]inând altor ordine, trimişi de Propaganda, adic| se pune în discu]ie problema iezui]ilor. „Aceştia, veni]i în]ar| pentru şcoli, nu ştiu cum… exercit| anumite oficii rezervate *signanter* parohului, cum ar fi spovada şi predicarea în propria Biseric| f|r| permisiunea numitului, administrarea sacramentelor bolnavilor, autoritate arogat|". Tacit, Bossi ar vrea ca aceştia s| plece sau s| „tr|iasc| în reziden]a lor drept c|lug|ri bine v|zu]i de Provincie, care le d| tot ce au nevoie şi peste"[102].

Analizând scrisorile lui Bossi şi rela]ia vizitei lui Parysowicz, în una dintre congrega]iile generale, la 27 iulie 1723, secretarul Propagandei, urmând ordinul cardinalilor, i-a scris procuratorului general al Societ|]ii, amintindu-i c| misionarii iezui]i trebuiau s| fie supuşi episcopului şi vicarului apostolic în tot ceea ce priveşte munca lor apostolic| cu oamenii[103]. Dup| un schimb de scrisori între p|rintele general al Societ|]ii şi provincia din Polonia[104], Martin Kiernozycki a trebuit s| se justifice (15 iulie 1724). Probabil c|, exagerând pu]in, superiorul iezui]ilor din Iaşi a declarat c| a fost subordonat mereu episcopului de Bac|u şi vicarului s|u, prefectul conventualilor. În schimb, este foarte adev|rat c| în trecut, ca şi atunci, în activitatea lor, iezui]ii au ob]inut de la episcopul de Bac|u facult|]ile necesare. Observând c| Propaganda a încredin]at de la început misiunea de a îngriji sufletele conventualilor şi c| iezui]ii nu favorizau prea mult binele spiritual al misiunii, Bossi a trebuit s| se supun| cu durere deciziei episcopului[105]. Oricum, analizând pân| în profunzime documentele cu privire

---

[101] APF, *SOCG*, 641, 1723, 157.

[102] APF, *SOCG*, 641, 1723, 159-160; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", XL, 165-167.

[103] APF, *Lettere di Mons. Segr.*, 115, 1723, 256.

[104] Provincialul din Polonia îi scrie p|rintelui provincial al Societ|]ii c| le-a poruncit iezui]ilor din Iaşi s| se conformeze voin]ei Propagandei. Cu privire la activitatea lor şi la rela]iile cu franciscanii, provincialul nu le g|seşte atât de negative cum le prezint| Bossi: APF, *SOCG*, 646, 1725, 193; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", XLII, 168-169.

[105] „Într-adev|r, sunt întemeiate facult|]ile acordate pe lâng| altele acordate de antecesorii s|i… dar cu toate acestea, datorit| unor particularit|]i ap|rute, prejudiciaz| oarecum eforturile noastre continue, şi, conform vechii *Ius*, acordat| de Sfânta Congrega]ie ordinului nostru şi mie, subscriu voin]ei Prelatului, c|ruia aşa i-a pl|cut": APF, *Moldova*, 3, 326. Textul citat face parte dintr-un raport cu privire la starea misiunii (Iaşi, 3 mai

la aceast| tensiune dintre Bossi şi iezuiţi, nu se poate descoperi nici un aspect grav în comportamentul p|rinţilor iezuiţi. Probabil c| tot „conflictul", în ceea ce priveşte prefectura lui Bossi, consta în faptul c| iezuiţii insistau puţin prea mult asupra dependenţei lor de superiori şi asupra relativei autonomii în desf|şurarea activit|ţilor lor la Iaşi, chiar dac|, aşa cum afirm| însuşi Bossi, iezuiţii erau de acord cu metoda pe care o adopta prefectul pentru a-i convinge s| se împ|rt|şeasc| în timpul pascal[106]. Pe de alt| parte, şi Bossi exagera: dup| acea practic| destul de r|spândit| în misiuni, a colonialismului c|lug|resc, el ar fi vrut ca acei doi iezuiţi s| fie supuşi voinţei lui sau, mai bine, s| p|r|seasc| Moldova pentru totdeauna, şi pentru c| ei şi-au câştigat simpatia domnitorului Mihai Racoviţ|, a boierilor şi chiar a mitropolitului Ghedeon[107].

1.6.2. Catolicii bilingvi (*csàngòk* = amestec)

În afar| de cunoscutul şi, de altfel, inutilul conflict dintre franciscani şi iezuiţi, Bossi face referinţ| la o alt| problem| care suscit| atenţia noastr|, cea a catolicilor bilingvi. Deja de mult timp şi cu diferite ocazii, misionarii italieni au fost şi vor fi acuzaţi de ignoranţ| în cunoaşterea limbii ţ|rii, româna şi maghiara, întrucât în comunit|ţile catolice se vorbea una sau (şi) alta dintre aceste limbi.

În strategia lor militar| defensiv|, autorit|ţile ungare înt|riser| deja de secole trec|torile peste Carpaţi cu castele şi cu o populaţie de origine maghiar| (unguri şi maghiaro-sekleni) şi german| („saşi", saxoni), pentru a proteja hotarele statului lor de atacurile t|tarilor şi ale altor duşmani. În afar| de aceste planuri militare care urc| pân| în secolul al XIII-lea, începând cu a doua jum|tate a acestui secol, în mod repetat au sosit din Transilvania în Moldova diferiţi colonişti (români şi secui), care s-au oprit fie în apropierea Carpaţilor, fie pe malurile râurilor Moldova, Bistriţa şi Siret, oprindu-se în comunit|ţile catolice deja existente. Ad|ug|m c|, în afar| de

---

1725), publicat de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", LIII, 153-157.

[106] „Îns| p|rinţii iezuiţi care erau în Iaşi înainte de pr. Iosif... nu au avut dificult|ţi în a urma ceea ce le-am prescris. A venit apoi numitul pr. Iosif şi a înţeles s| lucreze dup| capricii, s| spovedeasc| dup| placul lui şi s| nu observe o astfel de porunc|, şi astfel a tulburat, ba, mai mult, a prejudiciat mult": APF, *SOCG*, 670A, 281; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", L, 320. Despre practica bileţelelor pascale, vezi şi copia decretului Propagandei, emis la data de 1 octombrie 1731: APF, *SOGC*, 679, 149.

[107] APF, *SOGC*, 640, 1723, 48; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", XLI, 167-168.

aceste comunit|ăţi, imigranţii Transilvaniei au primit de la autorit|ăţile locale (boieri, conduc|tori de m|n|stiri şi domnitori) dreptul de a întemeia noi comunit|ăţi, cu obligaţia de a lucra p|mântul acestor conduc|tori religioşi şi laici din ţar|. Majoritatea acestor comunit|ăţi (le vom vedea în capitolele urm|toare) vor r|mâne în întregime catolice, dar este adev|rat şi c| unele comunit|ăţi de secui sau unguri au fost asimilate din punct de vedere etnic şi religios de moldovenii ortodocşi. Astfel, pân| în zilele noastre exist|, în Moldova, comunit|ăţile din Secuieni şi Ungureni, unde se vorbeşte numai limba român|, iar oamenii sunt toţi ortodocşi, p|strând înc| în numele localit|ăţii originile transilv|nene.

În ceea ce priveşte originea etnic| şi limba ceang|ilor (adic| „corcitur|", „amestec"), numiţi „secui", este greu s| d|m un r|spuns satisf|c|tor, nu doar pentru c| şi istoriografia ungar|, din câte ştim, nu a reuşit s| clarifice complet problema, dar şi pentru c|, atunci când se vorbeşte despre aceşti catolici care locuiesc în Moldova, se ciocnesc interese diferite ale autorit|ăţilor laice, şi nu numai, ale României şi Ungariei, şi astfel, majoritatea studiilor asupra acestei populaţii sufer| de o oarecare parţialitate.

În momentul sosirii lor în Moldova, începând cu a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea şi continuând pe parcursul a mai bine de un secol, aceşti secui erau bilingvi, vorbind dialectul ceang|iesc şi limba român|. Bilingvismul lor s-ar explica acceptând opinia c| „ei sunt de naţionalitate şi de origine etnic| româneasc|, deşi au suferit [în Transilvania, înainte de sosirea în Moldova, n.n.] un proces mai mult sau mai profund de secuizare", adic| au fost constrânşi s| înveţe, cu multe greşeli, limba maghiar| şi, în afar| de aceasta, pentru a avea o viaţ| mai bun|, au fost nevoiţi s| devin| catolici[108].

---

[108] D. M{RTINAŞ, *L'origine dei cattolici di Moldavia*, Padova 1987, 75. În ceea ce priveşte originea etnic| a secuilor moldoveni, vezi 56-75 din aceeaşi carte. M|rtinaş este un român care, în aceast| carte, aprofundând mai ales aspectul lingvistic al secuilor moldoveni, afirm| în esenţ| originea român| a majorit|ăţii secuilor prezenţi în Moldova.

Un alt român, Francisc Pall, în cartea lui, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 195-196, las| s| se înţeleag| c| aceşti „ceang|i" sunt „unguri stabiliţi din timpuri foarte vechi în mijlocul populaţiei moldave, din partea c|reia a suferit o influenţ| asimilatoare, datorit| atât num|rului lor mic, cât şi datorit| c|s|toriilor, datorit| situaţiei precare a cultului catolic şi datorit| altor factori care puteau reglementa raporturile unei minorit|ăţi infime în faţa majorit|ăţii naţionale". Apoi, f|când referinţ| la faptul c| puţinii catolici de origine german|, „saşii", şi-au pierdut cu totul limba, autorul reia într-un fel mai clar şi ferm afirmaţia lui c| creştinii catolici numiţi „ceang|i", prezenţi în Moldova la începutul secolului al XVIII-lea, sunt la origine de naţionalitate maghiar|. Pentru cei care doresc s| aprofundeze aceast| problematic|, suger|m cartea: P. RÂMNEANTU, *Die Abstammung der Tschangos*, Sibiu 1944. De asemenea,

În lucrarea noastr| li se va acorda o aten□ie deosebit| tuturor acelor documente în care apare şi aceast| problem| şi, fiind aten□i cu rigurozitate la ceea ce ne spun izvoarele consultate, se va putea observa cu uşurin□| faptul c|, în momentul sosirii lor în Moldova, secuii erau bilingvi, şi astfel, misionarilor italieni nu le era greu s| vorbeasc| cu ei în limba □|rii, adic| în român|[109]. Apoi, pentru acele pu□ine comunit|□i în care se sim□ea întradev|r necesitatea limbii maghiare, prefec□ii au acceptat câ□iva conventuali unguri din Transilvania, care s| poat| corespunde aştept|rilor acestor comunit|□i.

Revenind la Bossi, el afirm| c| misionarii italieni sunt mai potrivi□i în misiune, întrucât le este uşor s| înve□e limba □|rii, limba român|, şi este semnificativ faptul c| prefectul nu face nici o aluzie nici la necesitatea limbii maghiare. Atât Bossi[110], cât şi episcopul Parysowicz, care a vizitat dieceza pe la sfârşitul anului 1722[111], asigur| Propaganda şi cardinalii c|, din acest punct de vedere, misionarii italieni îşi desf|şoar| bine activitatea lor misionar|.

1.6.3. Problemele generale ale misiunii

În octombrie 1724 Bossi a semnat un act de cump|rare a unei vii pe dealul Copou (în oraşul Iaşi), cu titlul de „prefectus et vicarius episcopalis Illustrissimi ac Reverendissimi episcopii baccoiensis”[112].

Dintr-o rela□ie a lui, din 3 mai 1725, vedem c| el inten□iona s| convoace un sinod diecezan. Nu a reuşit pentru c|, dup| cum declar| el însuşi, „în noiembrie a fost încarcerat pentru c| au ajuns în mâinile marelui Paşa din Hotin unele scrisori ale mele, pe care le trimiteam monseniorului ilustrisim

---

la sfârşitul c|r□ii lui M|rtinaş, citat aici, se afl| o bibliografie bogat| pe aceast| tem|.

[109] În ceea ce priveşte folosirea limbii române în pastora□ia catolicilor moldoveni, cf. P. TOC{NEL, „Franciscanii minori conventuali şi limba român|”, în *Buna Vestire*, 3(1946), 9-43.

[110] „S| nu se încredin□eze aceast| misiune decât misionarilor italieni, pentru c| le este mai uşor s| o înve□e, nefiind în esen□| decât un compus de italian| şi latin| deformate, între□esut| cu câteva cuvinte ale na□iunilor învecinate. Acest lucru este confirmat de cei trimişi ultima dat| de Eminen□ele lor, care… într-o perioad| atât de scurt| spovedesc, îndeplinesc toate func□iunile parohiale şi predic| cu satisfac□ie turmei încredin□ate lor”: APF, *SOCG*, 641, 1723, 159-160; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, XL, 165-167. Cu aceeaşi convingere, vorbeşte şi un conte italian, Bartolomeo Ferrati: APF, *Scritture riferite. Bulgaria e Vallachia*, 2, 29-31.

[111] APF, *SOCG*, 641, 163-164: Scrisoarea lui Parysowicz adresat| cardinalilor a fost expediat| de la Minsk, la data de 8 mai 1723.

[112] N. IORGA, *Studii si documente*, 98, XXXII.

şi reverendisim episcop de Bacovia". Dar cum scrisorile sale, examinate la Constantinopol, nu conţineau nimic împotriva politicii de stat, a fost repus în libertate în februarie 1725[113].

Din relaţia sa trimis| la Propaganda afl|m c|, în acea perioad|, misionarii erau ajutaţi în activitatea catehetic| şi în celebr|rile liturgice de dasc|li. Îns| uneori relaţiile dintre misionari şi aceşti dasc|li nu erau dintre cele mai bune. Se întâmpla ca aceştia, cucerindu-şi sprijinul a cel puţin unei p|rţi dintre oamenii din comunitate, şi prin alte mijloace puţin l|udabile, încercau s| fie independenţi de misionari, s| îşi fac| propriile interese sau s| fac| propagand| pentru limba maghiar|, împotriva dispoziţiilor misionarilor şi în dauna comunit|ţilor. Dar, repet|m, aceste aspecte negative aparţin unei perioade care nu intr| în lucrarea noastr|, adic| secolul al XIX-lea[114]. Prezent|m acum cazul dasc|lului din Ciub|rciu: „Simţind c| îşi încredinţeaz| sufletul Creatorului, dasc|lul din Ciub|rciu în Tartaria, om foarte r|u, pe care nu l-am putut scoate niciodat| din acea misiune din cauza dificult|ţilor de exercitare a autorit|ţii în acele p|rţi, şi din cauza c|ruia nu am putut aşeza acolo un misionar foarte necesar în acel sat, am considerat c| este bine s| îl trimit imediat în acel loc pe pr. Misionar Dosi ... s| ocupe locul şi s| nu permit| ca un alt vagabond s| înr|iasc| sufletele acelor s|rmani catolici, care îi idolatrizeaz| pe aceşti binecuvântaţi dasc|li". „Cu privire la dasc|li, continui cu aceeaşi rigoare"[115].

Aceeaşi relaţie ne ajut| s| înţelegem c| Propaganda îi ceruse explicaţii cu privire la motivul pentru care episcopii de Bac|u nu administrau mirul şi, mai ales, de ce episcopul Parysowicz (1717-1732) nu îndeplinise aceast| datorie. Bossi a r|spuns: „Dificult|ţile întâmpinate de antecesorii prezentului şi ilustrisimului episcop de Bac|u în administrarea sacramentului Mirului celor care locuiesc în p|duri, munţi şi în locuri pustii nu le cunosc, nici nu pot avea o informaţie exact|, în timp ce aici nu g|sesc nici un registru în aceast| privinţ| şi, întrebându-i pe b|trâni, precum şi pe cei care trebuie miruiţi, nu am auzit spunându-se altceva în diferitele întâlniri decât c| nu au v|zut niciodat| la faţ| un episcop; dar c| doar au auzit spunându-se c| au fost în vizit| în Moldova".

---

[113] Este raportul lui Bossi, citat mai sus, publicat de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", LIII, 153. Despre arestarea şi încarcerarea lui Bossi, cf. APF, *Moldova*, 3, 322.

[114] Din ceea ce spun despre ei documentele din secolul al XVIII-lea, se poate trage concluzia general| c| erau de mare ajutor pentru misionari. Abia în secolul urm|tor, când va deveni mai puternic| propaganda filomaghiar| în unele comunit|ţi catolice bilingve, unii dintre aceşti dasc|li vor deveni instrumente utile şi tulburente pentru aceast| propagand|.

[115] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 153-154.

În afar| de aceste explicaţii, din relaţia lui putem g|si alte aspecte nu mai puţin interesante: „S| ştie, deci, Eminenţele voastre c| episcopul vizitator nu poate, decât locuind mult timp aici şi cu efort extraordinar, s| mearg| în toate locurile; mai sunt apoi multe locuri situate în diferite împrejurimi, aceast| provincie având şase hotare, unde nu întotdeauna şi în orice timp, din cauza marilor gelozii cu oamenii tr|ite aici, întâmplându-se… în anul trecut, în ziua În|lţ|rii sfintei Fecioare, unui s|rman c|lug|r care, mergând s| îi viziteze pe puţinii catolici împr|ştiaţi pe la hotarele Valahiei prin aceste p|rţi, din cauza unei remarci nefericite, a fost considerat drept spion, închis într-un loc numit Focşani, şi acolo a fost tratat r|u, dezbr|cat complet, analizat cu minuţiozitate şi b|tut, ba chiar au vrut s| îl supun| torturilor; dar cerul a avut grij| printr-un turc care a sosit din întâmplare şi care l-a cunoscut pe c|lug|r, a intervenit şi a fost milostiv cu el, mai mult decât acei botezaţi de puţin| valoare".

Relatarea, atât de bogat| în detalii şi în descrierea faptelor semnificative, ca aceast| referinţ| de mai sus, ne ajut| s| ne form|m o idee clar| asupra riscurilor care existau continuu pentru misionari; de asemenea, se ofer| informaţii preţioase despre starea vieţii locuitorilor, despre locuinţele lor, despre ce m|nânc| etc., informaţii scurte, dar suficiente pentru a înţelege c| credincioşii s|i, ca, de altfel, şi ceilalţi locuitori ai ţ|rii, tr|iau într-o stare aproape de supravieţuire.

Cum iarna este foarte frig şi ei stau închişi în locuinţe („colibe subterane"), şi când vine c|ldura merg pe câmp sau cu animalele lor, episcopii nu îi g|sesc niciodat| ca s| îi poat| mirui, şi Bossi le spune cardinalilor c| acestea sunt motivele care i-au împiedicat pe episcopii de Bac|u s| îşi îndeplineasc| datoriile, motive pentru care misionarii trebuie „s| fac| eforturi mari, convenindu-ne, ca s| spunem aşa, s| fim vân|tori şi având grij| s| prindem pas|rea din zbor"[116]. Pentru a ajunge la catolicii din sudul Moldovei, Bossi sugereaz| ideea ca episcopul de Sofia, când vine în Valahia[117], ar putea merge mai sus pentru a ajunge la aceşti catolici şi s| le

---

[116] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 154.

[117] Un document posterior celui din 1723 ne spune cu privire la jurisdicţia episcopal| în teritoriile Valahiei şi Moldovei: „Pentru a se clarifica o dat| adev|rata extindere şi limitele Bisericii episcopale din Bac|u cu scopul de a fi observate, dac| în ea este inclus| Provincia din Valahia… s-au scos pentru clarificarea eminentului domn cardinal Ponente urm|toarele informaţii din Arhiva Sfintei Congregaţii… Este un lucru sigur c|, în 1644, arhiepiscopii din Sofia şi din Marcianopoli în Bulgaria au împ|rţit între ei administrarea Bisericilor. Primului i-a revenit, în afar| de celelalte locuri, Valahia şi celui de al doilea, Moldova, lucru care a fost aprobat de Sfânta Congregaţie". Dup| aceast| dat|, Valahia a fost încredinţat| grijii pastorale a episcopului de Sofia, chiar dac| episcopii de Bac|u „se intitulau episcopi

administreze mirul. Sub aspect ecumenic, se înŭelege c| atât el, cât şi cei-lalŭi misionari stau r|u. Mai mult: „acum suntem supuşi unor taxe, fiind nevoiŭi, împotriva practicilor din trecut, s| pl|tim tributul domnitorului pentru cai… şi deja se zvoneşte c| în curând, în afar| de datoratul tribut numit v|c|rit, va trebui s| pl|tim şi pentru fum|rit, pentru fiecare coş de fum al casei". Despre misionarii polonezi, probabil pentru c| erau iezuiŭi, Bossi are de spus lucruri nu prea frumoase şi edificante: „Supuşi acestei naŭiuni pline de vin, când vin aici, sunt atenŭi mai mult la cultivarea viilor, mame ale tuturor viciilor, decât a viei Domnului"[118].

De când a sosit şi pân| în acest moment, misionarul nostru putea întâlni un mic progres spiritual. Şi misionarii îşi îmbun|t|ŭiser| activitatea. S-au f|cut progrese în respectarea imunit|ŭii ecleziastice, în a nu celebra în case private, acolo unde este biseric|, de a nu celebra dou| sfinte Liturghii în zilele festive, de a nu administra sacramentele Spovezii şi Împ|r-t|şaniei celor care, cu un mic sacrificiu, puteau s| le primeasc| în biseric|.

În 1727, când a domnit pentru prima dat| Grigore al II-lea Ghica (domnitor între anii 1726-1733; 1735-1739; 1741; 1747-1748), nemulŭumiŭi de Han şi de domnitorul moldav, t|tarii s-au r|sculat. Ghica i-a constrâns s| stea în locurile încredinŭate lor pentru p|scut şi s| pl|teasc| tribut. Înainte de sosirea lor, domniŭa s-a închis în fort|reaŭa Hotin, în timp ce domnitorul cu boierii (st|pânii locali, proprietarii de p|mânt) s-au unit cu paşa de Hotin. Locuitorii din oraş c|utau refugiu în m|n|stirile fortificate şi pentru c| biserica catolic|, din lemn, era aproape de o m|n|stire. Pentru ca focul s| nu se extind| şi la m|n|stire, domnitorul a dat ordin s| d|râme aceast| biseric|. Ú|ranii au disp|rut, ca de obicei, „în anumite p|duri mari"[119].

1.7. Romualdo Cardi Damioni (1729-1736)

La începutul anului 1729, Bossi a fost numit de Benedict al XIII-lea episcop de Sira şi, puŭin mai târziu, arhiepiscop de Naissa (Naxos), la

---

ai Moldovei şi Valahiei". În 1677, în urma cererii regelui polon, jurisdicŭia episcopilor de Bac|u începe s| se limiteze doar la Moldova. „Dar, cu toate acestea, aici s-a simŭit o eroare, sau cel puŭin o îndoial|, c| adev|rata Valahie poate fi cuprins| în Episcopia de Bac|u, cum se dovedeşte în principal din faptul c| Mons. Iosich, antecesorul arhiepiscopului modern de Sofia, c|ruia i s-a permis în 1714 s| administreze mirul în Valahia, cu permisiunea episcopului de Bac|u": APF, *Scritture riferite. Bulgaria e Vallacchia*, 2, 221-222; G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 151-152.

[118] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 155.

[119] APF, *Moldova*, 3, 369-370. Publicat de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 158-159.

Marea Egee. La propunerea lui, în luna februarie a aceluiaşi an, Propaganda l-a numit ca nou prefect pe napolitanul Romualdo Cardi Damioni[120]. Acesta era misionar în Moldova înc| din 1716[121]; Bossi, în schimb, sosit la Viena, le-a scris în luna august a aceluiaşi an (1729) împurpura†ilor de la Propaganda: „l-am instalat imediat pe noul prefect, i-am încredin†at tot ce ştiam c| are nevoie pentru o conducere în†eleapt| şi rodnic|"[122]. Din scrisoare se observ| „grija sa pentru prezen†|", dar trebuie s| mai aştepte cinci zile pentru a primi permisiunea de liber| trecere a domnitorului şi pentru a l|sa toate eforturile şi preocup|rile pe umerii „s|rmanului s|u succesor". Misionarul afl| c|, în urm| cu câ†iva ani, Înalta Poart| Otoman| emanase un decret împotriva misionarilor prezen†i în teritoriile ei, dar care nu fusese aplicat. Domnitorul se arat| mul†umit de noul numit, Cardi, care se adaptase foarte bine realit|†ilor din Moldova. Îns| Bossi se îndoieşte de aceast| disponibilitate a domnitorului, dar se declar| mul†umit cel pu†in pentru faptul c| domnitorul îi va l|sa pe misionari s| lucreze în pace: „Promisiune mare, iar împlinirea ei de c|tre domnitor va fi şi mai mare dac| cel pu†in ne va da pace"[123]. Se poate în†elege c| domnitorul ar fi dorit ca prefect pe cineva n|scut în †ar|, chiar dac| Damioni Cardi era în Moldova de 12 ani, fiind vestit pentru cunoaşterea limbii şi a vie†ii poporului[124]. Imediat dup| numirea sa, Cardi a vrut s| deschid| vizita acestor preasfinte misiuni, dar „nu am reuşit; în sfârşit, am reuşit s| le vizitez şi… le-am g|sit în stare bun| şi bine cultivate de cucernicii p|rin†i misionari". În F|r|oani, „f|r| s| se ştie cum", biserica, ridicat| de câ†iva ani, a ars. Vizitând comunitatea, Cardi a însufle†it „tot acel popor foarte evlavios s|

---

[120] Numit de Propaganda la 24 ianuarie 1729: APF, *Acta,* 1729, 73. Cf. APF, *Moldova*, 3, 373, unde Cardi mul†umeşte Propagandei pentru titlul de prefect şi declar|: „m| voi angaja cu totul în aceast| func†ie… Ştiu c| voi reuşi cu greu s| îl imit pe un antecesor atât de mare" (Iaşi, 22 mai 1729). Alte informa†ii despre Cardi: E. HURMUZAKI, *Documente*, 1, 1, 480 ş.u., DCCII, DCCIV, DCCVI. În aceste documente se observ| c| acesta a cerut protec†ia Fran†ei.

[121] În schimb, în studiul s|u, Pall afirm| c| Romualdo Cardi era misionar în Moldova din 1718. În octombrie 1724, misionarul Francesco Antonio Maffei, sosit împreun| cu Cardi în Moldova, a scris din S|b|oani c| era „aproape de împlinirea a nou| ani în misiuni". În 1737, Cardi era deja de 20 de ani misionar şi nu a fost „un mic obiect decorativ în aceast| misiune în slujirea Sfântului Scaun ca misionar şi prefect": APF, *Moldova*, 3, 306; 422. Informa†iile reproduse nu concord| asupra datei sosirii misionarului în Moldova.

[122] APF, *Moldova*, 3, 378. Documentul complet a fost publicat de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 159-161.

[123] APF, *Moldova*, 3, 378.

[124] A sosit în Moldova foarte posibil în anul 1717, pentru c| în 1737 împlinea 20 de ani de misiune: cf. APF, *Moldova*, 3, 422.

o refac| într-un alt loc mai potrivit, şi va fi cu mult mai frumoas| şi mai mare”[125].

1.7.1. Noi conflicte între conventuali şi iezuiţi

În timpul în care Cardi a fost prefect, disensiunile dintre franciscani şi iezuiţii din Iaşi devin mai puternice. Înainte de plecarea lui Bossi, plecase şi Kiernozycki, iar în locul lui au fost trimişi doi p|rinţi polonezi: Iosif Bielicki, superior, „un tinerel nepriceput total şi n|scut, cum se vede, pentru a cauza dezordini, care are un însoţitor de aceeaşi vârst| (Gaşpar Niezolynski, n.n.), dar, dup| aparenţe, mai înţelept”. Nici unul dintre ei nu voia s| asculte de prefect. Ei au construit, clandestin, o capel| a lor, unde celebrau Liturghia şi administrau sacramentele, împiedicând astfel controlul parohiei în toat| activitatea ei. Ba, mai mult, se l|udau c| au construit şi o biseric| a lor. Din cele 165 de suflete, câte num|ra comunitatea din Iaşi, numai 93 se puteau împ|rt|şi, dup| cum reiese din „Status animarum”, motiv pentru care nu era nevoie de dou| biserici şi, dac| iezuiţii continuau s| se comporte astfel, „Moldova ar fi ajuns s| fie, din cauza lor, o alt| Chin|”. În timpul S|pt|mânii Sfinte a anului 1730, Cardi a vrut s| îl trimit| pe pr. Iosif la Huşi, unde „sunt dou| sute de catolici şi mai mulţi pentru împ|rt|şanie”, dar „în aceeaşi zi a plecat la Cotnari, unde nu sunt mai mult de cinci sau şase oameni care p|zesc viile acestor nobili”. Cardi s-a simţit obligat s| informeze Propaganda despre comportamentul iezuiţilor. În scrisoarea sa, printre altele, el afirm|: „Numitul pr. Iosif a fost c|utat de mai multe ori ca s| fac| şcoal| pentru a-i înv|ţa pe mulţi copilaşi dintre catolicii noştri. Niciodat| nu a vrut s| se supun|, cu un prejudiciu grav pentru tineret. Toţi spun: pentru ce mai locuiesc aici aceşti p|rinţi iezuiţi? Ba, mai mult, faptul c| nu fac şcoal| contravine institutului lor şi lucreaz| împotriva voinţei celor care le-au dat fonduri şi bunuri în Polonia”[126].

Aceast| conduit| a lor nu era aprobat| nici de tân|rul domnitor moldovean Grigore Ghica, bun cunosc|tor al limbilor italian| şi latin|[127], şi care

---

[125] APF, *Moldova*, 3, 382.

[126] APF, *SOCG*, 670A, 267-268; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 306-308.

[127] „În|lţimea sa cunoaşte bine limbile italian| şi latin|, şi sunt mulţi la curte care posed| aceste limbi”: APF, *SOCG*, 670A, 1731, 274; „Principele Ghica, acum domnitor în Moldova, ca om bine instruit în toate şi care posed| perfect limbile italian| şi latin|, fiind de multe ori în trecut traduc|tor la Poarta Otoman|, ne ştie în detalii obiceiurile şi nu este str|in de ceea ce se petrece şi este nevoie în m|n|stirile noastre”: APF, *SOCG*, 670A, 263; F. PALL, „Le

era foarte interesat de înv|ț|mânt[128], mai ales în domeniul religios ortodox. Pentru a-i alunga din Moldova, Ghica a profitat de un incident de la Epifanie. În ajunul acestei s|rb|tori, conduc|torii religioşi trebuiau s| se prezinte la domnitor în hainele lor liturgice de s|rb|toare, pentru a-i aduce omagiu[129]. P|rinții iezuiți s-au prezentat, dar f|r| cruce, f|r| ap| sfințit| şi f|r| haine liturgice. Acest lucru a fost interpretat ca o ofens|, ca un dispreț față de credința şi de țara gazd|. Iezuiții, împreun| cu Cardi, au fost aruncați în închisoarea mitropolitului Antonie. Dup| patru zile, convingându-se domnitorul c| Damioni Cardi nu era vinovat, l-a eliberat, în timp ce iezuiții, în schimb, au fost constrânşi s| p|r|seasc| țara în cinci zile. Cardi a intervenit ca s| poat| r|mâne, dar în zadar. La 12 ianuarie 1731, în stil grecesc (st.v.), cei doi iezuiți îşi încredințeaz| bunurile şi reşedința grijii secretarului polon al domnitorului (probabil Iosif Ghisen) şi se întorc în Polonia[130].

---

controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 308; 315.

[128] În luna septembrie a aceluiaşi an, Cardi scrie din nou la Propaganda, plângându-se, printre altele, din nou împotriva iezuiților. În ceea ce îl priveşte pe domnitor, el scrie: „Domnitorul fiind prieten al virtuților, a deschis pe propria cheltuial| dou| şcoli, una de limb| greac| şi cealalt| de limb| moldoveneasc|": APF, *SOCG*, 670A, 358; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 319. Din 1728 avem o informație care ne spune c| domnitorul înființase patru şcoli: pentru greaca antic|, pentru cea modern|, pentru limba slav| şi pentru cea moldoveneasc|: Cf. E. HURMUZAKI, *Documente*, 14/2, 1001-1008.

[129] „Est consuetudo Iassiis ut in pervigilio Epiphaniae, horis vespertinis, compareant coram Principe Moldaviae, convivantibus pluribus Baronibus ac Episcopis Ritus Graeci, ex tota Provincia gratulabundi omnes presbyteri, induti pluvialibus, praeferentes crucem thuribulum ac aspergillum con aqua benedicta. Hos sequi soliti R.P. Missionarius Sacrae Congregationis de Propaganda Fide pro tempore existens, qua Parochus Ecclesiae Iassiensis, indutus pluviali, praeferens, similiter ut Graeci, crucem etc., assistentibus Missionariis Societatis absque hoc apparatu, quoniam eo caret Missio nostra; tantummodo amicti, ut incedere consuevimus, vestitu religioso": APF, *SOCG*, 670A, 271; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 310.

[130] În „Relatio expulsionis ex Moldavia", Bielicki scrie: „Proinde illo libero (Cardi) relicto, nos abducti in carcerem, eadem die, horis vespertinis 5 Ianuarii et ad pedes vincti catenis, mansimus in carcere ad octavam diem Ianuarii, ex quo dimissi, horis pomeridianis. Porro vocati ad Archiepiscopum Moldaviae, accepimus ex ore ipsius mandatum Principis, his formalibus: Retulit P. Missionarius Principi, quod nihil vobis sit agendum in Moldavia, caretis propria Ecclesia, scholas non docetis, Patri Franciscano obedientiam non praestatis, proinde intra spatium 5 dierum abite ex Moldavia. Itaque obtentis literis passualibus a Principe ac collato pro custodia Residentiae nostrae ac rerum inibi relictarum Secretario Polono eiusdem Principis, excessimus Iassiis 12 ianuarii, Anno Veteris styli 1731. P. Iosephus Bielicki". În scrisoarea lui Cardi adresat| Propagandei, la 30 ianuarie 1731, g|sim informații referitoare la dialogul avut de prefect cu domnitorul: „De mărți seara (5 ianuarie, st.v.) pân| vineri au fost reținuți. În dimineața zilei amintite, am fost chemat de domnitor.

Domnitorul s-a disculpat de acest fapt, declarând c| ar fi fost de acord s| îi accepte pe iezuiţi dac| ar fi fost puşi s| lucreze serios în şcoal| şi şi-ar fi îndeplinit bine îndatoririle lor spirituale şi pastorale şi ar fi tr|it în pace cu prefectul. Prefectul Romualdo Cardi informeaz| Propaganda despre aceast| poziţie a lui, pe care domnitorul vrea s| o aduc| şi la cunoştinţa provincialului iezuiţilor din Polonia[131].

Vestea expulz|rii iezuiţilor a ajuns şi la urechile nunţiului de la Varşovia, Camillo Paolucci, arhiepiscop de Iconiu. El a cerut informaţii despre cele întâmplate, probabil lui Bielicki, sosit la Lwow. Acesta i-a spus arhiepiscopului c| nu a fost vina lor şi c| o parte a vinei c|dea şi pe Cardi. Imediat dup| ce a primit aceste informaţii, nunţiul a scris la Propaganda, la data de 21 martie, şi, printr-o alt| scrisoare, i s-a adresat lui Cardi[132].

Congregaţia i-a r|spuns la 14 aprilie, ar|tându-se surprins| „s| aud| c| vina expulz|rii lor o purta p|rintele prefect al acelor misiuni ale conventualilor, în timp ce pân| acum îl ştia ca om drept şi prudent" şi, de aceea, demn de toat| lauda, a cerut „s| transmit| aici un r|spuns pe care s| îl primeasc| pentru o mai mare claritate" a cardinalilor[133]. În iulie, Paolucci a primit r|spunsul lui Cardi, prin care misionarul s-a ar|tat indignat pentru acuzele lui Bielicki cu privire la expulzare[134]. La 11 iulie, Paolucci

---

Ajuns în faţa lui, dup| ce am f|cut reverenţa, m-a întrebat dac| p|rinţii iezuiţi f|ceau şcoal|. Am r|spuns: În|lţimea voastr|, nu. Dac| aveau o biseric| separat|? Nu. Au credincioşi? Nu. A ad|ugat: Ştiu foarte bine cine sunt iezuiţii, c| peste tot pe unde se afl| provoac| doar tulbur|ri şi nelinişti. Ştiu foarte bine c| nu celebreaz| în biseric| decât în s|rb|tori dup| bunul lor plac şi spre comoditatea poporului. Era prezent şi mitropolitul; le-am poruncit s| le dea de înţeles p|rinţilor iezuiţi ca, în trei zile, s| plece în Polonia. Scrisoarea adaug| şi un alt motiv al acestei decizii a domnitorului: „nu au fost trimişi de la Roma, ci doar de Provincialul lor": APF, *SOCG*, 670A, 275; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 309-310.

[131] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 309.

[132] „De altfel, nu am întârziat apoi s|-i scriu c|lug|rului conventual, prefect al acelor misiuni, s| m| informeze dac| are temei" asupra motivului pentru care cei doi iezuiţi au fost expulzaţi: APF, *SOGC*, 670A, 1731, 269.

[133] APF, *Lettere volgari*, 132, 1731, 69.

[134] „Am mai scris înc| trei scrisoriacestui sfânt congres. Prima, în luna iulie 1730, în care le-am informat pe Eminenţele voastre c| ustensilele bisericilor noastre din Cotnari au fost transportate în vreme de r|zboi la Ciuc şi depozitate de p|rinţii noştri în locul reformaţilor. A doua, din septembrie, în care le atenţionam pe Eminenţele voastre de conduita slab| a p|rintelui superior iezuit Iosif în reşedinţa lor, şi a treia, din ianuarie a anului în curs, în care am informat acest sfânt tribunal despre cazul întâmplat al încarcer|rii şi expulz|rii p|rinţilor iezuiţi; acum sunt constrâns din nou s| aduc în atenţia Eminenţelor voastre c| p|rintele Iosif vrea s| îşi acopere felul greşit de a acţiona din ajunul Epifaniei spunând c| eu m| înţelesesem dinainte pentru (expulzarea lor, n.n.)… ceea ce nu pot înţelege, cum îşi

a scris la Propaganda: „În expunere îmi face acelaşi lucru (Cardi, n.n.) despre cele întâmplate; înţelege s| se disculpe de orice vin| şi s| o pun| în întregime pe conduita, nu în întregime corect|, a p|rinţilor expulzaţi; cum în acest moment îmi spune c| a relatat totul Eminenţelor voastre, nu mai trimit reflecţiile mele cu privire la acestea, pentru a nu v| spori disconfortul, imaginându-mi c| aţi înţeles deja ce a vrut s| îmi spun| pentru a se disculpa”[135]. De partea lui Cardi a trecut şi arhiepiscopul de Nassia, Giovanni Francesco Bossi (care era la Milano), care i-a aprobat pe deplin conduita. Bossi recomand| Propagandei s| fac| în aşa fel „încât preacucernicii p|rinţi iezuiţi s| aib| pl|cerea de a delega în acele misiuni oameni cu bun simţ, cu ceva experienţ| şi capabili de moderaţie”, toate aceste calit|ţi lipsindu-i p|rintelui Bielicki, care este aproape un *minus habens*[136]. Iezuiţii nu r|spund Propagandei la aceste acuzaţii, fapt care d| de gândit c| prefectul Cardi nu este atât de vinovat pe cât l-au acuzat p|rinţii polonezi[137]. Guida Taddeo Krusinski, care în momentul expulz|rii era provincialul lor, i-a scris domnitorului Ghica în numele iezuiţilor expulzaţi. În scrisoare, Ghica este amenin̦at cu interven̦ia iezuiţilor la Coroan| şi la Poart| împotriva lui[138]. La 20 octombrie (st.v.), domnitorul scrie la Propaganda,

---

permite numitul p|rinte Iosif s| afirme c| m| înţelesesem dinainte, când nu eu am fost cauza poruncii de a ne fi închis| şi sigilat| biserica, de a fi încarcerat împreun| cu aceştia, şi încarceraţi toţi ceilalţi p|rinţi misionari”: Scrisoarea lui Cardi este datat| la 6 iunie 1731, în APF, *SOGC*, 670 A, 276-277.

[135] APF, *SOCG*, 670 A, 270.

[136] În aceast| expresie se poate observa înc| o dat| atitudinea înverşunat| a prefecţilor, atitudine contrar| prezenţei iezuiţilor la Iaşi şi, în general, în Moldova. În r|spunsurile pe care le-a dat la Propaganda, Bossi îşi exprim| propria p|rere cu privire la conţinutul scrisorilor precedente ale lui Cardi, a rapoartelor nunţiului din Polonia şi a „Relatio expulsionis ex Moldavia” a lui Bielicki. Sunt prezentate diferite probleme cu privire la bunurile bisericilor misiunii, mai ales la bunurile episcopiei, de la Trebeş; iezuiţilor, c|rora li se cere: Quid hic statis tota die otiosi!, nu li se permite nici o activitate pastoral|; „Episcopul de Bac|u ar fi trebuit oricum s| locuiasc| în acel loc. Ar avea suficiente mijloace de întreţinere şi ar fi o imagine mai bun| pentru religia catolic|, ar putea avea grij| cu o mai mare uşurinţ| de ceea ce este necesar zilei şi aparţine oficiului s|u” şi, ad|ug|m noi, misionarii nu s-ar mai simţi atât de singuri şi abandonaţi în acest „teatru al nenorocirilor”, cum se exprim| Bossi însuşi. În plus, prefectul aminteşte „metoda aplicat| de mine şi observat| pentru împ|rt|şania pascal|”: APF, *SOCG*, 670A, 259-263; 265-266; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 310-318.

[137] Monseniorului arhiepiscop de Iconiu, nunţiu apostolic în Varşovia, Cardi i-a scris, „disculpându-se de orice vin| şi punând-o în întregime pe conduita greşit| a c|lug|rilor expulzaţi”: APF, *Lettere volgari*, 132, 191.

[138] „P|rintele Iuda Cosinschi trimisese o scrisoare în numele Societ|ţii lor acestui înalt principe… plin| de amenin̦|ri, şi hot|rât s| fac| recurs la Coroane şi la Poart| împotriva

afirmând c| iezuiŢii, din cauza comportamentului lor, nu mai erau nici utili, nici necesari, şi nu „datorit| intrigilor cu pr. Prefect, ci *motu proprio* i-a alungat”[139].

Spre vara anului 1732, Gasparo Niezolynski a fost trimis din nou la Iaşi şi imediat au început din nou disensiunile cu Cardi. Niezolynski voia ca toat| activitatea sa şi a celorlalŢi iezuiŢi care vor veni s| se limiteze la înv|-Ţarea copiilor şi nimic altceva. Pentru c| disensiunile dintre ei îl deranjau şi pe domnitorul Ghica, în audienŢa pe care acesta i-a acordat-o lui Gasparo imediat dup| sosirea lui, i-a interzis expres orice activitate apostolic|, cu excepŢia celei de înv|Ţare a copiilor familiilor catolice. Toat| activitatea pastoral|, afirm| domnitorul, le revine conventualilor, în virtutea decretului Propagandei din 1 octombrie 1731, afirmaŢie care, în realitate, nu corespunde cu decretul[140]. Pe bun| dreptate, pr. Gasparo nu putea s| se mulŢumeasc| cu aceast| decizie a domnitorului şi a prefectului, care limita toat| activitatea lui la înv|Ţarea puŢinilor copii catolici din oraş, motiv pentru care i-a scris provincialului s|u din Polonia. La rândul lui, provincialul, la data de 20 iulie 1732, i-a scris generalului Companiei, Francesco Retz, s| prezinte plângerile iezuitului judec|Ţii Propagandei[141]. Între timp, cardinalii s-au adunat pentru a analiza plângerile iezuiŢilor şi, în prima jum|tate a lunii noiembrie, CongregaŢia le-a trimis r|spuns iezuiŢilor (7 noiembrie)[142]. În ziua urm|toare, prefectul Propagandei, cardinalul Vincenzo Petra, i-a scris lui Cardi, reproşându-i interpretarea greşit| a

---

lui”: APF, *SOCG*, 670A, 357-358; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 318-319.

[139] Domnitorul i-ar fi alungat pe iezuiŢi „pentru c|, necomportându-se conform datoriei lor, d|deau naştere la scandaluri. Întrebând b|trânii din acest oraş cu privire la faptele lor şi la ce f|ceau ei aici, mi s-a r|spuns c| numiŢii p|rinŢi nu aveau şcoli, nici nu erau de mult aici pentru folosul supuşilor noştri latini, dar de la o vreme încoace au fost introduşi, cum nu locuiau de mult timp şi nici nu erau utili şi necesari, le-am intimat plecarea prin arhiepiscopul de Moldova”: APF, *Moldova*, 3, 397.

[140] Cum am v|zut mai înainte, decretul le interzicea iezuiŢilor oratoriile private şi îi obliga s| celebreze liturghia şi s| participe la celelalte funcŢiuni sacre în biserica misionarilor conventuali din Iaşi.

[141] Cf. APF, *Congr. Gen.*, 673, 1732, 34.

[142] La 7 noiembrie, secretarul Propagandei, Forteguerri, i-a scris în acest sens generalului iezuiŢilor, comunicându-i c|, din cauza lui Cardi, era vorba despre o interpretare greşit| a decretului Propagandei din 1 octombrie 1731 şi c| Propaganda nu le interzisese p|rinŢilor iezuiŢi s| îşi desf|şoare activitatea în Moldova. Sus amintitul decret le amintea îns| p|rinŢilor c| trebuie s| respecte drepturile franciscanilor (ius paroeciale). Cf. APF, *Lettere volgari*, 133, 163.

decretului şi încurajându-l s| tr|iasc| în pace cu Niezolynski şi cu orice iezuit care ar putea sosi în Moldova[143].

Dar aceste încerc|ri ale Propagandei, ca şi cele ale superiorilor iezuiţi, de a crea un climat pacific spre „mai marea slav| a lui Dumnezeu şi mântuirea sufletelor", cum se exprima Petra în scrisoarea lui, nu vor avea nici un rezultat pozitiv. Cardi îşi p|stra neschimbat| poziţia. La 11 septembrie 1733, a sosit la Iaşi pr. Giovanni Regarski, împreun| cu tovar|şul lui, Niezolynski. Cardi le-a acordat doar permisiunea de a-i spovedi pe polonezi şi pe germani, motivând c| nu cunoşteau limba ţ|rii, şi astfel, nu puteau s| spovedeasc| autohtonii[144]. În aceeaşi scrisoare, Cardi îi acuz| pe p|rinţii Societ|ţii c|, în ciuda voinţei exprese a p|rinţilor catolici de a-i înv|ţa pe copiii lor, iezuiţii preferau s| aib| în şcoal| fii de boieri moldoveni, toţi ortodocşi, cu intenţia de a le câştiga simpatia, fapt care le-ar fi cauzat şi mai mari nepl|ceri conventualilor. Prefectul a avut s| le mai fac| înc| dou| mari reproşuri iezuiţilor: imediat dup| sosirea lui, în cadrul întâlnirii cu domnitorul, Niezolynski încerc| s| redobândeasc| beciul; şi dup| reproş, un „iezuit polonez" blocase încerc|rile de a avea protecţia francez|, afirmaţie care era cu totul greşit|[145].

Noul domnitor, Constantin Mavrocordat, domneşte în Moldova, pentru prima dat|, între aprilie 1733 şi noiembrie 1735. Înc| de la început, el s-a ar|tat favorabil atât franciscanilor, cât şi iezuiţilor, cu un scop precis, acela de a lega relaţii bune cu Polonia şi, în general, cu Occidentul, şi pentru a fi ţinut la curent cu tot ceea ce se petrecea important în Europa. Mavrocordat a trimis ajutoare şi iezuiţilor care erau în afara ţ|rii, la Kamienec, Lwow, Stanilawow şi Jaroslaw. În schimb, rectorii acestor colegii trimiteau informaţii politice tovar|şilor lor de la Iaşi, care apoi le transmiteau domni-

---

[143] APF, *Lettere della S. Congr.*, 135, 1732, 287-288.

[144] „Le-am interzis s| exercite vreo activitate parohial| în vreun loc f|r| ştiinţa mea şi, pentru c| nu cunoşteau limba, s| îi spovedeasc| pe polonezi. Pentru a le fi mai uşor, le-am deschis o uş| ca s| vin| în biseric|. Şi totuşi, nu pot s| am linişte; trebuie s| o spun: este o naţiune extravagant| şi inconsistent| în toate acţiunile sale": APF, *SOCG*, 679, 1734, 151; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 325: Scrisoarea lui Cardi adresat| cardinalilor de la Propaganda (23 septembrie 1733).

[145] Aşa cum am spus mai sus, Franţa nu g|sea nici un avantaj în protejarea puţinilor catolici s|raci din Moldova. În ceea ce îi priveşte pe iezuiţi, Cardi g|seşte numai acuzaţii. În afar| de cele amintite, mai prezent|m o alta, care nu este confirmat| de nici un document: au încercat s| favorizeze alegerea unui episcop iezuit pentru scaunul din Bac|u. În sfârşit, Cardi a scris de dou| ori: „Încearc| pe toate c|ile s| m| neliniştească|", şi continu|: „suport totul cu o sfânt| r|bdare": F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 325.

torului. În 1733, unul dintre iezuiŢii prezenŢi în capital|, Niezolynski, a lucrat câteva s|pt|mâni în cancelaria domnitorului, ca traduc|tor al scrisorilor în limba polon|. AceeaşI atitudine favorabil| faŢ| de iezuiŢi o avea şi vornicul Constantin Ruset, socrul domnitorului[146].

Revenind la raporturile dintre cele dou| ordine c|lug|reşti, procuratorul general al minorilor conventuali, Salvatore Solandari, i-a cerut lui Cardi s| apeleze la episcopul de Bac|u ca s| rezolve problema. În luna mai a anului 1734, Propaganda a pus din nou în discuŢie aceeaşi problem|: iezuiŢii trebuiau s| se înŢeleag| cu conventualii, adic| trebuiau s| fie în toate supuşi ordinelor lor şi s| fac| numai ceea ce le permiteau ei, „s| fac| şcoal| pentru copiii catolici"; problemele materiale, respectiv cui îi aparŢine casa şi beciul, trebuiau rezolvate de episcopul de Bac|u, dominicanul Stanislau Raimund Jezierski[147], chiar dac| au fost trimise la Propaganda „copiile decretelor emise în perioada anterioar| în favoarea Bisericii, atât de episcopul de Bacovia, care este Ordinarius de Moldova, cât şi de doi domnitori"[148]. În afar| de aceasta, secretarul CongregaŢiei, Nicola Forteguerri, a fost îns|rcinat s| ia leg|tura cu p|rintele general al Companiei, Retz, pentru a rezolva celelalte dificult|Ŧi de care se plângeau iezuiŢii[149]. Dar situaŢia nu s-a îmbun|t|Ŧit deloc. Noul superior al iezuiŢilor la Iaşi, Regarski, i-a scris lui Retz, în 1735, condamnând comportamentul lui Cardi şi al misionarilor conventuali. În scrisoare se plânge c| el şi tovar|şul lui, Toma Kozicki, erau împiedicaŢi sistematic în activitatea lor şi, în ciuda disponibilit|Ŧii lor, le era permis doar s| îi spovedeasc| pe polonezi şi pe germani[150]. De asemenea, scrie c|, din cauza conventualilor, oamenii aveau o slab| preg|tire religioas| şi duceau o viaŢ| creştin| deplorabil| şi c| mulŢi dintre

---

[146] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 208-209.

[147] APF, *Acta*, 104, 1734, 204-215.

[148] APF, *SOGC*, 679, 1734, 137-148; 156.

[149] APF, *Acta*, 104, 1734, 204-215; APF, SOCG, 679, 1734, 137-148.

[150] „Nam angustis coarctamur limitibus in exercendo Apostolico zelo, imo penitus ab obeundis functionibus Instituti nostri propriis arcemur per P. Praefectum Missionum de Propaganda Fide. Nullus enim hic concionandi usus, nulla doctrinae traditio nobis permittitur... Excursio ad vicinos pagos pro obsequio spirituali catholicorum, nulla nobis permittitur… Confessiones Moldavorum Catholicorum nullas excipere sinimur...Permittimur tamen excipere confessiones Polonorum aut Germanorum, ex quibus per biennium absolvi paenitentes sexaginta, et unum Germanum ex Lutheranismo recenter conversum in viam salutis disposui... Pater, meus Socius, absolvit hic paenitentes circiter triginta... Et hic est amborum nostrum Missionis fructus in Moldavia, quam exiguus ille!": APF, *SOCG*, 685, 1736, 62-63; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 325-326.

credincioşi, pentru orice motiv, erau dispuşi s| treac| la ortodoxie[151]. A încheiat cu cererea ca prefectul Cardi s| fie rechemat în ţar|, pentru c| îşi încheiase cei şase ani în funcţia de prefect, şi i-a dat de înţeles superiorului lui c| se putea g|si un alt domeniu de apostolat, unde nu vor fi împiedicaţi de conventuali, în nordul Moldovei, printre familiile nobile polone[152]. Cardi ceruse deja permisiunea de a se întoarce în Italia cu un an mai devreme, dar din motive care nu au nimic în comun cu tensiunea existent| între conventuali şi iezuiţi[153]. Putem presupune c| el a considerat felul s|u de a acţiona ca drept şi c| singurii vinovaţi erau iezuiţii. Documentele par s| confirme aceast| atitudine a lui faţ| de p|rinţii Societ|ţii lui Isus. El îl voia ca succesor pe pr. Manzi, iubit de popor şi de oficialit|ţile locale şi cunosc|tor al limbilor român| şi maghiar|, „necesare pentru împr|ştierea semin ţei evanghelice”[154]. Dar Propaganda a respins aceast| propunere din cauza relaţiilor prea strânse dintre Manzi şi cei doi fii ai domnitorului Antioh Cantemir, care era implicat în asasinarea misionarului Renzi, împreun| cu un alt nobil local, Ştef|niţ| Rossetti, care au luat câteva teritorii aparţinând episcopului de Bac|u. Aceste teritorii se g|seau la Baraţi şi erau proprietatea episcopiei[155].

---

[151] „Catholici sunt hic rudissimi, non mysteria Fidei, non praecepta Dei, non orationem Dominicam, aliasque precationes callent, signum crucis vix norunt efformare, ob christianae doctrinae defectum. Unde fit, quod Catholicam fidem facile deserant, erroresque Schismaticorum quavis de causa amplectantur”: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 326.

[152] „Catholici sunt hic rudissimi, non mysteria Fidei, non praecepta Dei, non orationem Dominicam, aliasque precationes callent, signum crucis vix norunt efformare, ob christianae doctrinae defectum. Unde fit, quod Catholicam fidem facile deserant, erroresque Schismaticorum quavis de causa amplectantur”: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 326.

[153] În lunga scrisoare a lui Cardi, adresat| cardinalilor Propagandei la 12 ianuarie 1734, el cere cu mult| insisten ţ| „facultatea de a se putea repatria”: APF, *SOCG*, 679, 152-154.

[154] Manzi a fost propus pentru aceast| sarcin| de Solandari, la 10 mai 1734, când Congrega ţia de Propaganda Fide s-a reunit pentru a analiza şi înţelege, în sfârşit, cui îi apar ţine casa. Cum la Propaganda nu se aflau documente concludente, Solandari a hot|rât c| problema trebuia s| fie rezolvat| de episcopul de Bac|u: cf. APF, *SOCG*, 679, 1734, 156. Preg|tirea foarte bun| pe care o avea în limbile moldoveneasc| şi maghiar| este confirmat| de un document, scris probabil în 1742, în care se afirm| c| p|rintelui Manzi îi p|rea r|u pentru plecarea lui Cardi, tocmai „datorit| practicii şi uşurin ţei pe care o dobândise în limbile moldoveneasc| şi transilv|nean|, necesare pe acolo pentru aruncarea semin ţei evangheliei, ar fi vrut s| continue s| le foloseasc|”: cf. APF, *Moldova*, 4, 324.

[155] „Eminen ţele voastre trebuie informate c| numitul pr. Manzi este foarte amestecat cu secularii… şi mai exact cu unii nobili… care apoi, împreun| cu doi tinerei, fii ai domnului principe Antohi, care l-a condamnat la moarte pe pr. Renzi, misionarul nostru, cu foc într-o carcer| foarte întunecat|, şi cu un altul numit Ştef|niţ| Rossetti, care a ocupat toate

La 16 ianuarie 1736, Propaganda, luând în considera□ie cererea procuratorului general al conventualilor[156] de a-l repatria pe Cardi şi o copie a scrisorii lui Regarski, în care p|rintele iezuit cerea înlocuirea prefectului, a hot|rât s| îl cheme pe Cardi şi s| îl trimit| ca prefect pe Francesco Peschi, care lucrase ca misionar la Pera, Constantinopol[157].

1.7.2. Interven□ia nereuşit| a lui Cardi pentru protectoratul francez

Înainte de a încheia prezentarea activit|□ii sale ca prefect, not|m câteva lucruri cu privire la interven□ia lui Cardi în favoarea catolicilor s|i şi a misiunii, în general. Printr-o scrisoare adresat| Propagandei la 20 septembrie 1731, Cardi a încercat s| ob□in| protectoratul regelui Fran□ei, deoarece protectoratul polon, dup| pacea din Karlovitz din 1699, era practic nul pentru misiunea sa, limitându-se numai la prezentarea unui nou candidat pentru scaunul din Bac|u, când acesta r|mânea vacant[158].

Cererea lui a fost analizat| de Curie la 1 octombrie 1731. Congrega□ia a luat o serie de m|suri preventive pentru misiune:

„Ad Primum": S| i se scrie episcopului Transilvaniei, ca s| se ocupe de retrocedarea potirelor, a veşmintelor şi a celorlalte obiecte sacre care apar□ineau misiunii din Moldova, şi care acum (din cauza neglijen□ei lui Giambattista B|rcu□|) se afl| în conventul franciscanilor din Ciuc, în Transilvania.

„Ad Secundum": „Revocetur p. Franciscus Maria Manzi"; s| i se scrie nun□iului în Polonia ca s| se informeze cu privire la vârsta şi starea s|n|t|□ii episcopului de Bac|u, „eidemque insinuet suum reditum ad Civitatem Moldaviae".

---

bunurile apar□inând Episcopiei Bac|ului, şi înainte de plecarea mons. Bossi, numitul Rossetti a schimbat hotarele altor bunuri" (Trebeş, n.n.): APF, *SOCG*, 670A, 258; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 305-306. În APF, *Moldova*, 4, 354-355 se g|sesc „Informa□ii autentice scoase din codice originale M.S. din Arhiva Sfintei Congrega□ii de Propaganda Fide din Roma, privitoare la bunurile episcopiei de Bac|u din Moldova". Informa□iile încep din 1671 şi se încheie cu anul 1746. La data de 27 februarie 1673, st.v., domnitorul Ştefan Petriceicu îl îns|rcineaz| pe logof|tul lui s| delimiteze Trebeşul moldovenesc de cel „unguresc": N. IORGA, *Studii şi documente*, 82.

[156] Cu aceast| ocazie, procuratorul îl propune ca misionar în Moldova pe pr. Francesco Maria Madrelli „in Conventu Sanctae Mariae Foggiae commorantem, qui Moldavorum linguam optime callet": Cf. APF, *SOCG*, 685, 1736, 50.

[157] APF, *SOCG*, 673, 1732, 453.

[158] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 318.

„Ad tertium": Este interzis| ridicarea de altare în casele credincioşilor; este aprobat| metoda bile□elelor pascale propus| de Bossi; iezui□ii trebuie s| se ocupe serios de înv|□|mânt şi s| ajung| la o în□elegere cu franciscanii.

„Ad quartum": Se prevede orice ajutor financiar pentru misiune şi, în afar| de aceasta, Cardi este confirmat ca prefect pentru înc| trei ani[159]. Problema protectoratului francez nu a fost rezolvat|, întrucât francezii nu vedeau nici un avantaj în protejarea minorit|□ii catolice moldave; în plus, nu aveau atâta nevoie de protec□ie, pentru c| nu erau molesta□i în nici un fel de autorit|□ile moldovene şti[160].

1.8. Francesco Pesci (1736-1739)

Dup| ce, în 1736, Propaganda a hot|rât s| îl cheme pe Cardi în Italia, o decizie motivat| şi de ciocnirile lui puternice cu iezui□ii, a fost trimis ca prefect Francesco Pesci, numit în func□ie în acelaşi an[161].

Sosit în misiune, Pesci a început imediat s| lucreze. În 1737, a avut un proces cu postelnicul (cancelarul) Constantin Rossetti (sau Ruset), din cauza unui teren pe care „p|rintele prefectus, preot unguresc"[162] îl avea la Trebeş, şi pe care postelnicul îl luase pe nedrept. S-a ocupat apoi de biserica din Iaşi; prin diferite pomeni, a reuşit s| procure pietrele şi varul pentru a o reconstrui[163].

---

[159] APF, *SOCG*, 670A, 256; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 321, LI. Cf. *Documentul LII*, 29 decembrie 1731, 321-323. Acest document din urm| reia aceleaşi probleme.

[160] E. HURMUZAKI, *Documente*, 1/1, 484.

[161] APF, *Acta*, 1736, 12. Înainte de a fi numit prefect, a fost misionar la Constantinopol şi în insula Corcira.

[162] N. IORGA, *Studii şi documente*, 99, XXXV şi nota 1. În documente, se întâmpl| deseori ca to□i catolicii din Moldova s| fie numi□i instinctiv unguri, inclusiv misionarii italieni.

[163] Contesa Agnese Kalnoki Ferrati a scris Propagandei din Sarfavla (Sarfal|u), la 27 octombrie 1740: „Auzind c| amintitul p|rinte Lisa a început (cu ajutorul divin) o biseric| de piatr| în Iaşi, pentru c| cea dintâi era deja veche şi din lemn putred, cedând de-a lungul timpului şi amenin□ând cu pr|buşirea". Pentru a-l ajuta în ini□iativa lui, contesa declar| c| „sunt foarte dispus|, cu toat| satisfac□ia mea, pentru între□inerea numitului, s| dau o bun| parte din satul meu Kozofanest în Moldova; de asemenea, chiar aici, în secuime, pentru îngrijirea aceloraşi misionari în timpuri calamitate, bun|t|□ii şi evlaviei p|rintelui Madrelli i-am dat un loc de reşedin□| cu biseric| şi tot ce este necesar pentru el": APF, *Moldova*, 4, 2-3.

1.8.1. Misiunea moldav| încercat| de un nou r|zboi între trei mari puteri

Condiţiile politice nu i-au permis îns| s| lucreze liniştit în misiune, acei ani fiind caracterizaţi de un nou r|zboi între ruşi şi turci. Trupele ruseşti au fost ajutate de austrieci, iar iezuiţii au fost nevoiţi s| p|r|seasc| din nou Moldova. În 1737, ei au încredinţat toate bunurile lui Ghisen, secretarul domnitorului Grigore Ghica (revenit pe tronul Moldovei în noiembrie 1735), şi au plecat în Polonia. S-au întors la Iaşi în vara anului 1740, dup| ce moscoviţii se retr|seser| în urma p|cii de la Belgrad (1739)[164]. Misionarul Francescantonio Manzi ne ofer| nişte informaţii detaliate despre starea ţ|rii şi a misiunii în timpul acestui r|zboi. Într-o lupt|, turcii au ieşit înving|tori asupra austriecilor, iar ienicerii au dat foc oraşului Galaţi şi, cu aceast| ocazie, a fost afectat| şi biserica catolic|. Apoi au venit ruşii, „care voiau s| ia fort|reaţa Hotin şi s| ocupe apoi toat| provincia Moldova, ceea ce au reuşit s| fac| între 15 august 1739 şi 20 a aceleiaşi luni. Aici, într-adev|r, am îndurat multe, pentru a putea descrie toate dezastrele îndurate de noi, s|rmanii misionari[165], şi de acei s|rmani catolici, îndurate la întoarcerea t|tarilor, a turcilor care fugeau, şi din cauza moscoviţilor, a cazacilor şi a calbucilor, care veneau urmaţi de toat| ferocitatea”[166]. Dup| pace, ruşii au plecat, luând tot ce puteau duce. Şi Manzi a fost dus de ei, dar, din fericire pentru el, a fost eliberat pe malul râului Nistru, de unde a fugit în Polonia, cu intenţia de a nu mai pune piciorul în Moldova[167].

---

[164] „La 21 octombrie 1739, datorit| p|cii încheiate între germani şi turci sub zidurile Belgradului, s-a menţionat în pact ca moscoviţii s| restituie Porţii provincia Moldova, pe care o ocupaser| deja”: APF, *Moldova*, 4, 308.

[165] Misionarii din aceast| perioad| sunt: Francesco Antonio Manzi (1721); Francesco Antonio Maffei (1721); Daniele Notarangelo din Monte Gargano (1721); Bonaventura Cianni (1727); Ferdinando Boni, calabrez (1732); Antonio Amelio, milanez (1729); Francesco Felice Brunetti (1737); Modesto Perroni, din Assisi (1737); Bernardino Venuti (1737); Francesco Mandrelli (1736) şi Mose Boroslai, ungur (1738).

[166] APF, *Moldova*, 4, 307-308.

[167] Ajutat de un ţ|ran polonez şi apoi de un agent catolic, Manzi a ajuns într-un convent din Camieniec. Şi prefectul Pesci a fost luat de moscoviţi şi dus la Hotin. Revenind la Iaşi, într-o perioad| mai liniştit|, prefectul îi scrie lui Manzi, cerându-i s| se întoarc| în misiune. Dar acesta r|spunde: „Fiind nevoit aici s| scriu adev|rul, trebuie s| îi spun Eminenţei voastre c| atunci intenţia mea pozitiv| era de a nu m| mai întoarce în Moldova, unde am îndurat atâtea încerc|ri şi chinuri, din 1731 pân| în 1739, f|r| a primi nici un ban pentru întreţinere din partea acestei Sfinte Congregaţii”: APF, *Moldova*, 4, 309. Documentul întreg, care cuprinde „Relaţia despre profitul spiritual adus cu asistenţa Domnului de p|rintele Manzi în decursul anilor, circa dou|zeci şi trei, prin misiunile sale apostolice în provincia Moldova şi Tartaria” (APF, *Moldova*, 4, 303-313) a fost publicat de G. C{LINESCU, „Alcuni

Revenind la Pesci, trebuie s| spunem c|, în 1739, a fost capturat împreun| cu alţi misionari de trupele moscovite şi dus la Hotin[168]. A murit în mod imprevizibil la începutul anului 1740, în reşedinţa din Iaşi[169]. Spre deosebire de Cardi, el s-a ar|tat mult mai pacific şi înţeleg|tor cu iezuiţii.

1.8.2. Propunerea de numire a lui Manzi ca prefect

Domnitorul Ghica a scris la Propaganda, insistând asupra numirii lui Manzi. L-a chemat pe Manzi de la Camieniec, unde se afla dup| ce a sc|pat din mâinile ruşilor. În scrisoarea sa, domnitorul laud| calit|ţile şi virtuţile misionarului, precum şi faptul c| ştia bine limbile român| şi maghiar|: „Nos tamen magis considerantes publicam utilitatem, atque annuentes Subditae Nobis unanimi Comunitati Catholicae maxime autem con Nobis constaret religiosa et exemplaris atque zelozissima ejusdem vita, ingenua indoles, et doctrina summe necessaria tam Moldaviae quam Hungaricae Linguae experientia[170], et rudes instruendi dexteritas”[171]. De altfel, Manzi s-a dovedit a fi expert „in aedificandis Deo Ecclesijs, quas jam septem[172] in hoc Principatu proprio zelo et incitatione extruxit”[173]. El insist| asupra numirii sale ca viceprefect, afirmând c| toţi catolicii şi toat| comunitatea din Iaşi îl voiau[174]. Mai

---

missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 176-181. Înaintea acestei relat|ri despre activitatea lui în Moldova (în Tartaria era numai comunitatea din Ciub|rciu), misionarul ne ofer| o scurt| relatare despre starea misiunii (paginile 298-303v). Despre arestarea lui Manzi scrie şi domnitorul Moldovei, Grigore Ghica, la 2 februarie 1740: „Quare recordantes Nos meritorum M.R. Patris Magistri Francisci Antonij Mansi, pro cujus reductione /:nam priori turbulentiarum tempore, Rujsicis copijs adductus erat” (APF, *Moldova*, 4, 57).

[168] Nu doar Pesci a fost dus în exil de moscoviţi, ci şi „mulţi alţi c|lug|ri schismatici, şi Ssg-ri din Iaşi”: APF, *Moldova*, 4, 309.

[169] APF, *Moldova*, 4, 39; 309.

[170] Din februarie pân| în august 1740, Manzi s-a aflat la Iaşi, „predându-le limba (român| n.n.) p|rinţilor Bacl. Grizij, şi Madrelli şi fratelui Gasparo, laic”: APF, *Moldova*, 4, 311.

[171] APF, *Moldova*, 4, 57. Scrisoarea este datat| la 2 februarie 1740.

[172] În relaţia sa din 1744, Manzi ne spune care sunt bisericile construite de el sau ref|cute din temelie: F|r|oani (biserica f|cut| de el şi apoi distrus| de foc şi reconstruit| „mult mai mare decât prima”), Huşi şi Ciub|rciu („unde am restaurat bisericile din ambele locuri”), Bac|u („În mijlocul acelui oraş am ridicat o biseric| dedicat| sfântului Nicolae din Bari, care lipsea de optzeci de ani”), Grozeşti („Acolo am stabilit misiunea, edificând biserica”), Trotuş („unde, g|sind vechea biseric| ruinat| complet, am construit o alta mai mic|, dar mai frumoas|”) şi R|chiteni: APF, *Moldova*, 4, 305-306; 311.

[173] APF, *Moldova*, 4, 58.

[174] „Universa Catholica tam Iasijs, quam per totum Principatum Nostris Nobis subdita communitas, unanimi vota, et pientissimis lacrymis, humillime Nos exoravit, un vacanti Ecclesia dignum subiectum, et meritum successorem proponeremus: Quare recordantes Nos

mult, îl voia şi iezuitul Regarski, iar episcopul Jezierski voia s| fie numit vicarul lui general, chiar dac| pân| acum aceast| funcţie îi era atribuit|, de obicei, împreun| cu cea de prefect al misiunii[175]. În ciuda insistenţei domnitorului şi a altora, Manzi nu a fost ales, ci, înc| înainte de moartea lui Pesci, Propaganda îl numise pe Giacinto Lisa, care în acel an se preg|tea s| intre în Moldova.

1.9. Giacinto Lisa (1739-1744)

Lisa[176] venea din Puglia[177]. În c|l|toria spre misiune, a trecut prin Viena pentru a cere scrisori de la nunţiul Paolucci, pe care s| le duc| vicarului

---

meritorum M.R. Patris Magistri Francisci Antonij Mansi... Hic retinuimus, et vice Praefectum praeposuimus": cf. APF, *Moldova*, 4, 58. Avem şi dou| scrisori semnate de catolici importanţi din oraş (Contesa Maria Mamuca della Torre, Josephus Comes de Kalniki, Matej George Mille, Aulae Mareschallus, Photius Pantasi Jatrochirurgus Suae celsitud., Thomaso Albertini, G. D. Ghisen, secretarius, L. Embaut, ofiţer, Nicolo Chirico ofiţer la curtea În|lţimii sale +Andras Sandor az egez Magyarsag neveben) şi de „Tota denique Communitas Catholica Ungara et Moldavica" din Iaşi, trimise Propagandei cu aceeaşi cerere şi dadate la 20 februarie 1740 (APF, *Moldova*, 4, 161-163), şi 29 aprilie 1740 (APF, *Moldova*, 4, 60-63). Dintre toate aceste persoane care se vor opune intr|rii lui Lisa în misiune, trei sunt considerate de misionarul Ludovic Grizzi (într-o scrisoare expediat| la Propaganda, la 24 ianuarie 1741, de la Sarfal|u) ca „oiţe infecte... care, l|udându-se doar cu numele de catolic, în restul acţiunilor sunt impertinenţi... nu observ| ajunurile, nici sâmbetele, şi rareori sunt v|zuţi ap|rând la Liturghie în zilele de s|rb|toare: Giuseppe Gheisen, secretarul DS, Doamna Maria Contessa Mamucca de Constantinopol şi Domnul Matteo Mille". În afar| de aceste acuzaţii, misionarul prezint| Propagandei o realitate şi mai grav|: „P|rintele Manzi... dup| ce l-a alungat pe p|rintele Boni, vice-prefect legitim l|sat de p|rintele Pesci la moartea sa... cu o prostituat| public| pe care o ţine public în casa lui de doi ani", afirm| c|, „în Moldova, pentru asemenea acţiuni, trebuie s| închizi ochii pentru a fi iubit": APF, *Moldova*, 4, 45.

[175] Episcopul a luat aceast| decizie pentru c|, sosit în Moldova, i se aduce la cunoştinţ| conduita puţin edificatoare a lui Lisa. Cu privire la trecutul s|u, „au fost scrise Sfintei Congregaţii de c|tre domnitorul din acel timp şi de alţi catolici scrisori pline de acuzaţii grave împotriva persoanei sale". În plus, s-a v|zut nevoit s| ia „unele m|suri temporare în beneficiul sufletelor, având în vedere deficienţa misionarilor şi lipsa total| a temeiniciei limbajului lor", adic| cunoaşterea limbilor român| şi maghiar|: APF, *Acta*, 114, 1744, 179-181.

[176] Când a fost numit prefect (25 mai 1739), Lisa se afla în Italia din motive de s|n|tate: APF, *Acta*, 1739, 232.

[177] În 1730, a fost propus de superiorii lui ca misionar în Moldova. Îşi exercitase deja, „nu de puţin timp, slujirea sfânt| de confesor". A fost examinat la Recanati, la 18 noiembrie 1730, şi superiorul lui declar| c| „are o capacitate suficient| pentru acest scop". În plus, este „la vârst| matur| şi este un om înţelept" (APF, *Moldova*, 3, 384). În luna martie a anului urm|tor, se cere Propagandei pentru Lisa „obişnuitul sprijin caritativ cu scopul de a putea întreprinde c|l|toria lui spre gloria lui Dumnezeu şi în slujba Sfântului Scaun" (APF, *Moldova*, 3, 386); probabil în acest an (1731) a sosit în Moldova.

capitular din Transilvania, pentru ca acesta s| dea ordin p|rin□ilor reforma□i din Ciuc s| restituie argint|ria şi tot ceea ce (în 1683) p|rintele indigen B|rcu□| depozitase înainte în acel convent[178]. Lisa a sosit la Sarfal|u (sat din Transilvania), unde l-a întâlnit pe misionarul Francesco Maria Madrelli[179], viitorul vice-prefect. Acesta, împreun| cu un alt p|rinte, merge la Ciuc şi reia ceea ce dusese acolo B|rcu□| („înc| în via□|" în octombrie 1740)[180]. Apoi Lisa a întârziat s| intre în misiune din cauza r|zboiului[181]. În cele din urm|, to□i au pornit spre Iaşi, unde îns| au întâlnit rezisten□| din partea tuturor: a lui Manzi (voit de domnitorii Ghica şi Constantin Mavrocordat), a unor catolici şi a oficialit|□ilor[182]. Printre oponen□i erau şi

---

[178] Când a scris din Viena (25 ianuarie 1740), Lisa era înso□it doar de Grizzi. Aşteptând permisiunea Propagandei sau a nun□iului Paolucci şi înainte de a intra în Moldova, ei vor s| mearg| „la m|n|stirea minorilor observan□i reforma□i din Ciuc, pentru a solicita restituirea mobilierului sacru apar□inând bisericilor misiunii din Moldova, care au fost depozitate cu câtva timp în urm| de predecesorii mei la Domnii Kerkuzzi… şi s| îmi asigura□i banii apar□inând bisericii din Gala□i, misiunea din Moldova, care au fost depozita□i de mine la ministrul Companiei lui Isus în oraşul Coroanei": APF, *Moldova*, 3, 472. În misiune trebuia s| fie înso□it şi al□i doi p|rin□i: Giuseppe Giamaglia şi Lodovico Antonio Grizzi, ambii examina□i la Loreto, la 30 mai 1739, cu privire la aptitudinile lor şi la preg|tirea pentru misiune. Dup| examen, „au fost considera□i ca suficient de preg|ti□i şi ap□i pentru sfânta slujire a misiunii". Aceast| scrisoare de atestare este dus| la Propaganda de Lisa însuşi, „care mâine (7 iunie n.n.), cu voia lui Dumnezeu, va pleca de aceast| dat|… având grij| s| se gr|beasc| cât mai mult din cauza c|ldurii, care creşte zilnic": cf. APF, *Moldova*, 3, 452.

[179] Examinat de „examinatorii sinodali" în ianuarie 1736 şi „g|sit capabil pentru a putea exercita func□ia amintit|", adic| de „Misionar apostolic în Moldova": APF, *Moldova*, 3, 420.

[180] Bunurile recuperate sunt: „o cruce de argint aurit…, dou| potire, o pixid|…, un ostensoriu, şi un lampadar, toate din argint… Apoi, în ceea ce priveşte veşmintele sacre, s-a hot|rât s| fie adunate din alte conventuri în cel din Megyes, de unde apoi s| fie aduse în oraşul Coroanei": APF, *Moldova*, 4, 14-17.

[181] APF, *Moldova*, 3, 460: Nun□iul din Polonia aduce la cunoştin□a Propagandei, la 7 octombrie 1739, starea deplorabil| a Moldovei dup| acest r|zboi dintre turci şi ruşi: „Peste şase mii de familii au plecat din ea din cauza lor (a moscovi□ilor n.n.), trecând s| populeze Ucraina şi celelalte state supuse Moscovei". Mai afectate sunt teritoriile dintre Prut şi Dniester, de unde popula□iile, „cu animalele lor, şi cu alte bunuri mobile, [au fost duse n.n.] în imperiile respective ale puterilor amintite": APF, *Moldova*, 3, 461.

[182] „La prima intrare în provincia Moldova împreun| cu p|rintele prefect (şi cu Preaînaltul meu Dumnezeu), asalta□i de perfizi catolici ostili, printre care era şi un anume domn numit Iosif Gheisen, secretarul întregului principat, care a fost provocat din spirit ambi□ios de un p|rinte misionar, Manzi… asistat de numitul secretar şi de al□ii dup| moartea antecesorului prefect, Pesci, a ocupat ilicit locul vice-prefecturii, excluzându-l pe succesorul legitim, p|rintele misionar Ferdinando Boni, care a r|mas singur în acele împrejur|ri furibunde în Moldova şi, indiscret, a f|cut în aşa fel încât p|rintele Lisa s| nu fie recunoscut ca superior trimis de aceast| Sfânt| Congrega□ie, spunându-le acelor catolici

episcopul de Bac|u, Jezierski, ceilalţi misionari şi iezuitul Regarski[183]. Cu toate acestea, însoţit de „toţi noii misionari, p|rintele Madrelli, Grizzi şi Boloslaj, ungur, şi împreun| cu b|trânul p|rinte Ferdinando Boni şi p|rintele Manzi venit atunci din Cameniz", Lisa a fost primit de domnitor „cu o iubire pe care nu o mai ar|tase pân| atunci, mai ales când a citit scrisoarea p|rintelui meu vicar apostolic"[184]. Noul prefect era hot|rât s| fac| ceva, şi imediat a început s| lucreze. A reparat ferestrele casei, a pus o sob| nou| şi a deschis un magazin pentru a câştiga bani. A construit o alt| cas| aproape de reşedinţ|, dar care s-a ruinat imediat, fiind f|cut| r|u[185]. Merge la Bac|u pentru a relua în primire p|mântul care aparţinea misiunii şi care acum se afla în mâinile „unui oarecare domn Ştefan Rossetti"[186].

1.9.1. Lisa în relaţii bune cu contesa Agnese Kalnoki Ferrati

În aceeaşi relaţie trimis| Propagandei, scris| în ianuarie 1740, Lisa, primind o donaţie f|cut| de contesa Agnese Kalnoki la Sarfal|u[187], se gândeşte s| deschid| în acest loc un centru, „pentru ca noii misionari care vin din Italia s| studieze cu o mai mare grij| nu doar limba valah|, dar şi maghiara, gândindu-se s| îl declare colegiu pentru aceste limbi pentru misionarii din Moldova şi Valahia, f|r| s| piard| timpul în zadar în Assisi. Acest gând al meu sper c| va fi confirmat de Eminenţa voastr|, astfel încât, într-un

---

c| nu trebuie s| îl primeasc| pe numitul p|rinte Lisa, pentru c| doar el era demn, precum şi pentru c| papa murise; şi, într-adev|r, a reuşit astfel ca primii catolici, instruiţi cu atâta îndr|zneal| şi dispreţ neauzit, s| nu vrea nici m|car s| îl priveasc|, nici s| îi dea posesia, nici s| îi încredinţeze sigiliul, pe care numitul p|rinte Manzi îl d|duse în mâinile secularilor, care au uzurpat numele domnitorului, f|r| ca acesta s| ştie m|car ce f|ceau; dup| aceasta, a fost primit de domnitor: astfel, cu aceast| înc|p|ţânare de negr|it, timp de dou| luni, l-au f|cut s| îşi exercite continuu mortific|rile (slav| Preaînaltului Dumnezeu). Mai mult, catolicii amintiţi mai sus au scris la Viena cu mii de infamii diabolice împotriva mai sus numitului p|rinte Lisa, înainte s| fi pus piciorul în Moldova": APF, *Moldova*, 4, 14-17.

[183] APF, *SOCG*, 718, 1744, 202; 211.

[184] APF, *Moldova*, 4, 39. Pentru mai multe detalii despre viaţa lui, cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 56, 3.

[185] APF, *Moldova*, 4, 269-273. În afar| de aceasta, relaţia ne spune: „P|rintele Lisa a l|sat în folosul reşedinţei din Iaşi dou| cazane de aram| şi o tigaie din acelaşi material, care pot fi evaluate la scuzi doi. De asemenea, numitul p|rinte a l|sat şi o saltea plin| cu pene de g|in|, simpl| şi îngust|": APF, *Moldova*, 4, 270.

[186] Pentru c| „predecesorii s|i dormeau", „Domnul Ştefan Rossetti a ocupat cam jum|tate şi cel mai bun loc din p|mânturile care aparţineau episcopului": APF, *Moldova*, 4, 42.

[187] Lisa afirm| c| localitatea se afla „aproape de aceast| misiune din Grozeşti, nu mai mult de şase ore distanţ|": APF, *Moldova*, 4, 41.

timp de şase luni, sau cel mult într-un an, s| fie capabili s| slujeasc| misiunea cu ambele limbi”[188].

Acest proiect al misionarului relev| dou| aspecte importante. Unul const| în prezen]a catolicilor de ambele limbi, iar cel|lalt în îngrijirea pur pastoral|, şi nu na]ionalist|, a misionarilor italieni, cu toate c| atunci când misionarii unguri sau alte autorit|]i de dincolo de Carpa]i vor dori s| impun| interesele ungare, italienii, pentru a contrabalansa aceast| propagand|, vor insista asupra importan]ei fundamentale a limbii române.

Dar în spatele disponibilit|]ii contesei de a-şi oferi ajutorul pentru progresul misiunii conventualilor trebuie s| se scoat| în eviden]| şi alte aspecte, nu lipsite de importan]|. Acest centru situat dincolo de Carpa]i ar fi fost şi un loc de refugiu pentru misionari în vremurile grele, iar aceste vremuri erau frecvente, astfel încât planul ar fi însemnat începutul abandon|rii misiunii. Pe de alt| parte, construindu-se un centru misionar pentru Moldova pe teritoriul coroanei ungare, faptul ar fi favorizat înaintarea ungurilor, retragerea italienilor şi o înfrângere a Propagandei în aceast| „prim-n|scut|” misiune[189]. Probabil gândindu-se la toate aceste aspecte, arhiepiscopul de Iconiu, Paolucci, scrie Propagandei la 6 mai 1741: „Cu privire la noua reşedin]|, pe care doamna contes| Kalnoki ar vrea s| o stabileasc| în satul ei, Lemheny, nu am omis s| îi comunic p|rintelui prefect Lisa şi p|rintelui Madrelli diferitele hot|râri ale eminen]elor voastre, ca s| renun]e la acest gând şi s| nu înainteze în aceast| dorin]|. Acelaşi lucru l-am f|cut acum men]ionatei doamne contese, îndemnând-o, cel pu]in pentru moment, s| se liniştească şi s| îşi orienteze inima ei generoas| spre a le face bine p|rin]ilor misionari într-un alt mod”[190].

Contesa Agnese Kalnoki (c|s|torit| cu un conte de origine italian|, Bartolomeo Ferrati), care se considera „protectoarea sfintelor misiuni din Moldova”[191], la 7 octombrie 1740, a cerut Propagandei Episcopia de Bac|u, motivând c| prezen]a unui episcop stabil este foarte necesar| pentru binele sufletelor, care r|mân mult timp f|r| sacramentul Mirului[192]. Ea se

---

[188] APF, *Moldova*, 4, 42-43.

[189] În 1625, Propaganda le-a încredin]at minorilor conventuali misiunea din Moldova şi Valahia: Cf. APF, *Fondo di Vienna*, 8, 74; 142; 145; 150; 188-190.

[190] APF, *Moldova*, 4, 89.

[191] APF, *Moldova*, 4, 2.

[192] Amintindu-le cardinalilor dona]ia f|cut| minorilor conventuali, un sat (Co]of|neşti), contesa cere „promovarea în aceast| func]ie a persoanei p|rintelui Lisa, considerat de mine foarte potrivit, datorit| zelului s|u neobosit pe care îl are pentru acei s|rmani catolici care au nevoie de un astfel de p|stor; şi pentru c| ar putea s| promoveze mai uşor sfânta misiune prin prezen]a unui episcop; cu atât mai mult cu cât, din cauza lipsei acestuia, sufletele

angajeaz| s| îi dea p|rintelui Lisa o bun| parte dintr-un sat al ei în Moldova, Co□of|neşti („promit s| dau pentru între□inerea acestuia o bun| parte din-tr-un sat al meu din Moldova, Co□of|neşti”)[193]. Scrisoarea ei este o apologie în favoarea misionarului nostru, l|udându-i zelul neobosit pentru binele sufletelor, jertfele şi pericolele prin care trece pentru „a-i pune în ordine pe acei s|rmani catolici, şi bisericile, f|r| a cru□a vreun efort în vizitarea întregii provincii, în ciuda celei mai rele întâlniri cu t|tarii, şi, lucru de mare mângâiere pentru toate acele suflete însetate de cuvântul divin, chemându-i înapoi pe mul□i r|t|ci□i şi împr|ştia□i de acei oameni schismatici pe drumul cel drept al turmei catolice, ajutându-i, instruindu-i şi înt|rindu-i în observarea legii, ca un adev|rat p|stor şi imitator al apostolilor, îndep|rtând multe abuzuri şi supersti□ii la care au ajuns din cauza întâlnirii continue a t|tarilor, turcilor şi schismaticilor”[194]. Dat| fiind intransigen□a şi m|surile punitive luate de autorit|□ile ortodoxe împotriva „schismaticilor” care ar fi îndr|znit s| porneasc| pe „drumul drept”, credem c| Lisa a readus în „turma catolic|” numai oi□e foste catolice. În 1740, Lisa îi scrisese papei Clement al XII-lea „c| a câştigat şi sufletul domnitorului Moldovei, care, cu toate c| este schismatic, a acordat, la cererea Ordinului, diferite favoruri şi beneficii bisericilor şi credincioşilor catolici care locuiesc acolo”[195].

1.9.2. Episcopul Jezierski în Moldova (1741)

În vara anului 1741, Jezierski a venit pentru prima dat| în Moldova pentru vizita canonic| şi, cu aceast| ocazie, a luat o serie de m|suri împotriva prefectului Lisa. Vom încerca s| descoperim motivele care au provocat deciziile episcopului. I-a cerut s| plece din Iaşi şi s| aib| grij| doar de bisericile din Bârlad şi Gala□i[196]. Prin aceast| m|sur|, episcopul inten□iona

---

r|mân lipsite de sfântul sacrament al Mirului, când îl doresc”: APF, *Moldova*, 4, 5-6.

[193] APF, *Moldova*, 4, 2-3. Înainte s| soseasc| în Moldova, probabil la sfârşitul anului 1739, Madrelli ob□ine de la aceeaşi Agnese „un loc foarte bun [Sarfal|u n.n.], pentru refugiul p|rin□ilor misionari în timpuri de necesitate, potrivit pentru ridicarea unei reşedin□e, cu o biseric| veche aflat| în acelaşi loc, câteva buc|□i de teren arabil, dou| sute de fiorini, pentru a ridica acolo o cas| în folosul □|rii, şi toate veşmintele sacre”. Sosind p|rintele Lisa, contesa „a m|rit suma de bani pân| la cinci sute de fiorini”.

[194] APF, *Moldova*, 4, 2.

[195] APF, *Moldova*, 4, 444.

[196] „Ecclesiae nostrae Galacensis et Barladensis suo sint destitutae Pastore, non iisdem providere volentes, tibi Admodum Rev.do Patri, Fratri Hyacinto Lisa, easdem Ecclesias commendandas esse duximus... mandantes tibi eodem literarum contextu, ut praeter has tibi commendatas Ecclesias in nulla alia, seu potius ne in curam animarum ad

s| îl despart| pe Lisa de Manzi, vicarul lui, care r|mânea la Iaşi[197]. Comunit|ile din capital|, împreun| cu cele din Cotnari, r|măneau în grija lui Manzi şi a iezuiţilor. Dup| vizit|, Jezierski s-a gr|bit s| se întoarc| în Polonia, în timp ce Lisa, „neascultând de p|rerea contrar| a nunţiului din Viena", „a luat hot|rârea inoportun| de a merge personal la Roma", pentru a spune c| „toate afirmaţiile care apas| pe umerii mei deriv| din manevrele p|rintelui Manzi"; de asemenea, „şi-a expus doleanţele cu privire la acest aspect şi la conduita episcopului, care a f|cut s| fie percepute într-o form| agravant| dispoziţiile lui"[198]. Doi ani mai târziu, Propaganda a analizat aceast| problem| şi a hot|rât c| noul prefect care va fi trimis va trebui s| recupereze bisericile amintite, dac| acestea erau trecute deja în mâinile

administrationem spiritualium ad alias Ecclesias pertinentium te intromittere audeas, nisi aliter pro oportunitate temporis Admodum Rev.do Patri Vicario Nostro Generali visum fuerit": APF, *SOCG*, 714, 1743, 339; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 326-327.

[197] Dup| cum spun documentele, mai ales „Relatio E.mi Card.lis de Bardis" din 20 aprilie 1744, decizia episcopului de a-l numi pe Manzi ca vicar general al s|u nu înseamn| c| Jezierski ar fi vrut s| r|stoarne starea lucrurilor stabilit| deja de Propaganda. M|sura lui avea un caracter provizoriu şi era motivat| doar de scandalul pe care Lisa îl d|duse misiunii şi de faptul c| Manzi, atât de iubit de catolici şi de oficialit|ţi, „cunoaşte la perfecţie limba maghiar| şi cea moldoveneasc|, aceasta fiind o calitate care îl f|cea mai util decât oricare altul pentru slujirea lui Dumnezeu, şi acceptat în egal| m|sur| de catolici şi de schismatici": APF, *Acta*, 114, 1744, 181.

[198] APF, *Acta*, 114, 1744, 180. Lisa pleac| de la Iaşi dup| 21 septembrie 1741. În martie 1742, îl g|sim la Roma, prezentând Propagandei dou| rela|ii despre starea misiunii: cf. APF, *SOCG*, 710, 1742, 309-318. „Substanţa scrisorii din 24 martie 1742", adic| „acuzaţiile p|rintelui Lisa împotriva episcopului de Bac|u": Episcopul a limitat puterile prefectului „asupra misionarilor s|i"; a „ocupat atât bunurile mobile, cât şi imobile", încredinţându-le lui Manzi; împotriva dispoziţiilor Propagandei, l-a numit pe Manzi vicarul s|u general; „episcopul a luat cu sine sigiliul propriu misiunii şi unele scrieri care aparţineau acesteia". „Datorit| cauzelor amintite şi a planurilor exorbitante expuse", Propaganda îl îns|rcineaz| pe nunţiul din Polonia s| examineze lucrurile şi s| ia m|surile necesare: APF, *Moldova*, 4, 206-207.

iezuiţilor[199]. La porunca Propagandei, în 1743, Manzi a venit la Roma pentru a da seam| de comportamentul s|u.

Despre vizita lui în Moldova, episcopul Jezierski ne-a l|sat câteva scrisori şi o relaţie scurt| despre starea misiunii[200]. El crede c| exist| în toat| dieceza „circiter octo milla" suflete[201]. El g|seşte un misionar la F|r|oani, care a fost l|sat acolo şi c|ruia i s-a recomandat s| înveţe limba vorbit| în aceast| comunitate, adic| limba român|[202]. O alt| scrisoare (din 26 august 1741) ne ajut| s| înţelegem mai bine starea misiunii. Bisericile se afl| într-o stare deplorabil|, iar în cele unsprezece parohii („possent tamen reduci aliquae earum sunt nimis vicinae"[203]) slujesc doar trei misionari.

În ceea ce îl priveşte pe p|rintele Lisa, episcopul nu a vrut s| ofenseze urechile cardinalilor cu viaţa lui scandaloas|. Cu un an înainte s| fie ales prefect, el tr|ia cu o concubin|, scandalizându-i pe catolici şi pe ortodocşi. Pentru acest motiv, a fost pus în lanţuri. El afirm| c| are facultatea de a nu purta rasa c|lug|reasc| pentru a nu fi persecutat de ortodocşi. Şi totuşi, tocmai pentru c| nu îmbr|ca aceast| hain| şi pentru c| f|cea comerţ, „Bacoviae fuerit verberatus". În afar| de aceasta, episcopul denunţ| lipsuri şi mai grave: „plurimi Catholici sine Confessione infantes sine baptismo decedunt, et ut verbo concludam nullum effectum missionum inveni". Seria de acuzaţii continu|. Prefectul, f|r| motiv sau pentru cauze minore, excomunic| credincioşi catolici. Apoi, ridic| excomunicarea în mod arbitrar,

---

[199] Din relaţie nu rezult| c| iezuiţii au luat în st|pânire vreo biseric|. În afar| de aceast| problem|, Propaganda ne informeaz| asupra multor alte probleme ale diecezei: Manzi este g|sit vinovat de „r|zvr|tire" împotriva lui Lisa; episcopul st| în Polonia, şi nu în dieceza lui; m|surile luate pentru numirea unui nou prefect; din nou problema iezuiţilor la Iaşi, pe care Lisa nu îi poate suporta. Ei lucreaz| la Iaşi şi au şi biserica din Cotnari, „unde nu locuieşte un misionar fix şi unde merge din când în când misionarul conventual din R|chiteni sau cel din S|b|oani, pentru a administra sacramentele la aproximativ 30 de familii": APF, *Moldova*, 4, 130-136. Apoi urmeaz| dispoziţiile episcopului pentru bunul mers al activit|ţii pastorale: toţi preoţii (se face aluzie la iezuiţi) trebuie s| fie supuşi jurisdicţiei prefectului; în bisericile principale, lampa veşnic| trebuie s| fie aprins| mereu, dar, afirm| Lisa, „lucrul acesta nu poate fi îndeplinit cu siguranţ|, în cea mai mare parte bisericile fiind situate la o oarecare distanţ| de casa misionarului, r|mânând supuse furtului necredincioşilor": APF, *Moldova*, 4, 137. Misionarii nu fac „negoţ"; banii pe care îi scot din vânzare sunt atât de necesari pentru nevoile misiunii: APF, *Acta*, 113, 1743, 130-140.

[200] APF, *Moldova*, 4, 316-321.

[201] APF, *Moldova*, 4, 130-131.

[202] „Quia tamen nec unicum verbum moldavicum loqui scivit alteri callenti linguam hanc Ecclesiam commendavi": cf. APF, *Moldova*, 4, 99. Episcopul îl g|seşte la S|b|oani pe p|rintele Moyses, care „non est missionarius sed ex Transylvania venit et cum licentia sui superioris curam animarum exercuit": APF, *Moldova*, 4, 99.

[203] APF, *Moldova*, 4, 131.

astfel încât s|rmanii catolici „veluti oves errabundas relinquant”. Jezierski se afla în imposibilitatea de a remedia nu atât situaţia religioas| a poporului „quia hunc devotissimum inveni”[204], cât pe cea a „exiguo clero”. El crede c|, pentru a dezr|d|cina viciile clerului, „oporteret novam immittere Coloniam” (o m|sur| foarte dur|, care nu va fi aplicat|). Aminteşte apoi c| misionarii, în „cura animarum”, dup| decretele Sfintei Congregaţii, „debent esse subiecti loci ordinarijs”, dar se teme c| dup| plecarea sa lucrurile „possunt esse pejora prioribus”. Având în vedere toate acestea, episcopul întreab| Propaganda dac| „possum tuta conscientia dare Vicariatum Generalem Patri Praefecto Lisa”, dat fiind faptul c|, dac| nu ar fi sosit episcopul, domnitorul era hot|rât s| îi îndep|rteze pe toţi misionarii din cauza p|rintelui Lisa.

Analizând cu atenţie situaţia, Jezierski îl numeşte ca vicar general al s|u pe p|rintele Manzi, iubit de popor şi de autorit|ţi, datorit| vieţii lui exemplare şi a cunoaşterii limbilor român| şi maghiar|[205]. Spune apoi c| el a construit patru biserici şi dou| case pentru misionari şi c| în toate comunit|ţile unde a lucrat, mai ales la F|r|oani, Bac|u şi R|chiteni, a g|sit oamenii preg|tiţi în credinţ| şi mai evlavioşi decât în alte locuri.

---

[204] Dup| vizita lui, revenind în Polonia, episcopul scrie la Propaganda în acelaşi an: „Catholici sunt devotissimi sed ob defectum sacerdotum et negligentiam missionariorum non omnes bene instructi. Schismatici ad Fidem catholicam proclivissimi sed quomodo audient sine praedicante quomodo praedicabunt nisi mittantur”: APF, *Moldova*, 4, 132.

[205] „Inveni etenim praeter Ecclesias desolatas undecem parochias et ad illas gubernandas tres tantum missionarios, quartum Praefectum Patrem Hyacinthum Lisa et hunc scandalosum”. Pentru a nu ofensa urechile cardinalilor, episcopul se limiteaz| s| spun| doar c| „uno anno ante Suam Praefecturam cum concubina longo tempore apud se retenta captus est, et in catenis cum scandalo populi catholici et schismatici Jassios adductus fuerit”. Apoi, episcopul îşi arat| nemulţumirea pentru faptul c| misionarii nu poart| mereu reverenda, se ocup| prea mult de lucrurile materiale, excomunic| credincioşii „ex levissimo motivo”. În ceea ce îi priveşte pe catolici, „plurimi catholici sine confessione infantes sine baptismo decedunt, et uno verbo concludam nullum effectum missionum inveni”. Cum situaţia este atât de grav|, episcopul crede c| „ad eradicanda Sacerdotum vitia oportet novam immittere Coloniam”. În ceea ce îl priveşte pe p|rintele Manzi, „facta a me diligenti de ejus vita et moribus inquisitione inventus est nihil habens de his quod ipsi apud Sacram Congregationem obiecta sunt... et in omnibus locis in quibus suam egit missionem, specialiter Foroani Baccoviae et Richitini, inveni populum optime instructum in rudimentis fidei et summe devotum” şi „linguam Moldavicam Ungaricam hic apprime necessariam perfectissime sciens”: APF, *Moldova*, 4, 106-108.

Într-o scrisoare din 15 iulie 1742, domnitorul Moldovei scrie Propagandei c| misionarii care vor s| lucreze în Moldova trebuie s| ştie limbile valah| şi maghiar|: APF, *Moldova*, 4, 112.

În relaţia sa este prezent| şi aceast| problem| a „satului" Trebeş, aparţinând episcopiei, fapt care nu s-ar fi întâmplat dac| prefectul ar fi tratat problema cu mai mult| prudenţ|. Episcopul s-a dus în sus-numita localitate ca s| vad| cum stau lucrurile. Domnitorul Grigore Ghica i-a acordat episcopului privilegiul de a antrena persoane în propriet|ţile lui de la Trebeş, care s| fie scutite de tribut[206]. Apoi s-a întors la Iaşi, unde a pus prima piatr| pentru construirea noii biserici, pentru care şi domnitorul promisese o anumit| sum| de bani. Cea dinainte „ut parte ex ligno facta iam totaliter corrujt". În anul urm|tor, episcopul a scris din nou la Propaganda (Lublin, 16 iulie), unde ajunseser| informaţii despre viaţa scandaloas| a lui Manzi şi despre acuzele la adresa episcopului care limitase facult|ţile lui Lisa şi ale misionarilor[207]. Jezierski declar| c| l-a numit vicar general pentru c|, fiind cunoscut| viaţa scandaloas| a prefectului Lisa, nu exista o alt| persoan| potrivit| pentru acea funcţie. În câteva cuvinte, tot ceea ce i-a fost spus nunţiului Poloniei „sunt merae et attroces calumniae"[208]. Revenind la Lisa, trebuie s| spunem c|, dup| doi ani, a p|r|sit Moldova; în 1742 se afla la Roma, de unde îi scrie lui Manzi[209].

Înainte de plecare, Lisa l-a ins|rcinat pe *Francesco Madrelli* ca vice-prefect. Acesta, aşa cum am amintit, sosise în Moldova împreun| cu p|rintele Lisa în 1740[210], dar în 1742 era deja bolnav şi dorea s| se întoarc| în Italia[211]. Probabil înv|ţase bine limba român| de la Manzi, pentru c|, dintr-o scrisoare a lui, afl|m c| scrisese o gramatic| şi un vocabular al acestei limbi, care puteau fi utile noilor misionari[212]. La 7 august 1742, Madrelli

---

[206] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", nota 3, 316.

[207] În sintez|, acuzaţiile lui Lisa împotriva episcopului pot fi citite în APF, *Moldova*, 4, 206.

[208] APF, *Moldova*, 4, 109-110.

[209] APF, *Moldova*, 4, 315.

[210] Pentru a fi trimis misionar în Moldova, a fost examinat la Troia deja cu trei ani înainte (8 ianuarie 1736). Cf. APF, *Moldova*, 3, 420.

[211] „Din zi în zi, ba chiar din or| în or|, boala care m-a atins înc| de la intrarea mea, pe care am f|cut-o în Viena pentru a-l însoţi pe p|rintele Lisa bolnav, mi se agraveaz| atât de sensibil încât m| îndoiesc c| îmi r|mân mai mult de câteva zile de viaţ|; în timp ce o boal| puternic| mi-a luat vederea, din cauza simptomelor foarte grele şi a durerilor de cap pe care le am continuu, îmi sl|besc puterile în întregime şi aerul m| persecut|": APF, *Moldova*, 4, 232-233. Boala lui este confirmat| şi de doi medici, şi de misionarul Basilio Frenk: Cf. APF, *Moldova*, 4, 236-238. A informat Propaganda cu privire la boala lui şi cu privire la dorinţa de a se întoarce în Italia, lucru pe care l-a f|cut şi cu arhiepiscopul de Iconiu, Camillo Paolucci: Cf. APF, *Moldova*, 4, 230-231; G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 161-162.

[212] „M| angajez s| ofer Sfintei Congregaţii, pentru binele veşnic al acestor sfinte misiuni şi pentru un rod mai mare, aceast| gramatic| succint| şi foarte util| în limba latin| şi

trimite la Propaganda o rela□ie cu privire la bunurile comunit|□ii din Iaşi şi ale altor comunit|□i. Misionarii aveau la Iaşi „dou| vii de opt pogoane şi jum|tate, nou| pr|v|lii, dou| case, un han, un fond pentru a-şi ridica o cas| şi un altul pentru a-şi ridica alte patru pr|v|lii… În satul Sperie□i mai sunt alte dou| vii". Celelalte propriet|□i mici şi bunurile misiunii erau la Huşi, Gala□i şi Trebeş; bunurile acestuia din urm| reprezentau proprietatea episcopului, dar cum episcopii, cum ştim, st|teau în Polonia, veniturile erau luate de prefec□i[213]. La 25 noiembrie 1742, Madrelli, bolnav grav, se afla la Sarfal|u, la contesa Agnese Kalnoki-Ferrati, unde a murit la 19 decembrie a aceluiaşi an[214].

1.9.3. Continu| tensiunile dintre conventuali şi iezui□i

În 1743, sub domnitorul Constantin Mavrocordat, asist|m la sosirea a trei iezui□i unguri. Fiind în leg|tur| cu rectorul iezui□ilor de la Cluj, Ioan Szegedi, domnitorul i-a cerut s| trimit| în Moldova câ□iva erudi□i din acest ordin pentru a scrie istoria Moldovei şi a Valahiei şi pentru a contribui la îmbun|t|□irea nivelului intelectual şi spiritual al oamenilor, mai ales al copiilor şi al tinerilor.

Provincialul din Austria l-a trimis pe Carol Peterfi, care locuia în colegiul din Presburg, pe Andrei Patai şi Gheorghe Szegedi, ambii din colegiul din Cluj. Sosi□i în Moldova la începutul lunii iunie, au fost primi□i de domnitor („linguarum latinae, graecae, italicae, valachicae, turchicae gnarus")[215]. În ceea ce priveşte opera istoric| voit| de Mavrocordat, Regarski scrisese deja în 1742 şaizeci de caiete, folosindu-se de biblioteca domneasc|[216]. În afar| de

---

valah|, cu un vocabular ad|ugat, alc|tuite de mine în aceast| □ar| ca misionar": APF, *Moldova*, 4, 234.

[213] „În Uscio [Huşi n.n.], o alt| vie. Şi împreun| cu o alta recuperat| de mine cu document de la În|l□imea sa, fac dou|. În Gala□i, dou| cârciumi, o pivni□| şi dou| propriet|□i imobiliare. În Trebeş, sat apar□inând episcopiei, erau 12 familii, şi acum num|rul lor a crescut la 45 datorit| p|rintelui Manzi… Bani… r|mân 163 de piaştri în mâinile mele. În afar| de acestea, mai sunt 12 gr|mezi de piatr| şi dou| de var şi boi 14, pentru care trebuie s| se pl|teasc| 14 love pentru iernat… N.B. Aceste case şi aceste cârciumi pot aduce un venit de 100 de piaştri pe an": APF, *Moldova*, 4, 75-76.

[214] APF, *SOCG*, 714, 1743, 348-351; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 213; G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 56-57.

[215] „De excursione apostolica et literaria Patrum S. J. in Moldavia facta anno 1743", în N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, 2, 1023-1029.

[216] În 1740, împreun| cu tovar|şul s|u, Feliciano Rzuchowski, acopereau şi func□ia de secretari ai domnitorului pentru limba polon|. Cf. S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, 843-844.

munca intelectual| cerut| de domnitor, ungurii se gândeau la o activitate misionar| printre catolicii moldavi. Peterfi r|mâne la Iaşi pentru a colabora la elaborarea operei istorice; ceilalţi doi, în schimb, mergeau prin Moldova pentru activitatea apostolic|, dar şi pentru a aduce la cunoştinţa autorit|ţilor ecleziastice c| num|rul misionarilor era insuficient (în total şase) şi, în afar| de aceasta, din cauza necunoaşterii limbii române şi, mai ales, maghiare de c|tre conventualii italieni, mulţi catolici se aflau în pericolul de a îmbr|ţişa ortodoxia, iar cei din Hotin, mahomedanismul. De asemenea, cei care locuiau la Bac|u uitaser| deja limba maghiar|[217], afirmaţie cel puţin exagerat|, dat fiind c|, timp de trei ani (1739-1742), misionarul Moise Boroszlay desf|şurase o activitate apostolic| benefic| printre catolicii unguri. Împreun| cu el, alţi doi misionari unguri, Andrei Patai şi Gheorghe Szegedi, desf|şurau o activitate apostolic| în Moldova, aceştia din urm| activând f|r| permisiunea Propagandei[218]. Şi domnitorul Mavrocordat, într-o scrisoare trimis| la 15 iulie 1742 episcopului de Lwow, Lascari, voia în Moldova misionari trimişi de Propaganda, care s| cunoasc| limbile român| şi maghiar|[219].

Între timp, iezuiţii Patai şi Szegedi încercau s| îşi exercite ministerul printre conaţionali, dar au întâlnit opoziţia vice-prefectului *Giovanni Ausilia* din Palermo, trimis în Moldova în 1742 (vice-prefect între 1744-1746)[220].

---

[217] Ni se pare cel puţin ciudat| afirmaţia lui Patai, conform c|reia credincioşii catolici din Bac|u şi-au uitat limba, „defectu sacerdotum ungarorum". În Moldova sunt doi misionari unguri, dar limba matern| nu se pierde cu uşurinţ| şi, practic, nu este atâta nevoie de un preot, pentru c| oamenii îşi p|streaz| limba. Ori cei doi misionari unguri exagereaz|, încercând s| fac| propagand| maghiar|, ori catolicii din acest oraş nu erau toţi unguri. Şi apoi, afirmaţia lor intr| în contrast cu cea a conventualilor italieni, care ştiau cu siguranţ| limba maghiar| şi îşi desf|şurau activitatea apostolic| în mijlocul acestor oameni. Dac| aceşti catolici nu îi înţelegeau deloc, şi ei continuau s| predice şi s| îşi exercite slujirea într-o limb| necunoscut| oamenilor, în acest caz, misiunea conventualilor italieni în Moldova ar fi reprezentat un caz izolat şi ciudat. Patai ne prezint| 26 de comunit|ţi catolice, în majoritate, dup| el, de limb| maghiar|: APF, *SOCG*, 718, 1744, 224; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", LXI, 333-334.

[218] APF, *Moldova*, 4, 249-250; 255-263.

[219] APF, *Moldova*, 4, 112.

[220] În acest an a fost examinat la Assisi, împreun| cu conventualii Giuseppe Maria Zingali şi Bonaventura Maria Giovaninetti, şi apoi trimişi în Moldova. Au fost examinaţi cu privire la „soliditatea doctrinei lor întemeiate pe Sfânta Scriptur|, pe sfintele canoane, pe conciliile generale şi pe sfinţii p|rinţi, atât latini, cât şi greci": cf. APF, *Moldova*, 4, 208-209; 222. Înainte a fost ales de opt ori ca superior în conventurile din Sicilia. În Moldova, la moartea lui Madrelli, a fost numit vice-prefect (1744), pân| la întoarcerea lui Manzi, iar apoi prefect (1746): APF, *Moldova*, 4, 350.

Dar aceasta nu din cauz| c| Austria se opunea, ci pentru c| în provincia din Moldova puteau s| lucreze numai persoanele trimise de Propaganda, iar iezuiții nu aveau acest mandat[221]. Pentru a avea permisiunea, aceştia s-au adresat rectorului colegiului din Camienec, pentru ca acesta s| procure pentru ei permisiunea necesar| de la Propaganda. Dar, f|r| a mai aştepta r|spuns, ei au dorit s| mearg| într-o colonie ungureasc|, aproape de Hotin, unde se aflau aproximativ 300 de credincioşi.

Cum vice-prefectul s-a opus, ei au g|sit o cale de sc|pare. Regiunea nu mai f|cea parte din Moldova; din 1712, turcii au desprins zona Hotin de Moldova, şi acum aceasta era condus| de un paş|. Astfel, *ordinarius* pentru aceast| parte nu mai era Propaganda, ci papa însuşi, şi, în virtutea privilegiilor lor, ei puteau lucra aici liniştiți[222]. Austria nu a acceptat argumentarea lor şi, cum ei nu au renunțat, vice-prefectul a reacționat dur; neg|sind o alt| metod| pentru a-i opri, i-a excomunicat şi documentul a fost afişat la uşa bisericii din Iaşi, la data de 5 iunie 1743 (st.v.)[223]. Iezuiții au reacționat, considerând nedreapt| şi invalid| excomunicarea[224]. Austria a rezistat şi nu a vrut s| ia documentul de la uşa bisericii. Probabil pentru c| iezuiții s-au adresat domnitorului, în ziua urm|toare, Mavrocordat a intervenit şi vice-prefectul s-a v|zut constrâns s| ia hârtia[225].

Între timp, la curtea domnitorului Peterfi continua s| scrie istoria Moldovei[226], lucru care confirm| c| relațiile dintre iezuiți şi domnitor erau bune. Faptul este confirmat şi de o scrisoare trimis| câteva luni mai târziu de Patai provincialului s|u, în care afirma c| domnitorul era de acord cu

---

[221] Dup| trecerea câtorva zile de la sosirea lor la Iaşi, ungurii, împreun| cu Ragarski, „au început într-un mod diferit s| m| forțeze s| le acord permisiunea de a administra sacramentele sufletelor supuse jurisdicției mele… pentru c| le-am dat datoratul r|spuns negativ, sus-numiții p|rinți… neputând s| m| conving|, s-au hot|rât, chiar f|r| aprobare şi f|r| permisiunea Romei, s| mearg| şi s| str|bat| diferite p|rți ale acestui regat pentru a administra sacramente": APF, *Moldova*, 4, 249-250; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 328-330.

[222] APF, *Moldova*, 4, 251-252; PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 330-332.

[223] APF, *Moldova*, 4, 250; 253.

[224] APF, *Moldova*, 4, 254. „Formula Excomunicationis" se afl| în foaia precedent| (253): F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 328.

[225] Nunțiul din Viena scrie Propagandei: „P|rintele Ausilia s-a gr|bit prea mult s| îl str|fulgere pe p|rintele Patai şi pe tovar|şul s|u cu excomunicarea, pe care p|rintele Ausilia a trebuit s| o ridice de pe uşa bisericii la porunca domnitorului Moldovei": APF, *Moldova*, 4, 247-248.

[226] APF, *Moldova*, 4, 266.

prezenŭa stabil| a iezuiŭilor unguri la Iaşi, mai ales pentru a scrie istoria Moldovei[227]. Dar, la 29 iunie 1743, Mavrocordat este chemat înaintea Înaltei Porŭi şi înlocuit cu fratele s|u, Ioan, care nu avea nici o pasiune pentru cultur|. Astfel, toate planurile iezuiŭilor s-au ruinat. În scurt timp, Patai şi Szegedi s-au v|zut constrânşi s| p|r|seasc| Moldova[228]. Dar ei nu şi-au abandonat planurile de a se stabili în Moldova, chiar dac| erau nevoiŭi s| g|seasc| alte c|i. Foarte probabil, în urma cererii provincialului Austriei, arhiepiscopul de Viena, cardinalul Sigismund Kolloch, i-a scris papei Benedict al XIV-lea, afirmând c| puŭinii misionari italieni, care nu ştiu limba ŭ|rii, nu puteau corespunde exigenŭelor misiunii. Pentru a remedia acest r|u, arhiepiscopul i-a cerut papei o permisiune special|, astfel încât provincia iezuit| din Austria s| poate trimite în Moldova şi în Valahia (în realitate, problema se punea numai pentru Moldova, pentru c| acest cardinal menŭioneaz| doar conventualii, „care pretind c| au un privilegiu privativ pentru acea misiune") doi c|lug|ri unguri[229]. Papa l-a consultat pe generalul lor, Retz, care era de aceeaşi p|rere cu Kollonich; acesta a cerut pentru confraŭii lui un document special, ca s| nu fie împiedicaŭi de conventuali, ad|ugând la acest punct c| Szegedi şi Patai au fost excomunicaŭi de Austria.

La 11 octombrie 1743, pontiful a aprobat cererile cardinalului şi ale generalului Companiei, cerându-i cardinalului prefect al Propagandei, Petra, s| dea cale liber| tuturor acestor propuneri: „Sanctitatea Sa a hot|rât înc| din luna octombrie trecut| ca p|rintele general al Societ|ŭii lui Isus s| trimit| în acele p|rŭi doi preoŭi din aceeaşi Societate, de naŭionalitate ungar|, sau care, cel puŭin, s| ştie acea limb| şi care s| poat| parcurge acele regiuni, catehizând, administrând sacramentele şi exercitând orice alt| funcŭie proprie misionarilor trimişi pentru îngrijirea lor; de asemenea, cu facul-

---

[227] Înc| de la 17 august, Patai îi scrisese provincialului Austriei despre faptul c| domnitorul era de acord cu sosirea iezuiŭilor unguri în Moldova: APF, *Moldova*, 4, 251-252; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 330-332; cf. N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, 1026.

[228] APF, *SOCG*, 718, 1744, 230; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 335.

[229] APF, *SOCG*, 718, 1744, 226. Primind lista comunit|ŭilor catolice, dup| Patai, în majoritate maghiare, generalul iezuiŭilor i-a scris papei, susŭinând cererea lui Kollonich: „Şi c| este o nevoie foarte mare se poate deduce din grupurile de oameni, în mare parte unguri, r|spândiŭi prin toat| ŭara (şi într-un singur district se num|r| trei sute de familii) şi din lipsa de lucr|tori care cunosc acea limb|": APF, *SOCG*, 718, 1744, 229-230; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", LX; LXII, 333-335.

tatea dat| p|rintelui general de a efectua aceeaşi trimitere din când în când, pentru ca, m|rindu-se în acele p|rţi num|rul lucr|torilor sacri, s| se poat| spera la un seceriş mai bogat; şi aceasta cu condiţia ca Sfânta Congregaţie s| nu aib| motive pentru a porunci altfel"[230], adic| s| le dea un caracter stabil sau s| le suspende. Având aprobarea pontifical|, cei doi iezuiţi unguri s-au întors repede în Moldova, obţinând aici şi acordul domnitorului Mavrocordat. În schimb, Ausilia s-a ar|tat din nou cu totul potrivnic, dorind foarte mult ca aceştia s| se întoarc| în Transilvania şi s| îi lase în pace pe confraţii s|i[231].

Într-adev|r, în acelaşi an sau în anul urm|tor (1745), probabil pentru c| Mavrocordat nu îi mai agrea, iezuiţii unguri sunt nevoiţi s| plece[232]. Este foarte posibil ca el s| se fi temut acum ca prezenţa iezuiţilor imperiali s| ridice suspiciuni la Înalta Poart| c| sunt spioni, ceea ce ar fi prejudiciat situaţia lui Mavrocordat. Într-adev|r, în septembrie 1746, domnitorul i-a impus prefectului Manzi s| nu mai primeasc| astfel de misionari. În plus, le porunceşte gr|nicerilor s| împiedice intrarea iezuiţilor imperiali[233].

Dar în misiune r|maneau cei doi iezuiţi polonezi, unul ca superior şi aproape mereu la Iaşi, cel|lalt îndeplinind diferite funcţii în capital| şi în alte locuri. La Iaşi, chiar dac| nu aveau permisiunea Propagandei, au ridicat un oratoriu privat în reşedinţa lor, iar congregaţia, când a aflat acest

---

[230] APF, *Acta*, 114, 1744, 178r-190. Citatul este luat din foaia 188. În schimb, din scrisoarea papei cit|m un scurt fragment, reprodus aproape literal în relaţia cardinalului Bardi, din care se poate înţelege c| Benedict al XIV-lea voia ca misiunea iezuiţilor unguri s| aib|, cel puţin pentru moment, un caracter provizoriu: „S| se fac| nu doar de aceast| dat| o astfel de trimitere, ci s| se efectueze şi din când în când... şi aceasta pân| când Sfânta Congregaţie de Propaganda va avea motive s| porunceasc| altfel": „De la Secretariatul de Stat, cardinalului Petra, 9 octombrie 1743": APF, *SOCG*, 718, 1744, 225.

[231] Ausilia credea c| Regarski plecase în 1742 (pentru timpul Postului Mare şi al Paştelui) în Polonia, „cu scopul de a m| discredita în faţa episcopului de Bacovia", şi i-a l|sat pe credincioşii catolici de limb| german| f|r| spovada pascal|. Apoi, iezuiţii unguri, dup| Ausilia, „prin diferite metode, l-au corupt pe secretarul În|lţimii sale, Antonio – episcop catolic" şi se temea c|, „cu titlul de transeunti predicau şi administrau sacramentele în toate locurile misiunii noastre". Apoi sunt enumerate capetele de acuzare împotriva lor, dup| care prefectul implor| „in Visceribus Iesu Christi pe Eminenţele voastre s| dea remediile oportune pentru a putea tr|i în pace, şi ca aceşti binecuvântaţi p|rinţi s| nu ne mai tulbure, ci s| ne lase în dragoste şi pace". Scrisoarea este din 1 iunie 1744: APF, *Moldova*, 4, 278-279.

[232] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 217.

[233] Domnitorul considera c| sosirea a doi iezuiţi unguri era un motiv de dezordine şi contrar obiceiurilor str|vechi, adic| permisiunea de a lucra în Moldova, acordat| numai iezuiţilor polonezi: N. IORGA, *Studii şi documente*, 104.

fapt, nu s-a opus[234]. În anul urm|tor (1745), polonezii au cerut aceleiaşi congrega□ii permisiunea de a da un caracter public oratoriului lor, motivând c| pot s| predice şi s| îi spovedeasc| pe cona□ionalii lor, conventualii necunoscând limba polonez|[235]. Dar relatorul cauzei lor, cardinalul Bardi, le-a amintit purpura□ilor c| iezui□ii polonezi, prezen□i de aproape un secol în Moldova, au venit special pentru a face şcoal| pentru copii şi c| misiunea era rezervat| conventualilor. Şi în ceea ce priveşte asisten□a spiritual| a polonilor, aceasta se putea face în biserica parohial|[236]. Prin urmare, cardinalii au hot|rât ca, în capital|, iezui□ii s| nu deschid| un oratoriu public.

În cadrul aceleiaşi reuniuni a cardinalilor (20 aprilie 1744), a fost luat| o m|sur| şi în favoarea catolicilor de limb| maghiar|, pentru a contrabalansa cererile iezui□ilor unguri. Doi conventuali unguri, Vasile Frenk şi Urban Baczoni, au fost îns|rcina□i s| îi asiste spiritual pe cona□ionalii lor[237]. În plus, în colegiul din Assisi au fost rezervate dou| locuri pentru conventualii din Ungaria, care, dup| terminarea preg|tirii lor, trebuiau s| lucreze în misiunea din Moldova[238].

Revenind la iezui□ii polonezi, spre sfârşitul anului 1745, la Iaşi au sosit al□i doi misionari, Francisc Parzechowski (superior) şi Iosif Wroblewski, colaboratorul lui. În august 1746, ei au plecat în Polonia, la Brzesc, pentru a prezenta nobilimii adunate acolo cererile lor: reducerea impozitelor pe bunurile misiunii, ridicarea la Iaşi a unei biserici proprii, sau cel pu□in a unui oratoriu, şi un ajutor financiar pentru misiune şi pentru polonezii fugari. Dar cererile lor au r|mas f|r| nici un r|spuns[239].

---

[234] APF, *SOCG*, 722, 1745, 267-269.

[235] APF, *SOCG*, 722, 1745, 261-262; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", LXIII, 335.

[236] APF, *SOCG*, 722, 1745, 267-269; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", LXIII, 335-337.

[237] „Cu scopul de a prevedea pentru misiune un num|r suficient de misionari pentru a suplini num|rul prea mic al acestora în prezent, şi, de aceea, ap□i de a putea întreprinde imediat cu eficien□| exercitarea slujirii lor, însuşi p|rintele provincial general... propune, pentru moment, doi din Transilvania, experimenta□i deja alte d|□i în aceeaşi misiune, şi sunt p|rintele Basilio Frenk şi p|rintele Urbano Pacioni": APF, *Acta*, 114, 1744, 186; APF, *SOCG*, 722, 1745, 264.

[238] APF, *Acta*, 114, 1744, 187.

[239] S. ZALESKI, *Jezuici w Polsce*, 847-848. Prezentând cererile lor în fa□a Propagandei, aceasta le-a r|spuns cu un clar şi ferm *nihil innovandum*: APF, *Congr. gen.*, 722, 264.

1.9.4. Relaţia lui Ausilia despre starea misiunii – 1745

În afar| de ap|rarea drepturilor conventualilor, motiv al multor şi, deseori, inutile tensiuni cu iezuiţii, Ausilia ne-a l|sat o relatare foarte important| despre starea misiunii, cu informaţii foarte preţioase, în special despre Moldova. R|spunzând chestionarului trimis de Propaganda, în 1745, vice-prefectul a scris aceast| relatare[240], care poate fi comparat|, ca importanţ|, cu cea f|cut| de Bandinus în 1646. Conducerea ţ|rii a fost încredinţat| de Înalta Poart| „grecilor schismatici… cu 450 de genţi de bani tribut anual".

La num|rul 8, misionarul se opreşte asupra unei probleme importante: „Limba absolut necesar| pentru p|rinţii misionari este valaha sau moldoveneasca şi nu este nevoie aici de limba maghiar|, pentru c| ungurii din aceast| provincie, fiind n|scuţi în Moldova, mai întâi sunt instruiţi în limba ţ|rii şi apoi, accidental, în maghiar|". Şi dac| misionarii unguri ar veni s| lucreze în Moldova, „se înţelege c| ar sem|na scandaluri", ei, „fiind lipsiţi de limba moldoveneasc|, nu ar putea s| îşi exercite din plin slujirea misionar|", şi nu ar fi pace între catolici „din cauza recursurilor continue pe care le-ar face unii împotriva celorlalţi". Astfel, încheie vice-prefectul, „nefiind necesar| limba maghiar| în aceste p|rţi", pentru c| „în unele sate… amintita limb| se pierde fiindc| tinerii nu o mai practic|". Încheind aceast| problem|, Ausilia sugereaz| instituirea unui lector de limb| român| în colegiul din Assisi, „fiind singura limb| necesar| în toat| ţara".

Putem face câteva observaţii scurte. Insistenţa misionarului asupra necesit|ţii limbii române este motivat|, într-un anumit fel, destul de serios şi solid. Înainte de toate, „ungurii" din ţar| s-au n|scut aici; nu a sosit înc| timpul, cum vom vedea mai încolo, în care mulţi dintre catolicii provinciei s| provin| din Transilvania. Instruirea lor în limba ţ|rii nu se face în şcoli, pentru c| nu exist|, cu excepţia principalelor oraşe, ci pe lâng| principalele m|n|stiri din ţar|; dar în aceste şcoli intrau numai fiii de boieri şi câţiva c|lug|ri, preoţi sau episcopi, pentru a înv|ţa elementele fundamentale ale liturgiei; se înţelege, astfel, c| ţ|ranii erau analfabeţi[241]. Ei învaţ| limba român| prin contactul cu oamenii sau cu misionarii (când aceştia ajungeau s| cunoasc| suficient de bine limba român|), care îi ajutau s| înveţe rug|ciunile, elementele fundamentale ale credinţei (catehismul), precum şi

[240] APF, *Moldova*, 4, 338-353. Publicat| de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 183-200.

[241] Autorul îşi aminteşte c| şi una dintre bunicile lui, care locuieşte într-un sat aflat la 8 km de oraş, şi care a murit în 1968, era analfabet|.

punctele fundamentale ale liturgiei (ritul Liturghiei, al botezului, al înmormânt|rii etc.). „Accidental", sunt instruiţi în limba maghiar| de misionarii veniţi din Transilvania, şi care acum dispar, sau în familie. Dar, observ| Ausilia, şi în familie tinerii nu mai sunt ajutaţi s| înveţe limba mam|, maghiara. Pe scurt, aceasta ar fi situaţia lingvistic| a „ungurilor".

Relatarea nu ne ofer| elementele necesare pentru a face un procentaj al catolicilor unguri şi al românilor. Îns|, f|r| îndoial|, existau doar catolici de limb| român|, altfel, misionarul nu ar fi f|cut referinţ| la „recursurile continue" pe care românii le-ar fi f|cut împotriva ungurilor, sau invers, în cazul în care ar fi fost acceptaţi misionarii unguri.

În acest punct se impune o întrebare: De ce sosirea misionarilor unguri ar fi motiv de conflicte între cele dou| grupuri lingvistice, precum şi între ei şi misionarii italieni? Dup| cum vom vedea în continuare, misionarii conventuali italieni se temeau, şi nu f|r| motiv, c| ungurii ar fi pretins ca misiunea s| treac| sub protecţia lor; aceasta ar fi însemnat o pierdere pentru conventuali, care, nu f|r| motiv, ap|rau aceast| „întâi-n|scut|" misiune a Propagandei, încredinţat| lor în 1625. De asemenea, în ceea ce priveşte conflictele dintre cele dou| grup|ri etnico-religioase ale provinciei, acestea ar fi ap|rut numai din cauza naţionalismului misionarilor, care ar fi vrut ca toţi catolicii, sau aproape toţi, s| se declare unguri. Deja în trecutul apropiat (1743) s-a verificat o tensiune între conventualii italieni şi iezuiţii unguri, tocmai din cauza naţionalismului acestora din urm|.

Ausilia ne prezint| în numerele 9 şi 10, din relatarea sa, cele 21 de comunit|ţi catolice, care formeaz| împreun| 750 de familii. În continuare, la numerele 25-39, sunt prezentate cele 20 de biserici ale misiunii şi toate bunurile lor, adic| mobilierul şi celelalte obiecte care folosesc cultului. În sfârşit, relatorul nu neglijeaz| nimic din ceea ce posed| misiunea; dimpotriv|, se observ| o oarecare scrupulozitate în enumerarea tuturor acestora.

Úara este condus| de un domnitor (actualmente Ioan Mavrocordat), ajutat de „ispravnici", adic| judec|tori domneşti, care trebuie s| judece litigiile care apar în urm|toarele oraşe: Suceava, Neamţ, Bac|u, Putna, Tecuci, Covurlui, F|lciu, Vaslui, Putna, Orlei, Soroca, Iaşi, Dorohoi, Hârl|u, Cârlig|tura, Roman şi Cern|uţi. La num|rul urm|tor (12), misionarul ne informeaz| c|, în teritoriile încredinţate lor, aceşti „ispravnici" permit „foarte sigur catolicilor noştri exercitarea misiunii f|r| opoziţia schismaticilor".

Majoritatea catolicilor sunt de rit latin, „alţii sunt greci catolici uniţi, alţii sunt armeni catolici de rit grec", adic| de rit oriental; aceste dou| grupuri din urm| au sosit în mare parte din Transilvania. Catolici de rit oriental vor veni în Moldova şi în deceniile care urmeaz|, unii dintre ei c|utând un loc în comunit|ţile catolice, alţii mergând direct în comunit|ţile

ortodoxe. Dar toţi, neavând aici preoţi catolici de ritul lor, vor trece la ortodoxie.

Puţin mai târziu, în 1775, într-un document anonim[242] se povesteşte c| la Valea Seac|, la Liturghia Vespertin|, veneau „unii moldoveni", dar erau „nişte fugiţi din Transilvania", iar relatorul îi numeşte moldoveni pentru c| vorbeau numai limba român|. Misionarul le-a cerut s| frecventeze cu regularitate biserica catolic|. Dar ei au r|spuns „c| şi în Moldova ar p|stra unirea dac| ar avea un preot de ritul lor, şi la fel mi-au spus, în alte împrejur|ri, şi unii ruşi" (probabil ucraineni uniţi). Cum misionarul nu îi poate ajuta pentru a avea preoţii lor, ei au r|spuns c|, în acest caz, nu sunt dispuşi s| r|mân| în Biserica Catolic|, „şi totul se poate atribui insensibilit|ţii lor în cele spirituale şi ignoranţei, care este mare, cum mare este şi cea a celor n|scuţi schismatici"[243].

a) Episcopii şi reşedinţa lor

Numerele 40-46 din relaţie (ff 346-347) expun problema episcopului, care are o biseric| catedral| în Bac|u, dar f|r| reşedinţ|. Bunurile bisericii catedrale urc| la 30 de scuzi romani pe ani. Cum episcopul „nu are nici o locuinţ| pentru el în aceast| provincie… nici rente, nu poate r|mâne şi nici locui în aceast| episcopie a lui", motiv pentru care st| „continuu în Polonia, f|r| ca s| se arate niciodat| în faţa acestor oiţe ale sale pentru a primi de la el acea mângâiere spiritual|… cu excepţia anului 1741, în care în mod l|udabil şi spre totala satisfacţie a poporului a vizitat aceast| diecez| a sa". Apoi, „fiind departe de aceast| episcopie a lui, nu se implic| în problemele publice, politice şi nici în alte interese care nu corespund cu oficiul s|u".

Dac| „proprietatea episcopal| nu are bunuri stabile", biserica episcopal| posed| „unele stabile în Trebeş şi în C|lug|ra, ce urc| la un num|r de 820 de pogoane… dintre care unele roditoare, altele sunt p|şuni; pe acestea se coseşte iarba, de pe acelea se adun| nuci, mere şi alte fructe, se observ| c| nu sunt cultivate". La Trebeş, biserica episcopal| are 200 de pogoane „de p|mânt liber", încredinţate catolicilor, dar nici biserica, nici catolicii nu au nici un beneficiu, din cauza „tributurilor grele care trebuie pl|tite de multe ori pe an domnitorului". Poziţia precar| a catolicilor se poate înţelege şi din faptul c|, cu cincizeci de ani mai înainte, 600 de pogoane din Trebeş au fost

[242] Este posibil ca scrisoarea s| fie a lui Giuseppe Martinotti. Cf. APF, *Moldova*, 5, 264; 267.

[243] Actualmente, aproape de Valea Seac|, este un grup mare de familii ortodoxe, care este considerat ca descendent al catolicilor de rit oriental de alt| dat|, probabil ai acestor catolici despre care vorbeşte Ausilia.

vândute arbitrar de un ortodox unui fiu al familiei boierilor Ruset, „de la care se pot recupera restituindu-se 110 scuzi romani". La C|lug|ra se verific| aceeaşi realitate: 15 pogoane au fost luate „f|r| nici un titlu" de un boier, „R|ducanu Hatman, adic| duce al provinciei". Pentru a-şi p|stra terenul, el „a alc|tuit multe acte false cu m|rturii mincinoase".

b) Clericii regulari

În numerele 47-81 din rela□ie (ff 347-350), Ausilia ne prezint| via□a şi activitatea misionarilor, care sunt conventuali[244] şi iezui□i[245], aceştia din urm| apar□inând provinciei din Polonia, şi „cu facultatea de a spovedi primit| de la episcopul de Bac|u". Ei au o reşedin□| la Iaşi[246] şi o cas| la Cotnari, „nelocuit| de ei". Conventualii „nu au conventuri, nici aziluri, ci numai o reşedin□| în Iaşi şi câteva case în locurile misiunilor"[247]. Numai cei

[244] Ei sunt: Giovanni Francesco Maria Ausilia, în vârst| de 45 de ani, din Palermo, şi se autodefineşte „întru totul exemplar"; Giovanni Battista Vannucci, 33 de ani, din Cortona; Antonio Maria Taruggi, din Monte Puliciano, în Toscana, 30 de ani; Bartolomeo Frontali, 30 de ani, din Banio Milanese; Donnolo Donnoli, 28 de ani, din Monte Alcino, în Toscana; Antonio Maria Zingali, 31 de ani, din Traiana, sicilian, şi Bonaventura Maria Giovaninetti. În afar| de italieni, mai este şi un alt conventual, Vasile Frenk, 42 de ani, „din Mocs în Transilvania". Acesta din urm| „este în al treilea an de reşedin□| aici, în Iaşi, în serviciul domnitorului, atât al celui prezent, cât şi al fostului domnitor", fapt care ne surprinde, dac| ne gândim c| de multe ori autorit|□ile maghiare din Moldova nu au preo□i care s| ştie limba lor. În cazul misionarului Frenk, se poate spune c| pe el nu îl intereseaz| soarta cona□ionalilor s|i, lucru care nu ni se pare adev|rat; sau c| aşa-numi□ii catolici unguri ştiau şi limba român|, motiv pentru care erau mul□umi□i cu îngrijirea spiritual| a italienilor, şi Frenk putea s| stea liniştit la Iaşi, s| îşi desf|şoare activitatea. Şi un alt aspect: se observ| cu uşurin□| c| ordinul a trimis în misiune persoane tinere, capabile s| suporte toate aceste „mari eforturi spirituale" şi chiar materiale.

[245] „Ioan Regarski, în vârst| de 43 de ani, prusac, teolog polon", superior, şi tovar|şul s|u, Francisc Parzochovcki, 44 de ani, „ambii exemplari şi foarte credincioşi": APF, *Moldova*, 5, 348.

[246] Reşedin□a iezui□ilor const| într-o cas| apropiat| de cea a franciscanilor, „f|cut| din lemn tencuit cu lut şi hum|, cu patru camere; în curte se afl| o buc|t|rie, o cas| pentru slujitori, o camer| pentru str|inii poloni „şi alte dou| case, una a lui Anton Şchiopul şi alta a lui Anton Trâmbi□aşul (se observ| c| prenumele indic| meseria, starea social|, aşa cum am v|zut în cazul lui R|ducanu Hatman, sau starea lor de s|n|tate n.n.), pivni□a şi acestea toate din lemn, având ca proprietare aceste dou| case": APF, *Moldova*, 5, 347.

[247] Reşedin□a prefectului este „construit| din lemn tencuit cu p|mânt şi hum|, cu şase camere, buc|t|ria separat|, şi o pivni□| micu□|, tot din lemn". „Casele, aflate în diferitele locuri ale misiunii, locuite de p|rin□ii misionari, toate sunt din lemn, tencuite cu lut şi acoperite cu stuf, una în Reketteno, cu dou| camere pentru p|rintele şi una pentru slujitor, Sabavano, dou| camere, şi una pentru slujitor, C|lug|ra, o camer|, şi alta pentru slujitor… F|r|oani, dou| camere şi o alt| cas| separat| pentru slujitori… Grozeşti, dou| camere… la

doi conventuali din Iaşi (stau doi „pentru a fi în faţa domnitorului şi în capitala Iaşi, şi imaginea misiunii") şi iezuiţii îşi pot permite s| aib| un servitor. Ceilalţi misionari trebuie s| se descurce singuri, din cauza tributului pe care trebuie s| îl pl|teasc| pentru slujitori. Pentru acest motiv, Ausilia le cere cardinalilor s| intervin| „la vizir, s| îi porunceasc| acestui domnitor s| le acorde, ca şi alţi domnitori, pentru cei numiţi mai sus, scutiri de tribut". Conventualii „nu au cor, nici nu se implic| în distracţii", sunt „antrenaţi în mari eforturi spirituale", „tr|iesc în stil apostolic şi în cea mai mare s|r|cie". P|rintele Ferenk, aflat în misiune de trei ani, a primit de la domnitor, de la început, funcţia de „înv|ţ|tor de şcoal| pentru a instrui în limba latin| tineretul schismatic", dar cum actualul domnitor este „puţin iubitor al studiilor, aceast| şcoal| este aproape în întregime pierdut|, având în vedere c| înainte erau peste patruzeci de elevi, acum au r|mas circa şase sau opt, fiind aceast| şcoal| situat| în Iaşi, şi mai sunt altele asemenea situate într-o m|n|stire a grecilor schismatici" (f 350).

Iezuiţii au trei propriet|ţi în apropierea Iaşilor şi şase vii la Cotnari, dar, „pentru c| nu au peculii" (bani; din latinescul *pecunia, -ae*), se întreţin „cu ajutorul p|rintelui provincial, care le trimite în fiecare an, precum şi numiţii p|rinţi; anual, de dou| sau trei ori, merg în Polonia la casele celor mari şi la binef|c|torii lor de la care primesc pomeni generoase".

În multe comunit|ţi catolice, misionarii sunt ajutaţi de „înv|ţ|torul bisericii" (dasc|l), care trebuie s| fie „oarecum cunosc|tor al limbii latine" şi „fecior de Biseric|"; datoriile lui sunt de a cur|ţa biserica şi de a „obţine de la popor reparaţiile şi satisfacerea nevoilor acesteia" (f 342).

Activitatea pastoral|, ca şi toate celebr|rile liturgice, se face în limbile român| şi latin|. În zilele festive, înainte de Liturghie, misionarii explic| „ad litteram, în limba moldoveneasc|, evanghelia zilei, la jum|tatea Liturghiei fac predica, dup| Liturghie se anunţ| zilele de s|rb|toare, ajunurile… dup| prânz predau catehismul pentru progresul credinţei şi merg s| îi viziteze pe bolnavi" şi, zi şi noapte, fie cald, fie frig, alearg| în toate locurile misiunii, „celebrând de cele mai multe ori dou| Liturghii… în aceeaşi zi". De mai multe ori în timpul anului, misionarii îşi p|r|sesc comunitatea, unde locuiesc de obicei, şi „se duc în alte locuri îndep|rtate pentru a ajuta toate sufletele, care sunt lipsite de ajutorul spiritual, mergând şi în munţi, unde sunt ascunşi unii catolici pentru c| nu pot pl|ti tributul". Pentru susţinerea misionarilor, oamenii dau „dou| baniţe de cas| constând în ceva

---

Huşi, casa are o singur| camer| şi risc| s| se pr|buşeasc|". La Galaţi, casa a fost incendiat| de t|tari, dar acum „locuieşte acolo un secular şi este reparat|".

porumb şi alte produse modeste", iar ceea ce r|mâne „se vinde foarte rar şi la un preŭ de nimic" (f 349).

Apoi sunt prezentate diecezele vecine misiunii; acestea sunt Camieniec, în Polonia („la şase zile distanŭ| de Iaşi"), şi dieceza de Alba Iulia (Carolina), în Transilvania („la zece zile distanŭ|": f 351). Ú|rile vecine sunt: Polonia, Pocuŭia, Transilvania (unde sunt mulŭi calvini, luterani, arieni şi greci schismatici": f 351), Tartaria şi Valahia. În Tartaria lucreaz| iezuiŭii; în schimb, în Valahia sunt conventualii observanŭi, aparŭinând provinciei din Bulgaria.

În ceea ce îi priveşte pe iezuiŭi, Ausilia nu spune nimic despre unguri, fapt care ne d| de gândit c|, în acel an, se întorseser| în Transilvania. Vice-prefectul nu îi dorea, şi nici sentimentele domnitorului Mavrocordat nu s-au schimbat în privinŭa lor[248]. Ajunşi în Moldova cu doi ani înainte (1743), trebuie deja s| p|r|seasc| ŭara şi nici Propaganda nu era favorabil| unei prezenŭe stabile a lor, deoarece congregaŭia trimisese deja doi misionari pentru a-i asista pe catolicii care nu înŭelegeau limba român|.

Dup| doi ani de prefectur|, Lisa nu mai vrea s| stea în Moldova. Destinele misiunii sunt în mâinile lui Francesco Madrelli, vice-prefect, care, îns|, la sfârşitul anului 1742, a murit la Sarfal|u[249]. În 1744, misiunea era condus| de vice-prefectul *Giovanni Ausilia*, din Palermo, venit în misiune cu doi ani înainte, împreun| cu p|rinŭii Giuseppe Zingali şi Bonaventura Giovaninetti. Ausilia a fost ales în Italia de opt ori ca superior al unor conventuri siciliene, pentru care, înainte de moarte, Madrelli nu putea s| se gândeasc| la o alt| persoan| pentru propria înlocuire. El este autorul relaŭiei foarte interesante despre starea misiunii prezentate mai sus[250].

2. Prefecŭii între 1744 şi 1760

2.1. Francesco Manzi (1744-1748)

2.1.1. Manzi, mare constructor de biserici şi case parohiale

În 1744 a fost numit prefect Francesco Antonio Manzi din Longiano[251], destinat misionar pentru Moldova în luna noiembrie a anului 1721, la

---

[248] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 82.

[249] APF, *SOCG*, 714, 1743, 348-351.

[250] Cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 57-58.

[251] Manzi a fost numit prefect la 20 aprilie, când se afla la Roma pentru a informa Sfântul Scaun şi Propaganda cu privire la starea misiunii: APF, *Acta*, 1744, 178.

vârsta de doar 26 de ani, şi sosit în misiune în luna aprilie a anului urm|tor. Dat| fiind lunga şi atât de rodnica lui angajare misionar|, mai ales în construirea de biserici şi case pentru misionari[252], credem c| este necesar| o foarte scurt| prezentare a activit|ţii lui pân| în momentul în care a fost numit prefect, întrucât a fost mai important| activitatea sa ca simplu misionar decât ca prefect.

Când a sosit în Moldova, vice-prefect era Silvestro d'Amelio, care l-a trimis în parohia F|r|oani. Aici a lucrat timp de şase ani, în timpul c|rora a reuşit s| construiasc| o cas| pentru misionari şi o biseric| pentru care a adus din Transilvania diferite icoane şi o org|[253]. Dup| aceea, a fost trimis la Huşi şi Ciub|rciu[254], unde, timp de doi ani, s-a angajat cu tot zelul în pastoraţie şi în împodobirea bisericilor. În 1730, prefectul Cardi l-a trimis din nou în prima lui parohie, la F|r|oani, pentru a reface biserica distrus| de un incendiu. Dar Manzi a hot|rât s| construiasc| o alt| biseric|, mai mare, dedicat| sfântului Anton de Padova. În timp ce era în aceast| parohie, strângând pomeni, a construit şi biserica din Bac|u, vechea biseric| fiind complet în ruin|. Dup| trei ani, s-a dus la Galaţi; a r|mas acolo câteva luni pentru c| a fost chemat la Grozeşti, unde a r|mas timp de trei ani, timp în care a reuşit s| construiasc| biserica şi casa parohial|. Cum f|cuse

---

[252] Pentru acest motiv, Propaganda îl consider| ca pe un „c|lug|r secular": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", nota 2, 61.

[253] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 58-61.

[254] Avem o informaţie, din anul 1731, cu privire la dou| comunit|ţi în Tartaria, unde pân| acum documentele ne-au spus c| exist| numai o comunitate la Ciub|rciu. La 3 octombrie 1731, secretarul Propagandei îi informeaz| pe cardinali c| preotul Iosif Csuros, înc| student la Propaganda, dup| ce şi-a terminat studiile, „pentru c| în ţara lui sunt destui lucr|tori, şi spre deosebire de Moldova şi Tartaria, şi mai ales în cele dou| ţinuturi, Nogy Syébérések şi Kiss Szébérések, existente în Tartaria, locuite de unguri catolici, unde nu exist| nici un misionar, şi cu toate c| în Moldova sunt p|rinţii conventuali, nu fac nici un bine spiritual, dat fiind c| ei nu ştiu nici limba maghiar|, nici valaha, este o foarte mare nevoie de cel puţin un slujitor care s| p|streze religia, predând-o în cele dou| idiomuri amintite acelui s|rman popor" şi pentru c| el „ştie perfect şi unul şi cel|lalt limbaj şi este foarte obişnuit cu acele ţinuturi", cere s| fie trimis dup| terminarea studiilor în aceste regiuni: APF, *SOCG*, 670A, 426.

La 22 octombrie, Propaganda îi scrie lui Cardi, cerând informaţii exacte despre ceea ce scrisese preotul Iosif despre starea deplorabil| a catolicilor existenţi în Tartaria. Acelaşi lucru i se scrie şi nunţiului apostolic de la Viena. „Înainte de a lua o hot|râre în acest sens, aceşti Eminenţi domni ai mei doresc s| fie informaţi cât mai deplin posibil nu doar despre adev|rul celor expuse", dar şi dac| este posibil pentru un misionar s| tr|iasc| în aceste p|rţi: APF, *Lettere volgari*, 132, 306-309. Cum în viitor toate documentele vorbesc despre o singur| comunitate în „Tartaria", credem c|, probabil, Csuros se refer| la dou| p|rţi sau zone ale aceluiaşi sat, Ciub|rciu.

cu câ□iva ani înainte la Bac|u şi la Trotuş, a construit o biseric|, dar mai mic| decât precedenta, care era complet ruinat|. În 1736, a fost trimis în misiune la R|chiteni, dar pentru scurt timp, deoarece, în acelaşi, an noul prefect, Pesci, l-a trimis înapoi la F|r|oani, unde a r|mas pân| în 1738. În acel an a izbucnit un nou r|zboi între turci şi ruşi şi, în apropierea parohiei, a fost o b|t|lie între turci, t|tari şi austrieci, dup| care misionarul, împreun| cu credincioşii s|i, s-a dus la locul luptei şi, într-un gest de caritate creştin|, a celebrat Liturghia şi i-a înmormântat pe defunc□i.

Ruşii erau acum st|pâni în Moldova şi vor fi pân| în anul urm|tor, când s-au retras distrugând tot ce puteau înainte de plecare. Şi s|rmanii misionari au fost duşi şi l|sa□i de ruşi pe malul Nistrului. Manzi s-a dus în Polonia, de unde va reveni în Moldova în luna februarie a anului urm|tor, chemat de domnitorul Ghica, acesta dorindu-l prefect, dup| moartea lui Pesci, dar f|r| a reuşi s| ob□in| numirea lui. În aceste circumstan□e, domnitorul a reconfirmat bisericii din Iaşi posesia unei vii la Sperie□i. Apoi s-a dus la R|chiteni şi T|m|şeni, restaurând biserici şi case, golite de ruşi. În 1744, se afla la Roma, pentru a-i vorbi papei Benedict al XIV-lea şi Propagandei despre misiunea din Moldova şi despre □ar|, în general. Rela□iile lui[255], datorit| cantit|□ii informa□iilor şi a importan□ei lor, sunt asem|n|toare cu cea a lui Ausilia.

Aşa cum am spus, la începutul anului 1744, Manzi este numit prefect, în timp ce se afla înc| în Italia. A plecat spre Moldova, dar din cauza z|pezii mari şi a mişc|rilor de trupe, a trebuit s| se opreasc|. În prim|var| era la Vene□ia, unde aştepta o nav| pentru a merge la Constantinopol. Trecuser| deja 23 de ani de când, tân|r şi plin de energie şi de multe inten□ii bune, a pus piciorul pentru prima dat| în Moldova. Chiar dac| inima lui mai b|tea înc| pentru acei oameni pentru care se sacrificase, acum a început s| se gândeasc| s| mearg| în alt| parte, în c|utarea unei vie□i pu□in mai liniştite şi mai comode; aceasta pentru c| puterile lui nu se mai ridicau la nivelul exigen□elor unei misiuni atât de r|v|şite, cum era cea din Moldova[256].

2.1.2. Via□a dur| a misionarilor

Condi□iile grele de via□| ale misionarilor şi ale oamenilor le putem afla şi dintr-o scrisoare a misionarului Giovanni Frontali, adresat| ministrului lui general: „Au trecut deja cinci ani de când suntem în Moldova, s| cread|

[255] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 165-181.
[256] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 60-61.

Eminenţa voastr| preacucernic|, ni se par cincizeci de ani din cauza mizeriei şi a nepl|cerilor care se afl| în aceast| patrie; cu atât mai mult cu cât toţi au uitat de noi”[257]. În Moldova este „o mare lips| în toate din cauza mortalit|ţii animalelor, din cauza l|custelor şi din cauza secetei”. La Trotuş nu este „nici biseric|, nici clopot de cincizeci de ani încoace, pentru c| t|tarii au incendiat-o, dar cum acum s-a ref|cut biserica, a mai r|mas clopotul, dup| ce au f|cut şi un gard la cimitir pentru a p|zi de animale oasele r|posaţilor”[258]. Cum am spus deja, cel care a construit biserica a fost Manzi.

De prin p|rţile t|tarilor, în anul urm|tor (1748), p|rintele Giovanni Battista Vanucci ne prezint| alte detalii ale aceleiaşi realit|ţi. Domnitorii aboliser| de opt ani privilegiile bisericilor catolice şi, în ceea ce priveşte persoana sa, citim c| „au trecut opt ani de când sunt misionar apostolic în aceast| provincie a Moldovei şi a Tartariei, timp în care nu am primit sprijin material, decât de un an şi jum|tate de la p|rintele Manzi… care spune c| i-a scris de mai multe ori Eminenţei şi Preasfinţiei voastre f|r| a primi r|spuns, ca şi mine. Acest lucru prejudiciaz| mult onorabila slujire apostolic|. S|rmana mea persoan| fiind oprimat| complet de tot ce este nevoie, trecând pân| acum prin patru boli fatale, f|r|… posibilitatea de a-mi procura hrana obişnuit|… În anul 1743 m-au asaltat turcii şi t|tarii, mi-au smuls barba târându-m| pe p|mânt cu lovituri de b|ţ atât de puternice încât faţa mea nu se mai putea recunoaşte. Am z|cut aproape mort trei zile, neputând respira[259]… de cele mai mult ori m-am hr|nit cu f|in| de porumb fiart| doar în ap|. Trei sau patru luni stau f|r| a putea gusta carne sau alt| hran| din cauza marilor mizerii care sunt în aceste p|rţi”. La Huşi, el avea în grij| 94 de familii şi 36 în zona de dincolo de Prut, familii care tr|iau într-o stare de s|r|cie aproape extrem|[260].

---

[257] APF, *Moldova*, 4, 366.

[258] APF, *Moldova*, 4, 368.

[259] P|rintele Ausilia intervine la domnitor şi atacatorii au fost arestaţi şi pedepsiţi aspru: cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 57.

[260] „Sunt destul de s|rmani din cauza foamei mari, pentru c| sunt patru ani de când l|custele au distrus recoltele din toate aceste p|rţi. De asemenea, din cauza mortalit|ţii ridicate a animalelor, familiile amintite au r|mas destul de s|race, astfel încât nu pot s| îl ajute în nici un fel pe p|rintele misionar”: APF, *Moldova*, 4, 392-393.

2.2. Carlo Leonardi (1748-1749)

La începutul anului 1749, a sosit în Moldova noul prefect, Carlo Leonardi[261], care îl mai g|seşte pe Manzi, c|ruia îi încredinţeaz| câteva scrisori de dus la Roma[262]. Avem puţine informaţii despre el, pentru c| a murit în toamna aceluiaşi an[263]. Cunoaştem doar intervenţia lui pentru întoarcerea p|rintelui Giuseppe Giamaglia, plecat la Sarfal|u, la contesa Agnese Kalnoki Ferrati, pentru a-i fi capelan, şi care nu i s-a supus superiorului s|u[264]. Din cauza ingerinţelor în viaţa misiunii, Leonardi a considerat-o pe Agnese ca „prefectes|" şi „ea a fost principala provocatoare şi instigatoare a nepl|cerilor din aceast| misiune"[265].

2.3. Clemente Laidet (1749-1755)

La 17 noiembrie 1749, este numit prefect un alsacian, misionar la Constantinopol, în vârst| de 43 de ani, Clemente Laidet[266]. Sosit în misiune, încearc| imediat s| îi supun| pe iezuiţi, controlând riguros activitatea lor. Membrii Societ|ţii lui Isus, cei doi polonezi, nu puteau exercita o funcţiune spiritual| nici în Iaşi, nici în vreun alt loc din Moldova f|r| aprobarea prealabil| a prefectului. În plus, prefectul nu le-a permis nici g|zduirea vreunei persoane în reşedinţa lor pentru o compensaţie, ci numai din pur| caritate. În capital|, ei voiau s| construiasc| un oratoriu[267] pentru a putea celebra liber Liturghia, proiect împotriva c|ruia s-au ridicat mereu cu fermitate fiii sfântului Francisc.

---

[261] Predase în colegiul misionar din Assisi. Propus ca prefect de procuratorul general al misiunilor, Lorenzo Ganganelli, Propaganda aprobase numirea lui la 22 ianuarie 1748: APF, *Acta*, 1748, 33.

[262] APF, *Moldova*, 4, 401-402.

[263] APF, *Moldova*, 4, 403. La 19 septembrie 1749, misionarul Vasile Frek scrie la Iaşi: „R.P. Carolum Leonardi...post morbum undecim dierum (febris maligna erat) d. 18 Septembris st: nov: ex hac miseriarum valle ad coelestem evocaret patriam": APF, *Moldova*, 4, 401.

[264] Printr-o scrisoare a Propagandei, din 31 iulie 1745, Giamaglia, în vârst| de 50 de ani, primise funcţia de capelan al contesei: APF, *Moldova*, 4, 396; 424-425.

[265] Leonardi la Propaganda: APF, *Moldova*, 4, 399-400.

[266] APF, *Acta*, 119, 1749, 240.

[267] În cartea sa, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", citat| deja de atâtea ori, Francisc Pall numeşte acest oratoriu care nu a fost realizat niciodat| ca biseric| sau chiar sanctuar (cf. F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 88-89). Probabil nici iezuiţii nu se gândesc s| ridice o alt| biseric| al|turi de cea a franciscanilor, şi cu atât mai puţin un sanctuar.

Cum iezuiții încercau s| îşi p|streze spațiul de libertate şi nu au renunțat la oratoriul lor, proiectat deja, prefectul a f|cut apel la tribunalul domnitorului Constantin Racoviț|, care, pentru a nu mai fi tulburat de aceste litigii interne dintre c|lug|rii catolici, a hot|rât doar c| toți catolicii din Moldova, laici sau nu, trebuiau s| fie supuşi prefectului şi, persistând tensiunile dintre c|lug|ri, franciscanii au cerut intervenția Propagandei, a episcopului Jezierski şi chiar a ambasadorului Franței la Poart|, în sfârşit, a tuturor autorit|ților la care se puteau adresa, împotriva p|rinților Societ|ții[268]. Nu trebuie s| g|zduiasc| pe nimeni „pentru a câştiga bani" şi nu trebuie s| fac| „dintr-o reşedinț| c|lug|reasc| un grajd public, o tavern|, în sfârşit" [din aceste ultime expresii se poate observa cu uşurinț| încrâncenarea prefectului împotriva iezuiților n.n.][269].

În ceea ce îi priveşte pe conventuali, Laidet se arat| mulțumit de munca lor[270]. Ei predicau în limba român| şi în aceeaşi limb| desf|şurau şi activit|țile pastorale[271]. Unul dintre ei, Donnolo Donnoli, a murit înecat în râul Bistrița la începutul lunii septembrie 1750. Acesta lucrase mulți ani în misiune[272]

---

[268] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 88; APF, *Moldova*, 4, 412-413. La 22 ianuarie 1755, prefectul elaboreaz| o serie de reguli pe care iezuiții trebuie s| le urmeze cu rigurozitate: „Pentru a evita multe abuzuri [care nu sunt prezentate n.n.] care se comit în misiunea din Moldova, p|rinții iezuiți sunt obligați s| urmeze aceste lucruri":

1. Trebuie s| fie supuşi prefectului „in rebus spiritualibus".

2. Trebuie s| celebreze sfânta Liturghie dup| necesit|țile credincioşilor şi trebuie s| asiste la celelalte funcții sacre celebrate de conventuali, „atât pentru edificarea credincioşilor, cât şi pentru a-l ajuta pe paroh".

3. Nu pot asculta spovezi f|r| permisiunea episcopului de Bac|u. Trebuie „s| îi transmit| parohului numele penitenților, conform decretelor Sfântului Scaun".

4. Nu pot merge în nici un loc pentru a asculta spovezi f|r| permisiunea episcopului sau a prefectului.

[269] APF, *Moldova*, 4, 429; G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 469

[270] La 4 septembrie 1750, Laidet trimite la Propaganda o relație despre starea misiunii: APF, *Moldova*, 4, 410-411.

[271] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 317-318.

[272] Pentru numirea principalelor comunit|ți ale misiunii, folosim în traducerea noastr| termenii misiune, dar şi parohie, întrucât de ele depindeau alte comunit|ți mai mici. Îns| trebuie s| preciz|m c| termenul parohie, cel puțin pentru perioada de care ne ocup|m, este parțial impropriu, pentru c| nu existau nici în marile comunit|ți acele structuri organizatorice şi administrative destul de stabile şi mature, care definesc, în accepția noastr|, o parohie. Spre sfârşitul secolului, o dat| cu sosirea catolicilor transilv|neni, s-a impus ca urgent| o organizare tipic parohial| a comunit|ților. Şi misionarii cunoşteau acest statut tipic misionar al comunit|ților lor. În 1762, p|rintele Frontali (misionar la Grozeşti şi F|r|oani) ne spune c| „în Moldova sunt opt misiuni, adic| opt locuri unde locuieşte

la R|chiteni, apoi s-a dus la Sarfal|u, la contesa Kalnoki; întorcându-se, s-a îmboln|vit în misiunea din C|lug|ra, unde a murit. Laidet a intervenit pe lâng| domnitor şi pe lâng| ambasadorul francez la Constantinopol, pentru a obţine permisiunea de a ridica o nou| biseric| la Iaşi, cu scopul de a face inutile eforturile iezuiţilor de a construi o capel| a lor, întrucât nu era nevoie de dou| biserici pentru puţinii credincioşi din capital|[273]. Deja în 1745 conventualii lucrau pentru construirea noii biserici[274]. În 1753, prefectul a primit aprobarea şi, dup| doi ani, lucr|rile erau terminate. În 1755, el a binecuvântat noua biseric| de lemn care, al|turi de cele dou| case ale misionarilor, bucura sufletele p|rinţilor şi ale credincioşilor[275].

2.3.1. Scaunul episcopului de Bac|u, transferat la Sniatyn – 1752

L-am menţionat deja pe episcopul Jezierski. În încercarea lui de a g|si o sistematizare canonic|, adic| s| nu fie potrivnic voinţei pontifului şi Propagandei de a sta în reşedinţa lui, care era la Bac|u, în iulie 1752 el i-a scris papei Benedict al XIV-lea. I-a cerut s| trimit| o bul| arhiepiscopului de Lwow, care promisese s| îi dea episcopului de Bac|u un teren în oraşul Sniatyn, la hotarul cu Moldova, pentru a-şi stabili reşedinţa. În acelaşi oraş, pontiful ar fi trebuit s| îl încurajeze pe arhiepiscop s| ridice un seminar pentru tinerii din dieceza din Moldova[276]. Prin bula din 2 august din acelaşi an, pontiful a separat oraşul Sniatyn de arhiepiscopia de Lwow şi a încredinţat-o ca reşedinţ| stabil| pentru episcopii de Bac|u.

---

misionarul": APF, *Moldova*, 5, 310.

[273] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 88.

[274] APF, *Moldova*, 4, 374. Un document din anul urm|tor confirm| aceeaşi realitate: APF, *Moldova*, 4, 372. La 3 martie 1752, Laidet informeaz| Propaganda c| a dep|şit obstacolele pentru construirea unei biserici la Iaşi şi c| f|cuse totul pentru a obţine un r|spuns pozitiv de la Înalta Poart| pentru catolicii din Moldova: APF, *Moldova*, 4, 420-421.

[275] APF, *Moldova*, 4, 434. Misionarul Pietro Mina a scris Propagandei, la 25 aprilie 1755, c| biserica din Iaşi era deja construit|. Prefectul Laidet „nu doar c| a zidit biserica, dar a şi avut grij| s| o împodobeasc| cu un altar maiestuos... a f|cut nişte ornamente atât de frumoase încât la Roma ar face valuri; a îmbog|ţit-o cu trei potire din argint, o paten| tot din argint". De asemenea, aştepta din Polonia un ostensoriu, un clopot şi un pluvial. A mai l|rgit reşedinţa misionarilor; restaurase cârciumile, şi toate acestea „f|r| a face datorii": APF, *Moldova,* 4, 432-433; G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 469-470.

[276] APF, *Moldova*, 4, 422-423. La 26 iulie 1662, Alexandru al VII-lea promulgase decretul care îi obliga pe episcopii de Bac|u s| locuiasc| în reşedinţa lor: APF, *Acta*, 35, 1666, 34-35. Cu toate c| episcopii polonezi erau obligaţi sub jur|mânt s| respecte voinţa pontifului, este inutil s| ad|ug|m acum c| nici unul dintre ei nu va fi stabil în Moldova.

Motivele acestei decizii care, de altfel, consfinţea o realitate de fapt (episcopii st|teau în Polonia şi nu în reşedinţa lor) sunt: bunurile care aparţineau episcopiei au fost uzurpate de boierul Rossetti şi casa episcopului era într-o stare jalnic|[277]. Astfel, episcopul era cu conştiinţa împ|cat| şi putea s| tr|iasc| în sfânt| pace în ţara sa.

La Constantinopol Laidet nu era v|zut bine de ambasadorul francez, care îl considera un spion al ruşilor şi voia s| îl îndep|rteze din Moldova[278]. Cu toate acestea, episcopul Jezierski l-a numit vicarul s|u general, la 20 martie 1756[279].

2.4. Giuseppe Cambioli (1755-1760)

La 22 septembrie 1755, Propaganda l-a numit pe Giuseppe Cambioli[280], despre a c|rui prefectur| avem foarte puţine informaţii. În 1758, el i-a cedat unui oarecare Anton Fergmann o cas|, printr-o rent| anual|[281]. Mai târziu, în 1763, catolicii din Iaşi au scris la Propaganda, mulţumind pentru c| l-au chemat înapoi în Italia. În perioada petrecut| în Moldova, nu a înv|ţat limba ţ|rii („neque unum verbum potuit addisere de nostra vallatica lingua"). Era un b|trân irascibil şi puţin practic în lucrul cu oamenii şi în cele bisericeşti, ignorant şi bolnav, motiv pentru care „debebat manducare semper carnem"[282]. Catolicii din capital|, uitând probabil s| prezinte şi calit|ţile lui, îi fac un portret, desigur, nu pozitiv, enumerând doar defectele şi limitele lui.

Între anii 1742-1765, cunoaştem numele a dou|zeci şi opt de misionari[283].

---

[277] APF, *Moldova*, 6, 640-642.

[278] N. IORGA, *Studii şi documente*, 437.

[279] APF, *Moldova*, 4, 436.

[280] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 318: Autorul afirm| c| Giuseppe Cambioli şi-ar fi început prefectura în 1757 şi ar fi fost prefect şi în 1763, când scrie Propagandei, informând-o cu privire la unele probleme ale misiunii. Din 1760 pân| în 1763, ca prefect, era Giovanni Crisostomo. Dar cum în 1762 se îmboln|veşte, Cambioli este rugat s| îşi asume din nou sarcina de prefect pân| la o nou| numire: B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 15-16.

[281] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 318.

[282] APF, *Moldova*, 5, 24-25; G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 473-474.

[283] Misionarii sunt: Giuseppe Zingalli, sicilian (1742); Giovanni Frontali da Brisighella (1742); Bonaventura Giovaninetti, milanez (1742), mai târziu vice-prefect; Giovanni Battista Vannucci da Cortona (1746); Giovanni La Macchia, pugliez; Antonio Mauro din Cantá (1760); Francesco Chiarolanza din Copertino (1751); Carlo Gattinara din Asti; Giacomo Riccardini din Ancona (1757), apoi episcop de Nicopoli; Basilio Codebá din Mutina

Nu întotdeauna şi nu toţi misionarii erau gata şi dispuşi s| mearg| în misiune voluntar, cu entuziasm şi cu tot zelul posibil. Elementul uman se face prezent şi Bonaventura Giovaninetti se explic| într-un fel foarte clar şi precis. Auzind c| a fost numit din nou misionar pentru Moldova, misionarul scrie la 21 octombrie 1761 Colegiului Misionar din Assisi: „Fie ca aceasta s| fie voinţa pur| a lui Dumnezeu exprimat| în ceea ce m| priveşte prin superiorii majori; în ciuda num|rului anilor mei, care creşte mereu, în ciuda eforturilor mari f|cute de mine într-o perioad| de aproape doisprezece ani în acele misiuni vaste, în ciuda c|l|toriilor lungi, care trebuie f|cute pentru a ajunge acolo, cred c| nu pot evita s| merg acolo, motiv pentru care, plecând orbeşte capul în faţa sfintei ascult|ri şi încrezându-m| în providenţiala bun|tate, voi încerca s| pornesc la drum cu prima ocazie prielnic|”[284]. În acel moment, misionarii erau aproape insuficienţi la num|r, dat fiind faptul c|, aşa cum se va prezenta în capitolul urm|tor, num|rul catolicilor creştea mereu prin sosirea lor din Transilvania. Încheiem acest capitol cu menţionarea prefecturii lui Cambioli. Cert este c|, de acum încolo, viaţa misiunii va dobândi aspecte diferite, tocmai din cauza intr|rii catolicilor transilv|neni[285], motiv pentru care consider|m mai potrivit| prezentarea într-un capitol separat a activit|ţii misionarilor din aceste ultime patru decenii ale secolului al XVIII-lea.

(1755); Giuseppe Carisi (1760), mai târziu prefect; Antonio Minotto, venecian (1755); Giovanni Tosetti din Corcyra (1755); Giovanni Crisostomo, grec (1761); Giuseppe Oviller din Bagnoregio (1763). Ad|ug|m p|rinţii prezenţi în misiune în 1744: Basilio Frenk, ungur; Donnoli (1742, †1750) şi Antonio Taruggi din Monte Pulciano. Anul dintre paranteze este cel al sosirii în misiune. Pentru alte detalii asupra unora dintre p|rinţi, de exemplu vârsta lor în 1745, cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 196.

[284] APF, *Moldova*, 5, 20-21; G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...”, 472-473.

[285] În relaţia lui Di Giovanni despre starea misiunii, din 1762, catolicii în Moldova erau în num|r de circa şase mii: APF, *Moldova,* 5, 9-19. Dup| cum se va putea vedea şi în capitolul al III-lea, nu ne putem gândi la o intrare masiv| şi rapid| a catolicilor Transilvaniei secui, ci la o intrare lent| şi substanţial| în Moldova de catolicidin Transilvania.

CAPITOLUL III

MISIUNEA ŞI PREFECÚII EI ÎNTRE 1760 ŞI 1800 (Consolidarea catolicismului moldovenesc)

1. Prefecûii dintre 1760 şi 1784

Dup| cum la începutul celui de-al doilea capitol am evidenûiat în câteva cuvinte principalele aspecte ale misiunii, vieûii şi activit|ûii misionarilor, acelaşi lucru îl facem şi acum, dând o cheie de lectur| şi de interpretare acestor ultime patru decenii ale secolului misiunii în Moldova. Dup| cum reiese din documente, principalele aspecte ale misiunii conduse de conventuali sunt: o îmbun|t|ûire a organiz|rii şi gestion|rii activit|ûii misionare; o creştere numeric| a comunit|ûilor catolice (parohiale şi filiale), graûie mai ales sosirii catolicilor transilv|neni; dat| fiind suprimarea Companiei lui Isus (1773), se încheie ciocnirile dintre conventuali şi iezuiûi, întrucât aceştia din urm| trebuie s| p|r|seasc| Moldova.

Enumerate fiind aceste caracteristici principale, credem c| acum se pot citi şi pot fi înûelese mai bine paginile acestui capitol.

1.1. Giovanni Crisostomo Di Giovanni (1760-1763)

Succesorul lui Cambioli ca prefect a fost Giovanni Crisostomo di Giovanni[1], un grec de origine, n|scut la Zagora, în Tessaglia (dieceza de Larissa), dintr-o familie ortodox| şi convertit ulterior la catolicism[2]. El a sosit la Iaşi în luna ianuarie 1761 şi l-a g|sit acolo pe Cambioli. Cum am menûionat deja, în mai 1762, la vârsta de doar 40 de ani, a cerut din motive de s|n|tate s| se întoarc| la Constantinopol, încredinûând misiunea în mâinile

[1] Numit la 22 iulie: APF, *Acta*, 1760, f 277.

[2] Se convertise la vârsta de 24 de ani şi, pentru acest motiv, a trebuit s| p|r|seasc| ûara, p|rinûii, totul. Devine preot, dup| care cere s| intre în Ordinul Minorilor Conventuali. Dup| noviciat şi studierea limbilor orientale în Colegiul Misionar „Sfântului Anton" din Roma, primeşte funcûia de prefect. Cf. APF, *Scritture riferite nelle Congregazioni particolari*, IV, ff 439-440.

lui Cambioli[3], care, de altfel, se considera pe drept prefect şi în 1763, an în care scrisese la Propaganda, semnându-se ca atare[4].

Sosit în misiune, Crisostomo a încercat s| intre în contact cu episcopul s|u, pentru a avea sprijinul lui şi un posibil ajutor financiar, dar în zadar; acesta nici m|car nu i-a r|spuns, fapt care s-a repetat timp de şase ani în cazul tuturor scrisorilor lui Cambioli[5]. În ceea ce îi privea pe misionari şi pe credincioşi, „pe plan spiritual" nu avea de ce s| se plâng|. Dar „în cele temporale îndur| multe", afirm| G. C|linescu, observând s|r|cia extrem| în care tr|iesc toţi şi faptul c| nu vine nici un ajutor, nici din Polonia, nici din Franţa[6].

1.1.1. Relaţia despre starea misiunii din 1762

În primele dou| luni ale anului 1762, Di Giovanni a vizitat toate comunit|ţile misiunii[7] şi a trimis la Propaganda o relaţie lung| despre catolicii moldavi şi despre Moldova, în general[8]. Din 1764, avem o alt| relaţie despre misiune, scris| de misionarul Giovanni Frontali[9] de Brisichella în provincia Bologna. Acesta a fost misionar în Moldova, unde sosise în 1742, activând aici timp de 22 de ani[10] înainte s| revin| în patrie[11]. Vom completa informaţiile prefectului cu cele ale fostului misionar, Frontali. În expunerea sa, prefectul începarc| s| fac| şi o introducere istoric| despre Moldova şi despre catolicii ei. Reţinem ideea sa c|, în timpul domniei „unui oarecare domnitor numit Vasile", (credem c| se refer| la Vasile Lupu,

---

[3] El accept| reconfirmarea ca prefect: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 208.

[4] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 474-475.

[5] Din cauza faptului c| episcopul locuia în Polonia şi c| în Moldova nu s-a ar|tat de 22 de ani, Cambioli nu îi cunoştea cu siguranţ| nici numele (îl numea Ierirochi) şi se plângea c| acesta nu se interesa deloc de dieceza sa: „şi au trecut circa dou|zeci şi doi de ani de când catolicii din aceast| misiune r|mân f|r| s| primeasc| sacramentul mirului, astfel încât sunt v|zuţi b|rbaţi şi femei care sunt taţi şi mame şi înc| nu sunt miruiţi": F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 348.

[6] Cf. G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 471-472.

[7] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 472.

[8] APF, *Moldova*, 5, 9-19; Relaţie publicat| de G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 203-214.

[9] Nu înţelegem de ce documentele îl numesc uneori „Bartolomeo" (C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 196), iar alteori, „Giovanni" (C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 213).

[10] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 482.

[11] APF, *Moldova*, 5, 310-321, publicat| de G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 477-485.

domnitor între 1634-1653), multe dintre satele de catolici au fost încredinţate m|n|stirilor ortodoxe, iar catolicii nu voiau s| r|mân| sub st|pânirea clerului ortodox, motiv pentru care, cu timpul, au abandonat locurile unde tr|iau de secole şi s-au dus în regiuni în care puteau s| întâlneasc| oameni şi st|pâni de religia lor, mai ales în Transilvania, de unde veniser| cu mai mult timp în urm|, o dat| cu consolidarea puterii ungare la hotarele Carpaţilor. Misionarii care au îngrijit dintotdeauna sufletele credincioşilor în Moldova au fost, cum mai sunt şi acum, minorii conventuali.

a) Un vechi conflict: conventualii nu suport| prezenţa iezuiţilor

Cum atenţia lui Di Giovanni se opreşte şi asupra iezuiţilor, credem c| este util| dezvoltarea acestei teme pentru perioada prefecturii sale. Iezuiţii poloni[12] au sosit în capital| cu mai bine de un secol înainte (1655) şi au primit un patrimoniu în Moldova, nişte terenuri şi o cas| s|rman| aproape de reşedinţa conventualilor, de la o femeie moldoveanc| „ce a murit în Polonia în mâinile acelor c|lug|ri, şi care, f|cându-şi testamentul, şi-a l|sat sufletul lui Isus, iar lucrurile, iezuiţilor”[13]. Acum, acest singur p|rinte al Companiei, Matei Cwynarowicz (normal erau doi), care îi st|tea prefectului ca un spin în coaste, voia s| construiasc| biserici la Iaşi şi în alte locuri ale misiunii, îns| Crisostomo, împotriva deciziei episcopului Jazierski care le acordase iezuiţilor dreptul de a ridica o capel| public| la Iaşi în anul 1761[14], rug| Propaganda s| ia m|suri împotriva planurilor sale, susţinute, de altfel, de provincia polon| în Galiţia. El afirm| c| iezuiţii, care „au ţinut c|lug|rii conventuali într-un purgator, în viitor îi vor ţine, cu siguranţ|, într-un iad”.

În luna ianuarie a anului 1762, toţi conventualii din misiune (în total zece) s-au adresat alarmaţi cardinalului prefect al Propagandei, implorându-l s| îi împiedice pe iezuiţi în intenţia lor, pentru c| aceştia, spuneau ei, sunt hot|râţi „s| invadeze misiunile noastre” şi s| „subjuge toat| misiunea noastr| monarhiei lor despotice”. Aceştia obţinuser| deja permisiunea Porţii de a citi Liturghia în casa lor, ca şi cea de a construi capela, coru-

[12] Trecând dincolo de informaţiile prezente în relaţie, prezent|m o foarte scurt| problematic| a iezuiţilor pân| la suprimarea lor în 1773.

[13] Despre identitatea donatoarei, cf. F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 92.

[14] Capela trebuie s| aib| o astfel de m|rime încât s| nu intre peste treizeci de persoane: cf.: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 202.

pându-i pe domnitor, boieri şi clerul ortodox local. Se consider| c| ei nu trebuie s| aib| dreptul de a exercita nici o funcţiune religioas| în casa lor, ci numai în biserica misiunii. „Şi dac| vor s| deschid| misiuni, s| mearg| spre orient sau spre septentrion, şi s| nu le caute pe cele descoperite şi întreţinute de Sfânta Congregaţie, cultivate şi crescute cu sudoare de c|lug|rii italieni, şi nu de polonii stabiliţi de curând".

Iezuiţii au replicat la Propaganda printr-o scrisoare a p|rintelui lor general, în care se spunea c| atât de discutata capel| avea toate aprob|rile necesare şi nu punea cu nimic în pericol drepturile bisericii parohiale. Şi apoi, p|rinţii au avut anexat| de la început (1655) la reşedinţa lor o capel|, iar cea pus| în discuţie reprezint| practic o reparare a celei vechi, care se afla în momentul respectiv „în ruin|"[15]. Cambioli a expediat imediat la Propaganda alte scrisori[16], respingând argumentarea iezuiţilor şi susţinând c| ei nu avuseser| niciodat| o capel| proprie la Iaşi şi c| celebraser| întotdeauna în biserica misionarilor conventuali. El cerea iezuiţilor s| arate documentele pentru a dovedi c| au avut o capel| proprie sau un oratoriu. Oamenii din capital| nu auziser| niciodat| de o capel| a iezuiţilor, şi nici autorit|ţile ortodoxe locale[17]. Iar dac| episcopul Jerzierski le d|duse permisiunea s| construiasc| o capel|, el, care a fost o singur| dat| în misiune, în 1741, fiind str|in de problemele concrete ale diecezei, nu şi-a dat seama c| aceast| decizie stupid| provoca numeroase probleme şi daune conventualilor. Şi procuratorul general al misiunilor conventualilor s-a

---

[15] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 202-205.

[16] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 208-214. El afirm|, bazându-se pe dovezi documentare, c| conventualii au fost în Moldova înc| din anul 1278. În schimb, iezuiţii nu pot demonstra prin documente începuturile lor legale şi licite, chiar dac| el însuşi afirm| c| p|rinţii Companiei lui Isus au primit, printr-un testament normal, de la o femeie moldoveanc|, o cas| aproape de ei şi câteva terenuri în Moldova. Şi apoi, pentru cine ar vrea iezuiţii s| îşi deschid| capela? „Poloni în anul trecut erau doi soldaţi trâmbiţaşi… [c|s|toriţi cu moldovence şi care n.n.] vorbesc şi ei în limba moldoveneasc|… Mai era [apoi] o femeie soţie a unui zidar neamţ, şi aceasta vorbind foarte bine în moldoveneasc|. Din toamn| încoace au ap|rut un tân|r şi o tân|r| fugiţi din Polonia, care s-au c|s|torit la Iaşi, şi au mai venit alţi doi trâmbiţaşi şi unul care cânt| la timpan… în afar| de aceştia, alţi poloni în Iaşi nu mai exist|": F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 205-207.

[17] Mitropolitul de Iaşi, grecul Ioannikios Synadon, atest| c| în capital| exista şi a existat numai o biseric| catolic|, cea a conventualilor: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 207-208.

implicat în acest caz şi a scris la Propaganda[18], respingând argumentarea iezuiţilor, deoarece, spre exemplu, în 1673, p|rinţii Companiei nu sunt amintiţi deloc în Moldova. Dar procuratorul nu ştia c| în acel an iezuiţii fugiser| în Polonia din cauza r|zboiului. În ceea ce priveşte capela, el lanseaz| ipoteza potrivit c|reia p|rinţii ar fi avut un oratoriu privat , dar nu o capel| public|. Şi acesta este motivul pentru care au f|cut eforturi atât de mari pentru a obţine toate aprob|rile necesare. De altfel, spre deosebire de afirmaţiile conventualilor din Moldova, el afirma c| iezuiţii „procuraser| şi obţinuser| deja facult|ile necesare pentru întemeierea capelei şi a misiunii la Iaşi".

La 17 iulie, acelaşi an, Propaganda[19] i-a r|spuns lui Cambioli, reproşându-i faptul c| din arhiva congregaţiei „lipsesc de mult timp informaţii despre aceast| misiune… Argument foarte clar, ce dovedeşte slaba atenţie a prefecţilor antecesori lui şi slabul zel al p|rinţilor misionari pentru mântuirea sufletelor". Se cerea apoi o relaţie am|nunţit| despre misiune (cea a lui Crisostomo nu ajunsese înc|) şi se trimitea un catalog „al întreb|rilor la care trebuiau s| r|spund| misionarii". În congregaţia general| a Propagandei din 17 mai 1763, prefectul Castelli a afirmat c| iezuiţii puteau s| fac| şcoal|, dar, în ceea ce priveşte funcţiunile liturgice, trebuiau s| participe la ele în biserica misionarilor conventuali. La 4 iunie, deciziile au fost comunicate procuratorului general al misiunilor conventualilor, Domenico Rossi, şi p|rintelui general al Companiei, Lorenzo Ricci, cu rug|mintea ca aceste decizii s| ajung| la cunoştinţa celor din Moldova aflaţi în litigiu, adic| a conventualilor şi a iezuitului Matei. „În felul acesta, s-au terminat controversele, existente timp de un secol şi un sfert, între minorii conventuali şi iezuiţi în misiunile din Moldova, chiar dac| cu intermitenţe. Victoria a fost a primului ordin"[20] şi c|lug|rii Companiei au fost nevoiţi s| p|r|seasc| Moldova[21].

---

[18] La data de 18 aprilie 1762: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 205-207.

[19] Amintim c|, la 1 octombrie 1731, Propaganda emisese un decret prin care li se permitea iezuiţilor din Iaşi s| fac| şcoal| şi s| exercite toate funcţiunile liturgice în biserica conventualilor. La 15 februarie 1745, cardinalul Girolamo Bardi afirma în faţa congregaţiei generale a Propagandei c|, pentru a menţine pacea în misiunea din Moldova, iezuiţilor nu trebuia s| li se permit| s| deschid| un oratoriu public, ci numai s| participe la toate funcţiunile liturgice în biserica franciscanilor: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 186; 200-202.

[20] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 214-218; 229.

[21] N. IORGA, *Studii şi documente*, 110-111; 119; 123; 126.

b) Comunit/ăţile catolice şi misionarii lor

În toat| misiunea, continu| Crisostomo în rela ia sa, catolicii sunt circa şase mii, împ|răţiţi în opt parohii: Iaşi, S|b|oani, R|chiteni, C|lug|ra, F|r|-oani, Grozeşti, Huşi şi Mohil|u. Num|rul total al comunit|ăţilor urc| acum la patruzeci, dintre care 21 sunt formate de puţin timp, unele (cinci în total) cu popula ie venit| din Transilvania, iar altele îşi au, în schimb, originea în comunit|ăţile catolice învecinate.

Despre via a misionarilor, zece în total, Crisostomo spune c| „tr|iesc cu greutate, într-o munc| extrem|", pentru c| trebuie s| p|storeasc| multe comunit|ăţi, într-o clim| în care cam cinci luni se tr|ieşte „în z|pad| şi ghea ă|, trebuind s| treac| diferite râuri în care mai mulţi misionari şi-au pierdut via a". Patru dintre ei primesc 25 de scuzi anual de la Propaganda, iar ceilalţi se descurc| cum pot. De la credincioşi primesc câ iva „bajocchi" (o moned| din acele timpuri cu o valoare mic|, folosit| în Italia) cu ocazia botezurilor, c|s|toriilor şi a înmormânt|rilor, al|turi de o m|sur| anual| de porumb, pe care „mulţi nu o pl|tesc din cauza s|r|ciei extreme". „Toţi [misionarii n.n.] vorbesc limba moldav|, aceasta fiind o limb| foarte uşoar|", iar în activit|ăţile pastorale „nu se foloseşte alt| limb| decât cea moldav|, cu excep ia unor sate de unguri în care se practic| idiomul ungur". Se înţelege c| celebr|rile liturgice se fac în limba latin|. Dar limba necesar| pentru misionari r|mâne cea local|, dup| cum rezult| şi din num|rul 8 al rela iei lui Ausilia, din 1745[22]. Trebuie s| avem în vedere apoi faptul c| ne afl|m deja în perioada în care încep s| soseasc| din Transilvania noi catolici, care populeaz| comunit|ăţile deja existente sau formeaz| altele noi. Într-adev|r, existau deja comunit|ăţile din Talpa, Bârg|oani şi H|l|uceşti.

La num|rul 67 din rela ia sa, Di Giovanni ne spune c|, de aproximativ dou|zeci de ani, adic| începând cu 1742, num|rul catolicilor din misiunea sa crescuse mult datorit| sosirii catolicilor secui transilv|neni, afirma ie care confirm| realitatea notat| de Ausilia. De aici rezult| necesitatea pentru misionari de a cunoaşte ambele limbi. Dar, cu excep ia celor veniţi din Transilvania, italienii, dup| cum ştim, vorbeau numai româna. Şi dac| cei abia sosiţi nu cunoşteau deja limba român|, cum puteau dialoga cu ei? Este adev|rat şi faptul c|, pentru a-i ajuta pe misionari în catehez|, dar şi pentru a le suplini slaba familiaritate cu limbile locale, dasc|lii, în multe comunit|ăţi, le predau catehismul cons|tenilor lor şi conduceau rug|ciunile

[22] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 184.

în biseric| în limba maghiar| sau, ca s| fim mai exacţi, în dialectul acestei limbi, aşa-numitul dialect ceang|iesc.

c) Catolicii ruteni

Vorbind despre viaţa moral| a oamenilor, Di Giovanni afirm| c| unii sunt buni iar alţii mai puţin buni. Ca un remediu, s-a convenit ca s| nu se asiste niciodat| la c|s|torii în care logodnicii nu ştiu bine catehismul. Mai exist| apoi *catolici ruteni*, preoţi şi laici, sosiţi din Transilvania sau din Polonia. Aceştia nu vin niciodat| în biserica catolic|, ci merg în bisericile ortodoxe, „semn evident c| sunt oameni cu o credinţ| pref|cut| şi fals|”[23]. Probabil, ei nu puteau s| accepte celebr|rile în rit latin. Interesant este s| observ|m aici c|, chiar dac| au preoţii lor, aceşti catolici ruteni prefer| bisericile ortodoxe în locul celor catolice. Mai târziu, cum vom vedea, vor exista credincioşi catolici de rit oriental care vor merge în bisericile ortodocşilor, dar cu scuza c| nu au preoţi de ritul lor. Acum, îns|, totul este diferit: preoţi şi laici merg la ortodocşi, probabil pentru c| nu au bisericile lor proprii şi nu vor s| celebreze în bisericile latine, probabil din cauza ambientului, lipsind icoanele, iconostasele etc., iar toate acestea erau fundamentale pentru aceşti catolici uniţi.

1.2. Giuseppe Oviller (1763-1766)

La 20 martie 1763, Propaganda a numit un nou prefect, Giuseppe Oviller, din Bagnoregio[24]. Când a fost numit, el se afla deja în Moldova şi nu ştia de acest lucru, pentru c| în luna urm|toare, Cambioli, crezându-se înc| prefect, a trimis la Propaganda o scrisoare, prezentând unele probleme ale misiunii, printre care creşterea num|rului populaţiei catolice care venea din Transilvania[25].

La 9 decembrie 1765, Oviller, care probabil nu se simţea în largul lui în Moldova, s-a adresat Propagandei printr-o alt| scrisoare în care prezenta cazul unui protestant c|s|torit cu o femeie de aceeaşi credinţ| (luteran|) în Transilvania. Sosit în Moldova, acesta s-a c|s|torit cu o catolic| în faţa preotului ortodox. La sfârşitul scrisorii, ad|uga: „Apoi, ajungând eu la sfârşitul prefecturii mele, le amintesc Eminenţelor voastre, cu timpul s| m|

[23] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 211.

[24] APF, *Acta*, 1763, 129; APF, *Moldova*, 5, f28. Oviller lucrase înainte ca misionar în Orient.

[25] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...”, 474.

înlocuiasc| cu altcineva”[26]. În acest an, coadiutorul episcopului de Bac|u, conventualul Francesco Ossolinski[27], l-a recomandat ca nou prefect pe Antonio Gavet, profesor de teologie (lector) în colegiul misionar din Assisi şi de doi ani misionar în Moldova. Dar Propaganda îi recomand| lui Oviller s| aştepte cel puţin un an pentru a-şi termina cei trei ani ca prefect, chiar dac| între timp a fost numit deja provincial[28]. În 1765 a venit, probabil din Constantinopol, *Gaetano Caioni*[29]. În acel an sau la începutul anului urm|tor, au fost trimişi pentru misiunea moldav| Francesco Rottiglio şi Giuseppe Martinotti, viitor prefect[30]. În ceea ce îl priveşte pe Caioni, domnitorul, sf|tuit de Nagni, i-a g|sit o munc| interesant|. La Chipereşti (se numea şi Filipenii Noi), Gregorio Calimachi construise o fabric| de stof| pentru boierii lui. Manopera era f|cut| de germani, catolici şi luterani[31]. Domnitorul l-a trimis pe Caioni nu atât pentru a-i asista spiritual, fiind în majoritate luterani, ci, mai curând, pentru a conduce şi supraveghea lucr|rile. Şi misionarul a fost atât de bun încât şi-a cucerit simpatia tuturor celor de la curte. Dar prefectul nu era de acord cu aceast| misiune şi, în ciuda succeselor materiale ale misionarului, i-a cerut secretarului s| îi ia aceast| sarcin|, nu chiar potrivit| pentru un preot misionar. Astfel, Caioni s-a întors la Iaşi[32].

1.3. Antionio Gavet (1766)

La 28 aprilie 1766, Antonio Gavet a fost numit prefect[33]. Dar, dup| câteva luni, la 24 iulie, dup| ce l-a pus pe Bonaventura Giovanninetti în

---

[26] APF, *Moldova*, 5, 51-52.

[27] Numit coadiutor la 22 aprilie 1765, pentru a susţine b|trâneţea lui Jezierski. În luna august a acestui an, el declar|: „hoc protestor, quia totum animum et vires meas ad dirigendam Diocesim, et serviendum in omnibus quantum fieri poterit, gementibus sub vigore Pagani Principis ovibus sucurrere volo”: APF, *Moldova*, 5, 49. Dup| cum reiese, în ciuda declaraţiei lui atât de promiţ|toare pentru binele misiunii, nu a pus niciodat| piciorul în Moldova.

[28] APF, *Moldova*, 5, 60.

[29] APF, *Moldova*, 5, 112; 120-124; 127-132.

[30] APF, *Moldova*, 5, 324.

[31] Pentru catolicii prezenţi aici, domnitorul a obţinut de la Poart| o aprobare pentru construirea unei biserici: APF, *Moldova*, 5, 83-84.

[32] N. IORGA, *Studii şi documente*, 72-74.

[33] APF, *Acta*, 1766, 86. La 22 iunie 1766, noul prefect scrie la Propaganda: „La unsprezece iunie, pentru noi ziua Rusaliilor, primesc de la Sfânta Congregaţie de Propaganda Fide numirea de prefect pentru aceste misiuni apostolice din Moldova”: APF, *Moldova*, 5, 59.

funcûia de vice-prefect, Gavet a murit în reşedinûa sa din Iaşi[34]. Giovanninetti, care venise în misiune din 1742 împreun| cu Zingali şi Ausilia[35], nu era agreat la curte de domnitorul Grigore Ghica şi, mai ales, de Pietro Nogni, secretarul domnitorului, care nu îl voia ca prefect[36]. Acesta a scris la Propaganda, cerându-i s| trimit| un prefect care s| ştie franceza şi greaca. Şi domnitorul voia un astfel de prefect, dar Propaganda nu a luat în considerare cererile venite de la curtea domnitorului, acesta agreându-l ca prefect pe fostul misionar în Moldova, Antonio Tozzetti[37]. Spre sfârşitul anului, vice-prefectul Giovanninetti a informat despre incendiul care distrusese acoperişul de lemn al bisericii, împreun| cu reşedinûa şi un sfert din oraş, pân| la m|n|stirea „Sfântul Spiridon”[38]. Vice-prefectul şi catolicii au fost acuzaûi în faûa divanului (adunarea marilor demnitari de la curte pentru a analiza problemele şi pentru a lua decizii importante) c| cauzat incendiul, întrucât, dup| cum s-a afirmat, focul izbucnise tocmai din biserica lor. Cercet|rile, în schimb, au condus la concluzia c| focul s-a r|spândit „de la un coş din apropiere”. Domnitorul s-a ar|tat indiferent faû| de construirea noii biserici a catolicilor, afirmând c| trebuia s| consulte boierii şi clerul înalt[39]. Ulterior, Giovanninetti a mai încercat s| obûin| de la domnitor, prin secretarul Nagni, permisiunea pentru construirea unei noi biserici de piatr|[40], dar aceasta avea nevoie de o aprobare de la Înalta Poart|. Noul prefect, Crisostomo, va aborda şi aceast| problem| şi, la 21 decembrie 1776, domnitorul Grigore Ghica va acorda permisiunea pentru construirea unei noi biserici. Între timp, funcûiunile liturgice se celebrau „într-o c|suû|… cu veşminte mizerabile şi mobilier nu prea demn… P|rinûii erau îndureraûi şi plângeau dezolarea Ierusalimului distrus”[41].

---

[34] La 23 iulie, Giovanninetti anunû| Propaganda c| prefectul „a trecut din aceasta la o viaû| mai bun|, dup| ce a primit toate preasfintele sacramente”: APF, *Moldova*, 5, 60.

[35] APF, *Moldova*, 4, 224. Alûi misionari din aceast| perioad|: Giaccomo Riccardini da Ancona (1757-1767), apoi episcop de Nicopoli; moare la Ancona în 1792; Pietro Mina (1755); Basilo Codebo (1755-1763); Antonio Minotto din Veneûia (1755-1779); Antonio Mauro da Cantu (1760); Giovanni Tosetti (1755-1765); Carlo Gattinara da Asti.

[36] Trebuie s| preciz|m faptul c| aproape întotdeauna domnitorii au luat pe lâng| ei un secretar catolic, atât pentru a favoriza relaûiile cu û|rile catolice, cât şi pentru motivul c| aceşti secretari ştiau, în afar| de latin|, mai multe limbi str|ine, lucru care era de mare ajutor pentru domnitor şi pentru curtea sa.

[37] APF, *Moldova*, 5, 64-67.

[38] APF, *Moldova*, 5, f 67.

[39] Cf. G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 491-492.

[40] APF, *Moldova*, 5, 68.

[41] B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 35.

1.4. Giovanni Crisostomo Di Giovanni (1766-1768)

Aflându-se la Pera, unde era prefect pentru misiunile din Orient, Giovanni Crisostomo Di Giovanni a primit, la 24 noiembrie 1766[42], o nou| numire de prefect pentru misiunea din Moldova, în timp ce începea domnia lui Grigore Calimachi, prieten al lui Di Giovanni. El a experimentat în capital| ostilitatea secretarului domnitorului, Pietro Nagni, şi a clerului înalt ortodox şi a scris la Propaganda c| a întâlnit opoziţia nobililor şi a clerului ortodox pentru construirea unei noi biserici şi vorbeşte, în general, despre antipatia pe care „grecii" o aveau faţ| de „latini". În faţa acestor dificult|ţi, el voia s| renunţe la sarcina de prefect[43], dar nu a cedat cu uşurinţ|. Prin secretarul Nagni, a reuşit s| obţin| permisiunea domnitorului pentru construirea noii biserici, nu de lemn, ci din piatr|. Dar aceast| permisiune nu era suficient|, motiv pentru care prefectul a fost sf|tuit s| se adreseze regelui polon[44] pentru ca acesta s| intervin| la Înalta Poart|, pentru a primi o aprobare care s| garanteze şi în faţa domnitorilor urm|tori validitatea proiectului pentru noua biseric|. Propaganda a intervenit la regele polon, care s-a adresat la Poart| cu cererea moldav|[45]. Dar tocmai acum, probabil din cauza intrigilor dintre boieri şi, mai ales, a înaltului cler de la curte[46], la începutul anului 1768, Di Giovanni a fost arestat şi aruncat în închisoare la Constantinopol. Nagni, v|zând c| intervenţia polon| la Poart| a avut ca rezultat aruncarea în închisoare a prefectului, a scris din nou la Propaganda, cerând o intervenţie la regina Ungariei, prin fostul nunţiu în Polonia, Visconti[47]. În iunie 1768, Crisostomo se afla înc| în închisoarea din capitala imperiului otoman şi de aici a trimis la Propaganda o scrisoare de renunţare la sarcina de prefect în Moldova[48]. Dup| ce a fost eliberat, s-a dus la Roma, unde, în 1770, Clement al XIV-lea l-a numit arhiepiscop. A r|mas în colegiul „Sf. Atanasiu", unde a murit în 1795[49].

---

[42] APF, *Acta*, 1766, 333. Cf. APF, *Moldova*, 5, 68-69.
[43] APF, *Moldova*, 5, 71.
[44] APF, *Moldova*, 5, 78.
[45] APF, *Moldova*, 5, 85.
[46] APF, *Moldova*, 5, 86.
[47] APF, *Moldova*, 5, 90.
[48] Prefectul se simte cu conştiinţa curat|, dar se simte abandonat şi sunt deja patru luni de când este în închisoare şi nu vede „nici aparenţ| de eliberare": APF, *Moldova*, 5, 85.
[49] B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 16-17.

1.5. Giuseppe Carisi (1768-1770)

Giuseppe Carisi din Correggio, misionar în Moldova deja de opt ani, a fost numit vice-prefect în ianuarie 1768 şi apoi prefect, la 21 noiembrie acelaşi an[50]. Anii prefecturii lui nu au fost liniştiţi, nici uşori. În 1769, ruşii au ocupat Moldova, iar acest fapt a atras furia turcilor, care au f|cut nişte incursiuni în ţar| pentru a reconsolida dominaţia prin jafuri şi diferite devast|ri. Când au ajuns ruşii (21 septembrie), mai exact cazacii şi arn|uţii[51], misionarii din Iaşi, Carisi, Caioni şi Martinotti, au fost arestaţi şi duşi în afara oraşului pentru a fi decapitaţi, dar în ultimul moment le-a fost cruţat| viaţa. Ruşii erau împotriva misionarilor catolici pentru c| îl g|zduiser| o anumit| perioad| pe generalul polon Potoski, duşmanul lor. S|rmanii misionari au r|mas şapte zile apoi în închisoarea mitropolitului, „consumaţi de p|duchi şi de alte mizerii". Imediat dup| aceea, au urmat alte nepl|ceri pentru misionari şi pentru reşedinţa lor, care a fost pr|dat|, toate fiind organizate „in odium religionis" de mitropolit şi de alţi mari de la curte[52]. Caioni, pentru a-şi salva pielea, a fost şi mai şiret: a încercat s| cucereasc| simpatia ruşilor, dar a fost alungat, şi astfel, s-a dus la turci, apoi s-a refugiat la Constantinopol. Mai târziu a vrut s| se întoarc| în Moldova, dar episcopul de Nicopole (fostul misionar în Moldova Giacomo Riccardini) l-a prezentat la Propaganda într-o lumin| nu prea pozitiv|[53]. În acel timp, oamenii se ascundeau în p|duri, iar misionarul Chiarolanza, dup| puţin| ezitare şi team|, a venit la Iaşi, întrucât credincioşii lui din S|b|oani disp|ruser| în p|dure de teama turcilor[54]. Imediat, îns|, aceste nepl|ceri s-au terminat şi a revenit pacea.

---

[50] APF, *Acta*, 1768, 119; 338; APF, *Moldova*, 5, 88.

[51] În 1775, Minotto scrie: „Dezol|rile şi distrugerile pe care le-au produs moscoviţii aici sunt nenum|rate, şi acest principat se afl| într-o mizerie şi mai mare, motiv pentru care noi tr|im în mizerie": APF, *Moldova*, 5, 139.

[52] N. IORGA, *Studii şi documente*, 75-76; B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 35.

[53] APF, *Moldova*, 5, 112;120. Probabil Caioni era sensibil la bani: G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 323-324, nota 14. Din Constantinopol, în 1774, consulul Franţei atest| îns| c| acest Caioni este un misionar foarte bun: a consturuit biserica din Chipereşti (dup| el nu se va mai vorbi despre aceast| biseric|), a convertit mulţi luterani, era caritabil, ospitalier, îndurase persecuţii etc. Au dat m|rturie bun| chiar şi consulul general francez din Crimeea şi arhiepiscopul de Heraclea: G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 501-502. În schimb, în Moldova, cum am v|zut deja, prefectul voia ca el s| fie mai mult misionar şi mai puţin neguţ|tor şi cufundat pân| în gât în probleme materiale.

[54] N. IORGA, *Studii şi documente*, 72-74.

De la Carisi avem puţine informaţii. În 1769, au fost prezentate la Propaganda unele probleme (mai ales cele privitoare la îndeplinirea preceptului pascal), pentru care Carisi a cerut, de altfel, permisiunile şi dispensele necesare[55]. La 18 mai 1770, el a murit de cium| la S|b|oani[56].

1.6. Antonio Mauro (1774-1777)

Antonio Mauro din Locarno, din provincia Milano, a fost numit ca vice-prefect în 1772[57], iar în 1774 Propaganda l-a numit prefect[58]. Pentru aceast| perioad| mai trebuie amintit faptul c| în 1771 a sosit în misiune Francantonio Minotto[59]. Despre activitatea sa ca prefect sunt puţine informaţii. Ştim c| a fost îns|rcinat de episcopul Jazierski s| ia în st|pânire bunurile iezuiţilor din Moldova, dup| suspendarea lor la 21 iulie 1773 de papa Clement al XIV-lea, prin bula *Dominus ac Redemptor*[60]. Nunţiul din Polonia, Giuseppe Garampi, i-a scris episcopului de Bac|u, comunicându-i vestea suspend|rii şi cerându-i s| urmeze instrucţiunile Propagandei în ceea ce priveşte patrimoniul iezuiţilor, adic| s| îl foloseasc| pentru binele misiunii. Jazierski i-a transmis prefectului Mauro dispoziţiile primite de la nunţiu, iar prefectul le-a împlinit, probabil mulţumit c| poate s| încheie cu iezuiţii şi cu patrimoniul lor s|rac pe care îl aveau în Moldova[61].

---

[55] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 500-501.

[56] B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 17. Nu ştim de unde a luat Morariu informaţia despre moartea lui Carisi.

[57] APF, *Moldova*, 5, 117.

[58] APF, *Acta*, 1774, 257.

[59] APF, *Moldova*, 5, f 104.

[60] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 353-357.

[61] Cf. F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 94-97. Aşa cum bine observ| autorul, un conventual, controversele dintre cele dou| ordine nu au folosit nim|nui. Dat| fiind vastitatea ţ|rii şi dificult|ţile muncii apostolice, o înţelegere între cele dou| ordine ar fi fost foarte necesar| şi util| din toate punctele de vedere. Şi dac| nu a fost aşa, motivul era c| „totul depindea de o înţelegere mai bun| între c|lug|ri", afirm| Pall. Noi ad|ug|m o alt| scurt| consideraţie care transpare chiar din scrisorile conventualilor. Pe baza unei mentalit|ţi foarte r|spândite şi înr|d|cinate în conştiinţa (greşim?) tuturor ordinelor c|lug|reşti ale timpului, munca misionar| într-un anumit loc aparţinea exclusiv ordinului care a ajuns acolo mai întâi şi care şi-a organizat activitatea apostolic| singur|, f|r| a cere concursul altor ordine sau congregaţii; prin urmare, într-un teritoriu dat are dreptul de a exista un singur ordin. Am prezentat deja opinia conventualilor, care li se adreseaz| iezuiţilor cu aceast| invitaţie: „Şi dac| vor s| descopere misiuni, s| mearg| spre orient sau spre septentrion, şi s| nu le caute pe cele deja descoperite şi întreţinute de Sfânta Congregaţie şi cultivate şi crescute cu sudoarea c|lug|rilor noştri italieni, şi nu de polonii veniţi de curând": F. PALL, „Le controversie tra

Bunurile pe care le aveau iezuiţii erau o vie la Miroslava[62], trei buc|ăţi de p|mânt şi o cas| la Cucuteni (Horleşti), un teren la Tocsobeni, aproape de Prut, şi un altul la Dumbrava Roşie, în districtul Hârl|u. În afar| de aceste bunuri, aveau casa şi hanul din Iaşi, aproape de conventuali[63]. Astfel, pentru mult timp, adic| pentru mai bine de un secol, p|rinţii Companiei lui Isus nu au mai avut locul lor în Moldova.

Cu toate c| sub prefectura sa s-au resimţit consecinţele grave ale unui nou r|zboi între ruşi şi turci, o relaţie din 1777[64] ne spune c| în Moldova se g|seau dou|sprezece mii de catolici în unsprezece parohii, aceasta dovedind o creştere considerabil| a num|rului credincioşilor, inclusiv a celor mai puţin prezenţi în zona septentrional| a Moldovei, adic| în Bucovina, unde imperialii au mai permis înc| intrarea misionarilor italieni.

În partea de nord a Moldovei, pe râul Nistru, la hotarul cu Polonia, existau mici comunit|ăţi catolice, supuse în aceast| perioad| austriecilor (în aşa numita fâşie austriac|). Pentru acestea, Propaganda a numit patru misionari, *ad beneplacitum Sacrae Congregationis*. Doi erau iezuiţi poloni, Alexandru şi Florian Woycikiski, iar doi proveneau din provincia ungar|, conventualii Maurizio şi Raffaele Scheffler[65]. În 1773 se g|seau în misiune şi doi nemţi[66], dar unul a plecat ulterior, iar în locul lui a venit Adam Hartmann, pe care îl g|sim la Iaşi şi în 1782[67]. În acelaşi an (1773) a ajuns în Moldova Bartolomeo Montaldi[68] şi, dup| doi ani, Ignazio Trigona[69], iar mai târziu, Filippo Bellingeri[70]. În 1777 a sosit Bonaventura Carenzi, viitorul

---

i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 203.

[62] Despre aceast| vie vorbeşte şi prefectul Rocchi într-o scrisoare adresat| Propagandei la 2 octombrie 1790. Cf. *Documentul IV*.

[63] B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 34-35.

[64] Relaţie publicat| de G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 505-507.

[65] APF, *Moldova*, 5, 116. Pentru toţi patru, prefectul Giuseppe Martinotti a cerut, la 28 decembrie 1778, acordarea diplomei din partea Propagandei, împlinind nou| ani în misiunea din Moldova. Cu privire la misionarii unguri, prefectul a ad|ugat: „Nu am întârziat, de asemenea, s| le sugerez pentru promovarea binelui misiunii ca, dup| expedierea p|rinţilor unguri, s| nu mai trimit| alţii în Moldova, pentru c| sunt cu un caracter, o moral| şi o educaţie complet diferite de cele ale naţiunii": APF, *Moldova*, 5, 178. Despre misionarii unguri, cf. APF, *Moldova*, 5, 217; 232-234; 245.

[66] Se observ| deja în aceste p|rţi înaintarea Austro-Ungariei. Într-adev|r, dup| doi ani, nordul Moldovei, Bucovina, va fi anexat| la acest imperiu. Vezi şi observaţiile f|cute de Antonio Minotto cu privire la ocuparea Bucovinei: APF, *Moldova*, 5, 224.

[67] APF, *Moldova*, 5, 104.

[68] APF, *Moldova*, 5, f 321.

[69] APF, *Moldova*, 5, 7 154.

[70] APF, *Moldova*, 5, f 150.

vice-prefect[71]. L-am amintit mai sus de pr. Minotto. La 23 mai 1775[72] îi scrie secretarului Propagandei, Stefano Borgia, c| a înv|ăţat în scurt timp limba român| („aceast| limb| mixt| care este realmente curioas|"). „V| voi expedia gramatica în manuscris dup| ce o voi termina de copiat. Mai am o carte tip|rit| în limba moldoveneasc| pentru Lumin|ăţia şi Preasfinţia voastr|, dar nu ştiu cum s| o trimit, pentru c| aici poşta este destul de scump|". Minotto, în afar| de dezvoltarea unei munci literare, nu abandona nici propria turm| ascuns| în p|duri. Acum, „nemţii ocup| o bun| parte din principat (ocuparea Bucovinei n.n.), moscoviţii sunt la hotare, turcul vine şi el. Dumnezeu s| aib| mil| de mine". În fiecare zi este c|lare în c|utarea oilor sale însp|imântate şi este dispus s| le ofere viaţa în schimbul credinţei, considerându-se fericit pentru un asemenea har. În aceeaşi scrisoare se plânge de cei trei misionari unguri, dorind ca aceştia s| fie rechemaţi şi în locul lor s| fie trimişi alţii, italieni[73].

1.7. Giuseppe Martinotti (1777-1779)

Procuratorul general al misiunilor conventualilor l-a pus ca prefect, la 11 august 1777, pe Giuseppe Martinotti, de unsprezece ani misionar în Moldova şi vice-prefect sub antecesorul s|u[74].

1.7.1. Relaţiile dificile dintre Martinotti şi misionari; catolicii bilingvi

Din cauza caracterului impetuos al lui Giuseppe Martinotti, puţin flexibil, dur şi uneori ironic, raporturile cu misionarii s|i nu vor fi uşoare şi nici foarte senine, într-o perioad| în care misiunea simţea mult nevoia unirii tuturor forţelor pentru a face faţ| noilor exigenţe ale unui num|r tot mai mare de catolici. Şi una dintre aceste probleme, dup| cum reiese dintr-o scrisoare trimis| la Propaganda în 1778 de catolicii din F|r|oani, Grozeşti, Trotuş şi S|b|oani, era cea a limbii. Aceştia cer congregaţiei s| trimit| în misiune misionari care „sciunt Moldavice et linguam nostram Hungaricam

[71] APF, *Moldova*, 5, f 294.

[72] Minotto s-a întors în Italia (APF, *Moldova*, 5, 133), dar dup| plecarea moscoviţilor, probabil în 1774, s-a întors în Moldova: APF, *Moldova*, 5, 139.

[73] APF, *Moldova*, 5, 139. În aceast| scrisoare, Minotto aminteşte şi despre moartea lui Clement al XIV-lea şi alegerea lui Pius al VI-lea. Mai sunt şi alte scrisori ale lui Francantonio Minotto: cea din 26 octombrie 1776, din S|b|oani; cea din 4 mai 1777; tot din S|b|oani, din 1 noiembrie 1777. În scrisoarea trimis| din S|b|oani la data de 19 octombrie 1777, spune printre altele c| acum „alc|tuiesc un dicţionar în limba moldoveneasc|… ca şi un catehism în aceeaşi limb|": APF, *Moldova*, 5, 163.

[74] APF, *Acta*, 1777, 170.

Vernaculam… cum Moldavica lingua non est Vernacula nostra". Exist| în aceast| perioad| chiar şi tineri de dou|zeci de ani care nu ştiu limba român|[75].

Cu un an înainte, rela□ia scris| de un italian, pe care am prezentat-o pe scurt, începea cu aceste cuvinte: „aproape to□i, în afara limbii moldoveneşti, ştiu şi maghiara". Este o afirma□ie opus|, care oglindeşte un contrast între misionarii italieni şi cei sosi□i din Transilvania sau Ungaria. Italienii, pentru c| le era mai uşor şi comod s| înve□e româna, ap|r| necesitatea limbii române; ungurii, dimpotriv|, sus□in c| limba maghiar| este cea absolut necesar|. Se mai afirm| în scrisoare şi c| aceşti p|rin□i italieni nu sunt necesari „qui nec Moldavicam, et magis Hungaricam sciunt, et sic plurime animae manent sine confessione". Şi acesta era unul dintre motivele pentru care Martinotti ar fi fost foarte fericit dac| superiorii i-ar fi chemat înapoi în patrie pe cei doi misionari unguri. Într-o alt| scrisoare din 24 noiembrie 1778, Fedele Rocchi, care acum se afla la Iaşi, „singur, şi paroh, şi prefect", vorbeşte despre Martinotti ca „despre antecesorul meu", chiar dac| dup| câteva luni acesta va fi din nou în misiune, plângându-se de misionarii s|i.

La sfârşitul anului 1778, Martinotti era din nou în misiune şi îi scria secretarului Propagandei o scrisoare[76] care relua aceleaşi probleme pe care le prezentase cu un an şi jum|tate mai devreme procuratorului general al conventualilor, dar f|r| a fi primit nici un r|spuns, pentru c|, credea prefectul, „ori s-au plictisit de el, ori ocupa□iile de pe m|su□| îi distrag aten□ia de la interesul pentru noi şi pentru ale noastre". Martinotti îşi prezint| problemele, „convins c| va fi primit, dac| nu cu pl|cere, cel pu□in cu indiferen□|". Mai întâi, cere diploma pentru cei patru misionari (iezui□ii poloni Florian şi Alexandru Woycikoski şi conventualii unguri Rafael Schiffler şi Mauri□iu Marronfi) care au împlinit nou| ani de misiune în Moldova. Apoi, cere permisiunea Congrega□iei de a putea vinde via de la Miroslava (aproape de Iaşi), pentru c| nu putea nici s| pl|teasc| taxele st|pânului terenului, nici s| aib| muncitori care s| o cultive. A mai vrut ca Propaganda s| trimit|

---

[75] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 507. Trebuie observat| în aceast| scrisoare insisten□a credincioşilor asupra faptului c| ei nu sunt moldoveni şi c| limba român| (sau, cum se numea în documente, moldoveneasc|) nu este limba lor. Şi un am|nunt: în acelaşi timp, catolicii din patru sate aflate aproape în p|r□ile extreme ale misiunii se pun de acord ca s| expedieze aceast| scrisoare, dup| o alta cu aceeaşi cerere, expediat| în anul precedent. Faptul ne d| de gândit c|, foarte probabil, unul dintre misionarii unguri sau amândoi, prezen□i în misiune, şi de care se plânge Martinotti chiar în acest an, a alc|tuit aceast| scrisoare. Cf. APF, *Moldova*, 5, 178.

[76] APF, *Moldova*, 5, 178-179.

în Moldova o „mic| circular|" care s| le aminteasc| misionarilor datoriile lor şi obligaţia de ascultare faţ| de prefect. Se plânge, de asemenea, de p|rinţii Minotto, Montaldi „şi uneori de pr. Borioli, care sunt c|lug|ri incorigibili". În sfârşit, nu mai vrea s| aud| vorbindu-se despre p|rinţii unguri.

Prefectul întreab| dac| „credincioşi din cele dou| mici sate r|mase în fâşia austriac| trebuie s| se considere supuşi acestei misiuni, sau nu". În acele sate, antecesorul lui trimisese un p|rinte ungur pentru îngrijirea spiritual| a catolicilor. Martinotti îns| este de p|rere c| misionarul trebuie s| asculte nu de el, ci de alţi superiori; putem înţelege, astfel, c| prefectul vrea s| renunţe la aceast| misiune în teritoriul ocupat de puţin timp de austrieci.

Acum, el se afl| „cufundat în probleme f|r| ajutor, lovit de nedrept|ţile acestor tribunale, şi ceea ce îl tulbur| mai mult şi îl distrage este conduita rea, temerar|, şi insolenţele supuşilor c|lug|ri", motiv pentru care cere s| fie înlocuit pentru a se putea bucura „de liniştea m|n|stirii", pentru c| de doisprezece ani „experimenta binele şi r|ul acestei misiuni". Urmeaz| apoi cazul domnului Lokman[77], care era împotriva prefectului, deoarece acesta refuzase binecuvântarea c|s|toriei fiicei sale cu un luteran. În august 1779, cei trei misionari, pe care Martinotti nu îi putea suporta (Montaldi, Borioli şi Minotto), se adreseaz| din Adjudeni Propagandei, pentru a se dezvinov|ţii de acuzaţiile aduse împotriva lor de prefect. Ei se plâng c| Martinotti îi acuza şi le imputa lucruri pe care nu le-au comis niciodat|, iar ceea ce era şi mai r|u, prefectul o f|cea în public, în faţa oamenilor (ţ|rani), astfel încât, în afar| de suportarea acuzaţiilor nefondate şi foarte grave, se provoca şi un scandal pentru credincioşi, iar acest lucru nu f|cea decât s| le diminueze autoritatea în faţa acestor ţ|rani[78].

1.7.2. Ultimul episcop polon de Bac|u (1782-1789)

Martinotti plecase la Lwow „pentru problemele misiunii, precum şi pentru ca s| discute cu monseniorul Karwosicki, episcop de Bac|u"[79]. Dup|

---

[77] Despre aceast| familie se vorbise deja în una dintre scrisorile lui Francantonio Minotto c|tre Propaganda, din 1776. Este o familie din Iaşi „civil|, dar oarecum s|rac|, atât din cauza r|zboiului, cât şi a num|rului copiilor". Unul dintre copii, de 11 ani, vrea s| devin| preot; ştie bine limba român|, maghiar| şi puţin latina. Misionarul îl recomand| pentru a fi educat în colegiul Propagandei: APF, *Moldova*, 5, 140.

[78] APF, *Moldova*, 5, 195-196.

[79] Conventualul Domenico Pietro Karwosiecki a fost numit coadiutor al episcopului de Bac|u, Stanislao Jezierski, de Paul al VI-lea, la 1 ianuarie 1776. Din cauza r|zboaielor lui Napoleon şi a imp|rţirii Poloniei (1793-1795), sediul episcopal din Bac|u r|mâne vacant pân| la sfârşitul numirii unui italian, conventualul Bonaventura Carenzi, care, din motive politice, nu poate veni în Moldova. Acesta a fost numit de Pius al VII-lea, la 29 noiembrie

moartea nonagenarului Jezierski, în 1782, Karwosiecki a urmat ca episcop de Bac|u şi a fost în aceast| funcţie pân| la moartea sa, în reşedinţa din Sniatyn, la 11 martie 1789. El a fost ultimul episcop polon propus de coroana polon|. Ca şi antecesorii s|i, şi el a r|mas aproape necunoscut în episcopia sa, astfel încât, în Moldova, vestea morţii sale a ajuns abia dup| câteva luni, f|r| s| se ştie cu exactitate nici când, nici unde a murit[80]. Pentru a suplini absenţa lui, Sfântul Scaun de mai mult timp îi încredinţase prefectului şi sarcina de vicar general al episcopiei. Prin moartea ultimului episcop polon şi prin ocuparea Bucovinei de c|tre Austria în 1775, „misiunea franciscan| din Moldova începea o nou| şi ultim| perioad| din istoria ei"[81]. A fost o perioad| nou| întrucât misiunea s-a eliberat de tutela ecleziastic| polon|, care, de altfel, nu a fost atât de semnificativ| încât s| creeze probleme şi dificult|ţi în misiune. Episcopii au stat întotdeauna liniştiţi în Polonia lor, unde erau „ofiţeri ai acelui regat", cum se citeşte în multe documente, iar în Moldova erau v|zuţi la distanţ| de decenii, când vizitau în fug| misiunea, îşi încasau veniturile s|race de pe urma propriet|ţilor lor din Baraţi (în loc s| le lase misionarilor, care de multe ori sufereau de foame) şi se întorceau acas|. De acum încolo, misiunea fiind complet în mâinile conventualilor italieni, se va observa imediat o îmbun|t|ţire în toate domeniile. Este o faz| nou| şi pentru faptul c|, dup| cum am amintit deja, crescând num|rul catolicilor, era necesar| o îmbun|t|ţire urgent| a organiz|rii muncii pastorale şi o creştere a num|rului misionarilor, într-o perioad| mai puţin calamitat| decât înainte, întrucât erau mai puţine jafuri ale t|tarilor, cazacilor, ruşilor, turcilor şi mai puţine r|zboaie, purtate deseori de cei puternici pe p|mânt neutru, adic| în Moldova şi nu numai.

Revenind la Martinotti, trebuie s| spunem c| acesta, revenit în misiune, a g|sit „noi nemulţumiri, noi scandaluri" cauzate de aceleaşi trei oi negre, Barioli, Montaldi şi Minotto. Aceştia s-au plâns în toate felurile posibile de prefectul lor, în timp ce Martinotti spunea despre unul dintre ei c| era foarte gelos pentru c| nu a fost numit prefect. În plus, afirm| Martinotti,

---

1808. Urmeaz| ultimul episcop de Bac|u, Giuseppe Berardi (? 1818), cu care se încheie seria episcopilor de Bac|u şi începe perioada vicariatului apostolic al Moldovei (1818-1884). În 1884 este înfiinţat| episcopia de Iaşi, cu primul episcop Iosif Camilli (1884-1894; 1904-1915).

[80] Este interesant s| not|m c|, într-o scrisoare adresat| Propagandei din 16 noiembrie 1791, prefectul Rocchi scrie, printre altele: „În prezent aud de la Varşovia c| nu avem episcop de Bac|u şi m| întreb dac| îl va alege împ|ratul sau cine?" Putem înţelege c| Polonia îns|rcinase un episcop oarecare s| se intereseze de destinele misiunii din Moldova: APF, *Fondo din Viena*, 31, 250.

[81] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 3/1, 9.

Barioli („în contumacie, insolent, incorijabil") are în slujb| „o femeie agitat|, insolent| şi cu o faim| rea"[82], care a fost concubina lui Minotto. În- tr- un limbaj foarte dur, prefectul cerea Propagandei s| se intereseze şi s| citeasc| nenum|ratele scrisori de dragoste scrise misionarilor respectivi, care au fost întotdeauna un exemplu r|u pentru misiune, iar acum au devenit „persecutori îndr|ciîi". A mai cerut s| fie întrebaîi şi ceilalîi p|rinîi din misiune[83], pentru a se clarifica dac| el este sau nu un misionar exemplar. Cerea, de asemenea, s| fie cerut| şi opinia lumii care îl cunoştea, şi a persoanelor care îl ştiau în afar|.

1.8. Antonio Mauro (1779-1784)

Ca r|spuns la toate aceste implor|ri patetice ale sale, încheiate cu dorinîa „de a încredinîa lui Dumnezeu r|zbunarea duşmanilor mei"[84], Propaganda a hot|rât c| era mai bine s|-l trimit| ca vizitator apostolic pe Antonio Mauro, cu dreptul de a-i urma lui Martinotti, ca prefect, dup| ce acesta îşi încheia trieniul[85]. În 1780, Mauro a plecat în Moldova[86], probabil împreun| cu un alt misionar, Luigi Ralli[87]. La începutul anului îl g|sim pe Martinotti la Viena, care intervine la curtea imperial| şi la nunîiu ca s| fac| nişte demersuri pe lâng| Înalta Poart|, pentru a obîine aprobarea construirii unei biserici din Piatr| la Iaşi. Dar curtea vienez| nu s-a clintit, deoarece considera aceast| parte a Moldovei sub protecîia special| a coroanei

[82] Din cauza conflictului cu prefectul, domnitorul Moruzzi l-a alungat pe Borioli: APF, *Moldova*, 5, 232-234.

[83] Antonio Mauro, Ignazio Trigona, Filippo Bellingeri, Bonaventura Carenzi, Gaetano Krasuski, P. Piletti, Placido Porcelli, „care au tr|it toîi unii dup| alîii pentru o bun| bucat| de timp în aceast| reşedinî|", Adam Hartmann, polon, „care vine aproape în fiecare s|pt|mân| la Iaşi pentru nevoile sale personale ori chemat de mine pentru îngrijirea acestor credincioşi de limb| polon| sau german|". În afar| de misionarii enumeraîi de Martinotti, îi amintim pe: A. Zannetti, Francesco Baronio da Ferrara, Modesto Pirson, Francesco Rottiglio, Emmanuele Penagioia, Francesco Antonio Maffei, ferarez şi Maurizio Martonffi. Pentru alte informaîii bibliografice despre misionarii din aceast| perioad|, cf. G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 324-325.

[84] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 509-513. Din câte reiese din citirea mai multor documente, aceast| scrisoare a lui Martinotti este una dintre cele mai dure pe care le-am întâlnit. Dar nu trebuie luat| ad litteram, pentru c| oglindeşte un conflict care era mai curând în capul prefectului, şi nu în realitate.

[85] El a fost numit prefect şi vizitator apostolic la 29 noiembrie 1779. Cf. APF, *Moldova*, 5, 217-219.

[86] N. IORGA, *Studii şi documente*, 121.

[87] APF, *Moldova*, 5, 218.

polone[88]. Mauro, la rândul s|u, s-a dus de dou| ori în Polonia, c|utând ajutoare financiare pentru construirea bisericii, dar cu acelaşi rezultat ca şi Martinotti la Viena. Atunci acesta s-a hot|rât s| înceap| construcŭia cu propriile puteri, având şi permisiunea domnitorului Alexandru Mavrocordat. A vândut o cas| unui oarecare Grigore Bl|narul şi hanul situat pe drumul principal (Uliŭa Mare) lui Benedetto Lokman; cu banii strânşi, a cump|rat nişte materiale[89] şi în 1782 a început noua construcŭie, pe care c|lug|rii de pe cealalt| strad| (Trei Ierarhi) nu o vedeau deloc cu ochi buni. În 1783 sunt trimişi pentru aceast| misiune Giovanni Antonio Pollonera (? 1789)[90] şi Michele Sassano, viitor prefect[91]. Mauro a venit în misiune în anul 1760, s-a întors în Italia şi, ulterior, revenit în Moldova unde a fost prefect de dou| ori. Angajat cu toate puterile în munca lui apostolic|, în timpul exercit|rii funcŭiei sale nu s-a mai vorbit despre ciocniri între prefect şi cei doi misionari Minotto[92] şi Montaldi (Borioli fusese alungat de domnitor), care pentru Martinotti nu erau doar inutile, dar de-a dreptul periculoase. Înainte s| plece (1783), Mauro[93] l-a l|sat ca viceprefect pe parohul de H|l|uceşti, Bonaventura Carenzi[94], care va fi primul episcop italian de Bac|u (neconfirmat), care, îns|, din cauza dificult|ŭilor politice, nu va putea niciodat| s| vin| în Moldova pentru a-şi exercita ministerul.

---

[88] APF, *Moldova*, 5, 228.

[89] APF, *Moldova*, 5, 232-234; 245.

[90] Mort din cauza unei febre teribile care circula prin aceste p|rŭi şi care, în scurt timp, a f|cut la H|l|uceşti 66 de victime: APF, *Fondo din Viena*, 31, 115.

[91] APF, *Moldova*, 5, 277.

[92] Dup| ce a terminat perioada de şedere, Minotto declar| c| „în aceast| misiune nu aş mai sta nici dac| aş crede c| aşa aş ajunge pap|", probabil din cauza conflictului cu Martinotti. Apoi, gândindu-se c| sunt lucruri care ŭin de trecut, este de acord s| mai r|mân|: APF, *Moldova*, 5, 224; 229.

[93] Document f|r| dat| (probabil este scris de Ricchi în 1793): „Pr. Anton Maria Mauro a exercitat timp de 26 de ani în mod l|udabil slujirea apostolic| în Moldova, mai întâi ca simplu misionar, apoi în calitate de prefect sau de superior al acelei misiuni. A fost ales ca prefect în 1774 şi în 1777, iar la 11 august i-a fost expediat obişnuitul decret de P|rinte de Provincie şi Definitoriu perpetuu în religia lui, împreun| cu privilegiile acordate misionarilor ordinului minorilor conventuali de Clement al XI-lea": APF, *Fondo di Viena*, 31, 302.

[94] APF, *Moldova*, 5, ff 278; 285.

2. Ultimii prefec□i din secolului al XVIII-lea

2.1. Fedele Rocchi (1784-1795)

La 4 martie 1784, Fedele Rocchi da Fanano, din provincia Modena, este numit prefect pentru misiunea din Moldova[95]. El lucrase deja ca misionar timp de 13 ani în Bulgaria[96] şi ceruse episcopia de Nicolpoli[97], dar Propaganda a luat alte decizii. Cum, în compara□ie cu alte prefecturi, despre prefectura lui avem cel mai mare num|r de documente (âns| nu toate de mare importan□|)[98], putem s| ne permitem o prezentare mai detaliat| asupra activit|□ii şi a misiunii, în general, şi nu doar datorit| abunden□ei documentelor, ci, mai curând, pentru c| dezvoltarea misiunii era mult mai intens| în acel moment decât în trecut. Numirea ca prefect l-a g|sit la Bologna şi imediat a pornit spre Moldova. Dar s-a oprit în Valahia, la Bucureşti, aşteptând noi dispozi□ii ale Propagandei; aici era în rela□ii bune cu domnitorul Nicolae Caragia, cum a fost, de fapt, şi cu predecesorul s|u, Alexandru Ipsilanti[99]. La 2 octombrie 1784, a sosit la Iaşi şi şi-a început imediat activitatea; în primul rând, eforturile sale s-au concentrat asupra lucr|rilor pentru construirea noii biserici, începute cu multe sacrificii de predecesorul s|u. La 15 august 1789, chiar dac| nu era complet terminat| (nu avea clopotni□|), biserica din Iaşi a fost binecuvântat|, reprezentând o mare realizare a prefecturii sale. Pu□in mai târziu, domnitorul rus Potemkin a vrut s| asiste în noua biseric| la o Liturghie solemn|, cu muzic| compus| de maestrul Giuseppe Carta, prezent în persoan| la aceast|

---

[95] APF, *Moldova*, 5, 281-282; 289. Începând cu prefectura lui Rocchi, „via□a misiunilor nu mai are decât un interes restrâns şi administrativ şi despre aceast| perioad| au fost publicate suficiente documente": G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 326. Nu ni se par corecte aceste observa□ii ale lui C|linescu, pentru c| de acum încolo misiunea devine mai puternic|, mai organizat| şi, în al doilea rând, nu ştim unde au fost publicate atâtea documente despre aceast| perioad| sau poate autorul se refer| numai la documentele laice, şi nu la cele prezente în arhiva Propagandei.

[96] Aici lucreaz| franciscanii minori observan□i, acri din cauza persecu□iilor turcilor. În secolul al XVII-lea încep s| se retrag| în Valahia, astfel încât, în secolul urm|tor, catolicii bulgari au r|mas f|r| misionari. Împreun| cu espicopul de Nicopole, Paolo Dovanlia, Rocchi contribuie la înlocuirea observan□ilor cu p|rin□ii pasionişti din Bulgaria: N. IORGA, *Studii şi documente*, 117; 122; 336. Pentru perioada anterioar|, cf. I. DUJCEV, *Il cattolicesimo in Bulgaria nel sec. XVII*, Roma 1937.

[97] APF, *Moldova*, 5, 273.

[98] În arhiva Propagandei se p|streaz| un mare num|r din scrisorile lui Rocchi trimise Propagandei, din 1788-1795: APF, *Fondo di Vienna,* 31, 153-349.

[99] Propaganda se gândea chiar s| ob□in| convertirea la catolicism a domnitorului Ipsilianti: APF, *Moldova*, 5, 260-261.

Liturghie. To□i voiau s| simt|, chiar dac| în propor□ii atât de reduse, parfumul sacru al marilor Liturghii occidentale[100]. Dup| câ□iva ani, în 1794, prefectul a început s| adune materiale pentru construirea clopotni□ei[101].

În anul 1788, f|r| a □ine cont de drepturile ob□inute de la Sfântul Scaun[102], episcopul Karwosiecki l-a amenin□at pe Rocchi cu cenzuri în cazul în care ar administra mirul. Descurajat, prefectul voia s| renun□e la toate şi s| se întoarc| în Italia, dar Propaganda i-a reconfirmat func□ia la 18 martie a anului urm|tor[103]. La începutul acestui an, Rocchi a vizitat misiunea, dar numai marile comunit|□i, şi a g|sit totul „în stare bun| şi poporul slujit bine". În acel timp îşi desf|şurau activitatea în misiune şi doi p|rin□i unguri, „sau, ca s| spunem mai bine, transilv|neni", Bialis şi Posoni[104], pe lâng| Francesco Castellani, care „vorbeşte maghiara mai bine decât moldoveneasca" (familiaritatea sa cu limba maghiar| a fost exprimat| deseori în documente). În 1792, Castellani este deja de câ□iva ani paroh la Huşi, iar poporul era foarte mul□umit de el, el voind s| r|mân| în continuare acolo pân| la moarte[105]. Acesta era un caz rar, pentru c| majoritatea misionarilor, dup| obişnui□ii nou| ani de activitate, doreau s| se întoarc| în patria lor. Ceilal□i misionari nu vorbeau maghiara, „dar erau capabili s| spovedeasc|", motiv pentru care, dup| cum sper| şi prefectul, nu vor mai exista recursuri împotriva lor. Oricum, prefectul este mul□umit de activitatea misionarilor s|i şi, în anii 1787 şi 1788, r|spunzând acuza□iilor episcopului transilv|nean Igna□iu Batthyani, c| credincioşii catolici din Moldova sunt neglija□i spiritual, pentru c| misionarii nu ştiu maghiara, Rocchi neag| cu fermitate aceast| afirma□ie. În duminici şi s|rb|tori, în toate comunit|□ile unde exista biseric|, înainte de Liturghie, dasc|lul, înso□it de popor, recita cu glas tare principalele rug|ciuni şi câteva fragmente fundamentale (întrebare şi r|spuns) din catehismul tridentin. Dup| evanghelie se f|cea omilia, adic| o explicare a textului sacru, ceva din

---

[100] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 11.

[101] Iaşi, 18 iulie 1794, Rocchi Propagandei: „Am f|cut toate eforturile, chiar dac| m-a costat scump, s| adun cinci m|suri de piatr| de 60 de pietre fiecare pentru turnul Bisericii, care va fi început în prim|vara anului viitor, ori de mine, ori de succesorul meu, dac| vom avea pace şi posibilitatea de a munci": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 327.

[102] Amintim c|, deja în 1741, episcopul Jezierski îl numise pe Manzi ca vicar general al s|u: (APF, *Acta,* 114, 181), dep|şindu-şi astfel competen□ele, dar f|cuse aceasta, spune el, numai constrâns s| îndep|rteze scandalul pe care îl d|dea prefectul Lisa, şi nu pentru c| inten□iona s| îşi ignore prerogativele primite de la Sfântul Scaun.

[103] APF, *Litterae S. Congr. et Secretarii*, 252, 55-57.

[104] APF, *Moldova*, 6, 50.

[105] APF, *Fondo di Vienna,* 31, 179.

catehism şi o înv|ă|tur|, un îndemn moral, pentru a tr|i ca buni catolici în mijlocul ortodocşilor, respectând poruncile lui Dumnezeu şi pe cele ale Bisericii[106].

2.1.1. Activitatea misionarilor

a) Misionarii în dificultate

În ceea ce îi priveşte pe misionari, dup| cum se observ| din scrisorile lui Rocchi, majoritatea dintre ei îşi f|ceau datoria. Poporul era foarte mul|umit şi, pentru mul|i dintre ei, atunci când prefectul venea s| viziteze comunit|ile, oamenii cereau cu insisten|| s| nu îi transfere în alte parohii. Aşa s-a întâmplat cu Sassano şi Maffei, pentru care credincioşii au cerut cu glas tare s| fie l|sa|i pe loc[107]. Dar mai erau şi unii care îşi neglijau datoriile şi prefectul nu trece sub t|cere cazul lor. Abatele *Lockman*[108] g|sea prea obositoare munca apostolic|, motiv pentru care, în 1792, a plecat la Varşovia s| îl viziteze pe un frate al s|u[109]. Anterior, Rocchi a cerut ajutorul lui în misiune şi Lockman îi r|spunsese c| „la vârsta lui fraged|, structura lui nu îi permitea s| mearg| prin sate, aceasta presupunând efor-

[106] „Ca s| fiu sincer, pentru c| mul|i dintre aceşti unguri sunt catolici doar cu numele, pentru c| nu cunosc rudimentele credin|ei noastre, se face un efort mare: în fiecare duminic| şi în fiecare s|rb|toare în toate parohiile şi filialele unde este biseric|, înainte de Liturghia parohial|, doctrina creştin| este recitat| cu glas tare de dasc|l, dup| evanghelie se face explicarea, catehismul şi un discurs moral, iar aceasta nu se neglijeaz|, iar dac| cineva era neglijent în aceast| privin|| i-am impus drumul Italiei; atunci, cum este posibil ca aceştia s| nu ştie lucrurile necesare? Apoi, dac| nu se apropie de biseric|, de sacramente, când vin ca s| fie botezat un copil din acea familie sau pentru vreo c|s|torie, atunci trebuie s| se prezinte şi s| îşi fac| datoria: era în S|b|oani un b|trân care nu venea niciodat| la biseric| şi nu ştia elementele fundamentale ale credin|ei, dar în patru ani, cât a fost p|rintele Bialis în acea parohie, l-a înv|at cum s| tr|iasc|, prin pedeaps|": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 284.

[107] Vezi rela|ia despre misiune scris| de Rocchi dup| vizita f|cut| în 1792: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177-180. La începutul rela|iei, prefectul ne spune c| „ast|zi S|b|oaniul este sfânt pentru noi". Adic| el începe s| îşi scrie rela|ia tocmai în aceast| zi, lucru care ne duce cu gândul la faptul c|, din punct de vedere pastoral, catolicii din capital| nu îl solicitau atâta nici în ajunul Paştelui.

[108] Nu cunoaştem motivul pentru care documentele îl amintesc mereu pe Lockman cu titlul de abate; probabil datorit| studiilor sale f|cute la Roma sau pentru c| ar fi primit acest titlu de la vreo autoritate bisericeasc|. Oricum, ceea ce se poate observa cu uşurin|| este faptul c|, în compara|ie cu misionarii simpli şi s|raci care vin în Moldova, el este abate, cu rude influente în Polonia, motiv pentru care va reuşi s| urce nişte trepte în cariera ecleziastic|, respectiv secretar al nun|iului la San Petersburg, aşa cum am notat deja.

[109] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 278.

turi pe care nu le poate face”[110]. Nu dup| mul]i ani, Lockman va face carier| în calitate de secretar al nun]iului Litta la Sanct Petersburg. Misiunea s|rac| din Moldova nu era pentru el, sim]indu-se chemat la ins|rcin|ri mai înalte[111].

Mult mai grav era cazul unui preot ungur, paroh la Grozeşti. În 1790, în aceast| parohie, misionarul *Toma Posoni*]inea în reşedin]a sa o femeie transilv|nean| şi oamenii locului erau scandaliza]i. Rocchi a alungat femeia şi l-a mustrat dur pe preot pentru comportamentul lui. Dar Posoni nu a ascultat îndemnurile prefectului, care a vrut s| spele scandalul „cu lacrimi de sânge”, şi a readus-o în casa parohial|. Spre sfârşitul lui 1791, prin diferite interven]ii, prefectul a reuşit, cu ajutorul bra]ului secular, s| îl alunge pe Posoni, şi astfel, s-a închis acel caz dureros. Dar Posoni se gândea s| se întoarc| în Moldova şi s-a stabilit în trec|toarea Oituz, aproape de fosta lui parohie, aşteptând o ocazie propice pentru a se întoarce în vechiul loc, dar nu a reuşit[112].

Cum atest| şi documentele timpului, trec|toarea Oituz era cea mai potrivit| pentru trecerea din Moldova în Transilvania, şi invers. În]elegem astfel c| acesta era drumul pe care au pornit catolicii transilv|neni în timpul lui Cambioli pentru a se stabili în misiunea sa[113].

În locul lui Posoni a fost numit *Martino Vignoli*, dar în anul urm|tor, dup| vizita pastoral| din luna aprilie, înainte de Paşti, prefectul va afirma despre el lucruri grele. P|rea c| aceast| parohie era destinat| s| aib| numai parohi capabili s| creeze dificult|]i. De când a sosit în misiune, din 1787 şi pân| în momentul respectiv, se prezentaser| mereu plângeri din cauza avari]iei lui şi a felului dur de a se comporta cu lumea. Deşi fusese avertizat, nu se vedea nici o schimbare. Prefectul i-a promis atunci „ascultarea” pentru anul urm|tor, adic| întoarcerea în Italia, în timp ce în locul lui se gândea s| îl trimit| pe Stefano Bialis, paroh de S|b|oani[114]. Cum nu

---

[110] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 267.

[111] „Preotul Anton Lokman, de 36 de ani, n|scut la Iaşi şi student la Propaganda, avea func]ia de secretar al mons. Litta în Petersburg, decorat de curând de maiestatea sa imperial| cu Crucea sfântului Ioan din Ierusalim”: cf. *Documentul XIII*, nr. 42.

[112] Pentru cei care doresc s| aprofundeze acest caz de cronic| de scandal, oferim izvoarele: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 232-233; 237; 251, precum şi *documentele VI şi VII*.

[113] „P|rintele Posoni st| în Canta, la Parta Moldovei şi, cu toate ale noastre, se laud| c| se va întoarce în ciuda opozi]iei prefectului; eu îns|, cum am scris în ultima rela]ie, l-am pus pe p|rintele Biali în Grozeşti, care este poarta Transilvaniei, pe unde intr| secuii, femei, fete, pentru c| nu vegheaz|; şi cum este de na]ionalitate maghiar|, nu vor avea scuze s| spun| c| nu ştie limba”: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 283-284.

[114] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177: Vignoli, „meschin, interesat şi avar, iar în ceea ce priveşte slujirea spiritual|, pu]in îi pas| de ea”.

era în rela□ii bune cu prefectul, Vignoli voia s| plece la Constantinopol, pentru c| acolo, adaug| cu pu□in| r|utate (justificat|) prefectul, nu avea de-a face cu „s|racii □|rani, nici cu simbria, stola şi Crucea”[115]. Dar dup| câteva luni, Vognoli se afla la Iaşi, fiind bolnav. A plecat s| fac| ulterior un tratament în apele termale din Moldova[116]. În spatele acestei boli se putea ascunde âns| o cu totul alt| problem|. Este posibil ca prefectul s| îl fi chemat pentru a verifica dac| erau adev|rate sau false zvonurile care circulau cu privire la o rela□ie a lui cu o femeie nec|s|torit| pe care Vignoli o primise în anul precedent în casa parohial| din Grozeşti pentru muncile casei. În 1792, Vignoli a fost transferat la Valea Seac|, iar femeia l-a urmat şi în acea parohie. În septembrie acelaşi an, el a fost transferat din nou la S|b|oani, pentru a-l înlocui pe tân|rul misionar Longhi, venit de pu□in timp în misiune. Între timp, femeia a n|scut şi a dat vina pe Vignoli. Pentru a trece sub t|cere cazul, prefectul s-a obligat s| îi pl|teasc| cheltuielile pentru femeie ca s| plece într-un loc necunoscut, întrucât poporul cunoştea deja cazul şi era scandalizat, în timp ce misionarul a fost nevoit s| p|r|seasc| misiunea pentru a merge la Constantinopol[117]. Înainte s| ia o astfel de decizie, prefectul a considerat oportun s| cerceteze mai în profunzime, şi astfel, a numit trei preo□i ca s| se intereseze de caz. Aceştia descoper| c| femeia avusese o rela□ie cu un laic, din care probabil s-a n|scut copilul[118]. Pentru acest motiv, într-o scrisoare din martie 1793, Rocchi spune c| îl □ine pe Vignoli sub control la Iaşi, întrucât nu exist| dovezi conving|toare pentru a-l acuza de aceast| greşeal| grav|[119]. În august acelaşi an,] el se mai afla înc| la Iaşi, iar prefectul îl □inea la pat, unde z|cea cu o boal| a □|rii, febra, care se f|cea sim□it| în fiecare an şi nu rareori f|cea victime[120]. Un alt motiv al prezen□ei la Iaşi putem totuşi s| îl intuim dintr-o scrisoare a lui Vincen□iu Gatt, din 1799. Vignoli ştia pu□in| german|, putând fi astfel util nem□ilor din capital|[121].

Dac| existau unele dificult|□i şi probleme interne provocate de unii misionari, trebuie spus âns| şi faptul c| şi procuratorul misiunilor crea dificult|□i, pentru c| nu trimitea un num|r suficient de misionari. Putem ad|uga aici şi faptul c| plângerile atât de frecvente ale prefec□ilor derivau

[115] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 264.
[116] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 278.
[117] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 280-281.
[118] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 285.
[119] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 300.
[120] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 313.
[121] APF, *Moldova*, 6, 50.

şi din faptul c| nu rareori Propaganda trimitea târziu şi nu pentru toţi „obişnuitul sprijin", adic| mica sum| de scuzi (25 pe an), care îi ajuta pe misionari s| tr|iasc| o anumit| perioad| cu un minimum de comoditate.

b) Rocchi în relaţii bune cu autorit/ile politice

Rocchi avea relaţii bune cu domnitorul Alexandru Ipsilanti care, în 1788, l-a trimis la Cern|uţi cu informaţii politice pentru agentul austriac von Metzburg şi în Valahia cu acelaşi scop[122]. Dup| terminarea r|zboiului dintre Austria şi Turcia[123], Rocchi a participat la congresul de pace ţinut la Iaşi în 1792, ap|rând cauza catolicilor s|i, cu rezultate foarte bune. În acelaşi an, a scris la Propaganda c| dieceza este „atât de mizerabil| încât nu are nici un gologan pentru întreţinerea episcopului"[124]. În acest an, Rocchi primeşte de la Propaganda sarcina de a cerceta modul cum s-a f|cut în trecut numirea episcopului de Bac|u de c|tre regele polon. Prefectul considera c| se ivise o ocazie bun| pentru Sfântul Scaun s| ia în mân| numirea episcopului pentru Moldova, dar se pare c| Propaganda se îndoia c| p|rţile interesate, Polonia în primul rând, ar fi dispuse s| lase s| le scape un drept de care se bucurau de secole[125].

Relaţiile sale bune cu ruşii îl fac s| spere într-o protecţie rus| pentru catolicii moldoveni la Înalta Poart|[126], dar, ca de obicei, la Constantinopol puţinii catolici din misiunea sa nu aveau nici o greutate în balanţa intereselor.

În mare parte, r|zboiul dintre Turcia şi Rusia, care a durat patru ani, s-a purtat pe teritoriul Moldovei. În aceast| perioad|, Rocchi a obţinut de

---

[122] N. IORGA, *Studii şi documente*, 328-331. Ca mulţi alţi domnitori, şi acesta are un secretar catolic, abatele Chevalier.

[123] Din cauza r|zboiului, în august 1788, Rocchi se afla la Botoşani cu toţi catolicii din Iaşi. Ceilalţi misionari st|teau acum în misiunile lor; numai parohul de Huşi era înc| în p|duri, împreun| cu catolicii: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 153.

[124] Cu toate acestea, episcopii de Bac|u „sunt tot doi: unul dominican şi unul conventual; unul ordinar, cel|lalt coadiutor; moare unul, urmeaz| cel|lalt": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 173. Într-adev|r, titularul, Jezierski, era dominican, iar cei doi coadiutori ai lui, Ossolinski şi Karwosiecki, erau conventuali.

[125] „Între timp, am înaintat planul de numire a episcopului de Bac|u, pentru c| anul trecut mi s-a cerut o relaţie distinct| de c|tre aceast| Sfânt| Congregaţie, cum intra în Polonia ca s| îl numeasc|, şi mi se p|rea c| este momentul potrivit ca sus-numita sfânt| Congregaţie s| poat| s| îşi însuşeasc| un drept care îi convenea: acum aude de la Nunţiatura din Varşovia c| maiestatea sa regele a numit deja un dominican": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 173. P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 23. Nu ştim despre ce episcop dominican vorbeşte Rocchi.

[126] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 173.

la comandantul turc cru□area catolicilor şi a bisericilor lor de orice pericol sau daun|, fapt pentru care Propaganda a r|mas foarte mul□umit|[127]. Este adev|rat c| turcii nu au ars bisericile; dar în multe dintre ele „□ineau caii, dormeau, f|ceau foc în fa□a altarului", chiar dac| comandantul turc jurase, „atingându-şi barba", c| nu îi va molesta pe catolici şi c| nu va face nici un r|u bisericilor lor[128]. În congresul de pace care s-a □inut la Iaşi în ianuarie 1792[129], Rocchi şi-a pus tot talentul şi nu a cru□at nici un efort pentru ca to□i catolicii s| fie respecta□i, iar drepturile lor s| fie ocrotite.

Rocchi s-a angajat apoi s| *aib|grij|de bunul mers al misiunii*, insistând pe la superiorii lui ca s| trimit| misionari, coordonându-le activitatea, administrând mirul şi vizitând deseori misiunea. De la Pius al VI-lea primise facultatea de a împ|r□i binecuvântarea papal| dup| vizita canonic| în parohii. Fixase pentru catolici timpul preceptului pascal, din prima duminic| a Postului Mare pân| în prima duminic| dup| Rusalii şi, în ultimul an ca prefect, stabilise din nou drepturile stolare, dar f|r| s| reuşeasc| s| fac| s| dispar| conflictele dintre parohi şi credincioşi[130]. Cu toat| angajarea sa în activitatea pastoral|, cu toat| recunoaşterea pozitiv| a muncii sale de c|tre Propaganda şi de c|tre autorit|□ile locale, Rocchi a cerut deseori s| i se ia func□ia, aceasta şi din cauza oponen□ilor s|i, filomaghiarii[131], ca şi din cauza s|n|t|□ii şubrede şi a vârstei. De fiecare dat| când cerea s| i se retrag| func□ia, îl propunea ca succesor pe Michele Sassono[132].

2.1.2. Din nou problema catolicilor bilingvi; na□ionalismul ungar

---

[127] N. IORGA, *Studii şi documente*, 131.

[128] „Dintre cele ortodoxe, în cea mai mare parte din piatr|, au distrus multe şi au profanat imaginile sco□ându-le ochii şi t|indu-le": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 115. Este interesant s| observ|m c| multe dintre bisericile ortodoxe erau din piatr|; cele ale catolicilor, în schimb, din lemn. Intra în politica otomanilor s| nu le permit| creştinilor s| îşi construiasc| biserici sau alte cl|diri prea durabile, pentru c| în acest caz puteau deveni puternice şi s| reprezinte pentru ei un oarecare pericol.

[129] Cf. *Documentul XI.* Rocchi comunic| Propagandei acest fapt, pentru ca şi eminen□ele lor s| participe la „consol|rile comune" care îi fac atâta pl|cere prefectului.

[130] Aşa cum s-a întâmplat la Valea Seac| în 1795: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 348.

[131] La 8 februarie 1793, Rocchi scrie Propagandei c| s-a prezentat la el Ştefan Botskor, care va deveni nu peste mul□i ani unul dintre marii propagandişti filomaghiari. Pentru moment, lui Rocchi i se va p|rea „un tân|r bun, onest şi care ştie câte ceva, pentru c| a frecventat în Ungaria Şcolile… din Czik S. Marton în Transilvania". Botskor îi cere prefectului s| îl ajute s| fie admis ca ter□iar franciscan: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 293.

[132] Ni se pare complet greşit| observa□ia lui C|linescu c| prefectura lui Rocchi „este tulburat| de neîn□elegeri între el şi misionari, şi în special cu Sassani": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 326. Nu ştim pe ce documente se bazeaz| autorul pentru a face o astfel de afirma□ie.

Cu privire la filomaghiari, trebuie s| spunem c| Rocchi nu era unul care ignora necesit|ile spirituale ale comunit|ilor unde se vorbea mai mult maghiara decât româna. De exemplu, vizitând în 1790 comunitatea din F|r|oani, comunitatea cea mai mare din misiune, fiind compus| din 500 de familii, i-a permis parohului Angelo Cantone s| mai r|mân| în comunitate „cu condi ia s| înve e limba maghiar|”[133]. Şi în comunitatea din S|b|oani se vorbea maghiar|, dar aici era deja p|rintele ungur Ştefan Bialis, foarte bun şi iubit de popor, care îl auzea vorbind în limba sa. Cu câ iva ani înainte, poporul era destul de „mândru” şi indiferent în credin |, dar zelul apostolic al misionarului şi nepl|cerile provocate de r|zboi l-au f|cut destul de docil şi zelos, mul i participând şi la vesperele duminicale şi festive, lucru care se întâmpla rareori în celelalte comunit|i[134].

Amintim aici c|, pân| la aceast| dat| (1791), dup| cum reiese din documente, comunit|ile unde se vorbea preponderent limba maghiar| erau *doar patru*: F|r|oani, Grozeşti, Trotuş şi S|b|oani. Trebuie, deci, s| d|m dreptate cererii insistente a credincioşilor din aceste comunit|i care, în 1778, cereau Propagandei misionari care s| ştie limba lor maghiar|[135]. Ad|ug|m acestor comunit|i şi Cleja, unde la începutul anului 1793 Rocchi scrisese c| l-ar fi trimis pe p|rintele Castellani, acesta vorbind foarte bine maghiara[136]. Întrucât prefectul Rocchi constatase în toate aceste comunit|i necesitatea limbii maghiare, credem c| aceast| limb| era într-adev|r necesar| iar cererea credincioşilor avea o motiva ie oarecum valid|. În 1792, Rocchi ne spune c| majoritatea catolicilor din Grozeşti erau secui care nu ştiau limba român|, motiv pentru care ei erau în pericol s| r|mân| priva i în nevoile lor spirituale dac| nu venea aici un misionar de limba lor. În plus, adaug| prefectul, dat| fiind apropierea cu Transilvania, aceştia aveau rela ii foarte frecvente cu aceast| provincie[137].

---

[133] Dar dup| doi ani, întrucât Cantone s-a îmboln|vit grav, Remigio Silvestri a fost trimis s| îl înlocuiasc|, acesta fiind abia sosit în misiune şi la Iaşi s-a str|duit mult s| înve e bine gramatica limbii române. În 1792, Cantone era la Iaşi, bolnav şi spera s| se repatrieze. Prefectul Rocchi scrie despre el: „Acesta este un c|lug|r care în timpul misiunii sale s-a considerat într-adev|r misionar, şi nu am avut niciodat| de ce s| m| plâng sau ce s| îi reproşez; înțelept, supus”: APF, *Fondo di Viena*, 31, 177; 180.

[134] Cf. *Documentul VI*. În rela ia lui Rocchi din 1792 se observ| din nou aceast| îngrijorare a misionarilor din cauza „înc|p| ân|rii” credincioşilor din S|b|oani: cf. APF, *Fondo di Viena*, 31, 177-180.

[135] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 507.

[136] APF, *Fondo di Viena*, 31, 290.

[137] APF, *Fondo di Viena*, 31, 178.

În 1799, Vicenzo Gatt, viitor prefect, ne spune c|, în Moldova, „limba maghiar| se restrânge la pu□inii secui instabili şi hoinari”[138]. Rocchi afirmase înainte c| majoritatea catolicilor din Grozeşti nu cunoşteau limba român|. Gatt, în schimb, spune c| sunt pu□ini acei secui care vorbeau numai limba lor. Credem c| adev|rul st| undeva la mijloc. Adic|, la Grozeşti erau aceşti secui instabili, care nu erau stabili nici în Transilvania, nici în Moldova, şi care nu ştiau limba român|. Revenind la m|rturia lui Rocchi din 1792, el vorbeşte despre misionarul Bialis, care abia fusese transferat de la S|b|oani la Valea Seac|, şi confirm| din nou necesitatea limbii maghiare la S|b|oani şi, probabil, în Valea Seac|: „Voi spune întotdeauna şi voi dovedi c| acea limb| moldoveneasc| printre unguri are rezultate slabe”[139]. La sfârşitul anului 1792, Bialis se afla la Grozeşti, iar prefectul, sosit în vizit| pastoral|, l-a g|sit „cufundat în pat, sl|bit de podagr|”. Faptul acesta nu i-a pl|cut lui Rocchi, întrucât inten□iona s| îl duc| cu sine în toat| misiunea, pentru a-l pune s| predice în maghiar|. Cum oamenii în□elegeau şi româna, lipsa lui a fost suplinit| de el şi de al□i misionari[140].

Faptul confirm| înc| o dat| declara□ia ferm| a lui Rocchi, f|cut| cu câteva luni înainte, c| era „foarte fals” s| se cread| c| în Moldova sunt sate întregi de catolici care vorbesc şi în□eleg numai maghiara[141]. Realitatea coexisten□ei celor dou| limbi vorbite de catolici este atestat| din nou de acelaşi Gatt: „Deşi majoritatea poporului vorbeşte limba maghiar|, vorbeşte, de asemenea, şi limba provinciei, şi cum trebuie”[142].

Cu toate acestea, din Transilvania se f|ceau presiuni atât la Roma, cât şi pe la celelalte autorit|□i ecleziastice şi civile pentru a avea posibilitatea de a trimite în Moldova mai mul□i misionari unguri, întrucât, afirma episcopul Batthyani de Alba Iulia, catolicii moldavi erau unguri şi îşi pierdeau credin□a din lips| de misionari de limba lor. Într-o scrisoare din 29 octombrie din anul 1792, Rocchi scria la Propaganda c| „este foarte fals| convingerea c| în Moldova exist| sate întregi de unguri care nu ştiu limba moldoveneasc|”. Apoi, se ştia c| mul□i dintre ei tr|iau de secole în Moldova şi c| înv|□aser|

---

[138] Cf. *Documentul XIV*.

[139] Cf. *Documentul IX*.

[140] „La 28 noiembrie, dup| calendarul iulian, prima duminic| din Advent, au început la Grozeşti, situat la patru zile distan□| de capital|, la hotarul cu Transilvania, unde l-am g|sit pe p|rintele Bialis, ungur, □intuit la pat din cauza podagrei lui, şi mi-a displ|cut mult, pentru c| inten□ia mea era de a-l lua cu mine pe durata întregii vizite pentru predicile în maghiar|; dar ceilal□i p|rin□i împreun| cu mine am suplinit şi predicile şi catehezele, şi discursurile prin expunerea Sfântului Sacrament”: APF, *Fondo di Viena*, 31, f 290.

[141] APF, *Fondo di Vienna*, v 31, f 282.

[142] Cf. *Documentul XIV*.

bine limba Û|rii. Mai erau şi unii care nu ştiau româna, secui din dieceza episcopului Batthyani, dar despre aceştia Rocchi avea de spus multe lucruri grele. Erau „infami, scandalagii, tr|d|tori", pentru c| mulÛi dintre ei aveau o soÛie în Transilvania şi o alta în Moldova. Dar misionarii s-au str|duit s| trimit| mulÛi dintre ei înapoi în Ûinuturile lor. Şi episcopul de Alba Iulia ar fi trebuit s| se îngrijeasc| de credincioşii s|i şi s| îşi ia gândul de a lua sub propria jurisdicÛie şi catolicii din Moldova, pentru c| aici erau misionari italieni şi catolicii lor erau, din punct de vedere spiritual, bine asistaÛi şi, în caz de necesitate, toÛi misionarii puteau s| spovedeasc| şi în maghiar|. În plus, misionarii convertiser| mulÛi luterani şi calvini, un fapt care nu a fost prezentat la Roma, dar care era atestat de registrele parohiale[143]. Cât priveşte credinÛa, luteranii erau mai puÛin ataşaÛi de biserica lor, comparativ cu ortodocşii şi catolicii. Tot la fel se întâmpla şi în Transilvania, aflat| sub dominaÛia coroanei catolice austriece, unde domnea o toleranÛ| foarte mare între ei şi în raporturile cu celelalte religii[144].

Revenind la cererile lui Rocchi de a i se retrage funcÛia de prefect, Propaganda, aşa cum am spus mai sus, Ûinând cont de rezultatele foarte bune ale angaj|rii sale, nu l-a ascultat[145]. De aceea, prefectul a trebuit s|

---

[143] „La data de 15 septembrie trecut, primesc şi avertismentul c| trebuie s| fiu tot mai zelos pentru binele misiunii, şi s| ar|t c| misiunea este în creştere, nu în decadenÛ|. Nu pot face sau spune mai mult decât ca în conştiinÛ| s| aduc la cunoştinÛa Sfintei Congregaûii starea misiunii dup| obişnuitele mele vizite pe care le fac în fiecare an. Înainte de toate, r|spund acelui monsenior Batthiani: este absolut fals| afirmaÛia c| în Moldova sate întregi sunt maghiare şi c| nu cunosc limba moldav| şi trebuie s| se ştie c| ungurii s-au n|scut, au fost educaÛi aici de mai multe secole; aceştia se afl| în sate domneşti; st|pânul, meşteşugarii, panÛirii care sunt un fel de poliÛişti ai noştri, trateaz| cu ei, merg la judecat| în faÛa ispravnicilor, care sunt guvernatorii districtelor, cump|r|, vând, merg în târguri, bâlciuri, şi dac| nu ar şti limba Û|rii, cine le-ar fi traduc|tor? Apoi cei care realmente nu ştiu moldoveneasca, sunt secui care provin din dieceza monseniorului Batthiani, despre care pot spune într-adev|r f|r| scrupule c| sunt infami, scandalagii, tr|d|tori, care pe vremea antecesorilor mei aveau o soÛie în Transilvania şi una în Moldova pe baza unor atestate false; s-au verificat şi în timpul meu, dar martori sunt toÛi aceşti p|rinÛi misionari, au fost alungaÛi şi pedepsiÛi; monseniorul episcop ar trebui s| aib| grij| şi s| îşi conduc| dieceza lui, şi nu s| laude tuturor acelora care trec prin Sibiu c| va lua Moldova şi îi va trimite acas| pe toÛi italienii. Aici intr|, aşa cum am spus, toÛi secuii, arianii, calvinii, luteranii, dar trebuie spus pentru slava lui Dumnezeu c| aici au fost botezate familii întregi de ariani, convertiÛi mulÛi eretici, despre care nu am scris niciodat| la Roma, dar în registrele parohiale au fost înscrişi": APF, *Fondo di Viena*, 31, 282-283.

[144] Cf. *Documentul XIII*, nr. 68.

[145] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, nota 39, 12.

r|mân| în funcţie pân| la 8 septembrie 1795[146], când a murit, în vârst| de doar 54 de ani la reşedinţa sa, din cauza numeroaselor eforturi, suferinţe şi a epidemiei care izbucnise de puţin timp în oraş. El a fost înmormântat în biserica din Iaşi, construit| de el[147]. Imediat dup| moarte, agentul austriac Timoni a elogiat bun|tatea lui, sensibilitatea faţ| de s|raci, viaţa sa exemplar|[148].

2.2. Michele Sassano (1796-1799)

Dup| moartea lui Rocchi, a fost numit vice-prefect Michele Sassano, napolitan, recomandat de multe ori de predecesorul s|u ca succesor. A fost numit ca prefect la 14 iunie 1796[149], chiar dac| voia s| se repatrieze dup| cei unsprezece ani de activitate misionar| în aceste ţinuturi[150]. În luna august a mulţumit Propagandei pentru numire şi a prezentat câteva probleme, printre care datoriile f|cute pentru construirea noii biserici din Iaşi, adic| 9.300 de piaştri turceşti[151]. Bunurile misiunii din Iaşi erau o vie, probabil cea de la Miroslava, care a aparţinut cândva iezuiţilor şi fusese trecut| în proprietatea conventualilor dup| suprimarea acestora în 1773, apoi dou| buc|ţi de p|mânt, opt pr|v|lii, un han şi „câteva c|suţe". Toate aceste bunuri foloseau la întreţinerea personalului (prefectul, cel|lalt misionar, servitorii şi câţiva preoţi aflaţi în trecere), a reşedinţei şi a bisericii[152]. Dar nu reuşeau niciodat| s| acopere toate datoriile şi Sassano a cerut permisiunea de a vinde câteva vii pe care le avea misiunea din Iaşi şi care produceau puţini bani[153].

În aceeaşi scrisoare vorbea şi despre alegerea unui nou episcop de Bac|u, Schanoviky[154], de c|tre regele polon Ştefan August. Dar Roma ori

---

[146] Din relaţia lui Rocchi din 1792, afl|m c| Propaganda îl desemnase pe Sassano ca succesor al lui, dar dorea ca el s| r|mân| ca Pro Prefect. Între timp, funcţia de prefect r|mânea tot pe umerii lui Rocchi: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 80.

[147] B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 17-18; 35.

[148] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 354; *Moldova*, 6, 21.

[149] APF, *Moldova*, 6, 21-22.

[150] Cf. *Documentul XIII*. La num|rul 69, l-a propus ca succesor pe p|rintele Francesco Longhi, „c|lug|r înzestrat cu toate calit|ţile, care îl fac s| merite prefectura", sau Leonardo Marzetti, care se afla la Constantinopol.

[151] Într-o scrisoare adresat| Propagandei la 9 decembrie 1796, Sassano spune c| datoria total| a parohiei din Iaşi este de 13.500 de piaştri turceşti: APF, *Fondo di Viena*, 31, 366.

[152] Cf. *Documentul XIII*.

[153] În relaţia sa despre starea misiunii, scris| în 1799, Sassano spune c| datoriile f|cute pentru construirea noii biserici (turnul nu era gata) şi pentru cârciumi este de 8.383 piaştri turceşti: cf. *Documentul XIII*.

[154] N. IORGA, *Studii şi documente*, 333.

nu a aflat de aceast| numire, ori s-a gândit c| este mai bine s| nu o confirme, pentru a nu intra în conflict cu alte dou| puteri care voiau s| intervin| în interesele catolicilor moldavi, Austria şi Rusia, deşi recunoscut| oportunitatea protec□iei ruseşti care, al|turi de Austria, participase la sl|birea (par□ial|) a Poloniei în 1795. Pe de alt| parte, Austria, care ocupase partea de nord a episcopiei de Bac|u, Bucovina, pretindea şi ea un anumit drept de numire a episcopului de Bac|u[155]. Dar Roma a adoptat clasica tactic| a întârzierii lucrurilor, pân| când g|sea solu□ia cea mai bun|. Va trebui s| aştepte pân| la numirea lui Carenzi, în 1808. Pân| în acel moment, totul a r|mas ca mai înainte, adic| f|r| episcop, chiar dac| Sassano era preocupat deja de acest caz şi se întreba cum trebuia s| se comporte cu noul ales[156]. Dar dup| câtva timp, lucrurile se clarificar| şi în 1799 Sassano ştia foarte bine c| scaunul din Bac|u era vacant de zece ani, de la moartea lui Karwosiecki. Pentru a suplini lipsa episcopului în acest arc îndelungat de timp, Propaganda le-a acordat prefec□ilor, ca vicari generali ai episcopului, toate facult|□ile necesare pentru bunul mers al misiunii, cum ar fi consacrarea potirelor, binecuvântarea pietrelor sfinte pentru altar, împ|r□irea mirului (aceast| din urm| facultate a fost exercitat| efectiv de prefec□i dup| moartea lui Karwosiecki în 1789) etc.

Apoi nu trebuie s| uit|m c| misionarii erau obliga□i s| se supun| mereu şi în toate prefectului. Şi Sassano, ca şi predecesorii s|i, va fi sensibil la nevoile lor, cerând Propagandei „obişnuitul sprijin", adic| pu□inii scuzi care erau trimişi rar, haine, misale, rituale etc. A fost acordat| şi facultatea de a împ|r□i binecuvântarea papal| în timpul vizitei canonice, mai întâi lui Rocchi, extins| apoi succesorilor s|i.

În misiune, care la sfârşitul secolului num|ra peste 14.000 de credincioşi, împ|r□i□i în nou| parohii[157], Sassano începuse prefectura cu nou| misionari, num|r insuficient. Astfel, parohiile Cleja şi R|chiteni au r|mas f|r| paroh, ca şi noua parohie din nord, pentru poloni, Cogiasca[158]. Pentru biserica din Iaşi a cerut ceva nou, şi anume un c|lug|r organist. Frumuse□ea noii biserici şi orga îi fac s| se gândeasc| la un organist[159], pentru a înso□i Liturghiile

---

[155] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 24.

[156] „Diecezanul ales episcop de Bac|u nu se ştie dac| a fost consacrat deja; de aceea, doresc s| fiu luminat îndeosebi în aceast| privin□|; cum trebuie s| m| comport": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 365.

[157] Cf. *Documentul XIII*, nr 67.

[158] Cf. *Documentul XII*.

[159] În 1799, şi Gatt a cerut un organist pentru biserica din Iaşi: cf. *Documentul XIV*. În 1800, la Iaşi se afla un organist german, dar prefectul Gatt l-a destituit din func□ie din cauza scandalului pe care îl d|deau cona□ionalii s|i. În locul lui a fost numit p|rintele

solemne cu muzic| de nivel înalt şi pentru a încânta urechile reprezentanţilor marilor puteri. Dar în afar| de aceasta, prefectul s-a confruntat cu vechea problem| a c|s|toriilor mixte. Cum erau şi cazuri în care nu se dorea aşteptarea dispensei, cuplurile mergeau în Transilvania, unde era o mare toleranţ|. Aici erau unite în c|s|torie cu uşurinţ|, uneori şi de miniştrii necatolici. Apoi reveneau în Moldova, c|s|toriţi, şi astfel, erau motiv de scandal pentru catolici. Pentru acest motiv, prefectul a cerut s| primeasc| facult|ţile necesare pentru a pune cap|t acestor cazuri[160].

2.2.1. Misionarii

Misionarii care lucrau în Moldova în acest final de secol erau: Giuseppe Barioli din Piacenza (sosit pentru a doua oar| în 1794), Luigi Maffei din Ferrara (1779), Placido Porcelli (1779), ungurul Ştefan Bialis (1784), Fedele Rocchi din Fanano (1784), Michele Sassano din Napoli (1785)[161], Francesco Castellani din Marche (1786), Angelo Cantone din Torino (1786), Martin Vignoli din Torino (1787), ungurul Toma Posoni (1788), Vincenzo Gatt din Malta (1790), polonezul „b|trân" Ambrosiu Wolski (1790)[162], Francesco Longhi din Benevento (1791), Giuseppe Berardi din Ravenna (1791), Remigio Silvestri din Bologna (1791), Domenico Brocani din Marche (1794)[163], Giovanni Barbieri din Bologna (1796)[164]. În 1794, Bialis se simţea atât de bine în misiune încât a cerut s| r|mân| înc| nou| ani. Un altul care s-a

---

Golini, dar acesta era mai interesat de org| şi era absent în pastoraţie, motiv pentru care a fost curând obiect al unor critici din partea prefectului: APF, *Moldova*, 6, 59, 83-84; 112; 418.

[160] APF, *Moldova*, 6, 15-16.

[161] Prefectul Rocchi laud| calit|ţile acestui misionar, zelul s|u apostolic şi îl recomand| deseori Propagandei ca succesor al s|u, pentru c| „un altul mai bun nu este". Am observat deja faptul c| în multe scrisori, Rocchi ceruse s| fie destituit din funcţia dur| de prefect. Dorea mult s| se retrag| „într-un convent separat de lume, şi s| se gândeasc| la viaţa de dincolo": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 115; 173; 174; 177; 232; 243-244; 250; 290.

[162] Un misionar destul de vârstnic, motiv pentru care Rocchi spune c| „va putea sluji puţin": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 232; 237. Dar în 1791, Wolski se dovedeşte a fi de mare ajutor pentru Paşti. La Iaşi spovedeşte 53 de poloni, la Botoşani, 42, şi „in locis campestribus", 205 credincioşi: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 284. Cum s-a putut observa deja, la sosirea lor în misiune, p|rinţii aveau în jur de treizeci de ani.

[163] Foarte mulţumit, Rocchi comunic| la Propaganda, la 20 octombrie 1794 c| „cei doi p|rinţi [Brocani şi Landi n.n.] trimişi la mine au ajuns, în sfârşit, s|n|toşi şi teferi". În aceeaşi scrisoare mulţumeşte şi pentru misalele şi ritualele primite: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 330.

[164] Pentru toţi, anul dintre paranteze reprezint| anul sosirii în misiune

adaptat foarte bine în misiune a fost Castellani[165], cel care s-a str|duit s| termine la Cleja lucr|rile la noua biseric| şi se gândea la construirea casei parohiale. Angelo Cantone avea o s|n|tate şubred| şi dorea s| se repatrieze, în speran□a de a se reface mai bine cu aerul din □ara de origine, dup| ce în Moldova f|cuse tot ce putuse mai bun. Rocchi vorbeşte şi despre Borioli, a c|rui amintire era înc| vie în misiune, ca unul care, împreun| cu p|rin□ii Minotto şi Montaldi, f|cuse parte din grupul care a „complotat" împotriva prefectului Martinotti, despre care îns| el avea o p|rere foarte bun|. El nu îl cunoscuse pe Barioli, dar ştia c| a fost alungat de domnitorul Moruzzi[166].

a) Activitatea misionar|/ şi limba român|

Când veneau în misiune, misionarii petreceau de obicei o scurt| perioad| de timp la Iaşi, aproape de prefect sau pe lâng| un misionar sosit înainte, şi aceasta pentru a înv|□a de la ei obiceiurile locului şi limba, dat fiind c| în Italia nu înv|□au înainte româna, chiar dac| în conventul misionar din Assisi de multe ori s-a vorbit despre un curs stabil şi serios de limba român| pentru misionari, înainte de plecarea în misiune. Dar, dat| fiind afinitatea limbilor, ca şi neglijen□a autorit|□ilor responsabile, nu au reuşit niciodat| s| aplice acest proiect. Dar misionarii, sosi□i în Moldova, reuşeau în scurt timp s| dialogheze cu oamenii. De exemplu, se relateaz| despre Remigio Silvestri c|, sosit în misiune pe la sfârşitul anului 1791, s-a oprit la Iaşi, iar prefectul „l-a pus s| copieze şi s| înve□e gramatica", iar misionarul „se str|duia tot mai mult s| o înve□e cât mai bine". Dar nu i-a fost acordat mult timp pentru a înv|□a limba, pentru c| a trebuit s| plece la Valea Seac|, de unde trebuia s| îngrijeasc| şi parohia F|r|oani, întrucât p|rintele Angelo Cantone era „deja în agonie". În 1793, acesta din urm| se afla la S|b|oani, revenit destul de bine din boal|, în timp ce, dup| Paşti, Rocchi s-a gândit s| îi g|seasc| o parohie mai pu□in angajant|[167].

---

[165] Cf. APF, *Moldova*, 6, 50.

[166] În aceast| scrisoare din 18 iulie vorbeşte şi despre fii domnitorului Moruzzi: „Fiii domnitorului Moruzzi, unul este domnitorul actual al Valahiei, cel|lalt este Dragoman la Poart|, boierii care au poruncit expulzarea p|rintelui Borioli, tr|iesc înc|… Eu nu îl cunosc pe p|rintele Borioli, dar aud de la to□i c| era unul dintre cei care au complotat cu p|rin□ii Minotto şi Montaldi… împotriva s|rmanului Martinotti, Dumnezeu s| dea mereu un prefect ca acela, plin de cunoaştere şi de virtu□i morale, dup| cum îl elogiaz| to□i": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 326-327. Nu în□elegem cum de afirm| Rocchi c| nu îl cunoaşte pe Borioli, când se ştie c| la 14 octombrie 1794 a fost trimis pentru o a doua oar| în misiune; probabil acest Borioli nu sosise în Moldova: APF, *Moldova*, 6, 21.

[167] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 291.

La H|l|uceşti, în schimb, maltezul Vincenzo Gattsi se intereseaz| pu□in de înv|□area limbii române[168]. La începutul lui februarie 1796, Gatt a cerut Propagandei permisiunea de a p|r|si misiunea, atât pentru c| nu s-a adaptat foarte bine, cât şi pentru c|, dat| fiind vârsta, nu se mai sim□ea în stare s| fac| fa□| dificult|□ilor misiunii şi, mai ales ,ciumei care devasta □ara[169]. În 1799, acelaşi Gatt afirm| c| to□i misionarii ştiu bine româna, dar aceast| limb| o înva□| cu timpul, şi nu înainte. Era o caren□| continu| şi nu ştim nici un caz al vreunui misionar care, înainte s| vin| în Moldova, s| fi înv|□at ceva din limba român| în Italia sau în alt| parte. De cele mai multe ori, noii sosi□i se opreau la Iaşi, pe lâng| prefect, unde, ca Silvestri, f|ceau un scurt noviciat de limb| şi luau şi un contact mai serios cu ritualul roman, pentru a înv|□a mai bine administrarea sacramentelor, aceasta fiind, în afar| de celebrarea Liturghiei, principala activitate[170]. Revenind la Silvestri şi la apostolatul s|u, Rocchi povesteşte un fapt care ne ajut| s| în□elegem mai bine dificult|□ile muncii pastorale a misionarilor. Trebuind s| traverseze râul Bistri□a, carul lui Silvestri s-a r|sturnat în râu împreun| cu misionarul. Din fericire, curentul l-a dus la un pom de unde a fost salvat de c|tre dasc|l[171].

Dac| îi excludem pe Posoni şi pe Vignoli, to□i ceilal□i misionari erau persoane bune, despre care prefectul nu avea nimic grav de spus. Am v|zut cum pentru Sassano şi Maffei poporul din T|m|şeni şi C|lug|ra ceruse cu glas puternic s| îi lase pe loc[172]. În 1794, Rocchi vorbeşte despre al□ii: „Pr. Ştefan Biali şi-a terminat parcursul de nou| ani, şi doreşte Decretul pentru înc| nou| ani, şi îl merit| şi este necesar, pentru c| lucreaz| bine”. În anul urm|tor, Bialis se afl| la Grozeşti, iar poporul se ridic| împotriva lui „pentru c| este prea riguros”, aşa cum a fost şi la S|b|oani. Rocchi, îns|,

---

[168] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177-178.

[169] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 360-361; APF, *Moldova*, 6, 15.

[170] Probabil în Italia, p|rin□ii nu avuseser| decât pu□ine ocazii pentru a folosi ritualul roman. Rocchi scrie în 1792 c| vrea ca noii misionari „s| ajung| cu câteva luni mai devreme, pentru a face noviciatul aici, în Iaşi, pentru c| pot spune absolut sigur c| nu ştiu despre ceremoniile parohiale; Sfânta Congrega□ie s| porunceasc| s| ajung| la „Sfântul Anton” un Ritual roman şi s| îl înve□e, pentru c| aceea este cartea pe care trebuie s| o r|sfoiasc| cel mai des pentru administrarea sacramentelor; mi s-a întâmplat aici, în Moldova, s| asist la un botez şi s| fiu nevoit s| îi corectez şi pe cei mai în vârst|, nu în ceea ce priveşte substan□a, ci în mici lipsuri, provenind din aten□ia sc|zut|”: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 285.

[171] „În ultima vreme i s-a întâmplat p|rintelui Silvestri ca, trecând prin Bistri□a, s| se r|stoarne c|ru□a şi s| intre sub ap|; a pierdut toate instrumentele necesare pentru sfânta Jertf|, şi datorit| providen□ei, care l-a vrut salvat, a f|cut s| se aca□e cu haina de un copac dus de curent şi atunci dasc|lul l-a salvat”: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 180.

[172] Cf. rela□ia despre misiune din 1792: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177-180.

credea c| aceşti secui, oarecum neascult|tori şi înc|p|ûânaûi, meritau tocmai un asemenea p|stor[173]. Şi nu era singurul caz în care comunit|ûile unde se vorbea mai mult maghiara doreau un misionar de limba lor. Dar cum acesta era mai exigent decât italienii, comunitatea nu îl mai voia şi se adresa prefectului, cerând s| aib| un misionar italian mai puûin exigent, l|sând deoparte argumentul limbii[174]. În 1796, Bialis era bolnav şi prefectul a cerut pentru el permisiunea de a se întoarce în patrie[175]. Doi ani mai târziu, el nu mai era în Moldova şi la Grozeşti se afla Luigi Maffei[176]. P|rintele Francesco Castellani era de opt ani în misiune şi se simûea aici ca acas|. Angelo Cantone a fost bolnav grav, dup| care şi-a revenit. A mai activat puûin timp în misiune şi , asemenea lui Castellani, a cerut dispensa de un an care îi lipsea de la cei nou| şi decretul de absolvire. P|rintele Sassano, chiar dac| a intrat în al zecelea an în misiune, nu primise decretul de absolvire[177]. În acelaşi an vorbeşte şi despre Vignoli, care era paroh la Valea Seac|. Prefectul p|rea mulûumit de activitatea şi de comportamentul s|u. Dar dac| pentru Castellani şi Bialis Rocchi ceruse, pe lâng| decretul de absolvire, şi pe cel pentru înc| nou| ani, pentru Vignoli a cerut decretul de repatriere[178]. Dar doi ani mai târziu, în 1796, Vignoli a cerut din Italia Propagandei s| îl confirme pentru înc| nou| ani în misiunea din Moldova[179], dar Propaganda nu a acceptat cererea lui. De altfel, în acelaşi an, şi Sassano îl prezint| într-o lumin| mai puûin pozitiv|[180].

Cantone era repatriat, dar cu un preû mare, c|ci în Moldova s-a îmboln|vit, motiv pentru care a şi revenit acas|. În afar| de suferinûele fizice, suferea şi moral, pentru c| nu reuşise s| fac| s| fie ales prefect, cum vom vedea imediat, în timpul prefecturii lui Brocani. Nemulûumirea lui ar putea s| fi fost singurul motiv care l-a determinat s| trimit| la Propaganda o scriere lung|, nedatat|, despre prefect şi misionarii lui: în confraûii lui misionari nu vedea nimic bun şi frumos; totul era pictat în gri şi negru, atât viaûa, cât şi activitatea lui Rocchi şi a misionarilor. Viaûa dur| din Moldova îl costase s|n|tatea, şi astfel, s-a desc|rcat prin aceast| scriere care

---

[173] Prefectul a cercetat cauzele nemulûumirii şi a descoperit „c| în cea mai mare parte sunt secui impertinenûi şi neascult|tori, am observat c| nu meritau un s|rman italian, ci unul din naûiunea lor, ca s| îi ûin| în frâie": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 348.

[174] Cf. *Documentul XIV*.

[175] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 365.

[176] APF, *Moldova*, 6, 21.

[177] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 318-319.

[178] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 327.

[179] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 358-359.

[180] APF, *Moldova*, 6, 15.

nu poate fi luat| în considerare, pentru c| acuza]iile lui grave la adresa lipsurilor şi greşelilor misionarilor nu sunt confirmate de nici un alt document[181]. La sfârşitul anului 1799, Barbieri, care lucrase doar trei ani în Moldova, a cerut Propagandei permisiunea de se întoarce la Bologna. Nu putea s| se adapteze climei, sim]ea deja simptomele amenin]|toare ale bolii şi nu voia s| îşi lase pielea prin aceste p|r]i[182].

Ar fi interesant şi util s| ştim mai multe despre felul în care se sim]eau misionarii dup| repatriere. Ne lipsesc câteva documente în acest sens. Ne putem face doar o idee. Ca şi Rocchi, care deseori a cerut s| fie demis[183], şi al]ii în trecut aşteptau s| termine cei nou| ani şi s| se întoarc| în]ar|, unde puteau s| tr|iasc| mai comod şi liniştiţi în conventurile lor. La 11 octombrie 1796, a murit la Iaşi, asistat de Sassano, b|trânul Ambroziu Wolski (avea 65 de ani), care timp de şase ani s-a îngrijit de polonezii lui şi de armenii catolici, negustori de animale. În ultimii ani nu fusese

tr|iau singuri în reşedinŭele lor, ajutaŭi uneori în muncile casnice de unii tineri sau alŭi b|rbaŭi (nu femei) din comunitate. Credem c| era o mare problem| pentru ei s| îşi fac| de mâncare, s| îşi spele hainele, s| fac| curat, s| ŭin| în ordine casa parohial| etc., întrucât toate aceste munci sunt mai potrivite pentru femei şi pentru c| munca pastoral| le ocupa aproape tot timpul, încât nu le l|sa timp suficient pentru a rezolva toate aceste probleme. În afar| de misionarii Posoni şi Vignoli, nu cunoaştem nici un altul care s| fi avut femei de serviciu pentru aceste munci şi am v|zut deja cum s-a terminat aceast| poveste, adic| r|u[187]. Pentru viaŭa lor exemplar| şi pentru caritatea şi ştiinŭa lor, sunt „veneraŭi şi respectaŭi" de catolici şi chiar de ortodocşi, preoŭii lor fiind, chiar şi clerul înalt, „complet ignoranŭi", dup| cum afirm| Sassano în relaŭia sa.

b) Cateheza şi „dasc|lii"

În afar| de apostolatul lor, s| îl numim „sacramental", care le cerea s| fac| tot ceea ce este prev|zut de liturghier şi de ritual, dat| fiind nefamiliaritatea cu limba local|, misionarii simŭeau nevoia de a fi ajutaŭi în munca pastoral| catehetic| de persoane care s| ştie bine limba locului, adic| limba român| şi cea maghiar|, sau mai bine spus, dialectul ceang|iesc, vorbit de majoritatea secuilor veniŭi în comunit|ŭile lor, numiŭi şi ei ceang|i, adic| corcituri, întrucât nu sunt unguri pur sânge. Acesta credem c| a fost principalul motiv pentru care misionarii au numit oameni zeloşi şi practicanŭi (*dasc|lii*) nu doar s| conduc| rug|ciunile înainte de Liturghie, dar şi s| predea poporului doctrina creştin|; un al doilea motiv, la fel de important, este faptul c| misionarii erau puŭini şi exigenŭele pastorale multe.

Înv|ŭ|mântul catehetic se f|cea la preg|tirea la sacramente: Botez, Euharistie, Mir şi C|s|torie. Facem aceast| afirmaŭie nu atât pe baza unor informaŭii clare scoase din documente din secolul al XVIII-lea, cât mai mult pe baza unei tradiŭii care s-a prelungit pân| în timpurile noastre. Dar date fiind circumstanŭele timpului, adic| num|rul insuficient de misionari, aceasta însemnând c| le r|mânea puŭin timp pentru o catehez| organizat| pentru credincioşi înainte de primirea sacramentelor, credem c|, în gene-

[187] În lunga sa „plângere" prezentat| Propagandei, Cantone vorbeşte într-un mod maliŭios despre prefect, şi pentru c| acesta cerea uneori ajutorul unei femei pentru muncile din casa parohial| şi pentru buc|t|rie. Credem c|, în acea vreme, în mentalitatea general| a misionarilor obişnuiŭi în patria lor numai cu buc|tari în conventuri, prezenŭa, fie şi doar temporar|, a unei femei aproape de un misionar era considerat| nerecomandat|, dac| nu chiar periculoas|. În acest sens, este posibil ca învinuirile lui Posoni şi ale lui Vignoli s| fi fost exagerate.

ral, cateheza se f|cea cu ocazia Liturghiei, fie de c|tre misionar, fie de c|tre dasc|l, şi consta în recitarea comunitar| a principalelor rug|ciuni, a poruncilor lui Dumnezeu şi ale Bisericii şi a principalelor adev|ruri de credinţ|. Apoi, în timpul predicii sau cu alte ocazii (înmormânt|ri, botezuri), misionarul înv|ţa şi aprofunda alte aspecte şi concepte despre credinţ| şi despre morala catolic|[188]. În ciuda faptului c| la sfârşitul secolului al XVIII-lea viaţa oamenilor în sate a devenit mai stabil|, sc|zând num|rul r|zboaielor şi al invaziilor t|tarilor, catolicii, în cea mai mare parte a timpului, se ocupau cu munca la câmp şi cu îngrijirea animalelor, motiv pentru care r|mâne înc| valid| acea îngrijire pastoral| provizorie şi puţin organizat|, descris| în câteva cuvinte de prefectul Bossi, înc| din 1723: Deseori, misionarilor nu le r|mânea altceva decât „s| fie vân|tori, având grij| s| prind| pas|rea (credinciosul n.n.) din zbor”[189].

Cum am v|zut deja traducerile prescurtate ale catehismului tridentin f|cute de misionarii Vito Piluzio (1677) şi Silvestro D'Amelio (1719), putem spune deci c| „rudimenta Fidei” erau predate credincioşilor de misionari şi de dasc|li verbal, sub forma de întrebare şi r|spuns[190], sau în timpul predicii. Dasc|lii predau „rudimentele credinţei în cea mai mare parte în maghiar|”, „cea mai mare parte a catolicilor fiind maghiari”. De la pupitru, înainte de funcţiunile liturgice, dasc|lii citeau cu glas tare fragmente din catehism şi din alte c|rţi religioase (conţinând rug|ciuni, devoţiuni etc.), dar în cea mai mare parte în maghiar|[191]. Totuşi, „limba moldovenească era uzual|”, înţelegând-o toţi, poate cu excepţia unei p|rţi a comunit|ţii din Grozeşti şi din S|b|oani (şi poate şi persoane din comunit|ţile din Trotuş, F|r|oani şi Cleja), unde în cea mai mare parte lucrau misionarii unguri Bialis, Posoni şi Castellani. Dar cum dup| ei au venit misionari care nu practicau această limb|, credem c| oamenii înţelegeau şi româna. Altfel, nu are sens prezenţa în aceste comunit|ţi a misionarilor care nu ştiu maghiara. În 1799, Sassano ne spune c| toţi misionarii vorbeau limba ţ|rii, româna, pentru c|, aşa cum afirmaser| mulţi alţii înaintea lui, este uşor

---

[188] Autorul confirm| c| pe baza a ceea ce i-au povestit p|rinţii s|i, bunicii şi str|bunicii, aceasta era cateheza practicat| cel puţin începând cu a doua jum|tate a secolului al XIX-lea. Şi suntem înclinaţi s| credem c| conventualii duceau înainte o metod| şi o practic| folosit| deja de secole în misiunea lor moldovenească|.

[189] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 154.

[190] „Şi pentru c| cei de la ţar| nu ştiu s| citească|, doctrina creştin| le este predat| verbal de misionari şi dasc|li”: cf. *Documentul XIII*, nr 57.

[191] Pe vremea lui Di Giovanni (1762), prezenţa „dasc|lilor” în comunit|ţile parohiale şi în filiale este o realitate stabil| şi deja generalizat|: G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 207.

pentru un italian s| o înve˘e, întrucât este o limb| neolatin|. Pentru limba maghiar|, se mai afl| în misiune doar p|rintele Castellani. Ceila˘i misionari ştiau pu˘ine cuvinte din aceast| limb|, pentru a se putea descurca în confesional cu cele câteva persoane care nu ştiau deloc româna.

2.3. Vincenzo Gatt (1799-1802)

În general, aceasta era situa˘ia misiunii la sfârşitul secolului[192], când îl mai avea ca prefect pe Sassano, persoan| despre care putem spune c| şi-a f|cut datoria în totalitate, atât ca prefect, cât şi ca simplu misionar la T|m|şeni şi Adjudeni[193]. Înainte s| se încheie trieniul lui Sassano ca prefect, în iunie, pro-prefectul Propagandei, Stefano Borgia, a semnat la Padova, la 12 martie 1799[194], decretul de numire ca prefect al lui Vincenzo Gatt, fost misionar în Orient şi apoi în Moldova, care, în scurta perioad| cât a fost aici, s-a str|duit pu˘in s| înve˘e limba locului. În alegerea persoanei sale ca prefect o influen˘| notabil| a avut curtea imperial| de la Viena. Astfel, decretul şi instruc˘iunile obişnuite au fost trimise cu întârziere, atât la Viena, cât şi în Moldova, unde Sassano, care nu primise nimic, la 25 martie, cum am v|zut deja, a trimis la Roma o rela˘ie despre misiune, considerându-se înc| prefect. Apoi, când i-a sosit ştirea despre noul prefect, s-a ar|tat mul˘umit şi a promis s| îl ajute în toate, cu condi˘ia ca acesta s| accepte sugestiile sale, şi nu se înşela. De mai bine de un an, Gatt nu r|spunsese la scrisorile sale, iar acum nu îl anun˘ase cu privire la numirea sa, la planurile sale, la momentul în care se gândea s| plece în Moldova etc. De aceea, vrând s| evite ciocniri deschise cu noul prefect, Sassano ştia c| în foarte scurt timp alia˘ii îl vor învinge pe Napoleon şi pacea va fi reinstaurat| în Italia, astfel încât se putea întoarce liniştit la Napoli[195].

La Viena, Gatt primeşte decretul de numire şi se gândeşte s| plece. Dar, înainte s| plece, primeşte o scrisoare de la nişte credincioşi din C|lug|ra, S|b|oani şi R|chiteni, care se plângeau de misionarii italieni şi, indirect, de Sassano. Gatt, în scrisoarea de r|spuns trimis| Propagandei, adaug| şi el ceva împotriva prefectului, dar ia o pozi˘ie ferm| împotriva filomaghiarilor care, în spatele motivului necesit|˘ii limbii maghiare, voiau s| îi înde-

[192] În capitolul urm|tor vom încerca s| aprofund|m unele aspecte (problema limbii şi, implicit, a originii etnice a catolicilor moldavi bilingvi, „ceang|ii") care şi ast|zi provoac| discu˘ii şi tensiuni între românii şi ungurii catolici şi respectivele lor autorit|˘i ecleziastice.

[193] Chiar dac| Gatt îl consider| un „subiect înclinat spre par˘ialitate" în scrisoarea sa trimis| din Viena în 1799, când fusese numit deja prefect: cf. *Documentul XIV*.

[194] APF, *Moldova*, 6, 32; 58. ACG, *Moldova,* Decret din 12 martie 1799.

[195] APF, *Moldova*, 6, 54; 70.

p|rteze pe misionarii italieni şi s| scoat| misiunea de sub controlul Propagandei şi s| o pun| probabil sub jurisdicţia episcopului de Alba Iulia. Gatt s-a ar|tat hot|rât împotriva unor astfel de proiecte şi a cerut Propagandei facult|ţile necesare pentru a remedia o dat| pentru totdeauna aceste încerc|ri filomaghiare. El era convins c| nu catolicii moldoveni cereau cu atâta insistenţ| misionari care s| ştie maghiar|, ci se aflau mai curând în spate alte persoane interesate s| le ia conventualilor misiunea. Într-adev|r, când a sosit în Moldova, Gatt s-a dus în respectivele trei sate, întrebând oamenii pentru ce motiv ceruser| misionari unguri. Oamenii au r|spuns c| nu ştiau nimic despre o astfel de cerere, iar previziunile lui Gatt au fost confirmate[196].

Fiind înc| la Viena, Gatt a trimis prima sa circular| pentru misionari. În zece puncte scurte, sintetice şi categorice, le-a amintit misionarilor s|i datoriile lor, mai ales pe cea care privea predicarea şi predarea catehismului[197]. Apoi, când a ajuns în misiune, în noiembrie 1799, a început s| scrie o alt| circular| la fel de clar| şi categoric| adresat| credincioşilor, poruncindu-le s| îşi pl|teasc| datoriile stolare faţ| de misionari[198].

În luna iunie, Gatt a p|r|sit Viena şi a pornit spre Moldova, unde a sosit în plin| var|. L-a întâlnit pe Sassano la T|m|şeni, unde se retr|sese din cauza ciumei, dar la scurt timp dup| aceea, ambii se aflau la Iaşi. Sassano a încredinţat toat| administraţia[199] în mâinile noului prefect, fericit c| se elibereaz| de aceast| povar| şi c| îşi încheie conturile cu Gatt, cu care înc| o dat| nu prevedea relaţii bune.

---

[196] Cf. *Documentul XIV*. APF, *Moldova*, 6, 59. Este foarte posibil ca memoria celor trei comunit|ţi s| fi fost scris| de filomaghiarul Ştefan Botskor: P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, nota 109, nota 33.

[197] APF, *Moldova*, 6, 65.

[198] ACG, *Moldova*, circulara din 24 noiembrie 1799.

[199] Toc|nel, în cartea lui citat|, la pagina 33, nota 111, ne spune c|, în ceea ce priveşte administraţia, nu toate funcţionau bine, pentru c| prefecţii nu desp|r|iser| administrarea misiunii de cea a m|n|stirii din Iaşi, în încercarea de a avea totul sub supravegherea lor strict|.

2.3.1. Gatt în conflict cu misionarii care p|r|sesc misiunea

Gatt a sosit în Moldova f|r| a anunţa pe nimeni, considerând c| nu era obligat s| fac| aceasta. Apoi, nu s-a prezentat la domnitor şi la principalele autorit|ţi din capital|, aşa cum erau obişnuiţi prefecţii s| fac| de secole. În schimb, s-a dus imediat în misiune, unde îi amenin]a pe misionari şi îi transfera dup| criterii pe care aceştia nu le înţelegeau şi nu le acceptau. În plus, permisese „bâlciurile", s|rb|tori ale patronilor satelor f|r| biseric|, c|rora misionarii li se opuseser| mereu.

Cu Sassano nu era de acord, pentru c| credea c| nu putea s| îi ofere nici un sfat sau o sugestie util|[200]. În acest climat tensionat, unii misionari au cerut imediat permisiunea de a pleca. Barbieri a spus c| este bolnav; Longhi a cerut decretul de promovare şi permisiunea de a pleca, neputând s| suporte despotismul lui Gatt şi „ruinarea" misiunii. Şi Sassano voia s| se întoarc| în patrie[201], dar prefectul a afirmat c| este dispus s| mearg| într-o parohie şi s| îl lase pe fostul prefect la Iaşi, lucru care nu ni se pare adev|rat[202]. În luna aprilie 1800, Sassano va p|r|si misiunea, îndurerat şi cu p|reri de r|u pentru c| nu a avut rela]ii bune cu Gatt şi cu nostalgia locurilor unde d|duse totul, în parohiile T|m|şeni şi Adjudeni. Şi chiar ca prefect, dup| cum reiese din scrisorile sale, alc|tuite cu mult| grij| şi elegan]| stilistic|, Sassano a încercat mereu s| fie „super partes" şi s| nu caute altceva decât binele sufletelor şi al misionarilor s|i. Aşa şi-a luat r|mas bun de la misiune unul dintre cei mai mari misionari din acest sfârşit de secol[203], elogiat mereu de antecesorul lui, Rocchi, şi el figur| remarcabil| a misiunii din Moldova. Gatt, în schimb, s-a sim]it fericit pentru plecarea lui Sassano, şi cum intuia c| misionarii îl stimau mai mult pe Sassano, putea, în sfârşit, s| afirme c| a sosit ceasul ca s| se simt| cu adev|rat prefect[204].

În luna noiembrie a aceluiaşi an, 1800, p|r|sea misiunea şi Longhi, dup| ce şi-a încheiat cei nou| ani; şi el avea ciocniri puternice cu prefectul[205] şi

---

[200] Sassano se plânge Propagandei de comportamentul lui Gatt: APF, *Moldova*, 6, 64-66.

[201] Iaşi, 22 aprilie st.n., 1800: „S|n|tatea mea prea şubrezit| m| oblig| s| m| repatriez, înainte de a deveni cu totul inapt, nu doar pentru a sluji misiunii, dar şi din cauz| c| voi deveni neputincios în a suporta o c|l|torie atât de lung| şi dezastruoas|, aşa cum se întâmpl| cu nefericitul p|rinte Borioli": APF, *Moldova*, 6, 92.

[202] Cf. APF, *Moldova*, 6, 62; 66; 82-87; 92; 126.

[203] În iulie 1799, Sassano împlinise 21 de ani de misiune în Moldova: APF, *Moldova*, 6, 82.

[204] APF, *Moldova*, 6, 92-94; 169. Sassano va muri în portul Messina în aprilie 1801.

[205] APF, *Moldova*, 6, 84; 108; 114; 126; 136.

ceruse s| plece din misiune, lucru care i-a fost permis. Sosit la Viena, scrie la Propaganda c| a p|r|sit misiunea nu din motive de s|n|tate sau din cauza vârstei înaintate, cum s-a exprimat într-o alt| scrisoare a sa, ci pentru c| nu mai putea s| suporte felul de a se comporta al prefectului şi deciziile lui pripite şi despotice[206]. Dar prefectului i s-a oferit ocazia de a-şi lua revanşa cu Longhi. A ajuns în mâinile lui o scrisoare în care Longhi f|cea lobby ca s| fie ales prefect, fiind sigur c| Gatt nu va ajunge s| împlineasc| trieniul. Gatt a trimis scrisoarea la Propaganda, ad|ugând şi c| acesta a fost deja avertizat de prefectul Rocchi pentru lipsurile lui grave, iar acesta fusese motivul pentru carea fost îndep|rtat din misiune. Astfel, posibilit|ile lui Longhi de a se întoarce în Moldova s-au destr|mat în întregime[207].

În ianuarie 1801 a murit, asistat de Landi, p|rintele Castellani[208], un alt bun misionar despre a c|rui via| şi activitate nu am g|sit niciodat| nimic de reproşat[209]. Şi p|rintele Barbieri, fiind bolnav[210], se preg|tea s| plece înapoi în patrie, astfel încât în parohiile din zona Roman r|mânea numai Landi[211]. P|rintele Barioli st|tea la pat, bolnav de apoplexie, şi nu putea s| se mişte decât însoţit de dou| persoane[212]. Ulterior îşi va mai reveni. Gatt a cerut noi misionari[213], dar procuratorul misiunilor i-a r|spuns c| nu era aşa de uşor s| îi g|seasc|, întrucât Colegiul Misionar „Sfântul Anton" din Assisi era închis. I-a promis c| se va interesa în alt| parte, dar c| trebuia s| aib| r|bdare[214].

Patru misionari nu mai erau; unul, Castellani, murise, şi trei plecaser|. Se întrez|rea o grav| criz| de preoţi pentru comunit|ile moldave care, dup|

---

[206] APF, *Moldova*, 6, 72.

[207] APF, *Moldova*, 6, 146-147. Nu înţelegem de ce Gatt, în cazul în care Propaganda ar fi intenţionat s| numeasc| un alt prefect, l-ar fi propus ca succesor pe Angelo Cantone, când se ştia foarte bine c| acesta avea o s|n|tate şubred|, chiar dac| peste puţin timp îl vom vedea din nou în misiune.

[208] „P|rintele misionar Francesco Castellani, dup| ce a suferit o criz| de tuberculoz| timp de câteva luni, la Botoşani, şi-a încredinţat duhul Creatorului, asistat în ultimele zile ale bolii sale de p|rintele Luigi Landi, şi acolo cadavrul r|posatului a fost înmormântat în cimitirul catolicilor cu cea mai mare solemnitate la 29 octombrie; în ceea ce priveşte materialul pe care îl aduni, îţi voi da informaţii": APF, *Moldova*, 6, 136.

[209] APF, *Moldova*, 6, 136.

[210] APF, *Moldova*, 6, 83-84.

[211] APF, *Moldova*, 6, 190-191.

[212] APF, *Moldova*, 6, 83; 136. Borioli a murit la Iaşi la 28 ianuarie 1803: APF, *Moldova*, 6, 233.

[213] APF, *Moldova*, 6, 80.

[214] APF, *Moldova*, 6, 122.

o scurt| rela□ie scris| de Gatt în 1800, num|ra circa 16.000 de suflete. Probabil, temându-se c| la Roma puteau s| soseasc| şi alte informa□ii cu privire la tensiunile care existau între prefect şi misionari, Gatt a asigurat Propaganda c| în misiune domnea pacea şi în□elegerea[215].

2.3.2. Gatt şi Silvestri în conflict cu catolicii din S|b|oani şi T|m|şeni

Pentru a suplini aceast| criz| de misionari, Gatt a p|r|sit oraşul Iaşi şi a plecat ca paroh la S|b|oani. În schimb, pe secretarul lui, Silvestri, l-a trimis la T|m|şeni şi astfel spera s| acopere cel pu□in în parte necesit|□ile pastorale ale acelei zone. Dar, cu caracterul lui impetuos, Gatt a intrat în conflict şi cu oamenii din aceste comunit|□i. Şi Silvestri i-a urmat probabil exemplul şi în felul de a lucra. Predicile lor, mai ales cele ale lui Gatt, erau pline de reproşuri şi de amenin□|ri, insistau mereu asupra taxelor pe care credincioşii trebuiau s| le pl|teasc| misionarilor. Ei nu aveau r|bdare cu bolnavii, nu predicau bine în român|, erau contrari „bâlciurilor" etc. În plus, în aceste comunit|□i erau şi filomaghiari, care nu se declarau deloc mul□umi□i de misionari şi voiau preo□i de limba lor. Pentru a rezolva cazul, ei voiau un alt prefect, pe Luigi Landi, care ar fi rezolvat toate problemele lor[216].

Trebuie s| preciz|m c| toate aceste acuza□ii erau transmise Propagandei prin medicul episcopului ortodox de Roman, Veniamin Costachi, cumnatul domnitorului Ipsilanti, cu care prefectul se ciocnise dur cu pu□in înainte. Gatt chiar i-a adresat cuvinte jignitoare. Pentru acest motiv, credem c| acuza□iile au g|sit circumstan□e atenuante, fiind cunoscut| antipatia pe care o avea prelatul ortodox fa□| de p|rintele Gatt. Costachi, în afar| de faptul c| nu îl putea suporta pe prefect, nu-i putea suporta nici pe catolicii din zon|, întrucât erau catolici care locuiau pe propriet|□ile lui. Ei bine, tuturor acestora episcopul le-a poruncit s| lucreze duminicile, s| mearg| la vân|toare etc. În plus, dac| vreun catolic aposta, trebuia rebotezat pentru a intra în ortodoxie. În sfârşit, când va deveni mitropolit de Iaşi, va face tot posibilul pentru a împiedica r|mânerea episcopului catolic în acest oraş[217].

Oricum au mers lucrurile, este sigur c| un grup de reprezentan□i filomaghiari din comunit|□ile T|m|şeni şi S|b|oani s-au adresat de dou| ori tribunalului domnitorului împotriva prefectului. R|spunsul tribunalului a fost simplu: dac| nu erau mul□umi□i de superiorul lor sau de un alt misio-

[215] APF, *Moldova*, 6, 94-96; 110-111; 116-119.
[216] APF, *Moldova*, 6, 138-140.
[217] APF, *Moldova*, 6, 168.

nar, puteau trece la ortodoxie, şi astfel, toate s-ar fi rezolvat, şi a existat într-adev|r pericolul pentru unele grupuri de persoane s| îşi schimbe credin□a, dar totul a fost rezolvat prin interven□ia energic| şi foarte prudent|, în acelaşi timp, a misionarului Lardi.

Între timp, Gatt şi Silvestri au fost constrânşi s| p|r|seasc| aceste sate şi s| se întoarc| la Iaşi[218]. În localit|□ile amintite mai sus, tensiunea a r|mas, dar cel pu□in a fost evitat pericolul ca unele familii s| treac| la ortodoxie, caz care ar fi constituit un scandal şi o ocazie pentru alte probleme mari şi imprevizibile. Dup| plecarea lui Gatt, noul prefect, Brocani, va ancheta cauzele clare ale disensiunilor şi va descoperi c| totul pleca de la un grup de filomaghiari, care voiau misionari de limba lor[219]. Dar dac| noul prefect voia s| acopere erorile antecesorului s|u, pentru a fi impar□iali, trebuie s| spunem c| niciodat| pân| atunci, cel pu□in la T|m|şeni, nu s-au auzit nemul□umiri fa□| de misionarul italian. La S|b|oani, este adev|rat, mul□i ani a fost un p|rinte transilv|nean, Bialis, dar la T|m|şeni a fost mult timp Sassano, care nu ştia maghiara şi oamenii erau foarte mul□umi□i de el. Punând împreun| toate aceste ra□ionamente, credem c|, în afar| de faptul c| unii dintre catolici, mai ales la S|b|oani, ar fi vrut un misionar ungur, conflictul cu cei doi p|rin□i şi, în special, cu prefectul a izbucnit din cauza caracterului impulsiv al acestuia din urm|.

2.3.3. Gatt revocat din func□ia de prefect

Este interesant s| observ|m c|, în ciuda acestor tensiuni şi conflicte pe care Gatt le-a avut deja cu misionarii şi cu credincioşii, de la Iaşi au fost trimise la Propaganda informa□ii favorabile prefectului[220]. Şi domnitorul Ipsilanti a l|udat calit|□ile lui Gatt, angajarea lui pentru a face şi restabili pretutindeni dreptatea şi ordinea, zelul în slujire, rigiditatea în obiceiuri etc[221]. Propaganda se interesa îns| despre caz şi prin alte persoane. De aceea, l-a îns|rcinat pe arhiepiscopul de Apamea s| cerceteze comportamentul lui Gatt şi starea real| a misiunii. Chiar dac| la începutul prefecturii sale, r|spundea acesta, prefectul „s-a l|sat purtat de naturalul şi impetuosul s|u… totuşi, apoi a adoptat maniere mai moderate şi mai blânde, iar acum se pare c| totul în acea comunitate este liniştit”[222].

---

[218] APF, *Moldova*, 6, 140-150; ACG, *Moldova*, rela□ia din 13 martie 1801.
[219] APF, *Moldova*, 6, 134-135.
[220] APF, *Moldova*, 6, 162; 164.
[221] APF, *Moldova*, 6, 163.
[222] Al|turi de r|spunsul prelatului se afl| dou| scrisori în francez|, scrise de o persoan| din Iaşi, din care arhiepiscopul s-a inspirat pentru a da r|spunsul s|u Propagandei.

Ajunse la Roma aceste informaţii favorabile, Gatt credea c| putea s| continue liniştit în apostolatul s|u. Dar Propaganda nu era convins| c| totul a fost repus în ordine şi în sfânt| pace, motiv pentru care a cerut informaţii suplimentare p|rinţilor Brocani, Landi şi Barbieri. Şi aceştia au spus simplu c| misiunea simte puternic lipsa misionarilor şi c| ar fi mult mai util| numirea unui alt prefect[223]. Prefectul congregaţiei, cardinalul Gerdil, cu toate c| nu cunoştea bine starea real| a misiunii, dar cunoscând r|spunsul deschis şi clar al celor trei misionari despre caracterul şi comportamentul lui Gatt, ca şi ameninţ|rile unor filomaghiari din S|b|oani şi T|m|şeni c| trec la ortodoxie dac| prefectul nu va fi revocat, a luat decizia de a închide cazul[224]. Gerdil i-a cerut atunci nunţiului din Viena s| expun| la curte, care îl propusese, motivele pentru care nu mai putea r|mâne ca prefect. Curtea a declarat c| nu are nimic împotriva deciziei Propagandei şi c| nu va interveni în nici un fel în deciziile ei. Probabil şi la Viena se ştia despre conflictele pe care prefectul le avea la Iaşi cu nemţii şi felul în care a fost destituit organistul lor[225].

Primind r|spunsul de la curtea imperial|, secretarul Propagandei, prin decretul din 3 octombrie 1801, l-a numit vice-prefect pe Domenico Brocani, pe atunci paroh la C|lug|ra[226]. Într-un prim moment, Gatt a r|mas cu totul nemulţumit de decizia superiorilor s|i, dar apoi a încredinţat totul în mâinile lui Brocani. A scris la Propaganda, încercând s| se scuze, dar scrisorile lui nu mai puteau s| schimbe nimic la Roma. A scris şi Brocani, spunând c| nu este persoana cea mai potrivit| pentru aceast| funcţie, dar c| se supune deciziei superiorilor s|i. Apoi a cerut alţi patru sau cinci misionari, absolut necesari, întrucât erau multe parohii vacante[227].

La începutul anului 1802, ministrul general al conventualilor, în concordanţ| cu Propaganda, i-a trimis lui Gatt ascultarea, adic| ordinul de a p|r|si Moldova, şi, la 2 iunie, acesta a pornit spre Malta, ţara sa, gândin-

---

Ad|ug|m un am|nunt: şi scrisoarea de r|spuns a domnitorului Ipsilanti trimis| Propagandei este scris| în francez| şi are aceeaşi caligrafie. Adic| aceeaşi persoan|, probabil un prieten al lui Gatt, d| r|spunsurile necesare cu privire la comportamentul s|u ca prefect.

[223] APF, *Moldova*, 6, 148-150.

[224] APF, *Moldova*, 6, 156-157.

[225] APF, *Moldova*, 6, 170-171.

[226] APF, *Moldova*, 6, 178-180; 183; ACG, *Moldova*, decretul din 3 octombrie 1801. Prin decretul din 15 ianuarie 1803, Propaganda l-a numit prefect: APF, *Moldova*, 6, 243; 420; 428.

[227] APF, *Moldova*, 6, 146; 188; 193; ACG, *Moldova*, scrisoarea lui Gatt din 14 noiembrie 1801.

du-se s| mearg| apoi la Constantinopol[228]. Aşa se termina, nu în glorie, prefectura lui Gatt, care sub anumite aspecte se aseam|n| cu cea a lui Martinotti, un alt prefect, consumat de zel pentru casa Domnului, dar care în practic| nu a ştiut mereu s| ac†ioneze în cele mai bune feluri şi nu avea nici aptitudinile necesare pentru aceast| func†ie. Martinotti s-a sim†it chiar persecutat de trei dintre misionarii s|i, dintre care unul, Borioli, aşa cum am spus, a murit la Iaşi în 1803, f|r| a fi fost considerat de cineva ca un atentator la autoritatea prefectului. Gatt, în schimb, în stil autoritar, d|dea ordine peste ordine tuturor, misionari şi laici, şi se temea c| vreun misionar nu este suficient de conştient şi convins de puterile şi de responsabilit|†ile sale. Din ceea ce am extras din documente, credem c| acestea au fost laturile lor slabe, chiar dac|, pân| la urm|, ambii au fost *in bona fede* în ac†iunile şi deciziile lor. Dar în cazurile lor s-a verificat faptul c| nu este suficient| inten†ia bun| pentru a fi la în|l†imea unei func†ii primite.

2.4. Domenico Brocani (1802-1806)

2.4.1. Starea misiunii şi lipsa misionarilor

Aşa cum am spus, în octombrie 1801, Brocani a fost numit vice-prefect, iar un an mai târziu a ocupat func†ia lui Gatt, ca prefect. Acesta din urm| plecase, dar misiunea r|mânea cu o problem| grav| de rezolvat: lipsa misionarilor. Brocani cerea f|r| încetare for†e noi[229]. În vara anului 1802 i-au fost trimişi doi misionari, Angelo Cantone, care se ref|cuse destul de bine pentru a se putea întoarce în misiune[230], şi Francesco Barattani[231]. Dar ambii îi creau probleme prefectului. Cantone, care plecase la Grozeşti, avea mereu ceva de spus împotriva prefectului şi a misionarilor, iar Barattani, în loc s| mearg| într-o misiune, st|tea la Iaşi cu nepotul lui, pe care îl adusese din Italia.

Din cele dou|sprezece parohii, cinci r|mâneau complet descoperite; în plus, mai erau şi români uni†i cu Roma (greco-catolici), armeni şi ruteni care nu aveau preo†i pentru riturile lor, motiv pentru care, ca de obicei, mul†i mergeau la ortodocşi[232]. La Iaşi era şi p|rintele Golini care, în loc s|

---

[228] APF, *Moldova*, 6, 205; 207.

[229] APF, *Moldova*, 6, ff 211; 215; 221; 233-235; 244.

[230] El a fost trimis paroh la Grozeşti. Cum aspira mult la func†ia de prefect şi dându-şi seama c| i-a sc|pat ocazia, a început s| îl denigreze pe Brocani, precum şi pe al†i misionari, şi lui Brocani i-a p|rut r|u c| îl avea ca misionar, dar pentru moment îl suporta, dat| fiind lipsa grav| de misionari: APF, *Moldova*, 6, 217; 261-262; 292; 326; 356.

[231] APF, *Moldova*, 6, 215.

[232] APF, *Moldova*, 6, 241-242; 259-260.

mearg| într-o parohie unde nu erau misionari, se simŢea în largul s|u s| mearg| s| predea lecŢii de pian fiicelor domnitorului şi ale altor domni şi boieri din capital|. Astfel, se simŢea un parfum de art| occidental| şi marile oraşe se opuneau voinŢei prefectului de a-l trimite pe acest misionar într-o parohie pentru a îngriji sufletele catolicilor, şi nu gusturile de diletanŢi şi alte „capricii" ale fetelor bogate şi nep|s|toare. În sfârşit, dup| mari eforturi, Brocani a reuşit s| îl trimit| pe Golini la Huşi, dar acesta visa la mediul muzical din capital| şi la lecŢiile de pian şi revenea cu pl|cere la Iaşi pentru a lucra ca profesor de muzic|, ad|ugând c| prefectul ar fi trebuit s| fie mulŢumit, întrucât banii primiŢi de pe lecŢii îi v|rsa pe toŢi în contul conventului[233].

La Iaşi r|m|seser| suspendate lucr|rile pentru construirea turnului bisericii şi, în plus, mai era şi o mic| fabric| început| de Gatt cu intenŢia de a acoperi cu intr|rile ei datoriile pe care le avea misiunea, fabric| închiriat| provizoriu şi pe care ar fi trebuit s| o termine Brocani. F|r| bani, prefectul s-a adresat împ|ratului prin p|rintele Longhi, care se afla la Viena, pentru a avea permisiunea de a face o colect| în Transilvania şi Ungaria, permisiune pe care a primit-o la scurt timp dup| aceea[234], dar o scrisoare ulterioar| a Propagandei ne spune c| misiunea trebuia s| fac| faŢ| unor datorii financiare şi mai grave[235]. Cu toate acestea, Brocani se angaja cu tot zelul şi puterile pentru a termina fabrica şi clopotniŢa, dar un cutremur puternic din 22 octombrie 1802 a produs daune serioase bisericii, ca, de altfel, întregului oraş, şi astfel, misiunea din Iaşi era practic într-o situaŢie economic| mai rea decât înainte.

Pe plan pastoral, în afar| de deja amintita lips| de misionari[236] pentru catolicii latini, r|mâneau f|r| p|stor şi armenii, şi greco-catolicii români; rutenii, în schimb, aveau un preot la Iaşi[237]. Aceasta pare s| fi fost problema cea mai grav| a misiunii, iar Brocani nu a putut face altceva decât s| cear| f|r| încetare forŢe noi. Ad|ug|m apoi c| între el şi cei opt misionari prezenŢi în Moldova erau relaŢii senine şi de încredere, chiar dac| ap|reau unele disensiuni între prefect şi veşnicul nemulŢumit Cantone, „artistul" Golini şi comodul Barattani. Revenit în Moldova în vara anului 1803, Longhi a

---

[233] APF, *Moldova*, 6, 254-255; 272-273.

[234] APF, *Moldova*, 6, 207.

[235] APF, *Moldova*, 6, 211-213.

[236] Fie dintr-o lips| de atenŢie, fie neglijând faptul c| Longhi a fost alungat de Gatt, pentru c| atenta la funcŢia lui de prefect, Propaganda i-a permis p|rintelui Longhi s| se întoarc| în misiune: ACG, *Moldova*, scrisoarea cardinalului Borgia din 2 aprilie 1803 prefectului Brocani. Longhi a sosit în misiune în iulie 1803: APF, *Moldova*, 6, 259-260.

[237] APF, *Moldova*, 6, 259-260.

scris la Propaganda c| în misiune totul revenise la normal şi nu mai existau tensiuni între prefect şi misionari, aşa cum s-a întâmplat pe vremea lui Gatt. Credincioşii erau mulţumiţi, chiar dac| nu existau misionari suficienţi, şi totul se datora conducerii înţelepte şi prudente a lui Brocani, care era în relaţii bune şi cu domnitorul, şi cu autorit|ţile din capital|[238]. Informaţii pozitive cu privire la conduita lui Brocani şi la misiune ajungeau la Propaganda şi de la consulul englez Summerer, de la vicarul apostolic din Valahia, Dovanila[239], şi de la agentul austriac la Iaşi, Timoni[240]. Dup| toate aceste m|rturii pozitive despre Brocani, atât nunţiul din Viena, cât şi cardinalul prefect al Propagandei au r|mas foarte satisf|cuţi şi s-au convins c| în misiunea moldoveneasc|, dup| furtuna din timpurile lui Gatt, revenise normalitatea şi pacea, r|mânând îns| deschis| şi urgent| problema noilor misionari[241], pentru cei aproximativ 20.000 de catolici câţi num|ra misiunea în 1805[242].

2.4.2. Propunerea de numire a unui episcop de Bac|u

Trebuie s| spunem c| prefectul era în relaţii bune şi cu noul domnitor Alexandru Moruzzi, care l-a primit în audienţ| la sfârşitul anului 1802 şi i-a promis tot sprijinul. Brocani a profitat de situaţie şi a scris la Propaganda, pentru ca, în numele papei sau al cardinalului prefect al amintitei congregaţii, s| i se trimit| domnitorului o scrisoare de felicitare cu cererea şi de a lua sub protecţia sa misiunea din Moldova, dat fiind c| pentru moment nu mai exista nici o alt| autoritate disponibil| s| fac| ceva pentru catolici[243]. Ajunse la Roma toate aceste veşti, congregaţia s-a gândit c| a sosit momentul s| numeasc| un episcop pentru scaunul din Bac|u, restabilind astfel, f|r| intervenţia Poloniei, o episcopie care era vacant| din 1789[244]. Dar va trebui s| aştepte pân| în 1808, când va fi numit, aşa cum am spus, fostul vice-prefect al Moldovei, Bonaventura Carenzi. Cum dificult|ţile politice împiedicau intrarea lui, el l-a numit pe misionarul Landi ca vicar general al s|u. În ceea ce îl priveşte pe Brocani, Propaganda, ascultând ce-

[238] APF, *Moldova*, 6, 259-260.
[239] APF, *Moldova*, 6, ff 274-275.
[240] APF, *Moldova*, 6, 327-329.
[241] ACG, *Moldavia*, scrisoarea cardinalului Borgia din 14 ianuarie 1804.
[242] APF, *Moldova*, 6, 431; 456-457; ACG, *Moldova*, scrisoarea secretarului Propagandei, din 22 septembrie 1805.
[243] APF, *Moldova*, 6, 243; 259.
[244] ACG, *Moldavia*, scrisoarea Propagandei din 30 aprilie 1803.

rerile sale de a fi eliberat din funcţia de prefect, la 12 iulie 1806, l-a numit în locul lui pe Luigi Landi, care era deja de 13 ani în misiune[245].

În 1815, episcop de Bac|u a fost numit Giuseppe Berardi, care era fost prefect al misiunii. Acesta a reuşit s| mearg| în Moldova, dar din cauza autorit|ăţilor ortodoxe, mai ales a mitropolitului Costachi şi a Divanului, care erau contrari prezenţei lui la Iaşi, Berardi a putut s| se stabileasc| în capital| doar puţin timp, murind la 13 aprilie 1818. Din cauza aceleiaşi opoziţii, Berardi renunţase la titlul de episcop, mulţumindu-se cu cel de vizitator apostolic şi apoi şi de prefect, dieceza de Bac|u fiind transformat| într-un vicariat apostolic. Pân| în 1884, când a fost înfiinţat| dieceza de Iaşi şi a fost numit primul ei episcop, conventualul Iosif Camilli[246], destinele catolicilor moldoveni au fost conduse de *vicari apostolici*, toţi italieni, cu excepţia germanului Fedele Dehm, şi de ordinul franciscanilor minori conventuali.

Cu aceast| prefectur|, misiunea conventualilor în Moldova a intrat deja într-o nou| faz| a dezvolt|rii şi maturiz|rii ei. Nu mai sunt numiţi episcopi poloni pentru scaunul din Bac|u, acesta fiind vacant deja din 1789. Prefecţii şi Propaganda se gândesc, de aceea, la numirea unui nou episcop, care s| nu mai fie polon, ci italian conventual; dar pentru moment, contextul politico-religios local nu a permis acest lucru. Apoi, din cauza contextului politic al Moldovei, mai puţin tumultuos şi cu mai puţine r|zboaie, precum şi din cauza sosirii multor secui catolici din Transilvania, comunit|ăţile moldoveneşti au crescut numeric, devenind mai stabile, misionarii putând s| îşi desf|şoare activitatea într-un mod mai organizat şi mai sistematic.

Cum misiunea nu mai era cea de alt|dat|, adic| aşa cum era la începutul secolului al XVIII-lea, fragil| şi lipsit| de toate într-o Moldov| r|v|şit| de multe r|zboaie şi de invaziile t|tarilor, credem c|, din punct de vedere cronologic, este bine s| ne oprim aici cu lucrarea noastr| şi pentru c| despre secolul al XIX-lea al misiunii s-a scris destul de mult[247].

---

[245] APF, *Moldova*, 6, 466-467; ACG, *Moldavia*, decretul Propagandei din 12 iulie 1806.

[246] Cf. A. DESPINSESCU, *L'activité pastorale de Nicola Giuseppe Camilli, premier évêque de Jassy-Rumanie*, Roma 1980.

[247] Pentru istoria misiunii moldave în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea pân| la începuturile vicariatului apostolic, cf. P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, v 3/1. Secolul al XIX-lea al catolicismului moldav, pân| la înfiinţarea provinciei „Sfântul Iosif" a franciscanilor minori conventuali în 1895, este prezentat cu detalii şi am|nunte de P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, v 3/2.

CAPITOLUL IV

CONDIÚIILE MISIUNII ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

În acest capitol inten□ion|m s| expunem şi s| analiz|m în mod tematic şi cronologic, în acelaşi timp, unele probleme fundamentale ale misiunii moldave, pentru a dezvolta mai exact şi pentru a trage concluzii sintetice cu privire la condi□iile interne şi externe ale misiunii. Ne-am gândit c| acest lucru ar fi util, întrucât, dat fiind num|rul şi con□inutul sc|zut al documentelor, ca şi lipsa altor lucr|ri sintetice asupra secolului al XVIII-lea al misiunii moldave, nu va fi uşor pentru cititor s| îşi fac| o idee global| asupra mersului misiunii şi nici s| trag| concluzii generale satisf|c|toare. Tocmai aceast| prezentare sintetic| şi tematic| vrem s| o dezvolt|m în acest capitol, pentru a acoperi „caren□ele" inerente ale secolului şi într-o m|sur| mai mic| ale celui de al treilea capitol.

1. Condi□iile interne

1.1. Comunit|□ile catolice în a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea

Pentru secolul al XVII-lea, lista cea mai complet| şi detaliat| a comunit|□ilor catolice moldave ne-o ofer| rela□ia lui Bandulovic din anul 1646, din care afl|m c| în Moldova se aflau atunci 33 de comunit|□i catolice cu 1.122 familii care formau împreun| 5.000 de credincioşi[1]. Este o perioad| marcat| de o evident| sc|dere numeric| ce va continua timp de un secol (la sfârşitul secolului erau aproximativ 300 de catolici în toat| Moldova), pân| la reluarea misiunii în a doua jum|tate a secolului urm|tor[2]. Principalele motive ale acestei sc|deri numerice le-au constituit r|zboaiele şi dificilele condi□ii de via□| în care se aflau nu doar catolicii, dar şi toat| popula□ia Moldovei.

---

[1] Cf. A.V. URECHIA, *Codex Bandinus*.

[2] Alte informa□ii despre comunit|□ile catolice din a doua jum|tate a secolului al XVII-lea, în: G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 16-21.

1.1.1. Comunit|ile între 1754-1762

Pentru prima jum|tate a secolului, exist| foarte pu|ine informa|ii cu privire la comunit|ile moldave şi, pentru acest motiv, prezentarea noastr| începe cu a doua jum|tate a secolului. Ceea ce putem spune despre prima parte a secolului al XVIII-lea este doar faptul c| exist| în continuare principalele opt comunit|i ale misiunii, respectiv viitoarele parohii, de care depindeau „filialele" sau, mai bine spus, micile şi fragilele comunit|i catolice. Toate aceste comunit|i sunt asistate de pu|ini misionari, motiv pentru care nu se poate vorbi nici despre o pastora|ie sistematic| şi nici despre o organizare stabil| şi matur|.

În 1745, în rela|ia sa trimis| la Propaganda[3], misionarul Giovanni Ausilia ne prezint| 21 de comunit|i cu 787 familii catolice apar|inând singurei episcopii, de Bac|u[4]: **Iaşi** (60 de familii), Cotnari (9 familii), **R|chiteni** (56 de familii), **Huşi** (48 de familii), Bârlad (12 familii), Bac|u (12 familii), **F|r|oani** (140 de familii), **Grozeşti** (**Oituz**) (30 de familii)[5], **C|lug|ra** (42 de familii), Trebeş (30 de familii), T|m|şeni (40 de familii), Adjudeni (15 familii), **S|b|oani** (90 de familii), Te|cani (53 de familii), Gher|ieşti (13 familii), Ciub|rciu (40 de familii), **Gala|i** (11 familii), Hotin (60 de familii)[6], Sperie|i (3 familii), Trotuş (11 familii), Baia (12 familii)[7].

---

[3] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 183-200. Citatele ulterioare din rela|ie, cit|rile prezente în paginile care urmeaz|, trebuie c|utate în paginile men|ionate în aceast| not|.

[4] Comunit|ile le-am citat cu numele actuale, care nu sunt foarte diferite de cele date de Ausilia. El doar italianizeaz| pu|in numele: Cotnari=Cottnaro etc. Comunit|ile scrise cu litere aldine sunt „cele mai importante… şi mai uşor de ajutat spiritual".

[5] În aceste comunit|i, p|rintele Manzi „unum templum edificavit", atât de necesar| şi pentru c| „per decursum Annorum quot homines Catholici venient ex Transilvania... ita quidem ut ex Dei gratia jam sunt 700 Animae". În 1733, cu ajutorul credincioşilor, Manzi construise şi o cas| pentru misionari: APF, *Moldova*, 3, 417-418.

[6] Este interesant c| în Hotin mai sunt catolici şi c| misionarul poate merge acolo liber, întrucât în 1713, oraşul şi zona înconjur|toare au devenit „raia", adic| zon| aflat| complet sub domina|ie turceasc|. Acest lucru ne face s| credem c| autorit|ile otomane erau destul de tolerante în materie de credin|, dar sub alte aspecte, Di Giovanni ne spune în 1762 c| satul Mohil|u, aflat în aceast| „raia" „este foarte mult supus atacurilor turcilor din Hotin, care deseori trec pe acel drum şi jefuiesc acei s|rmani oameni": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 210.

[7] Cu doi ani înaintea lui, în 1743, misionarul ungur Andrei Patai ne spune c| în Moldova sunt 26 de comunit|i catolice, dup| p|rerea lui toate cu popula|ie de origine maghiar|; şi numele comunit|ilor sunt toate maghiarizate: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 333-334.

Numerele 25-39 din rela□ie ne prezint| un inventar al bisericilor din misiune cu mobilierul lor. În total existau 20 de biserici. Cu excep□ia a cinci biserici, care erau din piatr| (Cotnari, „biseric| foarte frumoas|, care întrece orice alt| biseric| din provincie, pentru a c|rei refacere sunt necesari o sut| de scuzi", dou| la Baia, una la S|b|oani şi respectiv, la Trotuş), toate celelalte biserici erau construite din lemn[8]. La Iaşi, biserica „risc| s| se pr|buşeasc| în curând" şi „acest popor se teme c| le va c|dea în cap în timpul func□iunilor liturgice; pentru a evita acest pericol, cu ajutorul lui Dumnezeu, Sassano a început o nou| biseric|". Sunt enumerate apoi localit|□ile în care catolicii tr|iesc împreun| cu ortodocşii (ca şi num|rul bisericilor ortodoxe din toat| Moldova: circa 2.500): Iaşi, Cotnari, R|chiteni („fiind aceast| reşedin□| din Reketteno f|r| clopot, poporul era convocat prin baterea toacei de c|tre schismatici", f 344), Gher|ieşti, Baia (unde existau dou| biserici catolice în ruin|), C|lug|ra, Bac|u, F|r|oani, Trotuş, Grozeşti, Gala□i, Huşi şi Bârlad. Aproape de S|b|oani[9] şi de F|r|oani[10], la jum|tate de or| distan□|, se aflau alte dou| biserici, ce erau folosite drept capele pentru cimitirul existent acolo. La Cotnari, „cele necesare pentru celebrare erau aduse din misiunea R|chiteni, ca şi la Baia, din Sabovano, iar în Bac|u şi Trebeş, din C|lug|ra. În Stoiceni, adic| Uttino, p|rintele misionar care mergea acolo aducea şi obiectele de cult personale" (f 345).

Misionarii aveau locuin□e proprii numai în comunit|□ile din Iaşi, R|chiteni, S|b|oani, C|lug|ra, Grozeşti şi Huşi. Catolicii reprezentând o minoritate în mijlocul unei majorit|□i ostile, bisericile lor nu se bucurau de o „intrare deosebit| şi proprie, ci toate fuseser| ridicate f|r| temelie sub providen□a lui Dumnezeu" (f 345). La Iaşi, biserica de□inea o vie (producea 3 sau 4 butoaie de vin pe an) de şase „pogoni"[11] în cartierul Copou, d|ruit| de Martin Tutuch, cu obliga□ia de patru liturghii pe an. De asemenea, se bucura de opt cârciumi şi de un han pe „Uli□a Mare", adic| strada prin-

---

[8] La Trebeş, biserica este „ridicat| din nou de p|rintele Frontali"; misionarul a f|cut acelaşi lucru la Trebeş, „p|rintele Vannucci, ... ca s| evite orice inconvenient datorat apropierii de turci, şi t|tari, care îşi puneau cu for□a caii în cimitir şi de multe ori chiar în incinta bisericii, numitul p|rinte nu doar o doteaz| cu toate cele necesare, dar o reface ca nou|". În jurul cimitirului, bravul misionar a construit „un zid de lemn stabil... cu o lungime de 100 de coate în jur".

[9] „Biserica de piatr| este abandonat| şi ruinat|, nerestaurat| pentru c| nu este cu ce"; credem c| este chiar cea construit| din ordinul principesei Margareta Muşat, la începutul secolului al XV-lea. Recent, descoperirile arheologice au adus la lumin| temeliile acestei biserici şi cimitirul din vecin|tatea ei.

[10] A fost construit| „din lemn de p|rintele Zingali, spre marea satisfac□ie a poporului".

[11] Misionarul italianizeaz| cuvântul român „pogon", adic| o unitate de m|sur| agrar| echivalent| cu o jum|tate de hectar.

cipal|. Date în chirie, se ob□ineau circa 50 de scuzi pe an. Biserica din Huşi avea dou| buc|□i de teren donate, una de Dumitru P|traşc| şi Magdalena Balint, so□ia lui, iar cealalt| de Gheorghe B|laşc|. Pentru a redobândi unul dintre terenuri, prefectul, împreun| cu misionarul Giovanni Vannucci, au fost nevoi□i s| fac| „o mare ceart| în Iaşi în fa□a domnitorului". „Biserica din Gala□i avea nişte vii, cu nişte cârciumi, dar atât primele, cât şi ultimele fuseser| incendiate... Celelalte biserici nu aveau nici un bun imobil... P|rin□ii Companiei lui Isus, pentru c| nu de□ineau o biseric| proprie, nu aveau intr|ri bisericeşti" (f 346). În acest caz, în toat| misiunea existau şapte case în care ar fi putut locui misionari, iar bunuri de□ineau doar parohiile din Iaşi şi Huşi, pe lâng| slaba proprietate episcopal| din Trebeş.

1.1.2. Comunit|□ile între 1762-1789

Dup| circa dou| decenii, adic| în 1762, prefectul Di Giovanni trimite la Propaganda o alt| rela□ie despre starea misiunii[12], din care afl|m c| num|rul catolicilor din toat| Moldova este de aproximativ şase mii[13]. Num|rul crescuse, deci, comparativ cu cel din rela□ia lui Ausilia din 1745, când erau 787 de familii. Dac| facem o medie şi admitem c| o familie era alc|tuit| din cinci persoane, atunci înainte misiunea cu dou| decenii num|ra aproximativ patru mii de catolici.

La ***Iaşi***[14], prima dintre cele opt parohii din misiune, erau 166 de familii, „cea mai mare parte dintre aceştia fiind dezertori italieni, germani, francezi şi spanioli, ca şi unii fugari din alte na□iuni". Era, deci, o mic| comunitate, atât cosmopolit|, cât şi, sub anumite aspecte, mai pu□in edificatoare[15]. To□i aceştia tr|iau în „patruzeci de case, adic| în patruzeci şi trei

---

[12] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 203-215.

[13] Aceeaşi cifr| o indic| şi Cambioli în scrisoarea sa adresat| Propagandei în acelaşi an: F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 211.

[14] Pentru mai multe informa□ii despre comunit|□ile catolice din Moldova, cf. I. GABOR, *Dic□ionarul comunit|□ilor catolice din Moldova*, Bac|u 1996. Opera, în 306 pagini, reprezint| o prescurtare f|cut| „post mortem auctoris" de Gabriel Leahu, dup| nişte lucr|ri în manuscris ale autorului.

[15] „În Iaşi, care este capitala, între b|trâni, neputincioşi şi copii sunt circa o sut| cincizeci de catolici, şi aceşti pu□ini sunt pu□in evlavioşi, pentru c|, excluzând câ□iva oameni care sunt aten□i la clopote şi care locuiesc departe de biseric|, restul, în cea mai mare parte, sunt dezertori din diferite na□iuni, care au nimerit în Iaşi, v|zându-se str|ini, îşi vând haina şi se pun mai curând în slujba necatolicilor... unii foarte rar vin la biseric|, şi unii niciodat|, sau aproape niciodat|; astfel încât, în zilele cele mai solemne ale anului, în biseric| se v|d cel mult treizeci de persoane": F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti

de familii s|race şi mizerabile". Aici exista o biseric| din lemn, cea mai mare din misiune, binecuvântat| de Laidet cu şapte ani înainte, cu sacristie şi cu toate cele necesare pentru acŭiunile liturgice. Al|turi se afla reşedinŭa prefectului, a misionarului care îl însoŭea (Giuseppe Cambioli, 54 de ani) şi un ad|post pentru misionarii aflaŭi în trecere. Biserica avea în posesie dou| vii[16], o pivniŭ| şi şapte cârciumi. La dou| ore de mers se afla *Cocoteni* (Horleşti), cu 22 de case şi 121 de suflete, aflaŭi în grija pastoral| a parohului de Iaşi. La patru ore distanŭ| de capital| era localitatea *Totoieşti*, unde majoritatea era ortodox|, catolicii tr|ind în 5 case, fiind în total 21 de suflete, asistate tot de parohul din Iaşi. Mergând spre Roman, „dup| o zi şi jum|tate de drum", se afl| *Micl/uşeni*[17], un sat „de unguri catolici", cu 38 de case şi 171 de suflete, sub îngrijirea parohului din R|chiteni, care era la „un sfert de or| de mers".

La *R/chiteni* existau 50 de case „într-o p|dure", cu 238 de suflete. Comunitatea avea o biseric| cu toate cele necesare şi cas| pentru misionar (respectiv Antonio Mauro, de 30 de ani). Prefectul se interesa public şi în particular dac| oamenii cunoşteau catehismul şi, se pare, dup| m|rturia sa, c| îl cunoşteau „suficient". Observ|m c|, dup| Liturghie, dup| un obicei care a fost transmis pân| în timpurile noastre, era expus Sfântul Sacrament, care se termina cu binecuvântarea solemn|[18].

Dup| jum|tate de or| de drum se ajungea ca *Adjudeni*[19], care avea 30 de case şi 148 de suflete, f|r| biseric|, dependenŭi tot de R|chiteni. La o alt| jum|tate de or| de mers se afla *T/m/şeni*, cu 31 de case şi 147 de credincioşi, asistaŭi şi ei de misionarul din R|chiteni. Exista aici o biseric| ce „risca s| cad|", îns| avea strictul necesar. Dincolo de râul Siret, în faŭa T|m|şenilor, se afla satul *Buruieneşti*, f|r| biseric|, cu 21 de case şi 84 de suflete, îngrijite de parohul din R|chiteni. Pe aceeaşi parte a râului, nu departe, se afla comunitatea *Rotunda*, cu 58 de suflete şi 12 case, f|r| biseric|, îngrijiŭi şi ei de parohul din R|chiteni. Mai erau dependenŭi de aceast| parohie şi cei 54 de credincioşi din *F/rc/şeni* (Traeasseno), care locuiau în 10 case, neavând biseric| proprie. La distanŭ| de 5 ore de mers se g|sea

---

nelle missioni di Moldavia (România)", 211.

[16] În 1778, misionarul Fedele Rocchi scrie c| cu vinul din aceste vii, „care se vinde într-o cârcium| din zon|, separat| de curtea noastr|, tr|im şi întreŭinem biserica": APF, *Moldova*, 5, 171.

[17] Înainte de 1900 aşa se numea actualul sat Butea.

[18] În zilele noastre, expunerea Preasfântului Sacrament se face în multe comunit|ŭi dup|-amiaz|, înainte de liturghia de sear|.

[19] Mult timp în posesia m|n|stirii ortodoxe „Trei Ierarhi" din Iaşi: T. CODRESCU, *Uricariul*, 7, 284.

Cotnari, cu cinci case catolice şi cu „o biseric| mare din piatr|, dar descoperit| şi f|r| speranŭe de a fi restaurat| din cauza mizeriei puŭinilor oameni care r|m|seser| acolo”[20]. La o or| distanŭ| se afla „un c|tun cu cinci case”, cu 16 suflete, numit *Linguebagului,* şi la un sfert de or| este un alt grup de 4 case, cu 14 suflete, numit *Zlodica*. Apoi, la un sfert de or| de drum, sunt alte 4 case cu 13 suflete, locul numindu-se *Dam*. Dup| o alt| or| de mers se întâlnea *Gialaluivod/*, cu opt case şi 30 de suflete. Toŭi aceştia depindeau, de asemenea, de parohul din R|chiteni şi, aflându-se la foarte mare distanŭ|, dup| cum observ| prefectul, nu erau atât de bine preg|tiŭi din punct de vedere spiritual, în comparaŭie cu cei din parohie.

Prefectul merge apoi la *Bac/u*, „cândva sediul episcopului latin”[21]. Aici g|seşte 131 de suflete în 24 de case. Exista o biseric| din lemn acoperit| cu paie, ce avea, printre altele, un potir foarte vechi, din 1105. Comunitatea depindea de cea din C|lug|ra şi era bine instruit| în credinŭ|. La o or| şi jum|tate de mers se aflau alte trei comunit|ŭi, asistate de C|lug|ra: *Fontinel, M/rgineni* şi *Trebeş*, cu 458 de suflete în 70 de case. Trebeş era proprietatea episcopului de Bac|u şi avea o biseric| acoperit| cu paie, construit de puŭin timp.

La o or| de mers, în mijlocul pomilor fructiferi, se situa comunitatea din *C/lug/ra*, cu 34 de case şi 204 suflete (a se vedea media de şase persoane pe familie). Aceast| comunitate avea o biseric| cu cimitirul al|turi, „plin de cruci mari din lemn pe care obişnuiesc s| le pun| pe morminte”. Dup| Liturghie, ca de obicei, prefectul i-a întrebat pe oameni despre catehism, constatând c| erau foarte bine instruiŭi de c|tre misionarul Grabriele Mazziotti, ajutat de un alt c|lug|r, Carlo Gattinara, de 31 de ani.

Din C|lug|ra, misionarul s-a dus la *F/r/oani*, comunitatea cea mai mare din misiune, întrucât avea 214 case cu 900 de credincioşi. Satul este descris ca fiind prosper, oamenii, dogari de meserie, „cu obiceiuri bune şi cu o sfânt| team| de Dumnezeu şi elementele de baz| ale sfintei credinŭe f|r| excepŭie de vârst|… astfel încât vederea sfinŭeniei obiceiurilor trezeşte

---

[20] De altfel, în afar| de cele din nord, la Baia şi Siret, unde nu mai sunt menŭionaŭi catolici, bisericile din Cotnari şi Trotuş, acum complet ruinate, sunt singurele construite din piatr|. Toate celelalte sunt din lemn, adic| fragile şi dispuse s| fie incendiate. Pe la 1760, în misiune sunt biserici la: Iaşi, Bârlad, Huşi, R|chiteni, T|m|şeni, S|b|oani, H|l|uceşti, Talpa, Bac|u, Trebeş, Trotuş, C|lug|ra, F|r|oani, Grozeşti, Ciub|rciu şi Mohil|u.

[21] Trecuser| abia zece ani de când Benedict al XIV-lea schimbase reşedinŭa episcopului la Sniatyn, pe p|mânt polon, aproape de Moldova. Misionarul vorbeşte despre „o dat|”, probabil în amintirea începuturilor episcopiei, când episcopul st|tea la Bac|u, dar acele timpuri erau destul de îndep|rtate.

admira□ia… printre oamenii care gem sub jugul dur al grecilor[22], care i-au f|cut sclavii sclavilor". Existau aici o biseric| din lemn şi o cas| pentru misionar, pe atunci Giovanni Frontali[23]. Înaintea Liturghiei, dasc|lul, „adic| înv|□|torul care obişnuieşte s| explice catehismul în limba maghiar|, citeşte de la pupitru doctrina şi alte c|r□i religioase, tot în maghiar|"[24]. În biseric| erau multe icoane, şi ele „în stil maghiar". Aşa cum a procedat în toate comunit|□ile cu biseric| proprie, misionarul ne prezint| şi în acest caz în num|r exact şi chiar cu anumite detalii, tot ceea ce se afl| în prezbiteriu şi în sacristie (mobilierul). În afara satului mai exist| o biseric|, având al|turi cimitirul „plin cu cruci mari". În aceast| comunitate, prefectul se opreşte timp de zece zile şi observ| cu satisfac□ie c| era mereu vizitat de oameni pentru probleme spirituale şi materiale, „şi to□i erau mul□umi□i cu ceea ce se decidea, efect al piet|□ii acelui popor" care recunoştea autoritatea misionarului în mijlocul comunit|□ii lor. Cu excep□ia comunit|□ii din Iaşi, cosmopolit| şi atât de greu de controlat, în toate celelalte comunit|□i unde locuieşte misionarul, se observ| deja în aceast| rela□ie o creştere a autorit|□ii sale spirituale, şi nu numai, dar şi în „lucrurile civile", cum noteaz| Crisostomo. Acest lucru dovedeşte şi un progres al unit|□ii religioase şi umane a comunit|□ilor, în jurul persoanei p|rintelui. Aproape de F|r|oani, mai existau alte patru mici comunit|□i formate numai din catolici, f|r| biseric| şi dependente de C|lug|ra: *Lunga* (18 de case cu 87 de suflete), *Valea Seac/* (53 de case, 248 de credincioşi), *Geoseni* (24 de case, 112 credincioşi) şi *Pr/jeşti* (34 de case cu 172 de suflete).

Dup| o zi de drum a ajuns la *Trotuş*, „mic oraş din Moldova", unde exista o biseric| catolic| din lemn, al|turi de ruinele unei alte biserici din

---

[22] La 26 martie 1615, domnitorul Ştefan Tomşa cump|r| satul de la dou| familii de boieri care îl aveau în proprietate şi îl d| în proprietatea m|n|stirii din Solca, în nordul Moldovei, m|n|stire construit| de el. Satul a r|mas sub aceast| st|pânire monastic| ortodox| pân| la anexarea Bucovinei (partea de nord a Moldovei) de c|tre imperiul austro-ungar, în 1775. La începutul secolului al XIX-lea, satul a fost cump|rat de logof|tul (cancelarul) Nicolae Roset: I. GABOR, *Dic□ionarul comunit/□ilor catolice din Moldova*, 96-97.

[23] La 20 aprilie 1763, prefectul Cambioli scrie Propagandei c| peste pu□in timp vor pleca din Moldova în Italia patru misionari, printre care şi Frontali şi Zingali, care slujiser| aproape 22 de ani în aceast| misiune: APF, *Moldova*, 5, 27.

[24] Pentru a-l ajuta pe misionar „în nevoile spirituale ale credincioşilor, a fost introdus obiceiul de a avea un dasc|l, sau înv|□|tor, în fiecare biseric| şi unde nu locuieşte p|rintele". Trebuie s| cunoasc| limbile „maghiar| şi latin|". Pred| catehismul, conduce recitarea rug|ciunilor, cânt| în timpul Liturghiei şi în timpul func□iunilor liturgice. Tributul pentru el îl pl|tesc oamenii; de la aceiaşi credincioşi primeşte „ceva poman|" la botezuri şi la înmormânt|ri şi în fiecare an familiile îi dau o anumit| cantitate de cereale, astfel încât, „cu pu□in| iscusin□| şi efort din partea acestuia", poate tr|i modest cu familia lui.

piatr|. Sunt 15 case cu 59 de suflete, aparţinând misiunii din *Grozeşti*, unde activa p|rintele Giuseppe Zingali, în vârst| de 52 de ani. Aici sunt 70 de case cu 359 de suflete catolice, amestecate printre ortodocşi.

Ajuns la hotarul occidental al misiunii, Crisostomo a revenit spre centrul provinciei şi, dup| trei zile de drum, a ajuns la *S/b/oani*, unde g|seşte 75 de case cu 335 de suflete, „toate ungare", cu biseric| şi o reşedinţ| comod| pentru misionar, în persoana lui Francesco Chiarolanza, de 38 de ani. Ca de obicei, dup| Liturghie, a urmat expunerea Preasfântului Sacrament şi întâlnirea cu oamenii. Aici se opreşte timp de opt zile şi se declar| satisf|cut de preg|tirea spiritual| şi catehetic| a poporului. Apoi, în dou| ore de c|l|torie, ajunge la *H/l/uceşti*, cu 31 de case, 233 de suflete şi o biseric| din lemn „foarte solid|, ridicat| cu trei ani în urm|". Aici era şi un dasc|l, care instruia poporul în cele privitoare la credinţ|, ajutându-l pe p|rintele din S|b|oani. Nu foarte departe se afla *Gher/ieşti*, cu 28 de case şi 62 de suflete, şi *Teţcani*, cu 28 de case şi 151 de credincioşi. Dup| patru ore de c|l|torie se ajungea la *Talpa*, „sat format recent de nişte familii fugite din diferite locuri în timpul ultimei incursiuni a t|tarilor, din 1759", cu 26 de case şi 111 suflete. Aceştia ridicaser| cu un an înainte „o biseric|, pe care nu au acoperit-o de team| s| nu fie supuşi noului tribut", impus de patru ani tuturor bisericilor, chiar şi celor lipsite de rent|. Şi aici se afla un dasc|l. În apropiere era satul *Bârg/oani*, cu 12 case şi 53 de suflete. Toate aceste comunit|ţi, se înţelege, depindeau de S|b|oani.

Dup| dou| zile de mers spre nord-est, se ajunge „într-un oraş mic şi dezolat", *Huşi*, sediul episcopului ortodox. Catolicii tr|iau în 65 de case, fiind în num|r de 300. Aveau biseric| şi misionar, în persoana lui Giovanni La Macchia, în vârst| de 38 de ani. Majoritatea catolicilor tr|iau într-o p|dure, în afara oraşului. Aici se afla o alt| biseric|, cu reşedinţ| pentru misionar. Duminica se celebra în oraş, iar în timpul s|pt|mânii, în biserica dinafar|, în sat. Din Huşi, intrând în Basarabia, în zona st|pânit| de t|tari, pe malurile râului Prut se afla *Ciub/rciu*, care depindea de Huşi şi unde catolicii erau în num|r de 101 suflete în 22 de case. Deţineau o biseric| într-o stare jalnic| şi un dasc|l „care instruieşte acele suflete în lucrurile care privesc sfânta credinţ|". Tot de aceast| parohie depinde şi *Bârladul*, unde erau 30 de catolici în 7 case. Aici, în 1759, t|tarii arseser| biserica, ca şi alte biserici ortodoxe.

În nordul extrem al Moldovei, pe malurile râului Prut, la hotarul cu Polonia, se afla *Mohil/u*, având biseric| şi reşedinţ| pentru misionar. Era format din 26 de case cu 80 de credincioşi. „Acest sat este supus de multe ori atacurilor turcilor din Hotin, care trec deseori pe acel drum şi jefuiesc acei oameni s|raci". Aceast| misiune fusese fondat| de Giovanni Frontali

cu persoanele adunate aici din diferite regiuni. Domnitorul Constantin Racovi|| îl trimisese special pentru a construi o biseric| şi pentru a-i convinge pe catolici s| nu mearg| în Polonia[25].

Pentru a sc|pa de tributuri şi de invaziile turcilor şi ale t|tarilor, unele persoane mai tr|iau înc| prin p|duri şi prin alte locuri îndep|rtate de oraşe şi de sate. În anul precedent, un misionar, vizitându-i, spovedise şi împ|rt|şise 108 persoane, botezând, de asemenea, şase. Unele oraşe spre Dun|re erau locuite de pu||ini catolici: în *Gala||,* 5, în Ackherman, 30, iar în *Chilia,* 10. Aşadar, în toat| misiunea, catolicii erau împr|ştia|i în 40 de localit|||i. Cu excep||ia comunit|||ii din F|r|oani, care num|ra peste 200 de case sau familii (admi||ând faptul c| mul|i dintre b|trâni tr|iau împreun| cu copiii, în aceeaşi cas|), toate comunit|||ile aveau mai pu||in de 50 de case, cu excep||ia a patru dintre ele. Satele erau, deci, mici, majoritatea dintre ele exclusiv catolice, chiar dac| în apropierea lor se aflau şi ortodocşi; dar catolicii, înc| din aceste timpuri, preferau s| locuiasc| într-un teritoriu determinat al lor. Trebuie s| preciz|m apoi c| numele localit|||ilor nu apare numai când sunt men||iona|i catolicii. Aceste comunit|||i, cu excep||ia unora foarte mici (Cocoteni, Sperie||i, Linguebagului şi Zlodica, de exemplu), sunt prezente în documente ale familiilor de boieri sau de m|n|stiri cu multe secole înainte, acestea primind teritoriile şi oamenii de pe ele de la domnitori. Astfel de comunit|||i sunt men||ionate în acte de vânzare-cump|rare sau de dona||ie. Num|rul total al caselor urc| pe la 1.150; num|rul catolicilor, 5.640. În rela||ia lui Crisostomo nu se afl| mai mult de trei comunit|||i prezentate în cea f|cut| de Ausilia (1745): Sperie||i, care depinde de Iaşi, iar în nord, comunit|||ile din Hotin (în „raiana" turceasc| Hotin se va g|si comunitatea din Mohil|u) şi Baia.

F|când *o compara||ie cu rela||a lui Ausilia,* din 1745, unde g|sim 787 familii în 21 de comunit|||i, se observ| cu uşurin|| c| într-un arc de mai pu||in de dou|zeci de ani num|rul credincioşilor şi al comunit|||ilor a crescut destul de mult, atât datorit| naşterilor, cât şi ca urmare sosirii multor oameni din Transilvania.

Noile comunit||i formate în aceast| perioad| sunt: *Cocoteni* şi *Totoieşti*, apar||inând de parohia din Iaşi; *Micl||eni* (Butea), format| probabil din oameni veni|i din comunit|||ile din Adjudeni şi T|m|şeni, fugi|i din fa||a invaziilor diferitelor armate care m|rş|luiau pe drumurile din apropierea acestor localit|||i; *Buruieneşti*, care, ca şi alte sate, apar||inea de o m|n|stire ortodox|, de cea din *B||rboi* (Iaşi), catolicii venind din Adjudeni şi T|m|şeni,

[25] APF, *Moldova*, 5, 309 ş.u.

pentru aceleaşi motive descrise mai sus; *Rotunda*, format| din catolici veniţi tot din Adjudeni, T|m|şeni şi Micl|uşeni şi stabiliţi pe p|mântul m|n|stirii ortodoxe, aproape de Dolješti (acest sat este aşezat pe cel|lalt mal al râului Siret, în faţa Adjudenilor, dup| cum Buruieneşti se afl| în faţa satului T|m|şeni); *F/rc/şeni*, alc|tuit din catolici veniţi probabil din R|chiteni, ambele sate aparţinând m|n|stirii ortodoxe din Iaşi, „Trei Ierarhi", m|n|stire plasat| de cealalt| parte a drumului care o separ| de catedrala catolic|. Mai trebuie menţionate cele trei grupuri de case aproape de Cotnari (*Linguebagul*, *Zlodica* şi *Gialuluivod/*). Aproape de Bac|u se aflau comunit|ţile *Fontinel* şi *M/rgineni*, acesta din urm| constituind proprietatea familiei de boieri Ruset. De F|r|oani aparţinea şi noua comunitate *Lunga*. Ne surprinde apoi faptul c| Ausilia nu menţioneaz| Valea Seac|, pentru c| aceast| comunitate este menţionat| deja din secolul al XV-lea. Şi *Geoseni* este o nou| comunitate format| din imigranţi din Transilvania, stabiliţi pe moşiile boierului Ioaniţ| Sturza, şi tot nou| este şi comunitatea catolic| din *Pr/jeşti*. Teritoriul acestuia din urm| aparţinea m|n|stirilor R|ducanu şi Precista din Târgu Ocna. De altfel, majoritatea comunit|ţilor catolice tr|iau pe teritorii aparţinând fie boierilor, fie diferitor m|n|stiri ortodoxe. Şi aceasta era o realitate generalizat| în ţar|. P|mânturile, cum am spus în primul capitol, aparţineau, cu excepţia câtorva ale r|zeşilor, mai-marilor: domnitorilor, boierilor şi c|lug|rilor[26]. Aproape de S|b|oani se afl| şi satul *H/l/uceşti*, format tot din imigranţi din Transilvania. *Talpa* era constituit din catolici veniţi din satele învecinate, precum şi din catolici de origine transilv|nean|, în timp ce *Bârg/oani* era format din oameni veniţi din Transilvania, din zona N|s|udului. În nordul extrem afl| *Mohil/u*, ale c|rui origini le-am prezentat deja, iar în sudul Moldovei este atestat| prezenţa catolicilor la *Ackerman* şi la *Chilia*. Astfel, din cele 21 de comunit|ţi noi prezente în relaţia lui Di Giovanni, 5 s-au format acum din populaţie catolic| transilv|nean|: Geoseni şi Pr|jeşti, în zona Bac|u, şi H|l|uceşti, Talpa şi Bârg|oani, în zona Roman.

Exodul populaţiei transilv/nene este atestat de Frontali, majoritatea fiind format| din catolici, dar şi din câţiva luterani şi calvini[27] care, neavând

---

[26] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 482: „Catolicii noştri stau în cea mai mare parte pe domeniile acelor domni" (ortodocşi).

[27] Din Ungaria şi Transilvania de multe ori fug oameni, fie din lipsa celor necesare traiului, fie de teama r|zboiului şi, printre aceştia, uneori se afl| uneori luterani şi calvini; dac| r|mân în Moldova, abjur| cu uşurinţ|, f|r| ca schismaticii s| se opun|, pentru c| numindu-i unguri pe catolicii noştri, cred c| toţi au aceeaşi religie, iar aceştia r|mân catolici buni, neavând predicatori sau sectanţi care s| îi distrag| şi, prin harul lui Dumnezeu, au ajuns la mine mulţi în cei 22 de ani [1743-1765, n.n.]. Cea mai mare dificultate este c|

p|stori, trec la credin□a catolic|. Principala problem| printre catolici era faptul c| unii ar fi voit s| se c|s|toreasc| dup| ce, în prealabil, o mai f|cuser| şi în Transilvania, tr|ind aici cu alte femei, în adulter. Al□ii, neob□inând adeverin□a de stare liber|, mergeau la preotul ortodox pentru a se c|s|tori.

La num|rul 67, Di Giovanni este foarte exact sub acest aspect: „De dou|zeci de ani încoace (adic| din 1742, n.n.), num|rul catolicilor a crescut pentru c| mul□i dezertori şi fugari din Ungaria, Polonia şi Transilvania au venit, de multe ori cu toat| familia, pentru a se stabili în acest principat".

Un an mai târziu, în 1763, misionarul Cambioli scrie Propagandei, aducând alte detalii despre aceeaşi realitate[28]. În special în ultimii şapte ani, num|rul catolicilor crescuse „zilnic", din cauza lipsurilor şi pentru a se sustrage înrol|rii în armata austriac|. Sunt men□ionate explicit comunit|□ile din H|l|uceşti şi Talpa. Cu un an înainte, Di Giovanni g|sise la H|l|uceşti 31 de case; acum, Cambioli ne spune c| sunt „circa şaizeci de familii". La Talpa, cu un an înainte erau 26 de case; acum sunt men□ionate peste şaptezeci şi treizeci în împrejurimi, în afar| de multe alte persoane care se hot|râser| s| îşi construiasc| o cas|. Împreun| cu st|pânii p|mânturilor lor, aceşti catolici cereau prin Cambioli un preot pentru ei. Peste pu□in timp, va începe construirea unei alte biserici la Cucuteni, un sat aflat la dou| ore distan□| de Iaşi, unde se aflau treizeci de familii, toate catolice. Aceşti noi sosi□i, ne va spune episcopul Jezierski în 1765, fiind veni□i din Transilvania, unde majoritatea vorbesc maghiara, nu sunt numi□i catolici, ci unguri[29].

Dar este interesant s| observ|m c| episcopul afirm| şi existen□a unor catolici de na□ionalitate „moldav|", chiar dac|, în rela□iile lor trimise la Propaganda, Di Giovanni şi Frontali au spus explicit c| în Moldova era foarte periculoas| acceptarea convertirii la credin□a catolic|, din cauza

---

uneori fug dezertori şi aduc femei din Transilvania, iar apoi vin la misionar pentru a se c|s|tori; când se poate primi asigurarea st|rii libere de la parohii lor din Transilvania, se c|s|toresc, iar când nu, ori r|mân aşa, ori merg la schismatici pentru a se c|s|tori": G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 482.

[28] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 474-475.

[29] Aşa atest| episcopul Jezierski într-o scrisoare trimis| de la Lwow Propagandei în 1765: „Moldavi natione pauci reperiunt Catholici, sed omnes sunt schismatici praeter paucos. Et ideo, quia Transylvani Catholici, qui pertinent ad Ditionem Hungaricam augent et minuunt hunc numerum Catholicorum, a Moldavis non vocantur Catholici, sed Hungari". În scrisoarea sa, al|turi de comunit|□ile mari din misiune, episcopul o pune şi pe cea din T|m|şeni; probabil aceasta crescuse numeric chiar în aceşti ani, prin sosirea de noi persoane: APF, *Moldova*, 5, 42.

„radicalismului" clerului şi a mentalit|ăţii ortodoxe foarte „ferme" a oamenilor, în special a b|trânilor. În scrisoarea sa din 1763, Cambioli vorbea apoi despre un misionar care locuia la Luizi C|lug|ra, Giuseppe Carisi (chiar dac| a fost numit prefect)[30], care „a contribuit mult la mizeriile întâmplate acolo". Despre el spune c| este neascult|tor şi c| nu vrea s| plece din parohie, fiind una dintre cele mai bune din misiune[31]. În anul urm|tor, prefectul Oviller va cere din nou Propagandei trei noi misionari, pentru a-i trimite la Talpa, la Mohil|u, unde îns| nu va fi un misionar stabil[32], şi al treilea, „zbur|tor", la Iaşi, „pentru a putea merge unde era nevoie"[33]. Într-o relaţie f|r| dat|, dar scris| nu cu mulţi ani dup| cea a lui Di Giovanni din 1762, citim c| la Mohil|u erau 60 de familii, dintre care 30 plecaser| în Polonia, iar domnitorul nu era deloc mulţumit de aceasta, pentru c| din cauza lipsei unui misionar stabil, oamenii pleac|, şi astfel „se distruge ţara"[34].

Cum catolicii nu puteau s| îi ajute pe misionari, fiind foarte s|raci şi trebuind s| pl|teasc| tributuri foarte ap|s|toare şi mulţi dintre ei fiind abia sosiţi, Oviller cere în 1765 ca Propaganda s| le dea şi un sprijin financiar[35],

---

[30] Sosit de la Constantinopol: APF, *Moldova*, 5, 28-29.

[31] „În Moldova, de şapte ani încoace, a crescut şi creşte zilnic mult num|rul catolicilor noştri, nu pentru c| necatolicii trec la noi, ci pentru c| în Ungaria şi, în special, în Transilvania a fost şi înc| persist| o viaţ| foarte grea, iar acum, adic| de când a fost stipulat| pacea între austrieci şi prusaci, pretind mai mult decât oricând soldaţi cu forţa, motiv pentru care au intrat şi intr| în aceast| provincie familii întregi, chiar şi un mare num|r de tineri de la 14 ani în sus, fiindc| de la aceast| vârst| îi înroleaz|. Câţiva luterani şi câţiva calvini, neg|sind aici nici un predicator de-al lor, s-au convertit la credinţa catolic|. Dat| fiind multitudinea noilor catolici de patruzeci de ani încoace, s-au ridicat în Moldova, în dou| sate noi, dou| biserici noi care nu au fost niciodat| în trecut mari şi frumoase, dintre cele mai bune pe care le avem în aceste misiuni. Una este la H|l|uceşti, iar cealalt| la Talpa. În H|l|uceşti sunt aproximativ şaizeci de familii, toate catolice, în Talpa sunt peste şaptezeci, iar treizeci sunt în împrejurimile sale, de asemenea, toate catolice, în afar| de diferite familii sosite în aceste zile, şi care au stabilit s| îşi fac| acolo o cas|". La Talpa şi Cucuteni, st|pânii p|mântului „nu îi las| pe supuşii lor s| îi h|rţuiasc|, dar foarte multe familii maghiare şi transilv|nene, pentru a evita h|rţuielile inexplicabile ale moldovenilor, îşi fixeaz| domiciliul în satele acestor doi sus-numiţi boieri": APF, *Moldova*, 5, 27-28.

[32] Dat| fiind dep|rtarea de centrul misiunii, aici nici unul nu voia s| vin|, chiar dac| Frontali încercase s| creeze un centru misionar stabil, construind o biseric|.

[33] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 485.

[34] APF, *Moldova*, 5, 309.

[35] APF, *Moldova*, 5, 39; 46. În plus, Oviller cerea cele necesare pentru opt biserici din misiunea sa. Şi un alt am|nunt: întrucât misionarii nu pot fi prezenţi mereu unde este nevoie, se întâmpl| „uneori ca înainte de sosirea misionarului chemat s| îi asiste pe muribunzi, la sosirea lui aceştia s| fie deja înmormântaţi, mai ales vara", cum se întâmpl| la Mohil|u, unde preoţii poloni, datorit| diferenţei de limb|, „nici m|car nu vin s| celebreze

aşa cum o f|cea deja (25 de scuzi pe an) în cazul celor patru parohii mai s|race din misiune, adic| Huşi, R|chiteni, Grozeşti şi C|lug|ra[36]. Într-o alt| scrisoare din acelaşi an, prefectul Oviller se adreseaz| din nou Propagandei, insistând asupra necesit|ûii urgente de a avea trei noi misionari, pentru c| num|rul catolicilor creştea continuu şi se formaser| alte noi comunit|ûi: Aproape de Talpa se aflau atunci comunit|ûile *Valea Alb*/ şi *Omicino*, iar la şase ore de drum de la Talpa se formase o comunitate la *Piatra*[37].

Dintr-o scurt| relaûie despre starea misiunii scris| în 1777[38], afl|m c| „în Moldova se num|r| circa zece mii de catolici, iar aceştia vorbesc aproape toûi limbile moldav| şi maghiar|". În relaûia lui Di Giovanni din 1762 rezultau circa şase mii; acum, dup| 14 ani, num|rul se dublase, aşa cum aproape se dublase de când îşi scrisese Ausilia relaûia lui din 1745, pân| la relaûia lui Crisostomo. Este o creştere numeric| impresionant|, care poate fi explicat| numai acceptând ceea ce ne spun documentele timpului, respectiv sosirea multor catolici transilv|neni. Nu este lipsit de importanû| totodat|, s| ştim c| aproape toûi vorbeau limba română şi limba maghiar|, dup| cum am subliniat, chiar din momentul sosirii în Moldova. Într-un timp atât de scurt nu ar fi avut timpul necesar pentru a înv|ûa româna în Moldova. Şi apoi, formând comunit|ûi „închise", adic| f|r| a se amesteca printre ortodocşi, nu ar fi fost ajutaûi s| înveûe limba locului. Este mult mai probabil c|, înc| de la sosirea lor, erau bilingvi.

Acum existau 11 parohii, comparativ cu cele opt tradiûionale. Cele trei noi erau H|l|uceşti, Adjudeni[39] şi Zamosci, aceasta din urm| aflându-se „în cordonul german", adic| în Bucovina, în timp ce nu se mai vorbeşte despre Mohil|u şi nici despre Ciub|rciu, în zonele controlate de t|tari. În 1792, Rocchi ne va spune c| toûi catolicii din aceast| comunitate din urm|, din cauza condiûiilor dificile de viaû|, se retr|seser| în parohia lor, Huşi[40]. Pa-

---

Liturghia": APF, *Moldova*, 5, 48.

[36] APF, *Moldova*, 5, 48-49.

[37] În relaûia lui Bandulovic (1646), catolicii în Piatra lui Cr|ciun (acesta era numele medieval al oraşului Piatra Neamû) nu mai existau. Este posibil ca acum grupul efemer de catolici în „sus-numitul sat Piatra" s| fie format din emigranûi din Transilvania: APF, *Moldova*, 5, 48-49.

[38] Publicat| de G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 505-507.

[39] Cu toate acestea, în viitor, misionarul se va stabili de multe ori la T|m|şeni, Adjudeni devenind filial|, dat| fiind şi apropierea mare dintre cele dou| comunit|ûi.

[40] „Basarabia îi aparûine turcului, iar în Tartaria aveam un sat (Ciub|rciu n.n.), unde erau catolici care ûineau de parohia din Huşi, dar în prezent toûi se afl| la Huşi": APF, *Fondo di Vienna,* 31, 284.

rohia din H|l|uceşti avea 500 de suflete şi ca filial| doar „în lunc|" (Luncaşi) cu 60 de suflete, ambele comunit|ăi fiind constituite recent din oameni sosiţi din Transilvania. Adjudeni devenise parohie, cu filiale la Rotunda, T|m|şeni, Buruieneşti şi Sagna. Zamosci, în sfârşit, era foarte mare, având 700 de suflete. Mai erau şi alţi catolici la Suceava, Cern|uţi şi în alte p|rţi, circa 100 de suflete[41].

S| analiz|m acum *noile comunit/ăţi*. În parohia Grozeşti (Oituz) cu 450 de suflete, în afar| de filiala din Trotuş, cu 130 de suflete, comparativ cu cele 59 din relaţia lui Di Giovanni, sunt ad|ugate noi comunit|ăţi: *Hârja* (30 de credincioşi), *Fer/str/u* (20 de credincioşi) şi alte 50 de suflete în *Octara* (?) şi *Moineşti*. Apar, deci, patru noi comunit|ăţi tocmai în aceast| zon| de hotar cu Transilvania. De parohia Adjudeni, care acum avea biseric| şi 300 de suflete, comparativ cu 148 în 1762, aparţineau filialele Rotunda, cu 90 de suflete, T|m|şeni, Buruieneşti, cu 250 de suflete, comparativ cu 84 în 1762, şi *Sagna*, comunitate nou| cu 90 de credincioşi[42]. În parohia F|r|oani erau circa 470 de credincioşi, comparativ cu 900 în 1762. Este foarte posibil ca mulţi s| fi plecat în împrejurimi pentru a forma alte comunit|ăţi care rezult| a fi *Capsa, Valea Mare, Valea Drag/, N/sipeni, Burchila, Piş/ta* şi *La Z/voi*. Mai existau totodat| şi comunit|ăţile pe care le cunoaştem deja, la Gioseni (112 suflete în 1762 şi 350 acum) şi la Valea Seac|. De parohia C|lug|ra aparţineau *S/rata, Dealul Nou, Schineni, Poloboc* şi *Tazl/u*, toate comunit|ăţi noi. Se adaug| şi comunit|ăţile dinainte, din Bac|u, Trebeş (Baraţi) şi M|rgineni. De parohia S|b|oani, care acum avea 670 de suflete comparativ cu cele 335 din 1762, aparţineau comunit|ăţile din *La Izvor, Fiumicino* şi *Lancuza* (Hanul Ancuţei), toate noi, şi Gher|ieşti (cu 550 de suflete comparativ cu 62 din 1762), Teţcani (460 de suflete comparativ cu 151 în 1762), Talpa şi Bârg|oani. De parohia R|chiteni aparţineau comunit|ăţile Micl|uşeni (350 de suflete, comparativ cu 171 în 1762), Iancchochi (Şcheia)[43] şi F|rc|şeni. Cucuteni (Horleşti), acum cu 250 de suflete faţ| de

[41] Aceste ultime oraşe intraser| deja de doi ani sub dominaţia austriac|, dar pentru moment, autorit|ăţile imperiale nu rupseser| înc| nici o relaţie între populaţia din Moldova şi cea din Bucovina.

[42] Teritoriul cu locuitorii lui aparţinea de secole m|n|stirii Galata, din Iaşi: cf. M. COST{CHESCU, *Documente înainte de Ştefan cel Mare*, 227.

[43] Numele comunit|ăţii catolice vine de la boierul Milu Ianacache; pe p|mântul lui se stabilesc catolicii sosiţi din satele catolice învecinate. Dar, în documentele laice, deja de secole localitatea se numea Şcheia, la fel cum se numeşte şi ast|zi parohia catolic| (fiind şi ortodocşi) şi localitatea. Cf: M. COST{CHESCU, *Documente înainte de Ştefan cel Mare*, 278.

121, câte existau în 1762[44], avea ca filiale Popeşti, cu 130 de suflete, şi micile comunit|Ûi din Cotnari, Totoeşti, Carlevo (Hârl|u), La Iosif (Iosupeni?) şi Zlodica, formând în total 130 de suflete. Parohul din Horleşti îi avea în grij| şi pe cei aproximativ 250 de negustori armeni, majoritatea dintre ei ştiind doar limba polon|, motiv pentru care ei aveau nevoie de îngrijirea unui preot polon.

Armenii şi ucrainenii catolici veneau în Moldova din Ucraina, din Polonia şi GaliÛia, fie pentru c| erau persecutaÛi, fie pentru comerÛ, şi rar erau stabili într-un loc determinat[45]. În sfârşit, erau 21 de noi comunit|Ûi mici, formate în împrejurimile satelor Grozeşti, F|r|oani, C|lug|ra, S|b|oani şi H|l|uceşti. Cele formate în jurul acestei din urm| parohii nu aveau o dezvoltare notabil|, contrar celorlalte ca, de exemplu, Valea Mare şi Sagna. Num|rul sufletelor, aşa cum am observat, se dublase din nou. Este confirmat| astfel acea realitate deja cunoscut|: în special începând cu 1756, crescuse continuu num|rul persoanelor, singure sau familii întregi, care traversau CarpaÛii în c|utarea unei vieÛi mai bune într-o Moldov| care avea atâta nevoie de mân| de lucru.

1.1.3. Comunit|Ûile în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea

În 1789, prefectul Rocchi a trimis la Propaganda o scurt| relaÛie despre starea misiunii[46], din care afl|m c|, în districtul Bac|u, existau patru parohii: Grozeşti, F|r|oani, Valea Seac| şi C|lug|ra, care împreun| cu filialele lor aveau aproximativ 5.566 de suflete. În 1791, biserica din Bac|u devenise o ruin|, „f|r| gard, descoperit|, plin| de mizerie în jur", fiind „o ruşine pentru religia noastr|", şi tocmai când în zon| sunt atâÛia soldaÛi austrieci care ar fi voit s| participe la Liturghie. Prefectul i-a poruncit parohului din C|lug|ra s| fac| reparaÛii urgente şi apoi s| o deschid| din nou pentru funcÛiunile sacre; pentru moment, în prezenÛa credincioşilor, prefectul sigilase uşile[47]. În districtul Roman existau alte patru parohii:

---

[44] DenominaÛia de Cucuteni se afl| doar în documentele catolice. În cele laice, localitatea este numit| Horleşti, cum, de altfel, se numeşte şi ast|zi parohia. Acest nume deriva de la un oarecare Horia Movil| (Horil|): M. COST{CHESCU, *Documente înainte de Ştefan cel Mare*, 420. În a doua jum|tate a secolului al XVII-lea (1653-1678), iezuiÛii au cump|rat o parte din acest teren. Dar, dup| cum am menÛionat deja, dup| suprimarea lor (1773), toate bunurile lor din Moldova au trecut în proprietatea misiunii conventualilor şi apoi a episcopiei de Iaşi.

[45] Cf. G. PETROWICZ, *L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626-1686)*, Roma 1950; Cf. I. NISTOR, *Românii şi Rutenii în Bucovina*, Bucureşti 1915.

[46] Cf. *Documentul IV.*

[47] Cf. *Documentul VI.*

S|b|oani, H|l|uceşti, Adjudeni şi R|chiteni[48], care împreun| cu filialele lor erau formate din 5.631 de suflete, o cifr| aproape egal| cu cea a comunit|ăilor din zona Bac|ului. Mai trebuie menţionate şi parohiile Cucuteni (Horleşti) şi Popeşti, cu doar un preot, motiv pentru care credem c| formau o singur| parohie cu 700 de suflete. La Iaşi erau circa 200 de credincioşi, în afar| de un mare num|r de str|ini, iar în parohia Huşi, 400 de credincioşi. În aceast| comunitate din urm|, deja de mult timp „puţini misionari putuser| s| tr|iasc| în pace" cu episcopul local, dup| cum va scrie Rocchi în 1791[49]. Aşadar, în toat| misiunea existau 10 parohii cu aproximativ 16.000 de suflete, spre deosebire de ceea ce ne relateaz| fostul prefect, Cambioli, relaţie scris| la câţiva ani dup| 1762, când existau circa 10.000 de credincioşi. Misiunea crescuse deci în aproximativ dou|zeci de ani cu 6.000 de catolici, fapt care se poate explica numai prin naşteri, dat fiind c| timpurile erau mai liniştite şi comunit|ăile puteau s| aib| o viaţ| destul de normal|, nemaifiind constrânse s| se refugieze în p|duri[50]. Putem s| ne facem o idee despre creşterea numeric| a comunit|ăilor doar pe baza naşterilor citind relaţia lui Rocchi din 1792. Vizitând parohiile, prefectul ne spune c| în toat| misiunea au fost 583 de botezuri, iar morţi 251, adic| o creştere de 287 de persoane pe an, în timp ce c|s|torii se oficiaser| 95 în total[51]. Dac| acest fapt reflect| o realitate constant| pentru aproximativ dou| decenii, atunci pentru acest din urm| arc de timp (1770-1790) nu putem s| ne gândim la o sosire consistent| de populaţie din Transilvania. Intrarea populaţiei din zonele secuilor transilv|neni ar aparţine astfel perioadei de dinaintea anului 1770. Dar alţi oameni continuau s| soseasc| în misiune şi în ultimul deceniu al secolului. În zonele nordice ale Moldovei, pân| la Iaşi, ca şi în regiunile râurilor Prut şi Nistru, soseau şi plecau negustori armeni catolici, precum şi poloni. În zona Neamţ şi Bac|u soseau înc| şi se stabileau catolici transilv|neni. Aproape de Carpaţi, în schimb, în trec|toarea Oituz, unde se afla parohia Grozeşti, erau persoane care fie se opreau în aceast| parohie, fie, dac| le cerea interesul, treceau în Transilvania[52].

---

[48] În 1792, aceasta era unit| cu parohia Adjudeni pentru faptul c| murise parohul Antonio Polonera: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177.

[49] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 243.

[50] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 115-116.

[51] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177-180; 264.

[52] La 26 august st.v., Rocchi scrie la Propaganda: „Cu privire la p|rintele Domenico Brocani, înc| nu a ap|rut. A trecut un an de când am scris de dou| sau de trei ori pentru subiecţi necesari pentru aceast| misiune; a crescut num|rul sufletelor, în fiecare zi cresc satele cu str|ini provenind din toate p|rţile învecinate, unde p|rinţii nu pot ajunge.

Vizitând comunit|Ûile, prefectul împarte şi mirul (nemaifiind episcopul care nu îi permitea exercitarea acestei facult|Ûi acordate de Sfântul Scaun), dar, observ| el, „mereu lipsesc jum|tate în fiecare an". De obicei, prefecÛii vizitau comunit|Ûile în primele luni ale anului, pentru a g|si oamenii acas|. Dar şi acum, mulÛi copii erau cu animalele în p|duri, unde animalele ar mai fi putut g|si de mâncare. În schimb, dac| f|ceau vizita prim|vara, atunci oamenii erau deja plecaÛi la câmp pentru lucr|rile agricole care încep cât mai devreme posibil. În 1790, Rocchi, vizitând comunit|Ûile din zona râului Siret, d| o amend| tuturor celor care lipsesc de la mir. Spera astfel, dar probabil îşi f|cea iluzii, c| îi va avea prezenÛi pe toÛi cei care urmau s| primeasc| mirul. În schimb, singura posibilitate de a-i mirui era aceea de a administra sacramentul de mai multe ori în aceeaşi comunitate, nu doar pentru c| lipseau de la apel mulÛi tineri, ci şi adulÛi, pentru c| erau plecaÛi „în slujba armatei"[53]. În plus, dat fiind r|zboiul dintre ruşi şi austrieci, oamenii erau constrânşi s| Ûin| în cas| doi sau trei soldaÛi. În zonele de est ale Moldovei mai locuiau înc| ruşii, în timp ce în cele din vest st|teau imperialii. Oamenii trebuiau astfel s| împart| cu mai multe persoane s|r|cia lor.

InformaÛiile lui Rocchi cu privire la num|rul credincioşilor nu concord| în întregime cu cel pe care ni-l transmite succesorul s|u, Sassano, în 1799, dar diferenÛele nu sunt prea mari, motiv pentru care putem s| ne facem o idee destul de exact| asupra acestei probleme. Dac| în 1791 Rocchi spusese c| misiunea num|ra 16.000 de suflete, în 1799 comunitatea catolic| num|ra peste 14000 de credincioşi, împ|rÛiÛi în nou| parohii, „în care se p|streaz| cu decenÛ| Preasfântul Sacrament"[54]. De aproximativ dou|zeci de ani, spunea Sassano în 1799[55], num|rul catolicilor începuse s| creasc| datorit| polonilor fugiÛi din Ûinuturile lor dup| împ|rÛirea Û|rii lor între marile puteri: Rusia, Austria şi Prusia. În afar| de polonii de rit latin, mai erau ucraineni şi armeni de rit oriental, comercianÛi, sau negustori şi cresc|tori de animale, în special de cai. Soseau apoi din Transilvania oamenii care nu voiau s| se

---

P|rintele Wolski, polon, care a fost aici la mine ca s| îmi dea cont pentru lenea lui, mi-am dat seama c| este aproape neputincios, din cauza vârstei, dar este înc| scuzabil pentru c| animalele au crescut ca num|r; iar s|rmanul c|lug|r nu mai poate s| îi satisfac| pe toÛi. Venind alt subiect, îl voi instala la Nistru, iar p|rintele Wolski va r|mâne la Prut": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 313.

[53] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 237.

[54] Pentru a completa cadrul comunit|Ûilor moldave şi al misionarilor lor, în afar| de documentele citate, cit|m şi detaliata *relaÛie despre starea misiunii*, pe care prefectul Sassano a trimis-o la Propaganda la 25 martie 1799: cf. *Documentul XIII*.

[55] Cf. *Documentul XIII*, nr. 67.

înroleze în armata imperial|. Şi popula□ia continua s| creasc|, chiar dac| în 1784, cu permisiunea Înaltei Por□i, multe familii din Moldova fuseser| conduse de austrieci în Bucovina, pentru a forma aici colonii noi sub domina□ia casei imperiale de la Viena[56].

Iat| care erau comunit|□ile catolice. ***Iaşi***[57] avea filiale la Cucuteni (Horleşti)[58] şi Popeşti[59]. ***Huşi*** avea cinci filiale: Vale, cu biseric| şi reşedin□| pentru misionar, Jeporeni, Corni, Ben□a şi Gala□i, cu cinci familii. În 1798, un incendiu teribil transformase în cenuş| o bun| parte din oraşul Huşi. Biserica catolic| arsese, iar în anul urm|tor se afla acolo doar o familie catolic|. În anii urm|tori, multe familii se vor întoarce în vechile sate, reuşind s| ob□in| destul de greu permisiunea episcopului ortodox local pentru a-şi construi o biseric|[60]. ***S/b/oani***[61] avea filiale la Te□cani, Gher|ieşti, cu biseric|, Pildeşti şi Roşiori. ***H/l/uceşti***, cu nu mai pu□in de paisprezece filiale: Lunga, Mogoşeşti, Cozmeşti, Luncaşi, Z|podia, Talpa[62], Bârg|oani, David, V|leni, Valea Alb|, Mirceşti, Şcheia (Ianaccacchi), cu biseric|[63], F|r

---

[56] Aceast| parte nordic| a Moldovei, care, de altfel, este cea mai frumoas| din provincie, va r|mâne sub domina□ia austriac| pân| în 1918, adic| pân| la c|derea imperiului austro-ungar.

[57] Timpurile tulburi ale r|zboiului au adus aici un mare num|r de poloni şi germani, aceştia din urm| fiind catolici sau luterani, şi cum luteranii nu aveau un p|stor al lor, mul□i frecventau biserica catolic|: cf. *Documentul VI* din 1791. Comunit|□ile în litere aldine reprezint| parohiile.

[58] În 1799 avea doar 17 familii. Nu se men□ioneaz| posesia pe care o avea prefectura. Pân| în 1773 a fost a iezui□ilor, apoi a trecut la conventuali, iar dup| 1884, la episcopul de Iaşi, care a p|strat-o pân| la instaurarea puterii comuniste în 1948.

[59] În 1791, din cauza r|zboiului, Rocchi g|sise doar trei familii. El a considerat oportun s| duc| cu el toate instrumentele; a dat jos clopotul ca s| nu fie furat, a spovedit pu□inii oameni şi a plecat la Cucuteni (Horleşti), la dou| ore distan□|. Dup| cum reiese înc| de pe acum din documente, dup| r|zboi, comunitatea din Popeşti era deja în faz| de stingere; pu□inele familii r|mase s-au stabilit foarte probabil în Cucuteni. Dar şi de aici, majoritatea familiilor fugiser| în zonele ocupate de imperiali: cf. *Documentul VI.* În 1799 se mai aflau în aceast| localitate înc| dou| familii.

[60] Pentru mai multe detalii, cf. I. GABOR, *Dic□ionarul comunit□ilor catolice din Moldova*, 135-141.

[61] În 1793, Rocchi ne spune c| S|b|oani are ca filial| doar Gher|ieştii: APF, *Fondo di Vienna,* 31, 291.

[62] În 1791 mul□i dintre credincioşii din aceast| comunitate „au fugit din cauza muncilor pe care trebuiau s| le presteze pentru st|pânul locului şi au plecat în alte sate" din parohia S|b|oani: cf. *Documentul VI.* Acelaşi fenomen se verific| acum şi în viitor în zonele Roman şi Bac|u şi are drept urmare formarea de noi comunit|□i, dependente de parohiile cunoscute deja nou|.

[63] În 1791, cum ruşii nu plecaser|, iar oamenii erau nevoi□i s| le dea de mâncare, mul□i dintre catolicii din aceast| comunitate au plecat în p|r□ile de dincolo de Siret, unde sunt

c|şeni şi Cotnari[64]. În 1792, Rocchi afirma c| la H|l|uceşti trebuie s| se construiasc| o alt| biseric|, întrucât în cea existent| intra doar o treime dintre credincioşi. Cum biserica era construit| de puÛin timp, înseamn| c| în câÛiva ani mulÛi catolici se stabiliser| acolo, majoritatea probabil din zonele secuieşti din Transilvania. Dar aici nu se vorbeşte despre necesitatea limbii maghiare[65]. ***T/m/şeni***[66] deÛinea zece filiale: Adjudeni (parohie din nou în 1789)[67], R|chiteni, cu biseric|, Rotunda, Buhonca, M|cineşti (Maxineşti), OÛeleni, C|c|ceni, Micl|uşeni, Burueneşti şi Sagna. Nu a fost menÛionat oraşul Roman, unde, în 1799, Vincenzo Gatt ne spune c| ar fi existat „câÛiva vagabonzi" catolici[68]. ***C/lug/ra*** avea 14 filiale[69]: Bac|u, cu biseric| în ruin|, BaraÛi, cu biseric|, M|rgineni, Schineni, Ladoftor, Dialu Nou, S|rata, Cuşbic, Sec|tura, Pr|jeşti, Tazl|u, SolonÛ, Poduri şi Poloboc. ***Valea Seac/***[70] avea şase filiale: Albeni, Vale, Floreşti, Buchila, Lunga şi Tim|reşti.

---

austriecii. Se vede c| trupele imperiale erau mai puÛin „incomode" decât cele ruseşti: cf. *Documentul VI.*

[64] Aproape de Cotnari, Rocchi g|seşte în 1791 cinci familii pe malurile râului Bahlui (Bacclu) şi şapte la Hârl|u: cf. *Documentul VI.*

[65] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 179.

[66] Prefectul Rocchi ne spune în 1791 c| de câÛiva ani p|rintele Michele Sassano a construit „în T|m|şeni, vechi sat al ungurilor, o frumoas| şi graÛioas| biseric|, din lemn, e drept, dar nu are seam|n aici în Moldova": APF, *Fondo di Vienna*, 31, 232. „Aici a fost biserica înaintea tuturor celorlalte din Moldova, ridicat| înainte de primii unguri, care s-au stabilit în Moldova, în cinstea sfântului Ioan Botez|torul; care se menÛine înc| în picioare pentru c| acolo este cimitirul, în afara satului la jum|tate de or|", şi înconjurat de un iaz; cf. *Documentul VI.*

[67] În 1789, Adjudeni era din nou parohie, avându-l ca paroh pe Michele Sassano: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 115. Aceeaşi realitate este confirmat| de o scrisoare a prefectului Rocchi din anul urm|tor, 1790: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 237. Dar în 1792 şi 1793, Sassano se mut| la T|m|şeni, unde a construit o biseric| frumoas| şi „cea mai bun| reşedinÛ| din toat| Moldova"; astfel, Adjudeni devine din nou filial| de T|m|şeni: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 291.

[68] Cf. *Documentul XIV*.

[69] Ni se pare ciudat c| printre filialele C|lug|rei nu este numit| şi cea din Câmpeni (Pustiana), o comunitate prezent| în scrisoarea din 1781 a unui misionar ungur care lucrase în Moldova, Peter Zold: cf. I. GABOR, *DicÛionarul comunit/Ûilor catolice din Moldova*, 211-212.

[70] Când nu erau suficienÛi misionari, parohia Valea Seac| era unit| cu cea din F|r|oani, aşa cum se întâmpla cu parohiile Adjudeni, T|m|şeni şi R|chiteni, care uneori erau asistate de un singur misionar. Dar, dat fiind num|rul mare de credincioşi, prefecÛii cer deseori s| fie trimişi misionari suficienÛi pentru a evita aceste situaÛii de urgenÛ|: APF, *Fondo di Viena*, 31, 177. Ad|ug|m un am|nunt: cum Valea Seac| nu are înc| un cimitir propriu, morÛii sunt înmormântaÛi în parohia F|r|oani, care este, dup| cum am spus, în afara acestei comunit|Ûi. În celelalte comunit|Ûi, cimitirul este al|turi de biseric|.

F/r/oani de□inea şase filiale: Cleja[71], Valea Mare, Valea Drag|, Modioros, Valea Rea, Z|mosca şi Geoseni. Din 1793, Cleja devine parohie, chiar dac| aici se p|streaz| *status animarum* din 1784[72]. În vizita pastoral| din 1794, Rocchi ne spune c| biserica nu era înc| terminat|. Paroh era Francesco Castellani, iar comunitatea mergea foarte bine[73]. ***Grozeşti*** avea şapte filiale: Trotuş, cu biseric|, Dial, B|hana (Bahna), Chireşteu (Fer|str|u), Herza (Hârja), Moineşti şi Berzun□i[74]. Sassano, în rela□ia sa, men□ionase Mohil|ul, acum în Bucovina, teritoriu supus austriecilor, şi în care moldovenilor le era interzis cu severitate s| intre. Parohul acestei comunit|□i îi cerea s| se ocupe şi de armenii catolici, r|spândi□i prin misiunea sa, dar care apar□ineau acestei parohii. Mai înainte se ocupase de ei Wolski, acum decedat, iar Sassano i-a r|spuns parohului c| nu poate s| aib| grij| de ei f|r| o permisiune special| a Propagandei. De altfel, trebuie s| men□ion|m c|, dac| aceşti catolici voiau preo□i de ritul şi de limba lor, pentru ei era nevoie absolut| de un „paşaport liber de la guvernul imperial al Rusiei". Preotul rutean, decan de Mohil|u, Ioan Cekan, nu voia s| intre în ortodoxie, aşa cum ar fi vrut guvernul rus. Acum se afla la Iaşi, dar aştepta un timp favorabil pentru a se transfera la Lwow, în speran□a unei vie□i mai bune al|turi de superiorul s|u[75]. Parohiile cele mai mari, cu peste dou| mii de suflete, erau S|b|oani, T|m|şeni, C|lug|ra şi F|r|oani. În rela□ia din 1777, în misiune erau aproximativ 12.000 de credincioşi. Acum, dup| 22 de ani, crescuse cu doar dou| mii de suflete, adic| pu□in; probabil, din cauza r|zboiului dintre ruşi şi turci, încheiat în 1792, multe familii plecaser| în Transilvania.

În rela□ia lui Ausilia din 1745, erau aproximativ 3000 de suflete în toat| Moldova; Di Giovanni, în 1762, g|seşte 6000; în 1777 erau 12000, iar acum, 14000. Adic|, pân| la rela□ia lui Mauro, la fiecare 20 de ani comunitatea

---

[71] Comunitatea s-a format imediat dup| a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea din imigran□i din Transilvania. În rela□ia prefectului Rocchi din 8 februarie 1793, citim c| „se va ridica o nou| biseric| într-un sat numit Clesia, care va avea peste 200 de familii toate secuieşti, şi ca paroh îl vor avea pe p|rintele Castellani din provincia de Marca, bun cunosc|tor al limbii maghiare": APF, *Fondo di Viena*, 31, 290.

[72] I. GABOR, *Dic□ionarul comunit□ilor catolice din Moldova*, 74-75.

[73] Cu aceast| ocazie sunt spovedite şi împ|rt|şite 245 de persoane, miruite 108; n|scu□i sunt 32, c|s|tori□i 12 şi mor□i 18: APF, *Fondo di Viena*, 31, 324.

[74] Vezi şi scurta rela□ie despre parohii, num|rul celor spovedi□i, al celor împ|rt|şi□i, al celor miru□i, al celor n|scu□i şi mor□i, scris| de Rocchi la 10 martie 1794: APF, *Fondo di Viena*, 31, 324-325. De asemenea, şi o alt| rela□ie despre parohii, scris| de Gatt în 1799: APF, *Moldova*, 6, 29.

[75] Cf. *Documentul XIII*.

moldav| îşi dubla num|rul credincioşilor; în ultimele decenii, în schimb, aceast| creştere încetinise destul de mult ritmul.

Comparativ cu anul 1777, num|rul comunit|ûilor crescuse notabil. Catolicii din micile comunit|ûi Iepureni şi Benûa s-au transferat în alt| parte. Dar g|sim multe alte comunit|ûi care mai r|mân, majoritatea dintre ele fiind parohii în zilele noastre. Mogoşeşti s-a format cu catolici din satele vecine; Cozmeşti a avut o origine similar|. Z|podia (Nisiporeşti) nu este altceva decât Lancuza (La Ancuûa)[76] din raportul din 1777. David s-a format din nemûi catolici din satele vecine. V|leni are aceeaşi origine ca şi David, ca şi Mirceşti. Buhonca este format din catolici din satele prezente pe malurile Siretului; mai târziu vor ajunge aici familii catolice din satele din vecin|tatea râului Moldova, mai ales din S|b|oani şi Traian. Catolicii din Oûeleni proveneau din satele Adjudeni, T|m|şeni ori din alte sate vecine. În faûa incursiunilor ruşilor, ei s-au retras în acest loc, pe atunci plin de pomi, adic| o p|dure. Maxineşti reprezenta o mic| comunitate, aproape de Oûeleni, care se va stinge puûin mai târziu, aşa cum, dup| jum|tate de secol, se va stinge şi micuûa comunitate din Poloboc, situat| aproape de satul Socea. Catolicii din Berzunûi se aflau pe teritoriul m|n|stirii ortodoxe cu acelaşi nume şi nu ştim cu exactitate de unde proveneau; probabil dintr-un sat catolic din zon|. Catolicii din Floreşti (numit pân| în zilele noastre şi Tescani, dup| satul vecin cu acest nume) proveneau şi ei dintr-o comunitate catolic| învecinat|. În sfârşit, este uşor s| înûelegem c| toate comunit|ûile noi proveneau din cele existente deja. În ceea ce priveşte num|rul credincioşilor, reproducem o informaûie din 1805, în care citim c| în Moldova erau aproximativ 20000 de catolici[77], o cifr| puûin exagerat|, dac| se iau ca relative exacte datele reproduse cu câûiva ani înainte de Rocchi şi Sassano. Oricum, dac| nu putem avea o statistic| scrupulos de exact|, cifrele indic| o creştere demografic| destul de puternic|, din cauza a doi factori: creşterea nivelului natalit|ûii şi sosirea altor catolici, în special din Transilvania şi din Polonia. În arcul unui secol, num|rul catolicilor din Moldova a urcat de la 300, câûi erau la sfârşitul secolului al XVII-lea, la

[76] Micuûa comunitate, disp|rut| ulterior, se afla aproape de celebrul Han al Ancuûei, c|ruia la fel de celebrul scriitor român Mihail Sadoveanu i-a dedicat unul dintre romanele sale. Cu titlu pur informativ, ad|ug|m un am|nunt care nu aparûine istoriei catolicismului moldav. În acest han, sus-numitul scriitor, mare mânc|tor şi b|utor, a fondat o societate bahico-literar| cu scriitori care nu trebuiau s| consume alte b|uturi alcoolice decât cele autohtone.

[77] APF, *Moldova*, 6, 431; 456-457.

aproximativ 18000 mii, dar creşterea cea mai evident| şi mai puternic|, dup| cum am observat, aparţine ultimelor patru decenii ale secolului.

a) Catolicii de rit oriental

În 1791 erau în Moldova catolici din Transilvania de rit oriental, precum şi armeni şi ucraineni uniţi cu Roma. Pentru ei veneau şi preoţi, pentru a-i asista spiritual şi, în perspectiv|, pentru a construi şi biserici. Dar responsabilii districtelor (ispravnicii) în care se stabiliser| aceşti catolici nu le permiteau preoţilor lor s| îşi desf|şoare activitatea pastoral|; şi dac| voiau s| îşi construiasc| biserici, ceea ce nu se va întâmpla, trebuiau mai întâi s| aib| permisiunea divanului[78]. Este interesant s| observ|m c| autorit|ţile ortodoxe permiteau, cu oarecare rezerve şi strâmb|ri din nas, libertatea de cult catolicilor de rit latin, dar nu f|ceau la fel cu catolicii de acelaşi rit cu al lor. Probabil, considerau înc| de pe atunci trecerea lor la Biserica roman| ca pe un act de tr|dare a religiei tradiţionale, a Bisericii str|moşilor lor. În ceea ce-i priveşte pe credincioşi, dup| cum am v|zut deja, acestora nu le pl|cea foarte mult s| mearg| în bisericile latinilor; dimpotriv|, cum nu aveau preoţi de ritul lor, mergeau liniştiţi în bisericile ortodoxe. Misionarul Wolski a vrut s| îi asiste spiritual, dar ei l-au refuzat pentru c| celebra în rit latin, preferînd s| mearg| la ortodocşi[79]. Sosirea catolicilor uniţi este confirmat| şi în 1794. Ca de obicei, aceştia frecventeaz| bisericile ortodoxe, iar prefectul Rocchi ar vrea pentru ei un preot de ritul lor, trimis de episcopul unit de Lwow[80]. În faţa acestor catolici, prefectul nu pretinde s| aib| nici o autoritate, întrucât sunt de alt rit. Apoi erau *armenii* veniţi în mare parte din Galiţia, şi care, în cea mai mare parte, tr|iau pe teritoriul misiunii moldave. În 1799, Sassano vorbeşte despre noi armeni, care nu au un p|stor de ritul lor. În plus, sunt menţionaţi „ruşii de rit grec (ucraineni uniţi cu Roma n.n.), iar aceştia din urm|, dup| ordinele primite în ultima vreme, erau constrânşi s| se reboteze şi s|

[78] APF, *Fondo di Viena*, 31, 236..Cf. *Documentul V*.

[79] APF, *Fondo di Viena*, 31, 285.

[80] Iaşi, 28 august 1794 st.v., Rocchi Propagandei: „Aceast| misiune creşte în fiecare zi ca num|r de suflete şi, printre acestea, se afl| mulţi de rit grec unit, frecventând cu mai mult| pl|cere bisericile schismaticilor decât pe cele ale noastre. Date fiind ceremoniile lor, şi posturile, şi Euharistia, ar fi necesar s| i se cear| monseniorului episcop al uniţilor, care îşi are reşedinţa în Leopoli, s| îmi trimit| un preot dintre ai s|i pentru a putea c|l|tori prin provincie sau prin misiune, unde se afl| cei amintiţi; aceasta este şi relaţia p|rintelui Ambroziu Wolski, care a vizitat satele unde se afl| polonii cu animalele lor": APF, *Fondo di Viena*, 31, 328.

se uneasc| cu religia predominant|"[81]. Rusia „cezaropapist|", marea putere care comanda în Moldova, deşi aceast| Ûar| r|m|sese sub dominaÛie otoman|, îi constrângea pe aceşti uniaÛi s| intre în ortodoxie, aşa cum f|ceau şi în alte p|rÛi ale imperiului, unde voiau s| controleze totul, inclusiv numirea episcopilor catolici de rit latin şi oriental[82].

Úarina Ecaterina şi oamenii ei încercau cu toate mijloacele s| îi fac| pe catolicii de rit oriental s| intre în ortodoxie[83], religie de stat şi controlat| de Ûarin| prin Sfântul Sinod. Acesta era principalul motiv pentru care mulÛi au ales viaÛa de exil. Dar şi înainte de 1795, Polonia suferise dou| împ|rÛiri între puterile menÛionate mai sus; în 1773 şi 1775, mulÛi poloni catolici, precum şi ucraineni şi armeni din Ucraina, din Polonia şi din GaliÛia, c|utaser| un refugiu în Moldova sau veneau în ea din motive comerciale. Unii se stabiliser| la Iaşi şi erau poloni; alÛii, în schimb (ucraineni şi armeni), au r|mas provizoriu, pentru c| erau negustori sau cresc|tori de animale, în special de cai[84]. Ajunşi la acest punct, trebuie s| preciz|m c| creştinii catolici de rit oriental fugiÛi de pe teritoriile controlate acum de Rusia nu au plecat numai pentru a-şi putea p|stra fidelitatea faÛ| de Biserica Catolic| şi faÛ| de ritul lor. Dac| ar fi fost aşa, ajunşi în Moldova, nu ar fi mers atât de uşor în bisericile ortodoxe, aşa cum atest| de multe ori prefecÛii în scrisorile lor trimise la Propaganda. Ni se pare, în schimb, c| pentru aceşti catolici, ca şi pentru uniaÛii sosiÛi din Transilvania, important era ritul, care nu era diferit de cel al ortodocşilor moldavi, şi s| g|seasc| un loc pentru a locui şi mijloace pentru a tr|i.

Catolicii de rit latin, în schimb, erau l|saÛi în pace; mai mult, Rusia voia s| îi protejeze, adic| s| intervin| şi s| îi apere când interesul le sugera. Trebuie spus c| otomanii erau mai puÛin intransigenÛi din punct de vedere confesional. Aceştia permiteau practicarea oric|rui cult, cu condiÛia s| se pl|teasc| tributul[85].

Cum şi printre catolicii moldavi s-a introdus calendarul gregorian, cu repercusiunile respective în sfera liturgic|, în 1791, prefectul Rocchi se

---

[81] Cf. *Documentul XIII*, nr. 24.

[82] A.M. AMMANN, *Storia della Chiesa russa*, 396 ş.u.

[83] Este interesant s| facem o observaÛie. Chiar dac| în timpurile Ûarinei nu a existat un guvern comunist în Rusia, uniÛii au fost supuşi aceluiaşi tratament aplicat lor de comunişti, aliaÛi cu principalele autorit|Ûi ortodoxe, în perioada care a urmat celui de Al Doilea R|zboi Mondial.

[84] Pentru cei care doresc s| aprofundeze subiectul: F. LEBEL, *La France et les Principautés danubiennes*, Paris 1955, 69-73; G. PETROWICZ, *L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626-1686)*; I. NISTOR, *Românii şii Rutenii.*

[85] Cf. *Documentul XIII*, nr. 25.

întreab| dac| aceşti armeni pot s| m|nânce carne miercurea, lucru care le era interzis de calendarul lor negregorian[86]. În lumea ortodox|, în schimb, r|mânea în vigoare calendarul iulian, iar în num|rarea anilor se raportau la primul an al întemeierii lumii sau „de la Adam", cum se obişnuia s| se spun|[87].

În raporturile cu acatolicii, prefectul şi misionarii trebuiau s| înfrunte problema c|s|toriilor mixte. Chiar dac| de la Roma primiser| indicaţii s| nu le accepte, Rocchi afirm| c| „erau constrânşi s| le permit|", c|ci, altfel, aceste cupluri mergeau în zona Bucovinei, ocupat| de austrieci, unde erau tolerate, sau partea catolic| „se pervertea, dac| nu pentru altceva, de sup|-rare", se înţelege, pe misionari şi pe refuzul lor de a accepta o astfel de c|-s|torie[88].

b) Dasc/lii (cânt/reţi şi catheţi)

Am avut deja ocazia s| ne întâlnim cu aceşti cânt|reţi şi catheţi de care se foloseau misionarii atât în funcţiunile liturgice, cât şi în predarea catehismului. Pentru a ne face o idee mai exact| şi complet| despre ei, credem c| este bine s| ad|ug|m alte informaţii despre aceste personaje care au avut un rol nu chiar minor între catolici.

Înc| din primele decenii ale secolului[89], misionarii erau ajutaţi de „dasc|li", dar uneori aceştia nu îşi îndeplineau bine datoriile, motiv pentru care, în 1725, prefectul Bossi trebuie s| ia m|suri împotriva dasc|lilor din Ciub|riu[90]. În ceea ce priveşte celebr|rile liturgice, în care intervenea şi dasc|lul şi care se desf|şurau în limba latin|, Ausilia, în 1745, ne spune c| aceştia trebuie s| fie „oarecum cunosc|tori ai limbii latine... s| cânte în toate oficiile divine şi s| slujeasc|, în sfârşit, în tot ceea ce se poate pentru frumuseţea ceremoniilor ecleziastice"[91].

Relaţia lui Di Giovanni din 1762 adaug| c| dasc|lul este scutit de tribut, pl|tind oamenii pentru el, şi c| primeşte o sum| nesemnificativ| de bani în principalele s|rb|tori şi, mai ales, pentru ziua morţilor. Misionarul este

---

[86] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 251.

[87] Între anul curent şi cel „al creierii lumii" exista o diferenţ| de 5.508 ani. Anul 1791, de exemplu, era în cronologia ortodox| local| 7.229. Este superfluu s| ad|ug|m c| numerotarea anilor ducea la o origine sacr|, a Bibliei, aşa cum musulmanii se refer| la fuga lui Mahomed din Mecca spre Medina, în 622 d.C.

[88] Cf. *Documentul VIII*.

[89] Dar deja în relaţia lui Bandulovic, din 1646, acesta a g|sit un „dasc|l" la Bârlad.

[90] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 153-154.

[91] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 189.

mai exact în descrierea datoriilor: „Pentru a micşora efortul c|lug|rului" şi pentru a-i l|sa o libertate mai mare în îndeplinirea îndatoririlor lui, „a fost introdus obiceiul de a ûine un dasc|l" în toate comunit|ûile, mai ales unde nu locuieşte misionarul. Acesta trebuie s| ştie limba maghiar| şi latin|, iar datoriile lui sunt cele de a le preda oamenilor catehismul, de a conduce recitarea rug|ciunilor, de a cânta în timpul Liturghiei solemne şi în timpul funcûiunilor liturgice[92]. În ceea ce priveşte rug|ciunile, în afar| de cele fundamentale, pe la sfârşitul secolului, în anul 1790, prefectul Rocchi ne spune c| dasc|lul, de exemplu, la Grozeşti, recit| cu poporul, „ca obicei", rug|ciunile „şi actul de credinû|, speranû|, dragoste şi c|inû|"[93]. Cum cu ocazia meselor care se f|ceau dup| înmormânt|ri (praznicele, n.t.) ap|reau diferite abuzuri şi inconveniente, la sfârşitul secolului s-a luat hot|rârea ca dasc|lul s| fie prezent la aceste mese pentru a face rug|ciunea şi pentru a p|stra caracterul religios şi caritabil al meselor, o uzanû| care se p|streaz| şi ast|zi[94].

În afar| de „dasc|li", la începuturile secolului al XIX-lea, în comunit|ûi apar şi alte persoane cu funcûii stabilite de misionari de comun acord cu oamenii. Vom avea astfel *feciorii de biseric/* (prezenûi şi pe la 1700, dar nu în toate comunit|ûile şi cu un rol mai puûin stabil şi precis), adic| persoane b|trâne şi cu o viaû| exemplar|, cu funcûia de a face colecta în timpul Liturghiei, de a face cur|ûenie în biseric| şi în cimitir, de a avea grij| de mobilierul bisericii, de a fi împ|ciuitori între persoane şi familii în conflict, de a veghea asupra moralit|ûii oamenilor[95]. Apoi este „v|taful", un tân|r bun şi exemplar, care trebuia s| vegheze asupra conduitei tinerilor, când se adunau pentru a dansa în timpul duminicilor şi al s|rb|torilor şi cu ocazia nunûilor. În plus, trebuia s| vegheze la ceea ce f|ceau tinerii dup| apus, şi, dac| erau unii care înc|lcau poruncile, trebuia s| spun| totul, f|r| parûialitate, „dasc|lului" sau preotului. Dar mulûi, mai ales tineri, nu erau de acord cu introducerea acestui personaj „incomod". Vedem aceasta dintr-o scrisoare a prefectului Rocchi, din 1778. În misiune se luase hot|rârea alegerii în toate comunit|ûile catolice a unei persoane, numite de prefect, „care s| vegheze asupra bunului mers". Oamenii nu erau foarte de acord

---

[92] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 210-211.

[93] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 115. Autorul îşi aminteşte c| şi în anii 1965, dasc|lul din Adjudeni, cu glas tare şi cu mult| evlavie şi seriozitate, recita înainte de Liturghie toate aceste rug|ciuni.

[94] ACG, *Mold.*, Scrisoarea cardinalului Borgia din 12 martie 1803.

[95] Pân| în timpurile noastre, *feciorii de biseric/* au p|strat în majoritatea comunit|ûilor o autoritate moral| indiscutabil|. În biseric|, ei au locul lor în faûa comunit|ûii. Şi în anii '70, autorul era înv|ûat de p|rinûi s| aib| un respect profund faû| de ei, ca şi faû| de *dasc/l.*

cu o astfel de persoan|, pentru c| trebuiau s| îi pl|teasc| tributul, aşa cum îl pl|teau pentru dasc|l. Ea trebuia s| aib| funcţia ingrat| de a aduna simbria pentru parohi, pentru a evita astfel „aversiunea pe care o au creştinii faţ| de misionari, unii fiind constrânşi s| o pl|teasc| cu forţa şi cu judecat| secular|". Acesta este un am|nunt destul de interesant, care ne ajut| s| înţelegem raporturile dintre credincioşi şi preoţi şi în aceast| lumin| nu foarte idilic|. S|r|cia tuturor, laici şi clerici, afecta şi relaţiile dintre p|stor şi turma sa, relaţii încordate când i se cere s|racului s| împart| cu un altul minimul s|u necesar pentru viaţ|. În scrisoare, misionarul vorbeşte şi despre postul observat de catolici şi de ortodocşi în a treia zi de Paşti şi Cr|ciun, pentru c| în aceste zile „religia dominant| nu ar permite muncile servile"[96].

Ne d|m seama astfel c|, în acelaşi timp cu consolidarea comunit|ţii, misionarii voiau s| introduc| acele structuri existente în acea perioad| în comunit|ţile catolice occidentale, adic| s| l|rgeasc| spaţiile apostolatului lor şi în mediul civil şi moral al oamenilor, controlându-le ritmul şi evoluţia, şi, dac| era posibil, luând m|suri împotriva celor care înc|lcau poruncile. Apoi urmeaz| figura clopotarului. Acesta trage clopotele pentru funcţiunile sacre, când vede apropiindu-se o furtun| pentru a împr|ştia norii periculoşi şi grindina; în plus, şi el va ţine curat| biserica şi clopotele[97]. Dar, pentru cel de-al doilea scop, figura v|tafului şi a clopotarului nu mai apar în documente, dar probabil c| misionarii le simţeau deja necesitatea pentru un mers mai bun al comunit|ţii[98].

1.2. Viaţa social| şi credinţa catolicilor

Dup| aceast| prezentare a comunit|ţii catolice, prezentare în timpul c|reia am vrut s| evidenţiem organizarea lor în jurul centrelor parohiale, creşterea lor numeric|, mai ales în a doua parte a secolului, şi persoanele cu o anumit| funcţie public| încredinţate lor de misionar[99], trecem acum la analizarea unor aspecte ale vieţii sociale şi de credinţ| a catolicilor, pentru

---

[96] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 507-508.

[97] Cum feciorii de biseric| nu primeau nici o remuneraţie de la preot, datoria de a ţine curat| biserica trece curând în grija clopotarului, care este pl|tit cu o sum| mic| şi ia în arend| nişte buc|ţi din p|mântul parohiei. Pân| în timpurile noastre, lui i se cuvenea şi fânul şi iarba care creşteau în partea liber| a cimitirului, chiar dac| în unele parohii el le l|sa s| creasc| şi printre crucile de pe morminte.

[98] APF, *Moldova*, 7, 511-514.

[99] În secolul al XIX-lea, funcţia şi persoana „dasc|lului" vor fi stabilite şi confirmate de vicarul apostolic sau de prefect.

a avea astfel o idee mai clar| şi complet| asupra misiunii moldave privite de jos, chiar dac| nu putem înŭelege complet mersul misiunii, al turmei, necunoscându-i pe p|stori, adic| pe misionari; dar asupra acestora, asupra vieŭii şi activit|ŭii lor, ne-am oprit destul în capitolele doi şi trei.

La sfârşitul secolului al XVII-lea, sub prefectura lui Volponi, şi apoi la începutul secolului urm|tor, în timpul prefecturilor lui Zavoli şi Fischer, în afar| de diferitele invazii ale t|tarilor (cea mai cutremur|toare fiind cea din 1716), Moldova a fost teatrul a patru r|zboaie între turci, ruşi, suedezi şi poloni, ce au avut drept consecinŭ| o devastare şi un dezastru cum rar s-au întâlnit în istoria acestei ŭ|ri[100]. În 1720, misionarul D'Amelio ne descrie trista şi devastatoarea situaŭie în care se afla ŭara: oamenii sufereau de foame şi mureau de cium|, iar lupii bântuiau prin satele aproape pustiite[101]; hoŭii erau prezenŭi peste tot şi t|tarii deveneau tot mai ameninŭ|tori, aducând moarte şi nenorociri, în ciuda intervenŭiei din anul 1727, energice, a domnitorului Grigore al II-lea Ghica pentru a-i bloca pe aceşti duşmani înfricoş|tori în teritoriul deja acordat lor pentru p|scut[102].

În câteva cuvinte, aceasta era situaŭia general| a Moldovei când, în 1722, noul prefect Bossi a scris la Propaganda c|, sosind în Moldova şi vizitând în fug| misiunea, a întâlnit printre catolicii s|i „puŭin observare sau, mai bine spus, nici o ordine în privinŭa poruncilor lui Dumnezeu şi ale Bisericii"[103]. În 1725, scriind la Propaganda, printre alte probleme expuse cardinalilor, ofer| şi detalii foarte vii şi realiste asupra st|rii mizerabile în care se afla viaŭa oamenilor[104], remarcând îns| c| aceşti s|rmani credincioşi ai s|i erau atenŭi la ceea ce spunea misionarul şi erau dispuşi s| nu mai comit| anumite p|cate, fapt care îi mângâia puŭin sufletul de misionar: „În acest an (1725, n.n.), la spovezi am descoperit o îmbun|t|ŭire sensibil|, deoarece am observat deja c| anumite p|cate nu le mai m|rturiseau sau le ŭineau ascunse cu înc|p|ŭânare; mulŭi se apropiau de preot din obişnuinŭ|,

---

[100] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 10-14.

[101] APF, *Moldova*, 3, 279.

[102] APF, *Moldova*, 3, 372-373.

[103] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 319.

[104] „Cea mai mare parte a acestor s|rmani catolici, în principal, femei şi copii, sunt goi şi abia au o c|maş| care îi acoper|, motiv pentru care stau în colibele lor subterane, numite în aceast| limb| bordeie; acolo stau la c|ldur| toat| iarna, care dureaz| cel mult şase luni, se hr|nesc cu mei m|cinat cu nişte mori manuale, fr|mântat şi copt în mai puŭin de o or|, beau puŭin| ap| şi aşa petrec; în astfel de vremuri, este aproape imposibil s| vin| m|car la Liturghie, chiar dac| preotul locuieşte acolo; apoi, pe timpul verii, îşi p|r|sesc bordeiele şi merg pe câmp sau prin p|duri şi pe p|şuni şi nu se mai întorc decât în vremea retragerii": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 154.

şi nu pentru c| ştiau cât de important este sacramentul poc|inŭei, acum v|d cerul l|udat, conştiinŭa schimbat|, şi în diferite alte aspecte… observ un alt sistem puŭin mai atent la legile preasfinte". Deşi oile sale se supun p|storului şi vin s| se spovedeasc|, nefiind înc|p|ŭânate şi grele de cap, misionarul observ| âns| alte aspecte negative în sufletul profund al credincioşilor s|i, mai exact superstiŭiile, vr|jitoriile şi alte lucruri de acest gen[105].

Atmosfera politic| din Moldova, dup| teribilele r|zboaie şi invazii menŭionate mai sus, este tulburat| în a doua jum|tate a celui de al patrulea deceniu de un alt r|zboi între ruşi, turci şi austrieci, iar prefectul Manzi ne descrie noua pustiire în care se afla ŭara, incluşi fiind, se înŭelege, şi catolicii, şi puŭinii misionari[106]. Cadrul misiunii poate fi completat cu informaŭiile oferite de episcopul Jezierski, dup| ce a vizitat dieceza în 1741[107]. În aceste scrisori ale lui nu putem g|si âns| alte am|nunte despre starea vieŭii populaŭiei, despre obiceiurile ei, calit|ŭi şi limite în tr|irea credinŭei etc.

1.2.1. Catolicii în relaŭia lui Ausilia – 1745

Mai bogat| în detalii este relaŭia lui Ausilia din 1745[108]. Dup| o scurt| prezentare geografic|, misionarul scrie c| în aceast| provincie, „hr|nit| mediocru", exist| „aproape întotdeauna" pericolul unei noi invazii a turcilor, chiar dac| ŭara îi este tributar| Înalŭii Porŭi, t|tarilor, sau „hoŭilor şi duşmanilor credinŭei".

În ceea ce priveşte „relele" spirituale pe care le g|seşte Ausilia printre credincioşii s|i, dintr-o citire atent| a scrierii sale se pot descoperi dou| motive despre care autorul crede c| stau la baza multelor lipsuri, obiceiuri şi abuzuri care trebuie dezr|d|cinate: a) *stilul de viaŭ| foarte sc|zut*; b) *influenŭa ortodocşilor*[109]. Dup| cum vom vedea mai departe, chiar şi fostul

---

[105] „Un singur lucru reuşeşte s| m| uimeasc|, anumite, ba chiar infinite, blestemate superstiŭii, prea înr|d|cinate în inima acestui popor ignorant, iar ceea ce m| întristeaz| cel mai mult este gândul c| acestea distrug imediat credinŭa âns|şi, pentru c| în nevoi, pericole şi urgenŭe recurg la anumite descânt|toare, aşa numesc ei anumite femei experimentate în aceast| art| atât de perfid|": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 156.

[106] APF, *Moldova*, 4, 303-313.

[107] APF, *Moldova*, 4, 131; 316-321.

[108] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 183-200.

[109] Într-adev|r, la num|rul 19 sunt prezentate „cauzele principale ale greşelilor, sau abuzurilor în folosirea religiei de c|tre catolicii noştri": „O foarte mare şi cras| ignoranŭ| a poporului, care este robit de nevoile trupului din cauza poverii tributurilor foarte mari pe care le pl|tesc… o alt| cauz| mai puternic| provine din exemplul acestor schismatici… care trebuie s| locuiasc| ei [catolicii, n.n.]": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani

misionar Giovanni Frontali considera c| una dintre cauzele relelor spirituale ale catolicilor provenea tocmai de la ortodocşi[110], nu pentru c| aceştia ar fi vrut „s| îi contamineze" pe catolici cu uzanŭele şi superstiŭiile lor etc., ci pentru c| acesta era contextul „spiritual" în care tr|iau, nefiind instruiŭi, dup| cum afirm| misionarii, de c|tre preoŭii lor.

Catolicii „nu au greşeli formale în credinŭa noastr| sfânt|", dar, spune Ausilia, „uneori par s| se amestece spinii erorilor materiale". De exemplu, catolicii cred c| „scrismaticul în religia lui se poate mântui", pentru c| numai „Dumnezeu ştie cum stau lucrurile privitoare la credinŭ|". Şi atunci credincioşii erau mai puŭin intransigenŭi decât preoŭii, care credeau cu fermitate c| „extra Ecclesiam (catolic|, se înŭelege), nulla salus". Se poate observa apoi nu atât indiferenŭa religioas| a poporului, cât, mai ales, un fel de fatalism şi o lips| de voinŭ| în a da sens şi valoare moral| activit|ŭii umane. În plus, omul este incapabil s| înŭeleag| valoarea şi semnificaŭia acŭiunilor sale; consider| c| este suficient s| respecte legile divine pe care i le învaŭ| misionarul şi c| nu mai este nevoie s| se întrebe dac| ceea ce face este bine sau r|u: „Dumnezeu ştie dac| noi, oamenii, f|când ceva, este f|cut bine sau r|u; Dumnezeu a dat legile, iar cel care ŭine legea lui nu îl înşal|"[111].

În faŭa poruncilor divine, în faŭa Bisericii şi a legilor sale, în faŭa vieŭii înseşi, omul nu trebuie niciodat| s| se întrebe de ce este aşa, şi nu altfel. Totul a fost stabilit de Dumnezeu, iar nou| nu ne r|mâne altceva decât s| respect|m voinŭa divin|: „Dumnezeu este vinovat, aşa a vrut Dumnezeu, aşa a determinat Dumnezeu prin numitele legi". Apoi, gândind cu criterii doar materiale, precum şi din cauza refuzului lui de a înŭelege, de a aprofunda conŭinutul credinŭei, catolicul moldovean, influenŭat de o mentalitate ortodox|, destul de înr|d|cinat| şi r|spândit|, vrea s| r|mân| în nesiguranŭa lui, în lumea lui ambigu| şi puŭin angajant|; nu se arat| atât de entuziast în faŭa a ceea ce spune misionarul. Prin urmare, cuvântul lui (ca mesager al lui Dumnezeu) are o valoare relativ|: „p|rintele misionar nu a fost primit la curtea lui Dumnezeu, de aceea, nu ştie nici poruncile sale, nici cele privitoare la credinŭ|".

---

nella Moldavia ...", 187.

[110] Relaŭia lui Frontali din 1764, în G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 479.

[111] „În sfârşit, filozofie de oameni mizeri, care îşi imagineaz| c| Dumnezeu însuşi se complace s| îi favorizeze pe «cei care au noroc»": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 89.

În continuare, sunt prezentate unele dintre superstiţiile cele mai r|spândite printre catolici, vr|jitorii, descântece, obiceiuri şi practici puţin catolice[112] şi se constat| cu mult| nepl|cere c| toate mijloacele pastorale nu aveau nici un efect în extirparea acestor rele. Misionarul ar fi voit s| foloseasc| mijloace coercitive, dar, spune el, „nu avem nici un braţ… nu putem s| corect|m oile noastre dup| moralitatea bun| cu rigorile obişnuite adoptate de antecesorii noştri, pentru c| unii, din cauza vieţii foarte rele, nu pot fi împiedicaţi pentru c| domnitorul a interzis… cu condiţia ca acestea s| fie cazuri de conştiinţ|”[113]. Misionarul se arat| indignat împotriva acestei prevederi a domnitorului de a interzice orice pedeaps|, cu excepţia celor spirituale, pentru a corecta viaţa credincioşilor. El le expune cardinalilor toat| neliniştea lui, dar cum domnitorul nu se r|zgândise, se teme „c|, crescând puţin câte puţin nelegiuirea tot mai mult, vor ajunge s| nu mai asculte atenţion|rile salutare ale celui care îi conduce”. În plus, misionarii nu mai erau scutiţi de taxe, aşa cum „le acordase împ|ratul turc în virtutea actului pe care îl aveau în reşedinţa respectiv|, reducându-se misionarii la o astfel de mizerie încât nu mai aveau nici maestru de biseric| („dasc|l”, n.n.), nici slujitori în slujba oamenilor”, astfel încât s|rmanii misionari erau constrânşi s| „treac| de la biseric| la grajd”. Apoi, de la credincioşi misionarii nu poate fi aşteptat nici un ajutor, nici o poman|, pentru c| „nu aveau nici pentru ei înşişi”.

Num|rul 20 ne las| puţin descump|niţi. Ausilia crede c| remediul cel mai potrivit pentru a dezr|d|cina aceste abuzuri şi dezordini ar fi „aceleaşi care se foloseau deja, declarându-le în predici şi exortaţii s| se abţin| de la astfel de abuzuri şi erori”. Dac| misionarul se refer| la conventuali, atunci înseamn| c| aici merit| spus „medice, cura te ipsum”. Este posibil, îns|, ca şi Ausilia s| fi vrut s| îi pun| în gard| pe misionarii s|i s| fie atenţi s| nu cad| în aceleaşi erori pe care le condamn|.

---

[112] „Unii din acest popor al nostru se folosesc de aceasta datorit| înclinaţiei mai mari a sufletelor lor spre vr|jitorie, ruperi de vr|ji, malefice şi benefice, folosind, de asemenea, usturoi şi excremente de animale necurate, f|când cu acestea cruci reiterate la ferestre şi uşi pentru a îndep|rta, cum spun ei, spiritul zbur|tor, sunt foarte atenţi s| cread| în vise…; unii au grij| s| nu dea ceva din casele lor în zilele de luni, miercuri şi vineri, de team| s| nu provoace pagub|… dac| parohul nu este atent unii încearc| s| pun| o moned| în mâna morţilor înainte de îngropare, ca s| poat| pl|ti cu aceasta trecerea. Abuzurile ne fac s| intervenim şi la mesele care urmeaz| la moldavi, care, terminându-se, se roag| pentru r|posaţi dansând şi s|rind”: G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 186.

[113] Credem c| în spatele acestei prevederi a domnitorului este şi ierarhia ortodox| care, cu toate c| pedepsea cu cea mai mare severitate trecerea unui ortodox la catolicism, nu p|stra aceast| metod| dreapt| şi pentru misionarii catolici.

De mai multe decenii, observ| misionarul, „dat| fiind invazia t|tarilor datorat| r|zboaielor cu moscoviÛii şi cu alte puteri", catolicii, pentru a nu fi luaÛi sclavi, se ascundeau deseori în p|duri şi r|mânând astfel reci în credinÛ| şi „imitatori ai superstiÛiilor şi maximelor schismatice" (din nou se observ| convingerea sa c| ortodocşii influenÛeaz| negativ comportamentul catolicilor). În perioada relaÛiei sale, datorit| timpurilor de pace şi activit|Ûii misionarilor, mulÛi catolici vin la Liturghie nu doar duminica, dar şi în timpul s|pt|mânii. De asemenea, misionarii îi convertiser| pe unii catolici trecuÛi la ortodoxie prin c|s|torie, lucru pe care l-au f|cut şi cu mulÛi calvini şi luterani, „precum şi cu un catolic f|cut turc". Dar acesta, pentru a-şi salva pielea, a fost trimis de vice-prefect în Polonia (f 350)[114].

1.2.2. Practica sacramental|

Tr|ind în mijlocul ortodocşilor, observ| fostul misionar Frontali în 1764 în lunga şi importanta sa scrisoare trimis| Propagandei[115], catolicii sufer| influenÛa lor religioas| „superstiÛioas|". F|r| a intra în detaliile acestei influenÛe, misionarul ne furnizeaz| informaÛii scurte despre practicarea sacramentelor.

Cu ocazia *naşterii*, unii catolici Ûineau copiii mai multe luni f|r| a-i boteza, spunând c| astfel vor creşte mai repede. Apoi mai era problema naşilor ortodocşi ceruÛi de catolici fie datorit| prieteniei, fie din alte motive şi interese.

În cazul *împ|rt|şaniei*, unii voiau s| fie administrat| repede copiilor lor, observând c| în Biserica ortodox| aceştia erau botezaÛi, împ|rt|şiÛi şi miruiÛi într-o singur| celebrare. În schimb, misionarii îi preg|teau pe copii pentru prima împ|rt|şanie din momentul în care împlineau vârsta de 11 sau 12 ani, urmând principiul c| trebuie s| înveÛe bine catehismul şi s| fie conştienÛi de ceea ce vor primi în Euharistie.

În ceea ce priveşte sacramentul *poc|inÛei*, mulÛi se spovedeau la Paşti şi la Cr|ciun şi cu ocazia s|rb|toririi patronului bisericii. AlÛii amânau spovada, nereuşind s| se împace cu cei cu care s-au certat. Fiind neîmp|caÛi cu fraÛii lor, nu puteau s| se reconcilieze cu Dumnezeu. Dar motivele pentru care amânau spovada nu erau doar spirituale, ci şi de alt gen, iar misionarul reuşeşte s| le identifice foarte bine, ca unul care împ|rt|şise mai multe decenii existenÛa acestor s|rmani oameni. Se observ| cu uşurinÛ| c|, în fond, aceşti oameni nu erau nici ostili, nici indiferenÛi faÛ| de Biseric| şi

---

[114] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 198.
[115] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 479 ş.u.

fa|| de tot ceea ce spunea misionarul. Mai curând, tributurile şi marea mizerie în care tr|iau constituiau motivele faptului c| st|teau departe de sacramente. F|r| a face judec|i pripite, Frontali afirm| în 1764 c|, pentru a-i înelege pe aceşti oameni, „ar trebui s| stai cu ei”[116].

Câiva ani mai târziu, în 1769, prefectul Carisi ne ofer| alte informaii cu privire la practicarea poc|inei de c|tre credincioşii s|i. El cere Propagandei pentru credincioşii s|i dispensa de a-i spovedi şi împ|rt|şi şi în Vinerea Sfânt|, pentru c| aşa erau obişnuii, iar „obiceiul şi ignoranaa îi f|ceau insensibili în faa oric|rei încerc|ri de convingere” de a veni s| se spovedeasc| înainte; ei vin s| se spovedeasc| „atunci când le tun|”. Altfel, mui ar fi r|mas f|r| îndeplinirea preceptul pascal. A fost cerut| apoi permisiunea de a considera ca îndeplinire a preceptului în biseric| numai duminica, pentru c| erau antrenai în munc|. Dac| nu se acorda aceast| permisiune, „se puteau pierde multe suflete care, fiind ignorante, locuiau ca animalele în p|duri îndep|rtate de biseric|, gândindu-se poate pin la spovad| şi împ|rt|şanie, dac| nu ar fi fost stimulate fie de rude, fie de prieteni”. În timpul Adventului, Liturghia se celebra înainte de zorii zilei, pentru c| aceşti i|rani se întorceau acas| dup| aceea, mâncau în grab| şi mergeau la munc|. Mergând la Liturghie, se spovedeau, se împ|rt|şeau şi apoi nu mai erau v|zui tot anul la spovad|, „şi nici m|car nu îşi f|ceau scrupule pentru aceasta, chiar dac| erau atenionai în biseric|”. Se cerea s| se considere aceast| spovad| şi împ|rt|şanie ca îndeplinirea preceptului pascal, existând altfel pericolul de a declara excomunicate foarte multe persoane[117].

---

[116] Cât de mare este ignoranaa religioas| a unor catolici se poate observa din nişte rânduri ale lui Frontali, pin cam dure, dar care spun multe nu doar despre nivelul spiritual sc|zut al lor, dar şi despre viaa devenit| atât de dur| din cauza tributurilor care trebuie pl|tite fie c|lug|rului, fie boierului, fie domnitorului, fie reprezentantului Înaltei Porii: „Este adev|rat c| sunt de toate felurile şi atât de ignoranai încât nu se disting de animale; dar se încearc| o mare r|bdare şi o mare prudeni|, aceştia fiind dintre aceia care stau ascunşi în marile p|duri pentru a nu fi descoperii ca s| pl|teasc| tributul, care dac| ar veni şi s-ar ar|ta la biseric|, ar suporta tiranii şi, în ciuda neputinei, ar fi forai într-un fel s| pl|teasc|; într-adev|r, din cauza acestora se sufer|, pentru c| nici m|car nu au încredere în misionar, apoi, când misionarul îi poate ajuta cu ceva, spun unde pot fi g|sii, şi stau aşa ascunşi pân| când pot cu câteva piei de animale s|lbatice s| adune bani pentru a cump|ra doi vilei, şi vreo vac|, iar apoi stau cu ceilali cât timp pot pl|ti, nu doar unii dintre catolicii noştri, dar şi foarte mui schismatici; şi presupun c| dac| nu ar fi mizeriile acelor mari tributuri, s-ar spovedi mai des decât unii din Italia”: G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 479.

[117] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 500-501.

În ceea ce priveşte *ungerea bolnavilor*, se observ| c| atunci, ca şi ast|zi, mul□i credeau c| primirea acestui sacrament anun□| o moarte apropiat|, iminent|, deşi „dezgusta□i de durere, sau de mizerie, îl cereau ca s| moar| mai repede". Dar, lucrând asiduu, misionarii au reuşit s| îmbun|t|□easc| practicarea tuturor acestor sacramente. De exemplu, primind ungerea bolnavilor, unii tineri „se fereau s| danseze datorit| ungerii pe care au primit-o la picioare, deşi era ceva indiferent", iar al□ii o primeau chiar de mai multe ori.

a) Înmormânt|rile

Ajunşi fiind cu r|posatul la cimitir, era obiceiul de a pune în mâna r|posatului o moned| cu care ar fi trebuit s| pl|teasc| intrarea în cealalt| via□|; alteori se arunca în mormânt vin, pentru ca r|posatul s| nu sufere de sete. De asemenea, în timpul înmormânt|rii se trecea deasupra mormântului un animal sau o g|in|, care apoi era g|tit| şi împ|r□it| participan□ilor la înmormântare[118]. Dac| aceste obiceiuri au disp|rut cu timpul din comunit|□ile catolice moldave, au supravie□uit îns| unele supersti□ii, descântece şi farmece, care au ajuns chiar pân| în zilele noastre[119].

Un alt obicei comb|tut de misionari era cel al praznicelor f|cute dup| înmormânt|ri. S-a întâmplat s| moar| un s|rac, afirm| Frontali în 1764[120],

---

[118] Deseori aceste practici se observ| şi ast|zi la înmormânt|rile ortodoxe. Cât priveşte înmormântarea catolic|, ne vine în minte cazul unui preot de dup| r|zboi, în parohia Adjudeni. Dac| se întâmpla s| fie iarna înmormântarea unuia cu o stare mai bun| şi acesta era dus la cimitir cu obişnuita c|ciul| de blan| de miel, preotul nu se intimida s| îi ia c|ciula şi s| o dea unui □|ran s|rac; pe capul r|posatului se punea c|ciula folosit| de norocos şi p|rintele încheia schimbul cu câteva cuvinte: la ce îi foloseşte o c|ciul| nou| şi frumoas| r|posatului? Şi to□i erau de acord cu gestul lui. În afar| de aspectul un pic hilar al episodului, se poate observa cum au fost dezr|d|cinate din comunit|□ile catolice multe practici mai pu□in creştine, care probabil c| în alte p|r□i ale lumii ar fi fost considerate ast|zi ca un patrimoniu cultural în care trebuie pus| s|mân□a evanghelic|.

[119] Chiar dac| nu sunt men□ionate expres, credem c| este bine s| prezent|m în câteva cuvinte unele dintre ele, care nici ast|zi nu au disp|rut complet. Dac| î□i trece prin fa□| o pisic| neagr|, vei avea probleme. Dac| o cucuvea cânt| pe casa ta sau în gr|dina ta, în familie sau printre rudele apropiate, cineva va trece curând la odihna veşnic|. Nu trebuie s| treci noaptea prin fa□a cimitirului, pentru c| rişti s| întâlneşti vreun mort care te ia de gât şi te duce cu el în via□a de dincolo. Întâlnirea unei persoane care merge cu g|leata s| ia ap| înseamn| c| vei avea o zi urât|. Apoi mai este o serie lung| de descântece rezervate □ig|ncilor c|rtur|rese, de care mult| lume se fereşte; dar unii li se adreseaz|, dornici s| descopere ce le rezerv| viitorul. Mai erau apoi, acum mai pu□in, nişte b|trâne cu anumite puteri magice, care te „vindecau" de anumite boli, sau dezlegau de leg|turi nefaste tineri şi tinere care nu îşi g|seau sufletul pereche. Şi lista ar putea continua.

[120] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 480-481.

care a l|sat ca moştenire doar o vac| şi doi boi. Soţia, care r|mânea cu o familie foarte s|rac|, era capabil| s| taie vaca şi s| vând| un bou pentru a face un praznic mare, unde unii beau prea mult, chemând şi persoane care nu aveau atât de mare nevoie (semn c| nu toţi erau chiar s|raci). La sfârşit, ca şi ast|zi, se d|dea un colac şi o lumânare aprins| tuturor, „cum f|ceau şi schismaticii, f|r| a şti de ce", şi se întâmpla s| nu r|mân| nimic de dat misionarului pentru înmormântare şi pentru Liturghie. Acest obicei era frecvent mai ales în comunit|ţile în care catolicii tr|iau împreun| cu ortodocşii, iar misionarii îi îndemnau zadarnic s| nu fac| „astfel de demonstraţii", ci s| împart| ce pot celor mai s|raci; ei r|spundeau c| „aşa se obişnuieşte". Printre catolici şi ortodocşi mai era apoi un alt obicei, care a disp|rut ulterior dintre catolici, ca rezultat al muncii apostolice a misionarilor. Cu o sear| înainte de înmormântare, b|ieţi şi fete se adunau în casa r|posatului şi în curte, se aprindea un foc mare, în jurul c|ruia dansau şi strigau toat| noaptea, acestea constituind „reminiscenţe p|gâne, datorate şi faptului c| îi observase schismaticii", dup| cum observ| Frontali. Credem c| este o reminiscenţ| p|gân|, aşa cum, de altfel, au r|mas înc| multe în folclorul românesc, dar nu reprezint| obiectul lucr|rii noastre, motiv pentru care nu mai ad|ug|m nimic în aceast| privinţ|. Este interesant| îns| observaţia misionarului: tinerii catolici f|ceau totul pentru a fi v|zuţi de ortodocşi, ca şi cum ar fi avut un sentiment de vinov|ţie sau de inferioritate în faţa unor oameni care aveau anumite obiceiuri pe care ei nu le-au moştenit de la înaintaşii lor. Morţii erau înmormântaţi în p|mânt, în sicrie din lemn, iar pe mormânt se aşeza o cruce din lemn sau piatr|, uneori cu numele r|posatului. În timpul s|rb|torilor mari (Paşti, Cr|ciun şi, mai ales, la ziua morţilor, rudele şi cei din familie se adunau la cimitir, la mormânt, aprinzând o lumânare, punând o pâine şi dând misionarului o para („cu valoarea de 7 monede papale"). Misionarul d|dea o treime din valoarea acestei mici oferte dasc|lului, care, aşa cum am spus, era scutit de tribut, pl|tind oamenii pentru el.

Împotriva exager|rilor praznicelor care se d|deau imediat dup| celebrarea religioas| a înmormânt|rii[121], în viitor se vor ridica împotriv| toţi, prefecţi şi misionari. Cu aceast| ocazie se bea prea mult şi se discuta f|r| rost; în sfârşit, se pierdea caracterul religios al întâlnirii. În locul praznicelor, misionarii insistau asupra particip|rii la Liturghie şi la sacramentele spovezii şi împ|rt|şaniei, asupra rug|ciunii şi a pomenilor. Acestea erau operele întradev|r folositoare sufletului r|posatului. Dar atât Rocchi, cât şi succesorii

[121] Un obicei, afirm| misionarii, cu care catolicii au venit din Transilvania, chiar dac| aceeaşi realitate se putea şi se poate observa şi printre ortodocşi.

s|i nu au reuşit s| dezr|d|cineze complet aceste obiceiuri, care mai persistau înc|. Ele f|ceau parte din acel „patrimoniu" al poporului, cu r|d|cini profunde în suflet şi în mentalitate[122]. În ceea ce priveşte înmormânt|rile, praznicele care se d|deau îşi g|seau o justificare în ins|şi dorin□a rudelor de a-şi dovedi lor însele şi celorlal□i □|rani din sat c|, pân| la urm|, nu erau atât de s|raci cum p|rea la prima vedere. Pentru a bloca abuzurile şi inconvenientele, aşa cum am spus, în ultimii ani ai secolului s-a luat hot|rârea, aprobat| şi de Propaganda, de a-i cere dasc|lului s| fie prezent la aceste praznice pentru a face rug|ciunea înainte şi dup| praznic şi pentru a veghea ca s| nu se piard| caracterul religios al întâlnirii[123]. Sintetizând, credem c| abuzurile atât de condamnate, probabil şi în mod exagerat de misionari, îşi g|sesc o explica□ie în nivelul foarte sc|zut de trai al unui popor care, cel pu□in de câteva ori pe an, pentru scurt timp, voia s| uite de dificult|□ile şi de suferin□ele care îl loveau.

Taxele stolare erau în raport cu nivelul economic sc|zut al poporului. Liturghiile cântate erau foarte rare; iar pentru înmormânt|ri, unele rude nu puteau s| pl|teasc| nimic, fiind foarte s|raci. Unii înst|ri□i îi aduceau misionarului, la s|rb|torile mari, o pâine sau patru ou|. Femeile, dup| naştere, d|deau o g|in|. Oamenii îşi împ|r□eau astfel cu misionarul via□a lor s|rac| (când aveau lapte şi m|m|lig| pentru a mânca, se considerau feri-ci□i)[124], dar demn|, întrucât nu g|sim nici în aceast| rela□ie, nici în altele, vreun indiciu c| □|ranii catolici ar fi avut obiceiuri rele.

---

[122] Aici ne permitem o reflec□ie a noastr|, care sper|m s| fie util| pentru în□elegerea unui „de ce" al acestor obiceiuri: Pentru acest mic grup de catolici, deseori izolat de ortodocşi, întâlnirea cu ocazia „bâlciurilor" reprezenta un moment oarecum rar pentru a se cunoaşte, pentru a comunica între ei, pentru a lega rela□ii de prietenie şi pentru a schimba idei, precum şi pentru a cump|ra sau vinde câteva kilograme de porum, cartofi, cepe etc. Apoi ne gândim la tineri, care îşi puteau g|si astfel un suflet pereche în afara micii lor comunit|□i. În s|r|cia lor, s|rb|toarea patronului reprezenta o fug| de cotidianul ap|s|tor, pentru a g|si pu□in| veselie, precum şi pentru a-şi ar|ta lor înşişi c| sunt capabili şi de schimburi comerciale şi c| puteau s| se întoarc| acas| cu nişte b|nu□i în plus.

[123] ACG, *Moldavia*, scrisoarea card. Borgia din 12 martie 1803.

[124] Catolicii, scrie prefectul Oviller în 1764, „din cauza m|rimii tributului şi a s|r|ciei lor extreme, locuiau în c|su□e f|cute în stilul colibelor, şi au biserici din lemn, foarte s|race": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 485.

b) C/s/toriile

T C|s|toriile „anormale" la Iaşi

Dac| fa|| de s|rmanii catolici din sate, misionarii, chiar dac| îi condamnau şi comb|teau erorile în care tr|iau, d|deau dovad| de compasiune fa|| de s|r|cia lor, ni se pare c| nu aveau o impresie foarte pozitiv| fa|| de „dezertorii" şi „str|inii" din capital|, chiar dac| „unii dintre ei tr|iau oarecum civilizat". Aici se întâmpl| lucruri neîntâlnite în sate. De exemplu, în 1791, Rocchi ne povesteşte cazul unei tinere catolice de origine german|, Lucia Schabert, care s-a c|s|torit la Iaşi cu un luteran rus. Dup| doar dou| s|pt|mâni, p|rin||ii şi toate rudele tinerei l-au alungat pe so|[125]. Probabil, so||ii aveau pu|ine lucruri în comun, iar diversitatea limbii, a culturii, mentalit|||ii şi religiei erau atât de puternice încât c|s|toria lor a ajuns repede la faliment. Am men|ionat acest caz şi pentru a sublinia un alt aspect nu lipsit de importan||. Dac| uneori sunt prezentate cazuri de c|s|torie în afara normelor (printre fugarii din Transilvania)[126], nu se întâmpl| la fel în mediul satelor catolice, unde stabilitatea c|s|toriei este favorizat| şi de via||a comun| şi uniform|. În scrisorile şi rela|iile prefec|ilor nu se vorbeşte printre altele de divor|uri, de convie|uiri sau de concubinaj. Cazuri de acest gen, în schimb, se întâlnesc uneori numai printre unii dintre fugarii din Transilvania. În comunit|||ile catolice compacte şi închise, în mentalitatea şi tradi||ia catolic| puternic| cu care au venit oamenii din Transilvania, aceasta fiind o tradi||ie ap|rat| cu mult zel de misionari, unitatea şi indisolubilitatea c|s|toriei r|mâneau un lucru sfânt.

Revenind la comunitatea mic| şi cosmopolit| din Iaşi, Rocchi ne furnizeaz| în 1792 alte informa||ii despre polonii catolici care veniser| aici. În timpul r|zboiului, aceştia „fie erau ofi|eri, fie juc|tori de c|r|i, care nu se apropiau niciodat| de biseric|, ale c|ror scandaluri erau prea evidente, care vindeau şi îşi împrumutau ***metresse*** şi pe care unii be|ivi îi d|duser| afar| din biseric| o dat| veni|i cu ***metresse*** lor la târg"[127]. Doi ani mai târziu, Rocchi vorbeşte despre un alt polon, Antonio Jacobaski, care convie|uia cu o oarecare Lucia Jacobi, originar| din Odorhei, calvin|, provocând un scandal public. Prefectul cere facultatea de dispens|, pentru a putea celebra c|s|toria lor. Nu a fost posibil| separarea lor şi, într-o scrisoare

[125] Cf. *Documentul VIII*. În anul urm|tor, 1792, fratele nefericitului so|, baronul Herbert, sol împ|r|tesc la Constantinopol, se intereseaz| pentru ob|inerea anul|rii c|s|toriei fratelui s|u: cf. *Documentul IX*.

[126] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 482.

[127] APF, *Fondo di Viena*, 31, 285.

ulterioar| din 28 august 1794, îşi exprim| nemulûumirea pentru c| nu a reuşit s| îi separe: „În prezent tr|iesc f|r| fric| de Dumnezeu şi f|r| lege; şi tot scandalul provine de la str|ini, care în prezent se adun| aici din toate p|rûile şi, în special, de la hotarele vecine". Aminteşte apoi despre o alt| catolic|, v|duva unui luteran, care acum vrea s| se c|s|toreasc| cu un alt luteran, „mai nenorocit decât primul"[128]. Şi aceste cazuri de c|s|torii mixte care îi provoac| fr|mânt|ri prefectului nu se mai terminau; alte scrisori care au urmat reflect| aceeaşi realitate puûin catolic| din capital|. În 1794, acelaşi Rocchi povesteşte cazul v|duvei unui r|posat luteran, Petru Lune, prusac, de meserie fierar. V|duva, r|mas| cu doi copii, vrea s| se c|s|toreasc| cu un alt prusac, luteran, care lucrase cu soûul ei. V|duva se angajeaz| s| îi educe pe copii în religia catolic|[129]. Într-o scrisoare trimis| Propagandei din 28 august 1794, prefectul ne spune c| v|duva a r|mas îns|rcinat|, „şi luteranul a disp|rut din Iaşi"[130].

În 1799, prefectul Sassano este alarmat din nou de „abuzurile periculoase" legate de c|s|torie[131], abuzuri care sunt frecvente, ca de obicei, sub „nasul lui", adic| la Iaşi. Sub influenûa ortodocşilor, care admiteau divorûul, exista pericolul ca şi soûii catolici s| îşi p|r|seasc| soûiile şi s| mearg| cu altele. Cum în Moldova era greu s| se obûin| o adeverinû| de stare liber|, mergeau la preoûii ortodocşi care, ca de obicei, îi uneau într-o a doua c|s|torie f|r| dificult|ûi.

Acestora li se ad|ugau mulûi poloni şi germani din capital|, „mai r|i decât viperele", care tr|iau în concubinaj sau în adulter f|r| a-şi face prea multe scrupule. Şi nu acceptau pentru nimic în lume atenûion|rile misionarilor; dimpotriv|, simûindu-se deranjaûi de predicile şi de reproşurile p|storilor lor, ca şi celelalte oi r|t|cite, mergeau la popii lor, care îi rebotezau şi îi uneau într-o a doua c|s|torie.

Misionarii nu puteau s| accepte sub nici o form| cererea unor catolici de a binecuvânta a doua c|s|torie, aşa c| aceştia mergeau cu femeia lor la un preot ortodox care binecuvânta cu uşurinû| noul cuplu. Şi soûia legitim|, „s|tul| s| tr|iasc| în aceast| stare", urma exemplul soûului ei, iar uneori şi copiii treceau la ortodoxie. Apoi prefectul confirm| ceea ce spusese înainte Rocchi. Erau imigranûi „fugari şi dezertori", care voiau s| se c|s|toreasc| în Moldova, şi cum se obûinea greu adeverinûa de stare liber|, mergeau la preoûii ortodocşi care, ca de obicei, îi uneau într-o a doua c|s|torie f|r| difi-

[128] APF, *Fondo di Viena*, 31, 328.
[129] APF, *Fondo di Viena*, 31, 322-323.
[130] APF, *Fondo di Viena*, 31, 328.
[131] Cf. *Documentul XIII*, 65-66.

cult|ûi. Apoi, cu impertinenû|, se întorceau triumf|tori în comunitate, mândri de bravura lor, constituind astfel un scandal pentru toûi. Pentru astfel de persoane, prefectul ar fi vrut ca reprezentanûii marilor puteri s| intervin| şi s| îi alunge din Moldova, pentru c| aici erau un scandal şi o ruşine pentru credinû| şi pentru naûiune.

În aceast| afirmaûie se poate citi un aspect al mentalit|ûii religioase occidentale de atunci. Chiar dac| cronologic trecuse „l'ancien regime", prin revoluûia francez|, mentalitatea şi convingerile în mediul clerului catolic continuau s| viseze la o orânduire social| şi religioas| în care toate persoanele s| îşi regleze viaûa dup| principiile evanghelice şi ale Bisericii. În caz contrar, braûul secular, dup| augustinismul politic, ar fi trebuit s| simt| datoria în faûa lui Dumnezeu şi a Bisericii de a interveni pentru a restabili în societate o stare de viaû| voit| de Dumnezeu şi pentru care Biserica muncise din greu multe secole[132].

Uşurinûa cu care preoûii ortodocşi binecuvântau catolicii în a doua c|s|torie se explica, dup| p|rerea noastr|, nu doar prin practica divorûului prezent| în Biserica lor, ci în spate st|tea şi acea tensiune care exista între clerul ortodox şi misionari, consideraûi ca str|ini, adic| intruşi într-o naûiune şi într-o majoritate religioas| diferit|. Iar când un catolic se adresa unui pop|, pentru acesta reprezenta o victorie pentru credinûa şi Biserica sa a-l primi, un semn de înfrângere a catolicilor. Adic|, totul intra în acea intransigenû| şi intoleranû| religioas| caracteristic| timpului. O majoritate religioas| considera ca un corp str|in (de extirpat şi aruncat) prezenûa unor altfel de oameni, diferiûi ca naûionalitate şi religie. În acest context se explic| şi conflictul aproape continuu cu c|lug|rii de la Trei Ierarhi[133]. Intransigenûi cu clerul ortodox erau şi misionarii catolici. Probabil, pe faû| nu aveau curajul s| o spun|, dar în scrisori am v|zut deja de multe ori

[132] Înc| sunt vii în memorie cazurile întâmplate cu mai puûin de trei decenii în urm|, când o fat| mam| era pedepsit| de preot şi obligat| s| stea în genunchi în faûa uşii bisericii, cu o lumânare aprins| în semn de poc|inû|. Oamenii intrau pentru Liturghie; unii o priveau cu dispreû, dar mulûi cu mil| sau cu indiferenû|. Era aceeaşi încercare, pe scar| redus|, de a p|stra, chiar şi prin aceste metode de forû|, o anumit| ordine social| şi religioas| obligatorie pentru toûi.

[133] Probabil c| nu este inutil s| afirm|m c| acest conflict dureaz| înc|. Biserica catedral| din Iaşi este plasat| între cunoscuta m|n|stire, pe de o parte, şi de cealalt| este învecinat| cu catedrala mitropolitan| ortodox| şi cu sediul mitropolitan. Şi nu s-au terminat ciocnirile ascunse sau nu, „diplomatice" şi de alt| natur| între clerul înalt, catolic şi ortodox din capital|, chiar dac| episcopul catolic şi-a luat ca motto al slujirii sale pastorale „ut omnes unum sint". Se vede c|, pentru a schimba anumite mentalit|ûi şi atitudini, nu sunt suficiente nici mai multe secole de vecin|tate. Fie ca mileniul al treilea s| fie mai fericit din acest punct de vedere!

convingerea lor în ceea ce priveşte formarea religioas| a clerului ortodox şi conduita lui moral|. Toûi erau ignoranûi, ipocriûi şi însetaûi de putere şi bani, dup| cum spuneau misionarii.

Trebuie îns| s| preciz|m şi faptul c| intoleranûi s-au ar|tat şi conventualii cu c|lug|rii catolici, ca iezuiûii. Ca majoritate şi primii sosiûi în Moldova, nu şi-au g|sit liniştea pân| ce nu au repurtat victoria asupra membrilor Companiei lui Isus, adic| pân| când nu au anulat proiectul lor de a construi o capel| în reşedinûa lor, aproape de cea a conventualilor. Conventualilor nu le trecea nici m|car prin anticamera minûii c| o oarecare stabilitate a iezuiûilor putea fi util| totuşi misiunii; aceasta era doar „misiunea lor" şi gata.

T C|s|toriile în sate

Cu excepûia celor din capital|, toûi catolicii au fost oameni de ûar|, tr|ind din ce putea s| le ofere p|mântul şi cele câteva animale pe care le aveau. Dac|, de exemplu, c|s|torindu-se, p|rinûii ar fi putut s| îi dea fiicei doi boi şi o vac|, deja însemna mult. Au mai existat apoi oameni care ar fi putut avea mai mult, dar au fost nevoiûi s| îşi schimbe locul în c|utarea unui tribut mai mic sau a unui st|pân mai puûin avar[134]. Astfel, nu au putut s| prind| r|d|cini foarte adânci într-un anume loc, neputând s| creasc| multe animale, deoarece cu cât aveau mai multe, cu atât trebuiau s| dea mai mult st|pânului şi mai-marilor û|rii. În eforturile lor de a dep|şi povara tuturor acestor tributuri, care nu se terminau niciodat| şi deveneau aproape un coşmar pentru û|rani, oamenii din sate au f|cut o înûelegere: dup| posibilit|ûile fiec|ruia, toûi trebuie s| participe la adunarea sumei de bani, impus| pentru tot satul de domnitor. Dar aceast| metod| „sindical|" a creat conflicte, întrucât unii au considerat c| pl|tesc prea mult, iar alûii prea puûin. Dar, odat| adunat| suma, pacea revenea între ei, pân| când, în luna urm|toare, ap|rea un alt tribut de pl|tit[135]. În fiecare an, familiile pl|teau

---

[134] „Un s|rac care are doi boi şi o vac| va da pentru persoana sa într-un an mai mult de treizeci de piaştri, şi apoi s| pl|teasc| tributul pentru toate animalele, şi tributul nu este stabil, ci la discreûia domnitorului şi ai oficialilor s|i, care, atunci când adun| tributul, fur| mai mult decât îi dau domnitorului": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 483.

[135] „Domnitorul fixeaz| o sum| de bani pentru un sat, iar apoi între ei alûii fac un sindicat dup| posibilitatea fiec|ruia; celor mai s|raci li se pare c| dau mai mult decât cei care au soûie, iar acelora li se pare c| dau prea mult, pl|tind mai mult decât trebuie şi urându-se pân| ce se adun| tributul acela, care este aproape lunar. Dup| ce trecea, se împac|, pân| ce apare un altul; dar nu se întâmpl| între toûi; în sfârşit, mizeria este cauza tuturor": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 482-483.

contribuţia lor pentru susţinerea clerului, constând în „dou| stamboale de porumb", sau o m|sur| de grâu, sau 10 parale. Totuşi, aceast| contribuţie nu era pl|tit| de c|tre toţi şi, în afar| de aceasta, misionarul, pentru a o obţine, trebuia s| mearg| „de foarte multe ori" acas| la ei.

Tinerii se c|s|toresc foarte devreme, mulţi între 16 şi 18 ani, spre deosebire de ortodocşi, care se c|s|toresc mai târziu. În comunit|ţile mici aflate în mijlocul ortodocşilor, se d| dispens| pentru gradul al treilea şi al patrulea de rudenie, pentru a favoriza c|s|toriile doar între catolici, preg|tiţi în cele privitoare la credinţ| înainte de a se c|s|tori. Interesant| este descrierea zilei în care se c|s|toresc. Dup| c|s|toria încheiat| în biseric|, mirele merge acas| la el, iar mireasa acas| la ea. Abia seara mirele merge cu oamenii la casa miresei, pentru a o lua la el, în cântece şi dansuri. Apoi urmeaz| nunta, iar la miezul nopţii participanţii îi dau nişte bani miresei, care le ofer| „un prosop s|r|c|cios". Înainte era un alt obicei care acum a r|mas doar la ortodocşi (numiţi întotdeauna schismatici, dar nu cu ironie). Când mireasa nu era g|sit| fecioar|, era dus| în spatele casei ei şi aici ai ei „puneau lucrurile în ordine, fie cu bani, fie cu animale". Oricum, dac| se întâmpl| aşa ceva printre catolici, mirele „o bate tare şi vrea s| afle complicele, iar ulterior tr|iesc cel mult ca nişte câini, aceasta folosind şi ca lecţie pentru ceilalţi"[136].

În mijlocul unei s|r|cii atât de mari şi a atâtor mizerii, se observ| astfel cum aceşti oameni p|streaz| un profund sens moral, care este o dovad| şi a demnit|ţii persoanei, p|strat| cu mult| gelozie. Cei care încalc| poruncile sunt pedepsiţi public şi sunt un avertisment pentru ceilalţi, pentru a p|stra intact| comunitatea în principiile ei, în regulile de viaţ| care nu admit excepţii.

1.2.3. Alte aspecte pozitive şi negative în practicarea credinţei în ultimele trei decenii ale secolului al XVIII-lea

Putem descoperi mai ales din scrisorile prefecţilor Rocchi, Sassano şi Brocani alte aspecte în practicarea credinţei, care ne ajut| s| complet|m cadrul sintetic cu privire la mersul vieţii creştine printre catolicii moldavi pentru acest sfârşit de secol.

Deja ca simplu misionar şi apoi ca prefect, Rocchi se confrunt| cu problemele şi dificult|ţile obişnuite, generate de instabilitatea unora care erau constrânşi s| îşi schimbe locul în c|utarea unui st|pân mai puţin avar.

---

[136] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 480.

Dar, mai mult decât atât, erau condiÛiile vieÛii dure[137] şi s|race, care nu permiteau o pastoraÛie organizat|, eficient|. Cu toate acestea, unele forme de pietate şi de manifestare public| a propriei credinÛe erau deja în act în timpul prefecturii lui. De exemplu, în satele lor, catolicii ridicau cruci şi, mai mult, se f|ceau procesiuni pe drumuri, iar poporul cânta „cu glas tare". Apoi, în biserici, probabil din ordinul Propagandei[138] şi pentru adventul din 1792, ca preg|tire pentru Cr|ciun, Rocchi se gândeşte s| organizeze misiuni populare, cu predici, înv|Û|tur| catehetic|, spovezi şi împ|rt|şanii, misiuni pentru care cere şi facultatea de a împ|rÛi indulgenÛa plenar|. În sfârşit, vrea s| introduc| şi în aceast| misiune îndep|rtat| obiceiurile pastorale existente în Ûara sa[139].

Mai exist| apoi o practic| introdus| deja de mult timp de misionari, cea a *biletelor pascale*. Tuturor celor care se spovedeau pentru a împlini preceptul pascal le era dat un bilet care era luat înapoi de preot când d|dea împ|rt|şanie. Aceast| metod| de num|rare a persoanelor care se spovedeau şi se împ|rt|şeau era folosit| nu doar în perioada pascal|, dar şi cu ocazia misiunilor populare şi a vizitelor pastorale ale prefectului[140]. Erau mulÛi credincioşi care se spovedeau şi se împ|rt|şeau în timpul acestor misiuni populare sau când prefectul venea în vizit| pastoral|, dar pentru Paşti aceştia nu se spovedeau şi nu se mai împ|rt|şeau, considerând c| erau suficiente spovada şi împ|rt|şania f|cute înainte. Pentru toÛi aceştia, Rocchi cere Propagandei, în 1794, s| declare acestea ca împlinire a preceptului pascal, c|ci, altfel, mulÛi ar fi c|zut într-un p|cat grav împotriva unei porunci a Bisericii[141]. Se poate deduce cu uşurinÛ| c| credincioşii s|i nu erau tocmai un exemplu de practicanÛi zeloşi. De exemplu, când începe vizita sa pastoral| la Grozeşti în prim|vara acestui an, ajungând în filiala Trotuş, trebuie s| treac| mai departe pentru c| biserica era aproape goal|,

---

[137] De exemplu, în iulie 1794, Rocchi ne spune c| în Moldova este o secet| atât de mare cum „puÛini b|trâni îşi mai amintesc", motiv pentru care, cu siguranÛ| va fi o mare lips|: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 327.

[138] Cf. *Documentul VIII*.

[139] Cf. *Documentul IX*. Este o iniÛiativ| care, datorit| efortului constant al misionarilor, va reuşi s| se transforme într-o realitate constant| în toate comunit|Ûile, p|strând pân| în zilele noastre o important| determinant| în activitatea pastoral|.

[140] De exemplu, în vizita pastoral| pe care o începe Rocchi în prima duminic| din Advent, din 1792, sunt prezentate numeric persoanele care au fost miruite, spovedite şi împ|rt|şite, precum şi cei care nu s-au împ|rt|şit, adic| înc|p|ÛânaÛi care nu li se supun misionarilor: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 290-291. Metoda biletelor pascale a durat în Moldova pân| în zilele noastre.

[141] Se confirm| astfel aceeaşi realitate descris| de Carisi în 1769: G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 500-501.

credincioşii fiind prea prinşi cu muncile de la câmp[142]. În grija sa pastoral|, Rocchi cere Propagandei, în 1793, permisiunea de a introduce în diferite biserici ,ca practic| de pietate, „Calea crucii”[143].

a) Bâlciurile (hramurile bisericilor)

R|mânând la ceea ce spun documentele, putem afirma c| superstiţiile şi obiceiurile care nu erau agreate de misionari erau puţine, dar adânc înr|d|cinate în popor[144]. Dar, în afar| de acestea, spre sfârşitul secolului, documentele încep s| vorbeasc| despre o s|rb|toare despre care nu se amintise nimic înainte, „bâlciul” sau s|rb|toarea patronului comunit|ţii şi al bisericii[145], foarte iubit de popor, dar nev|zut cu ochi buni de misionari. F|r| permisiunea lor, prefectul a interzis astfel de s|rb|tori în satele lipsite de biseric|. În satele cu biseric|, s|rb|toarea era permis| numai pentru locuitorii satului, fiind excluşi credincioşii din satele vecine. Dar poporul, amintindu-şi de obiceiurile transilv|nene, lua crucile şi steagurile şi, f|r| s| îi pese prea mult de avertismentele preoţilor, pornea spre satul unde era s|rb|toarea, pentru a participa la liturghie şi pentru a obţine indulgenţa plenar|. În afar| de aspectul religios, cum era de aşteptat, oamenii trebuiau s| se şi distreze, mai ales tinerii, iar acest aspect nu putea fi acceptat de c|tre misionari[146], şi trebuie s| spunem c|, întrucât oamenii aveau

---

[142] APF, *Fondo di Vienna*, 31, 324-325.

[143] APF, *Fondo di Vienna,* 31, 293.

[144] Este interesant s| observ|m c|, pân| acum, misionarii nu afirm| niciodat| c| credincioşii lor catolici au obiceiuri, s| le spunem, puţin catolice, cu care au venit din Transilvania (probabil pentru c| aceştia tr|iesc de secole împreun| cu ortodocşii şi îşi uitaser| obiceiurile lor de la început). În schimb, afirm| c| sunt tentaţi s| ia de la moldoveni anumite superstiţii şi obiceiuri pe care nu vor s| le abandoneze cu uşurinţ|. Printre acestea este cel al dezgrop|rii, la un an sau doi dup| moarte, persoanelor care au fost excomunicate de episcopii lor sau de mitropolit. Dac| trupul este g|sit înc| în carne şi oase, înseamn| c| excomunicarea era pe merit şi atunci rudele alearg| la episcop sau la mitropolit şi, cu bani, cer absolvirea de excomunicare. În schimb, dac| mortul este g|sit „putrezit”, înseamn| c| a fost nevinovat. Şi, adaug| misionarul Frontali în 1764, „unii dintre catolicii noştri au cerut insistent s| fie dezgropaţi unii dintre ai lor, dar nu li s-a permis niciodat|, pentru c| le-am ar|tat ce este excomunicarea”: G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 484-485.

[145] Este foarte posibil ca înc| de pe acum viaţa comunit|ţilor s| fi fost lipsit| de aceast| s|rb|toare, atât pentru c| din multe comunit|ţi lipseau bisericile, cât şi pentru c| comunit|ţile, în majoritate foarte mici, tr|iau într-un climat de puţin| linişte şi deseori trebuiau s| fug| în p|duri pentru a-şi salva pielea din faţa invadatorilor; adic| nu existau condiţii pentru favorizarea dezvolt|rii unei astfel de s|rb|tori.

[146] Rocchi scrie în 1792: „Aici este obiceiul hramurilor, patronii bisericilor, *vulgo Bolc* cum este scris în enciclic|, ceea ce în maghiar| înseamn| indulgenţ| plenar|, în care parohii

puÛine posibilit|Ûi pentru a se distra şi a uita de povara zilnic|, motiv pentru care erau atât de legaÛi de aceast| s|rb|toare, „lupta" misionarilor împotriva exager|rilor care ap|reau cu astfel de ocazii va fi lung| şi cu rezultate slabe.

Aceste obiceiuri şi abuzuri, respectiv c|s|toriile mixte sau concubinajul şi adulterul, care frecvente mai ales la Iaşi, „praznicele" care se d|deau la înmormânt|ri, excesele cu ocazia „bâlciurilor", anumite superstiÛii şi credinÛe populare, practicarea neregulat| a sacramentelor, mai ales a spovezii, reprezentau marile probleme cu care se confruntau prefecÛii şi misionarii la începutul secolului al XIX-lea[147].

Dar în afar| de aceste aspecte care, pân| la urm|, consider|m noi, nu reprezentau chiar o tragedie sau o ameninÛare grav| pentru bunul mers al misiunii, oamenii se arat| atenÛi la înv|Û|turile misionarilor şi dispuşi s| tr|iasc| în calitate de buni catolici. Mai ales din scrisorile lui Rocchi se poate observa aceast| capacitate a lor de ascultare şi de supunere faÛ| de misionari[148], ataşamentul şi fidelitatea lor faÛ| de Biseric|.

Pe de alt| parte, nu se poate nega sau trece sub t|cere faptul c| viaÛa acestor s|rmani catolici depindea complet de bucata lor de p|mânt, de anotimpuri care erau favorabile sau nu, şi pentru acest motiv nu mergeau foarte des la biseric|. Şi apoi, dac| nu erau atât de practicanÛi, un alt motiv este şi faptul c|, date fiind circumstanÛele politice (r|zboaiele şi invaziile frecvente) precum şi num|rul insuficient al misionarilor, ei nu au avut posibilitatea de a fi catehizaÛi suficient şi cunoşteau doar unele aspecte fundamentale ale credinÛei şi câteva rug|ciuni pe care le înv|Ûaser| de la misionari, deseori în fug|, pentru c| aveau multe comunit|Ûi de administrat, sau c|tre de „dasc|li". Şi conventualii, nu prea exigenÛi, de altfel, cu

---

şi poporul lor, cu cruci, steaguri, merg la aceste indulgenÛe cu scandal şi p|cate, fiind în majoritate tineri, care nu fac altceva decât s| danseze, s| bea şi s| se îmbete; nu am ştiut lucrul acesta, dar cum am fost prezent la dou| hramuri, am v|zut şi auzit acestea, lucruri pe care chiar p|gânismul le detest|. Am interzis imediat accesul parohiilor vecine, dar este nevoie de un decret, ca de acum înainte parohii s| r|mân| cu poporul lor în propriile parohii, pentru c| cea mai mare parte a poporului r|mâne f|r| Liturghie, iar acolo unde este hramul, s| se spovedeasc| şi s| se împ|rt|şeasc| sau cel puÛin s| se c|iasc|, ca s| primeasc| indulgenÛele, rugându-se dup| intenÛia sfintei Maici Biserici": APF, *Fondo di Viena*, 31, 267-268.

[147] APF, *Moldova*, 6, 193; 205-210; 224; 259-260. Cf. *Documentul XVII*.

[148] Semnificativ şi oarecum emoÛionant este exemplul credincioşilor din F|r|oani vizitaÛi de prefectul Di Giovanni în 1762. Misionarul se opreşte aici timp de zece zile, în timpul c|rora oamenii locului se prezint| la el cerându-i sfatul pentru probleme materiale, dar şi spirituale, şi toÛi, observ| prefectul, „erau mulÛumiÛi cu ceea ce se hot|ra, efect al piet|Ûii acelui popor": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 208.

credincioşii lor, înŭelegeau toate acestea, îşi iubeau turma, duceau astfel înainte leg|turile spirituale şi de prietenie între p|stori şi credincioşi, leg|turi ce au r|mas foarte puternice şi în zilele noastre, mai ales în satele compacte de catolici.

Pe scurt, din citirea documentelor, acestea ar fi „tr|s|turile" fundamentale ale vieŭii interne ale comunit|ŭilor catolice în anii '700 şi credem c| acestea sunt suficiente pentru a înŭelege aceast| misiune moldav| care, începând cu a doua jum|tate a secolului, a cunoscut un proces constant de creştere şi de maturizare. Ceea ce am vrut s| g|sim în documente şi nu am g|sit este o analiz| mai profund| şi matur| a sufletului şi a vieŭii acestor catolici, o încadrare mai complet| a minorit|ŭii catolice în mijlocul majorit|ŭii ortodoxe şi într-o Moldov| atât de r|v|şit| de r|zboaie, de instabilitate politic| şi de jugul otoman. Dar toate acestea sunt explicabile, întrucât s|rmanii şi simplii misionari conventuali, în scrisorile şi relaŭiile lor despre starea misiunii, se limitau la lucrurile esenŭiale şi interne misiunii, şi astfel, nu au putut s| ne informeze mai mult, motiv pentru care nu ne r|mâne altceva de f|cut decât s| ne mulŭumim cu ceea ce g|sim în documentele scrise.

2. Condiŭii externe

2.1. Episcopii de Bac|u

Trebuie s| spunem înc| de la început c| informaŭiile pe care le-am g|sit despre episcopii de Bac|u şi despre activitatea lor pastoral| în Moldova sunt puŭine, motiv pentru care prezentarea noastr| pe aceast| tem| va fi destul de scurt|, urmând firul cronologic al documentelor pe care le avem la dispoziŭie. Pân| la începutul secolului al XVIII-lea au fost numiŭi zece episcopi pentru scaunul din Bac|u, iar candidaŭii pentru acest scaun, toŭi fiind poloni[149] pân| la sfârşitul acestui secol, adic| pân| la ultimul episcop polon, erau prezentaŭi Sfântului Scaun de c|tre regele Poloniei de fiecare dat| când scaunul r|mânea vacant. Putem spune c| aceasta era, de fapt, singura intervenŭie a coroanei polone în ceea ce privea catolicismul moldav. Constatând dezinteresul episcopilor pentru scaunul şi dieceza lor, în spiritul reformator al conciliului din Trento, Alexandru al VII-lea a promulgat în 1662 un decret care îi obliga pe episcopii de Bac|u s| se stabileasc| în scaunul lor, îns| f|r| nici un rezultat[150]. Dup| pacea de la Karlowitz (26

[149] Numai primul episcop, Gerolamo Arsengo (1607-1610), nu a fost polon; era un grec din insula Chios.

[150] APF, *Acta*, 35/1666, 34-35.

ianuarie 1699) cu imperiul otoman, Polonia a obŭinut protectoratul pentru minoritatea catolic| prezent| în principatele române ale Moldovei şi Valahiei, dar atât regii, cât şi episcopii se interesau puŭin de catolicii moldavi, pentru c| nu prezentau nici un interes pentru ei şi, în al doilea rând, pentru c| Polonia devenea tot mai slab| din cauza r|zboaielor, a creşterii puterii Rusiei ŭariste şi a l|rgirii Austriei[151]. Dup| pacea de la Kutsciuk-Kainargi, din 1774, protectoratul pentru creştinii prezenŭi în ŭ|rile balcanice dominate de turci a trecut la Rusia şi, în acest context, influenŭa polon| şi a episcopilor de Bac|u a sc|zut şi mai mult. Deja în 1752, în urma cererilor episcopului Jezierski, Benedict al XIV-lea le încredinŭase episcopilor de Bac|u teritoriul Snaityn, din Polonia[152]; astfel, ei au obŭinut o organizare canonic| pe teritoriul lor, l|sând practic destinul catolicilor moldavi în mâinile prefecŭilor şi ale misionarilor lor. Cu moartea ultimului episcop polon, Karwosiecki, în 1789 se încheie definitiv epoca episcopilor prezentaŭi Sfântului Scaun de regii catolici din Polonia.

Din cauza r|zboaielor napoleoniene şi ai celor trei împ|rŭiri a Poloniei (1773, 1793, 1795), dup| moartea ultimului episcop polon, Karwosiecki, scaunul din Bac|u a r|mas vacant pân| în 1808, când a fost numit primul episcop italian, Bonaventura Carenzi, care îns| nu a putut s| îşi ia în posesie episcopia din cauza opoziŭiei divanului şi a autorit|ŭilor ortodoxe locale. Pentru acest motiv, în 1814, Pius al VII-lea l-a numit episcop de Plebanae. Neputând fi prezent în dieceza sa, Carenzi a încredinŭat funcŭia de vicar general p|rintelui Luigi Landi. În 1815, Sfântul Scaun l-a numit pe Giuseppe Bonaventura Berardi ca episcop de Bac|u, dup| ce din 1812 el avusese funcŭia de prefect al misiunii. Aşa cum s-a verificat cu predecesorul s|u, şi el a experimentat opoziŭia conducerii moldave fanariote şi a celorlalte autorit|ŭi ortodoxe, care nu voiau s|-i recunoasc| titlul şi nici s| îl accepte în Moldova. A murit la Iaşi, în 1818, şi cu el s-a încheiat seria episcopilor de Bac|u. Într-adev|r, pân| în 1884, când a fost înfiinŭat| episcopia de Iaşi, catolicii moldavi şi clerul lor au fost conduşi de prefecŭi şi de vizitatori apostolici, chiar dac| aceştia aveau consacrarea episcopal|.

Dup| aceast| foarte scurt| încadrare politico-religioas| a episcopiei de Bac|u în contextul marilor puteri şi al intereselor lor pentru minoritatea catolic| moldav|, s| trecem acum la o prezentare mai detaliat| a ceea ce am putut extrage din documente.

---

[151] A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, 8, 37-49; ACG, *Moldavia*, Pro memoria de Fedele Rocchi din 2 noiembrie 1794.

[152] APF, *Moldova*, 4, 422-423.

Este deja bine cunoscut faptul c| episcopii de Bac|u erau v|zu]i rar în dieceza lor, atât din cauza s|r|ciei misiunii, cât şi din cauza propriet|]ii episcopale din satul Trebeş[153], care nu le permitea o „honesta sustentatio" în Moldova. În 1737, cancelarul Constantin Ruset uzurpase o bun| parte din teritoriul apar]inând episcopiei din Trebeş donat episcopilor de Bac|u de c|tre domnitorul Petru Şchiopul la sfârşitul secolului al XVI-lea, iar prefectul Pesci a avut în acelaşi an un proces pentru recuperarea terenului, dar cu rezultate slabe[154]. În trecut, adic| în secolului al XVII-lea, Trebeş a fost scutit întotdeauna de impozite şi de alte contribu]ii care trebuiau pl|tite domnitorului[155], dar lucrul acesta nu era atât de semnificativ încât s| atrag| aten]ia episcopilor de Bac|u.

Uzufructul s|r|c|cios al propriet|]ilor episcopale va fi gestionat de prefec]i, pentru c| episcopii nu se interesau deloc de aceste terenuri care, aşa cum am spus, produceau foarte pu]in. Rela]ia lui Ausilia din 1745 ne spune c| la Trebeş proprietatea episcopal| consta în 200 de pogoane (un „pogon" avea jum|tate de hectar şi deseori aceast| unitate de m|sur| este folosit| de misionari în scrierile lor), de pe care nu se scotea nimic din cauza tributurilor mari pe care catolicii trebuiau s| le pl|teasc| domnitorului de mai multe ori pe an. Cu câteva decenii înainte de procesul lui Pesci cu Ruset, o alt| familie bogat| moldav|, Manolache, dobândise prin înşel|ciune, printr-un ortodox, 600 de pogoane din proprietatea din Trebeş a episcopiei. Episcopului i-a r|mas doar biserica din Bac|u, şi ea în ruin|; nu avea nici cas| în care s| locuiasc|, nici bunuri, motiv pentru care locuia în Polonia[156].

În 1732, r|spunzând Propagandei ce ceruse explica]ii cu privire la motivul pentru care episcopul Parysowicz nu a venit niciodat| în Moldova pentru a administra mirul şi s| îşi viziteze dieceza[157], prefectul Bossi spune c| motivul principal al absen]ei lui este reprezentat de condi]iile dificile de

---

[153] De la jum|tatea secolului al XVIII-lea, Trebeş a primit numele Bara]i, dup| cuvântul maghiar „barat" (c|lug|r), fiind un p|mânt ce poart| acest nume care le-a apar]inut c|lug|rilor franciscani conventuali veni]i acolo de la Şumuleu Ciuc: cf. I. GABOR, *Dic]ionarul comunit|]ilor catolice din Moldova*, 33-35.

[154] N. IORGA, *Studii şii documente,*XXXV, 199.

[155] N. IORGA, *Studii şii documente,* 78.

[156] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 193-194. Aceeaşi realitate, adic| lipsa de intr|ri pentru sus]inerea episcopului, a fost confirmat| în 1792 de prefectul Rocchi: APF, *Fondo di Viena*, 31, 173.

[157] Cu un an înainte, în 1731, Propaganda a luat unele decizii pentru misiunea din Moldova, printre care şi una privitoare la episcopul de Bac|u: „eidemque insinuet suum reditum ad Civitatem Moldaviae" (adic| Bac|u n.n.): F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 321.

viaÛ| ale oamenilor care tr|iesc „în p|duri, munÛi, şi locuri pustii" şi exist| mereu pericolul, atât pentru misionari, cât şi pentru episcopi, de a fi arestaÛi şi maltrataÛi, cum s-a întâmplat cu un an înainte, la Focşani, cu un misionar care s-a dus s| îi viziteze pe puÛinii catolici prezenÛi la hotarele cu Valahia, probabil în oraşele Bârlad şi GalaÛi. Îns|, în ceea ce îl priveşte pe Parysowicz, Propaganda nu ştia c| acesta a f|cut o vizit| scurt| în Moldova pe la sfârşitul anului 1722, dar, probabil, f|r| a se interesa dac| este sau nu vreo persoan| de miruit[158]. În sfârşit, Bossi sugereaz| Propagandei s| îi propun| episcopului rezident la Sofia s| îi viziteze pe catolicii din sudul Moldovei şi s| le administreze mirul când vine în Valahia, teritoriu aflat sub jurisdicÛia sa[159]. Dar propunerea lui nu a avut nici un rezultat, pentru c| nu avem nici un act care s| demonstreze c| un episcop de Sofia, cu jurisdicÛie pentru Valahia (din 1644), s| fi mers în Moldova pentru a-şi exercita slujirea apostolic|. Probabil c| în spatele propunerii lui Bossi st|tea faptul c|, în 1714, i s-a permis arhiepiscopului de Sofia, cu consensul episcopului de Bac|u, s| împart| mirul în Valahia. În ciuda interesului lor sc|zut pentru catolicii moldavi, înc| de mult timp episcopii de Bac|u înÛelegeau s| se numeasc| „episcopi de Moldova şi de Valahia", chiar dac| înc| din 1677 regele polon intervenise pentru ca jurisdicÛia lor s| se limiteze doar la Moldova; dar, cum am v|zut, şi la începutul secolului urm|tor episcopii poloni mai voiau înc| s| mai aib| anumite drepturi asupra catolicilor din Valahia[160]. Totuşi, totul a r|mas un conflict jurisdicÛional simplu şi nesemnificativ; de fapt, episcopii de Bac|u, când veneau în Moldova, nu mergeau niciodat| în Valahia şi Bossi spune c| b|trânii „nu au v|zut niciodat| faÛa episcopului". Ultimul episcop care şi-a vizitat pentru scurt timp dieceza a fost Bieganski, dar despre vizita lui din 1708 informaÛiile se opresc doar la intervenÛia lui în conflictul care îi separa pe iezuiÛi de conventualii din capital|[161].

O ulterioar| prezenÛ| a episcopului în dieceza lui s-a verificat abia în 1741, când, în vara acelui an, episcopul Jezierski a vizitat Moldova pentru prima şi ultima dat|, cu toate c| slujirea sa pentru aceast| diecez| a durat 45 de ani. În vizita lui canonic| s-a ciocnit dur cu prefectul Giacinto Lisa, pe care episcopul l-a g|sit vinovat de lucruri foarte grave, atât în viaÛa lui

---

[158] APF, *SOCG*, 641, 163-164. Parysowicz le scrie cardinalilor de la Propaganda din Minsk, la data de 8 mai 1723.

[159] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 154.

[160] APF, *Scritture riferite, Bulgaria e Vallacchia*, 2, 221-222.

[161] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 189; 192-193; 298-300.

preoţeasc|, cât şi în slujirea lui pastoral|. Probabil c| o prezentare atât de negativ| a prefectului a fost influenţat| într-o oarecare m|sur| şi de misionarul Manzi, l|sat de episcop ca vicar general al s|u, ceea ce a reprezentat o prevedere neobişnuit|, pentru c| aceast| funcţie era încredinţat| normal prefectului, pentru a putea suplini absenţa episcopului, adic| pentru a coordona activitatea misionarilor şi pentru a putea exercita anumite drepturi atât asupra credincioşilor, cât şi asupra misionarilor. Lisa se folosea de puterile sale în mod arbitrar, excomunicând credincioşi f|r| motiv sau pentru motive minore, iar apoi ridica excomunicarea tot la fel de arbitrar. Trebuie s| preciz|m c|, pân| în aceast| perioad|, nu avem nici o informaţie despre faptul c| prefecţii ar fi primit facultatea de a administra Mirul, dat fiind c| episcopii veneau atât de rar în dieceza lor.

Vizitând principalele comunit|ţi, Jezierski a alc|tuit apoi o relaţie despre starea misiunii, în care declara s| sunt circa opt mii de suflete, în unsprezece parohii, în grija doar a trei misionari. Imaginea pe care o contureaz| despre misiune nu este pozitiv|, dar aceasta nu l-a împiedicat s| se întoarc| repede în Polonia şi s| nu mai vin| niciodat| în Moldova pentru a c|uta soluţii pentru lipsurile şi problemele din diecez|[162].

Cronologic, am prezentat deja transferarea scaunului episcopului de Ba-c|u la Sniatyn, în sudul Poloniei, în anul 1752, decizie care a consacrat *de jure* o realitate *de facto*. De altfel, în Moldova episcopul nu avea nici un mijloc de întreţinere, pentru c| bunurile episcopale erau în mâinile boierului Ruset[163]. Patru ani mai târziu, Jezierski îl va numi pe prefectul Laidet ca vicar general al s|u[164], l|sând în mâinile sale toat| conducerea misiunii. Mai târziu, în 1761, noul prefect, Di Giovanni, va încerca s| intre în leg|tur| cu episcopul, dar f|r| nici un rezultat; Jezierski nu va r|spunde nici la scrisorile sale, iar prefectul va fi dezolat şi pentru c| a avut curajul s| le cear| cardinalilor Propagandei facultatea de a administra mirul credincioşilor s|i (i s-a reproşat c| a îndr|znit s| cear| o astfel de facultate), întrucât episcopul nu mai fusese v|zut de dou|zeci de ani. Episcopul fiind înaintat în vârst|, prefectului nu i-a r|mas decât s| îi îndemne pe credincioşii s|i s| aib| r|bdare pân| ce vor avea un alt episcop care s| poat| veni s| îşi îndeplineasc| datoria[165].

---

[162] Despre vizita în Moldova, despre conflictul cu Lisa şi despre numirea lui Manzi ca vicar general, cf. APF, *Moldova*, 4, 99; 106-110; 131-132; 206; 316-321.

[163] APF, *Moldova*, 4, 640-642.

[164] APF, *Moldova*, 4, 436.

[165] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", CXLV, 471-472.

În 1782, Jezierski moare, iar coadiutorul Karwosiecki a fost succesorul lui în dieceza de Bac|u; el, cum am spus deja, a fost ultimul episcop polon de Bac|u pân| la moartea sa, în 1789, dar a r|mas un necunoscut pentru dieceza sa, chiar dac| prefectul Martinotti s-a dus în 1779 s| vorbeasc| cu el despre unele probleme ale diecezei[166]. Nu ştim nimic despre el pân| în 1788, an în care l-a amenin□at pe prefectul de atunci, Rocchi, pentru c| a avut curajul s| administreze mirul, având în vedere c| nu venise în Moldova din 1776[167]. Câ□iva ani mai târziu, în 1792, Rocchi a primit de la Propaganda cererea de a o informa cu privire la felul în care s-a f|cut în trecut numirea episcopului de c|tre regele polon: congrega□ia ştia pu□ine despre episcopii de Bac|u şi despre prezentarea lor de c|tre regele polon, aceast| episcopie fiind mic| şi nesemnificativ|; putem conchide astfel c| dac| sfânta congrega□ie ar fi avut un interes mai mare pentru aceast| episcopie, probabil respectivii episcopi ar fi lucrat mai mult, iar aceasta ar fi fost doar în avantajul minorit|□ii catolice moldave. Oricum, Rocchi s-a gândit c| a sosit momentul favorabil pentru ca Sfântul Scaun s| ia problema în propriile mâini şi s| nu lase s| îi scape ocazia de a hot|rî singur numirea episcopului de Bac|u. Îns| la Roma propunerea lui nu a trezit un interes foarte mare şi totul a r|mas suspendat[168].

Sub prefectura lui Sassano, în anul 1796 s-a vorbit de un nou episcop de Bac|u, numit de regele polon[169], şi, din nou, la Roma nu se ştia nimic despre aceast| problem| sau Sfântul Scaun a trecut sub t|cere problema, întrucât marile puteri acum în joc, respectiv Rusia şi Austria, al|turi de slaba Polonie, prezentau toate un oarecare drept de a interveni în numirea episcopului. Roma a fost, deci, nevoit| s| aştepte un moment mai bun pentru a decide în ce direc□ie s| mearg|. Momentul potrivit a ap|rut în 1808, când a fost numit ca episcop de Bac|u primul italian, Bonaventura Carenzi, care, aşa cum am spus, din cauza dificult|□ilor politice şi a opozi□iei clerului ortodox, nu a putut veni în Moldova. Dup| el, în 1815, a fost numit un alt franciscan italian, Giuseppe Berardi, mort la Iaşi în 1818. Acesta a fost primul episcop de Bac|u şi a reuşit s| fac| destul de pu□in pentru dieceza sa din cauza contextului politic şi religios local nefavorabil, dac| nu chiar ostil prezen□ei unui episcop catolic în capitala Moldovei.

---

[166] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", CLXXX, 509.

[167] APF, *Litterae S. Congr. et Secretarii*, 252, 55-57; B. MORARIU, *Series chronologica praefectorum*, 22.

[168] APF, *Fondo di Viena*, 31, 173.

[169] N. IORGA, *Studii şi documente*, 333.

Chiar dac| purta titlul de Bac|u, oraş plasat geografic în centrul zonei locuite de catolici, episcopii se vor orienta spre Iaşi, capitala şi sediul prefecturii misiunii, chiar dac| majoritatea comunit|ilor catolice erau, dup| cum se afl| situate şi-n zilele noastre, destul de departe de acest oraş.

Din aceste puţine informaţii pe care le avem despre episcopi şi despre angajarea lor în diecez| în secolul al XVIII-lea, putem conchide cu câteva observaţii scurte şi sintetice. Lipsiţi de venituri care s| le poat| permite o prezenţ| dac| nu stabil|, cel puţin provizorie în Moldova, episcopii poloni st|teau în ţara lor, în sudul Poloniei. Dup| 1752, cu transferarea scaunului de la Bac|u la Sniatyn şi din punct de vedere canonic, ei puteau s| locuiasc| în Polonia, iar în Moldova veneau rar. La începutul secolului al XVIII-lea, Bieganski a venit de dou| ori (1706 şi 1708); apoi a urmat scurta vizit| a lui Parysowicz, din anul 1723, şi cea a lui Jezierski, din 1741, ultima fiind cea a lui Karwosiecki în anul 1776. Aşadar, cinci vizite pastorale foarte scurte într-un întreg secol, pentru a administra mirul, pentru a vizita unele comunit|ţi principale, pentru a intra în contact cu prefecţii şi misionarii, pentru a se interesa dac| terenurile de la Trebeş, care aparţineau episcopiei, puteau s| le ofere ceva şi apoi s| se întoarc| în Polonia.

În ciuda absenţei lor din diecez| şi a dezinteresului lor pentru misionarii şi catolicii moldavi, acei episcopi s-au opus mereu cererii prefecţilor de a putea administra mirul şi, abia dup| moartea ultimului episcop, în 1789, prefecţii au putut s| îşi exercite liber aceast| facultate acordat| lor de Sfântul Scaun. O prezenţ| a lor în diecez| ar fi fost cu siguranţ| benefic| pentru misiune; pe de alt| parte, nu se poate afirma nici c| absenţa lor a avut consecinţe grave, cu excepţia administr|rii prea rare a mirului. Datorit| angaj|rii pastorale a prefecţilor şi a misionarilor lor, minoritatea catolic| a mers înainte şi f|r| îngrijirea real|, efectiv|, a episcopilor ei.

Episcopii de Bac|u în secolul al XVIII-lea

1. Francisc Bieganski, OMC (1698-1709)
2. Ioan Damascenul Lubieniecki, OP (1711-1714)
3. Iozafat Parysowicz, OMC (1717-1732)
4. Raimund Stanislau Jezierski, OP (1737-1782)
5. Francisc Ossolinski, OMC, coadiutor (1765-1773)
6. Dominic Petru Karwosiecki, OMC, coadiutor (1776-1782), titular (1782-1789)
7. Bonaventura Carenzi, OMC (1808-1814)
8. Giuseppe Bonaventura Berardi, OMC (1815-1818)

2.2. Protectoratul şi relaŭiile cu domnitorii locali

2.2.1. Protectoratul

Aşa cum am mai afirmat, dup| pacea de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), Poloniei i s-a acordat protecŭia catolicilor în principatele române. Dar intervenŭia acestei naŭiuni în favoarea misiunii moldave se limita practic doar la numirea (sau la prezentarea Sfântului Scaun) episcopului de Bac|u)[170]. Cum, *de facto,* catolicii r|maneau f|r| nici o protecŭie, chiar dac| nu erau persecutaŭi de ortodocşi sau de autorit|ŭile civile pe motive religioase, în 1731, prefectul Cardi a încercat s| obŭin| prin Propaganda protectoratul regelui FranŭIei, care se extinsese deja asupra ŭ|rilor supuse dominaŭiei Înaltei Porŭi, expunând într-un mod foarte simplu avantajele acestei protecŭii: „acest lucru va servi şi pentru aceşti s|rmani catolici ai noştri, în timp ce vor fi îngrijiŭi în staulul nostru, ca s| spunem aşa, f|r| vreo team|, mai exact, de incursiunile t|tarilor, iar domnitorii *pro tempore* vor fi atenŭi la personalul nostru şi în caz de maltratare s| se poat| recurge la ei, şi în ceea ce priveşte uşurinŭa de a intra". A cerut Congregaŭiei s| intervin| la cardinalul Melchior de Polignac, reprezentant al lui Ludovic al XV-lea la Curie, pentru ca acesta s| dea o recomandare în acest sens marchizului De Villeneuve, care se afla la Constantinopol ca ambasador al FranŭIei[171].

Cardi a greşit încredinŭând scrisoarea primit| de la Polignac împreun| cu una proprie unui baron originar din Liége, De Vigouroux, aflat în trecere prin Moldova, pentru ca acesta s| le prezint| lui Villeneuve[172]. Încerc|rile baronului Liége de a-l discredita pe Cardi şi pe franciscani în faŭa lui Villeneuve nu au avut succes. Pe de alt| parte, nici ambasadorul nu era de acord cu cererea lui Cardi, pentru c| grija FranŭIei pentru celelalte misiuni prezente în imperiul otoman era deja prea mare. De altfel, ambasadorul a intervenit pe lâng| miniştrii Afacerilor Externe prezenŭi la Versailles, pentru ca s| nu fie favorabili protectoratului pentru aceast| misiune. În luna octombrie a anului urm|tor, 1732, rezultatul în acest sens a sosit printr-o dispoziŭie a miniştrilor francezi la ambasadorul Villeneuve,

---

[170] A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, 37-49.

[171] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 318.

[172] Mai multe detalii despre acest personaj, agent al domnitorului maghiar în exil, Rakoczi şi contrar prezenŭei franciscanilor în Moldova şi favorabil iezuiŭilor se afl| în F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 203-205.

pentru ca minorii conventuali din Moldova s| se îngrijeasc| „aşa cum pot, cu atât mai mult cu cât nu par s| fie molesta]i de conducerea]|rii”[173]. În definitiv, apare clar men]ionat faptul c| misionarii şi credincioşii catolici din Moldova nu trezeau nici un interes pentru coroana francez|. Este adev|rat c| misionarii nu au fost persecuta]i de guvernul moldav, dar în 1735, misionarul Manzi, împreun| cu prefectul Cardi, au fost închişi în închisoarea mitropolitului şi maltrata]i din ordinul acestuia, iar acum Cardi a avut toate motivele pentru a cere protec]ia Fran]ei[174]. În anul urm|tor, a adresat aceeaşi cerere nun]iului din Polonia, Paolucci[175], ca s| intervin| pe lâng| regele Fran]ei, Ludovic al XV-lea, pentru a ob]ine „amintita sa sfânt| protec]ie”. Aceeaşi orientare spre Fran]a a ar|tat-o şi episcopul Jezierski, când şi-a vizitat dieceza în 1741. El a intervenit la Înalta Poart| prin ambasadorul francez de la Constantinopol, pentru a ob]ine o confirmare a privilegiilor garantate catolicilor prin tratatul de la Karlowitz (1699), privilegii care nu erau bine v|zute de autorit|]ile ortodoxe moldave[176].

Câ]iva ani mai târziu, în 1744, fiind la Roma, Manzi, care experimentase umilirea de a se afla în închisoarea mitropolitului, împreun| cu prefectul Cardi, a cerut Propagandei s| intervin| pe lâng| ambasadorul Fran]ei la Constantinopol, pentru a lua sub ocrotirea sa misiunea din Moldova, aşa cum erau sub protec]ia francez| ceilal]i catolici de sub domina]ia otoman|[177]. Doi ani mai târziu, aflându-se la Constantinopol, a intervenit personal pe lâng| ambasadorul francez, dar nu a ob]inut nimic. Fran]a considera Polonia ca protectoarea catolicilor moldavi şi nici nu g|sea vreun avantaj, motiv pentru care, în anul urm|tor (1747), a r|spuns negativ cererilor lui Manzi[178]. Misiunea a continuat s| mearg| astfel înainte numai cu propriile for]e, f|r| nici un ajutor din partea marilor puteri catolice, o realitate confirmat| mai târziu (1761) de o scrisoare a prefectului Di Giovanni adresat| Propagandei[179].

Trei ani mai târziu, ex-misionarul Bartolomeo Frontali se plângea în rela]ia sa trimis| Propagandei c| „este adev|rat c| suntem sub protec]ia Poloniei, dar când ceva nu merge în Moldova, nu foloseşte la nimic”. Din

---

[173] E. HURMUZAKI, *Documente*, 1/1, 480-484.

[174] APF, *Congr. Gen.*, 685, 1736, 52-53: Scrisoarea sa din 28 mai 1735.

[175] APF, *SOCG*, 685, 189-191.

[176] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...”, 316.

[177] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 181-182.

[178] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 221.

[179] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...”, 471.

cauza prefectului care face „nazuri" (probabil se refer| la Lisa) şi mai târziu din cauza lui Cambioli, care nu şi-a dat nici un pic interesul pentru a înv|Ûa limba locului, misiunea pierduse câteva privilegii acordate de domnitor pentru propriet|Ûile episcopiei de la Trebeş şi pentru casa misionarilor din Iaşi, privilegii pe care episcopul Jezierski încercase s| le redobândeasc| în vizita sa f|cut| în Moldova în 1741[180]. Dar trebuie s| spunem c| aceste privilegii nu au fost acordate de domnitori din cauza intervenÛiei explicite a Poloniei sau a FranÛei, ci, mai ales, pe baza unor drepturi şi uzanÛe locale (şi clerul ortodox, şi bunurile lor erau scutite de anumite taxe şi se bucurau de anumite privilegii), iar în al doilea rând, prin intervenÛii ale unor autorit|Ûi politice sau religioase externe.

Pacea de la Kutsiuk-Kainargi (1774) a confirmat dreptul Rusiei de a-i proteja pe creştinii din Û|rile balcanice aflate sub dominaÛie turceasc|. În ceea ce îi privea pe români, Ûarul ceruse Înaltei PorÛi s| nu împiedice construirea sau repararea bisericilor, s| îi respecte pe misionari şi s| asculte cererile reprezentanÛilor ruşi la Constantinopol în favoarea românilor[181]. În politica sa religioas|, Rusia avea motive s| se intereseze de creştinii balcanici. În ceea ce îi privea pe catolicii de rit oriental, de exemplu, ucrainenii uniÛi cu Roma în 1595 la Brest-Litovisk, ea intenÛiona s| îi determine s| reintre în Biserica ortodox|, al c|rei conduc|tor suprem era Ûarul[182]. Dup| separ|rile din Polonia din 1793 şi 1795, din cauza c|rora o mare mas| de catolici de rit atât oriental, cât şi latin au început s| fac| parte din marele imperiu rus, Moscova este mai mult decât interesat| s| aib| relaÛii strânse cu Biserica catolic| şi, pentru acest motiv, a acceptat un nunÛiu la curtea ei[183]. Pentru num|rul foarte mic de catolici din Moldova şi pentru episcopia lor r|mânea autoritatea consulului din Iaşi, ca reprezentant al unei puteri care, politic şi militar, valora, în contextul european, mai mult decât Polonia, obosit| de numeroase r|zboaie şi împ|rÛit| tragic între Occident şi Orient, între Prusia şi Rusia. Ba chiar, considerându-se moştenitoare

---

[180] „În prezent (se refer| la perioada în care a fost în misiune: sosit în misiune în 1742, a r|mas aici dou| decenii, n.n.), nu ne mai bucur|m de acele privilegii, pe care le-am avut dintotdeauna, şi bisericile nu au mai fost niciodat| tributare, aşa cum sunt acum, pentru doi servitori scutiÛi de tribut pentru fiecare misionar, şi de alÛii pentru animale ca doi cai, dou| vaci pentru uşurarea acestora, iar totul s-a anulat din cauza capriciilor şi a lipsei de spirit practic a prefectului, şi aceste privilegii greu pot fi redobândite, pentru c| fiecare domnitor cere s| ratifice ce a f|cut antecesorul s|u": G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 478-479.

[181] A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, 9, 139-140.

[182] A.M. AMMANN, *Storia della chiesa russa*, 382 ş.u.

[183] R. DE JOURNEL, *Nonciatures de Russie*, I, Città del Vaticano 1952, 5 ş.u.

a unor privilegii ale regilor poloni pentru catolicii din Moldova, Rusia revendica şi dreptul de numire a episcopilor de Bac|u, drept la care aspira şi Austria, fiind o putere catolic| şi, în plus, pentru c| în 1775 şi-a anexat o parte din Moldova, Bucovina[184].

Ocupat| în acelaşi an de Austria, catolicii prezenţi acolo au trecut sub jurisdicţia celei de la Viena şi apoi sub arhiepiscopia de Lwow, cu un decanat la Cern|uţi. Pentru a-şi înt|ri leg|turile cu Lwow şi cu Austria, în 1781, Viena a interzis orice relaţie a Bucovinei cu Moldova[185]. Crezând c| Austria vecin| avea un interes şi pentru catolicii r|maşi în partea liber| a Moldovei, în 1780, prefectul Martinotti s-a dus la Viena pentru a interveni la nunţiu ca s| se fac| nişte paşi la Înalta Poart| pentru a obţine aprobarea în ceea ce priveşte construirea bisericii de piatr| la Iaşi. Dar curtea vienez| nu s-a mişcat, considerând c| aceast| parte a Moldovei era sub protecţia coroanei polone[186], chiar dac| *de facto* în Moldova comandau ruşii. Pentru catolicii moldoveni, nu este greu de înţeles c|, în contextul general, consulii şi agenţii diplomatici ai respectivelor puteri europene menţionate (în ultimele dou| decenii ale secolului fuseser| deschise la Bucureşti şi la Iaşi consulate ale Rusiei, Austriei, Prusiei, Franţei şi Angliei) se interesau de ei numai din motive politice, f|când eforturi numai în acele momente care corespundeau intereselor lor[187].

Pentru faptul c| imperiul otoman[188] intrase deja într-un declin inexorabil, marile puteri se gândeau s| îl împart| între ele, inclusiv principatele române sau, într-o alt| variant|, se gândeau c| ar fi mai convenabil s| uneasc| principatele române şi s| refac| imperiul greco-bizantin, având ins| în frunte unul dintre fiii Ecaterinei a II-a. Astfel, hegemonia celei de a treia Rome, Moscova, s-ar fi impus asupra celei de a doua Rome, îndep|rtând din capitala Bosforului steagurile cu semiluna şi formând un *commonwealth* ortodox de la Marea Baltic| pân| la Marea Egee[189].

În acea epoc| era o realitate evident| faptul c| Rusia reprezenta în est prima putere, iar cum Moldova îi era învecinat|, pentru creştini, ortodocşi şi catolici nu r|mânea alt| alternativ| decât s| accepte protecţia ei. În anul 1787, Rusia şi Austria au declarat r|zboi marelui duşman, Turcia, şi timp

---

[184] N. IORGA, *Studii şi documente*, 333.

[185] S. RELI, *Începuturile catolicismului austriac*, 19-22; 31-32.

[186] APF, *Moldova*, 5, 228.

[187] N. ARN{UTU, *Douze invasions russes en Roumanie*, Buenos Aires 1956, 29 ş.u.

[188] Trebuie spus c| sub profil confesional otomanii se ar|tau foarte toleranţi. Aceştia permiteau exercitarea oric|rui cult, cu condiţia s| se pl|teasc| tributul: cf. *Documentul XIII*, nr. 25.

[189] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 3/1, 6.

de patru ani au ocupat Moldova. Úinând cont de contextul general, Pius al VI-lea a cerut ûarinei Ecaterina a II-la s| îi ia sub protecûia ei pe catolicii din Moldova; mai mult, cum la Iaşi prefectul Rocchi era în relaûii bune cu comandantul general al armatei ruseşti în Moldova, Potemkin, acesta a avut grij| atât de misionari, cât şi de biserica catolic| din oraş, contribuind la construirea ei şi dotând-o cu ornamente sacre[190]. Atât papa, cât şi Propaganda i-au mulûumit pentru gestul lui şi sperau ca în tratatul de pace care urma s| se semneze şi s| fie introdus| *de jure* protecûia ruseasc| asupra catolicilor din principatele româneşti[191].

Acest lucru s-a realizat în 1792, când la Iaşi a fost semnat tratatul prin care Înalta Poart| recunoaşte protecûia Rusiei asupra tuturor creştinilor[192]. În luna aprilie a aceluiaşi an, Pius al VI-lea i-a scris Ecaterinei şi reprezentanûilor ei, mulûumindu-le pentru intervenûiile lor şi recomandând protecûiei lor pe Rocchi şi pe catolicii din Moldova[193]. Totuşi, acest lucru nu însemna c| Rusia, *de jure*, ar fi devenit protectoarea catolicilor în principatele române. Chiar dac| pe baza tratatului din 1792 a fost recunoscut rolul ei de protectoare pentru toûi creştinii care locuiau în imperiul otoman, *de facto,* protecûia ûinea pasul cu interesele ei politice[194]. Oricum, la Iaşi, prefectul Rocchi îşi punea mari speranûe în protecûia ruseasc|, pentru faptul c| era în relaûii bune cu generalul Potemkin[195] şi c| pentru moment ruşii erau foarte puternici în Moldova, chiar dac| provincia r|mânea sub dominaûie otoman|. La congresul de pace ûinut la Iaşi în 1792 a participat

---

[190] N. ARN{UTU, *Douze invasions russes en Roumanie*, 39.

[191] APF, *Brevi*, 10, 201.

[192] A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, 9, 217-218.

[193] APF, *Moldova*, 7, 120.

[194] APF, *Moldova*, 6, 458.

[195] Într-o scrisoare adresat| Propagandei la 17 februarie 1792 (st.v.), Rocchi îşi exprim| clar aceste speranûe în protecûia rus|:

„Excelenû|,

De aici pleac| D-l **Mag.re** Malia Siciliano în slujba ruşilor, cu r|spunsul la Sanctitatea Sa la Scrisoarea trimis| generalului Potemkin cu privire la protecûia catolicilor noştri la Poarta otoman|, care afirm| c| Ministrul rus care este pro tempore în Constantinopol va avea dreptul s| recurg| la Înalta Poart| pentru orice problem|, care ar putea fi suferit| de religia noastr| catolic|. Sus-numitul **Mag.re** este bine v|zut de toat| armata rus|, şi a fost implicat în alte ambasade, iar în ultima victorie de la Maczeny repurtat| d ruşi a fost trimis la Viena la Maiestatea sa Împ|ratul, de la care a primit un cadou superb.

Cel care a cooperat cel mai mult în aceast| privinû| este Gen. Ribas Napolitano, care venea la mine deseori neanunûat, pentru care ar fi necesar| o scrisoare de mulûumire; ca şi Eminenûa sa Gen. Szamaylon, nepot al Pr.pe Potemkin, care va fi ambasador glorios urmat şi de trupe la Constantinopol, unde o astfel de scrisoare ar fi foarte folositoare pentru a reaminti la Poart| deja anunûata protecûie": APF, *Fondo di Viena*, 31, 173.

şi Rocchi şi, în faţa reprezentanţilor occidentali din Viena şi Berlin, Rocchi şi-a pus tot talentul pentru a ap|ra cauza catolicilor s|i, chiar dac| turcii se obligaser| la Belgrad, în 1739, s| le respecte drepturile[196].

Relaţiile sale bune cu autorit|ţile locale şi cu reprezentanţii ruşi[197] au favorizat p|strarea privilegiilor pe care domnitorii le acordaser| catolicilor, pentru bisericile lor şi pentru bunurile misiunii. Catolicilor le era recunoscut| libertatea de cult; bunurile misiunii erau scutite de taxe şi era garantat| integritatea şi inviolabilitatea propriet|ţilor episcopului de la Trebeş, propriet|ţi care în mare parte fuseser| ocupate de boierul Ruset, f|r| a fi restituite vreodat| în întregime[198]; dar toate aceste privilegii, cum am spus deja, trebuiau reînnoite de fiecare dat| când urca pe tron un nou domnitor.

Protecţia *de facto* a Rusiei nu îi pl|cea Austriei care, pentru aceleaşi motive, voia misiunea din Moldova sub protecţia ei. Trebuie s| ad|ug|m îns| şi faptul c| Austria reprezenta o putere catolic|, şi apoi, influenţa ei cultural| şi economic|, precum şi cea politic|, erau în continu| creştere, mai puţin în Moldova şi mai mult dincolo de frontierele ei, dicolo de Carpaţi, precum şi în Bucovina, acum parte integrant| din imperiul ei[199].

Rusia, totuşi, îşi p|stra dominaţia în capitala moldav|, iar guvernul local accepta iniţiativele ei atât în domeniul civil, cât şi în cel ecleziastic[200], şi în 1798 prefectul Sassano i-a scris cardinalului Borgia, rugându-l s| intervin| la nunţiul Litta din Sanct Petersburg pentru ca acesta s| mijloceasc| la curtea ruseasc| în favoarea misiunii moldave[201]. Nunţiul a f|cut tot ce depindea de el în favoarea catolicilor moldavi[202], dar totul s-a blocat

---

[196] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 11.

[197] În 1789, Rocchi este în relaţii foarte bune cu mareşalul rus prezent la Iaşi: „Acum sunt prea ocupat şi trebuie s| m| întâlnesc deseori cu Mareşalul rus, care m| cheam| mereu şi m| invit| la mas| şi în timpul vizitei îmi cere s| scriu, şi mi-a dat ca escort| un sergent al lui, îmi pare r|u c| în curând va pleca la Petersburg": APF, *Fondo di Viena*, 31, 116.

[198] S. SCHMIDT, *Romano-catholici*, 132-133.

[199] A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, 10, 166 ş.u.

[200] De exemplu, mitropolitul de Moldova era un rus numit de ţarina Ecaterina: „Ieri [27 februarie n.n.] a plecat din acest oraş E. S. Contele Bezbarotko, iar în ziua precedent|, din ordinul M. S. Împ|r|teasa, şi cu pomp|, şi salve de tun şi sunete de clopot, a fost pus pe scaunul s|u, şi este din naţiunea rus|, bunul nostru prieten, pentru c| a slujit aici, în Moldova, mulţi ani în calitate de vicar, unor episcopi şi mitropoliţi. Dreptul de a-l alege a fost mereu al domnitorului pro tempore de Moldova, şi al nobilimii cu aprobarea patriarhului de Constantinopol, acum f|r| alte ceremonii porunceşte Rusia": APF, *Fondo di Viena*, 31, 174. Cf. A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, 9, 240-250.

[201] APF, *Moldova*, 6, 19-21; 25-26.

[202] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 28-29.

cu moartea la Iaşi a contelui rus Severin, un mare prieten şi protector al misiunii[203].

Speranŭele într-o putere ruseasc| s-au spulberat cu asasinarea ŭarului Pavel I, simpatizant al catolicilor din diferite motive, dac| nu personale, cel puŭin politice, şi, începând din acel moment, prefecŭii misiunii şi misionarii vor c|uta tot mai mult sprijin la domnitori şi la autorit|ŭile politice locale, fiind şi ele dispuse s| stabileasc| contacte cu catolicii şi cu marea putere catolic|, Austria[204]. De acum încolo, dat| fiind şi crescânda deschidere cultural| şi politic| a Moldovei spre Occident, misiunea franciscanilor conventuali va c|uta sprijin la curtea catolic| de la Viena, şi nu în Rusia, care cu timpul va deveni tot mai ostil| faŭ| de Biserica catolic|.

2.2.2. RelaŭIile cu domnitorii locali

În ceea ce priveşte relaŭiile cu domnitorii[205], prefecŭii nu au avut niciodat| probleme mari cu ei şi, întotdeauna, în relaŭiile pe care le-au trimis la Propaganda, ei afirmau c| în ŭar| cultul este liber[206]. Domnitorii din acest secol, din motive politice, au p|strat întotdeauna o politic| favorabil| catolicilor. Îns| nu puteau s| se arate prea favorabili sau de-a dreptul simpatizanŭi faŭ| de religia catolic|, chiar dac| în interior ar fi vrut, pentru c| în acest fel ar fi pierdut sprijinul clerului şi simpatia poporului şi aceasta însemna pierderea tronului[207]. Aceast| politic|, s| o numim „neutr|", faŭ| de catolici, precum şi faŭ| de calvini şi luterani, domnitorii trebuiau s| o aib| şi pentru c| aşa hot|râse de multe ori Înalta Poart| care, mai ales în primele decenii ale secolului, a trebuit s| urmeze capitul|ri semnate cu Polonia. De mai multe ori au fost trimise de la Istanbul diferite documente care le porunceau domnitorilor şi principalelor autorit|ŭi ale ŭ|rii s| nu îi molesteze pe catolici în nici un fel. Astfel, avem documentele trimise lui

---

[203] APF, *Moldova*, 6, 36: Contele de Severin a murit la 16 martie „de febr| inflamatorie spre durere comun|", declar| Sassano. ACG, *Moldavia*, Informaŭii despre misiune scrise de misionarul Barbieri.

[204] P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 29-30.

[205] Schimbaŭi deseori de Înalta Poart|. În cei 22 de ani de activitate misionar| în Moldova, pe care îi avea, Frontali a v|zut „doisprezece schimb|ri" şi, „când stau trei ani, este un mare noroc": G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 482.

[206] A se vedea, de exemplu, relaŭia lui Di Giovanni din 1762. La num|rul 27 afirm|: „Exercitarea religiei catolice nu întâmpin| nici un obstacol, este total liber|": G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 212.

[207] APF, *Moldova*, 4, 285-287.

Antico Cantemir în 1699, lui Nicolae Mavrocordat în 1713 şi dou| documente lui Grigore al II-lea Ghica (1732 şi 1741)[208].

Când ajungeau în misiune, prefec]ii trebuiau, înainte de toate, s| se prezinte la domnitor pentru a-i explica motivul prezen]ei lor în Moldova şi func]ia pe care au primit-o de la Propaganda, cerând, de asemenea, şi bun|voin]a şi protec]ia domnitorului şi a boierilor pentru misiunea catolic|. Dac| cineva neglija sau întârzia s| îndeplineasc| acest protocol aflat în uz de mai multe secole, cum s-a întâmplat cu Gatt în 1799[209], faptul putea fi interpretat de domnitor şi de curte ca o ofens|. De asemenea, în fiecare an, la s|rb|toarea Epifaniei, prefec]ii în haine liturgice, cu cruce şi cu ap| sfin]it| în mân|, trebuiau s| se prezinte la domnitor împreun| cu celelalte autorit|]i ortodoxe din capital| pentru a-l saluta şi pentru a-i aduce omagiul cuvenit, recunoscându-l astfel ca prim| autoritate în]ar|, chiar dac| deasupra lui, dar foarte departe, era st|pânul st|pânilor, adic| sultanul[210]. Domnitorul s|ruta crucea, atât pe cea prezentat| de mitropolit, cât şi pe cea prezentat| de prefect, şi apoi promitea s| respecte libertatea, privilegiile şi drepturile fiec|rei religii, adic| a ortodocşilor şi pe cea a minorit|]ii catolice.

Pentru a înfrunta problemele misiunii, prefec]ii recurgeau deseori la ajutorul domnitorilor. La cererea prefec]ilor, deseori aceştia scuteau misiunea lor din Iaşi, precum şi propriet|]ile episcopale de la Trebeş şi misionarii de taxe şi de alte tributuri pe care, în mod normal, oamenii erau obliga]i s| le pl|teasc|. Scutiri de taxe pentru misionari, pentru bunurile lor, precum şi pentru pu]inele persoane care lucrau pentru ei în Iaşi sau pentru p|mânturile episcopale din Trebeş, avem multe. În 1700, Constantin Duca l-a scutit pe Zavoli de respectivele taxe, iar în 1711, Constantin Cantemir a reînnoit scutirea[211]. În 1748, în schimb, misionarul Giovanni Battista Vannucci afirm| c| de opt ani domnitorii aboliser| privilegiile bisericilor catolice. Cu toate acestea, afirma]ia sa ni se pare greşit| întrucât, cu doi ani înainte, Ioan Mavrocordat confirmase privilegiile misiunii din Iaşi. De asemenea, dup| el, în diferite rânduri domnitorii reconfirmaser| privilegiile bisericii din Iaşi, constând în a putea]ine în slujb| câteva persoane pentru care nu se pl|tea tribut. Se mai acorda o scutire de taxe pentru

---

[208] N. IORGA, *Studii şi documente*, 100-101.

[209] APF, *Moldova*, 6, 64-66.

[210] APF, *SOCG*, 670A, 271; F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 310; P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, nota 101, 29.

[211] N. IORGA, *Studii şi documente*, 84; 91.

cele dou| vii, care constituiau intrarea principal| pentru misiune. În afar| de aceasta, erau scutiÛi de taxe pentru cai (v|c|rit) şi pentru casa lor (fum|rit)[212]. Cunoaştem urm|torii domnitori care au confirmat privilegiile: Grigore Ghica în 1740 şi 1741[213], Constantin RacoviÛ| în 1750 şi 1756; Matei Ghica, în 1753; Scarlat Ghica în 1757; Ioan Calimachi în 1762; Grigore Ghica în 1764; Alexandru Mavrocordat în 1784[214].

Dar nu doar conventualii se bucurau de aceste scutiri. Şi iezuiÛii erau scutiÛi de taxe şi de diferite d|ri. La începutul secolului, în 1701, domnitorul Constantin Duca îi scutea de la impozite pe diferitele stupine şi pe porci şi de taxe pe vin[215]. De asemenea, prin conaÛionalii lor de la curte, ei au reuşit s| obÛin| alte privilegii şi scutiri pentru animalele lor şi pentru reşedinÛa lor[216]. În plus, pentru şcoala lor, iezuiÛii au primit de multe ori de la boierii din capital| diferite daruri şi pomeni, şcoala lor fiind foarte apreciat| şi la care boierii trimiÛându-şi la ea copiii[217].

La curte, aproape întotdeauna, domnitorii aveau un secretar catolic, atât pentru a favoriza relaÛiile cu Û|rile catolice, cât şi pentru c| aceşti secretari ştiau, în afar| de latin|, mai multe limbi str|ine, lucru care era de mare ajutor pentru domnitor şi pentru curtea sa[218], şi, prin aceşti secretari, prefecÛii puteau obÛine „o oarecare uşurare" pentru misiunea lor, dup| cum scrie şi misionarul Frontali în 1764[219].

La începutul secolului, în timp ce înc| mai funcÛiona şcoala iezuiÛilor din Iaşi, atât domnitorii (Antico Cantemir, Mihai RacoviÛ|, Nicolae Mavrocordat), cât şi boierii, spre deosebire de înaltul cler din capital|, s-au ar|tat foarte favorabili lor, ca şi faÛ| de catolici în general. Atitudinea lor pozitiv| se putea vedea atât în întreÛinerea copiilor lor în şcoala p|rinÛilor, aceasta fiind o mic| oaz| de cultur| occidental| (se studiau latina şi alte elemente ale culturii clasice şi renascentiste), cât şi în oferte[220]. O atitudine pozitiv|

---

[212] APF, *Moldova*, 3, 328-329. „V|c|rit" vine de la cuvântul românesc „vac|" şi însemna toate acele taxe şi contribuÛii în animale pe care Û|ranii le pl|teau autorit|ÛilOr pe a c|ror moşie tr|iau. „Fum|rit" deriv| de la cuvântul românesc „fum" şi conÛinea taxa pentru casa în care tr|iau, dar, un am|nunt interesant, dac| în aceast| cas| erau dou| sobe şi, prin urmare, pe acoperiş ap|reau dou| coşuri, atunci taxa pentru „fum|rit" era dubl|.

[213] APF, *Moldova*, 3, 444; 4, 109-110.

[214] T. CODRESCU, *Uricariul*, 5, 427-430.

[215] N. IORGA, *Studii şi documente*, 95.

[216] N. IORGA, *Studii şi documente*, 97; 103.

[217] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 83.

[218] N. IORGA, *Studii şi documente*, 67; 71-72; 328-331. F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)", 324-325.

[219] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 481.

[220] N. IORGA, *Studii şi documente*, 61-68; A.D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, 8, 81-97.

fa|ă de iezui|i a p|strat-o şi Constantin Mavrocordat, care a domnit pentru prima dat| în Moldova între anii 1733 şi 1735. Trimi|ând ajutoare iezui|ilor poloni prezen|i în diferite oraşe din sudul Poloniei, domnitorul voia în schimb informa|ii asupra a ceea ce se întâmpla în Occident[221].

F|r| a interveni în nici un fel în problemele interne ale misiunii[222], domnitorii voiau ca prefec|i persoane care s| cunoasc| limba |ă|rii şi care s| fie bine orienta|i în contextul local. Aşa s-a comportat în 1729 tân|rul domnitor Grigore Ghica cu noul prefect Cardi, un misionar care lucrase deja 12 ani în Moldova şi cunoştea foarte bine limba român| şi via|a poporului. Ghica „a specificat c| aşa trebuia s| fie, adic| într-adev|r aşa trebuia ales succesorul, un cunosc|tor al |ă|rii, ca s| nu genereze confuzii sau altele, şi a încheiat promi|ând toat| protec|ia”[223]. Acelaşi Grigore Ghica a vrut în 1740 un „cunosc|tor al |ă|rii” din nou pe tron. Într-o scrisoare adresat| Propagandei, el l-a cerut pe Manzi, l|udând cunoştin|ele sale de limb| român| şi maghiar|, zelul lui pastoral, conduita exemplar| şi faptul c| construise deja şapte biserici în misiune. În plus, îl voia toat| comunitatea din Iaşi[224], dar nu îl voia Propaganda, care l-a numit ca prefect pe Giacinto Lisa.

Un caz asem|n|tor întâlnim în 1766, când Di Giovanni, prieten al domnitorului Grigore Calimachi, a fost trimis ca prefect pentru a doua oar|, dar care, ajuns la Iaşi la sfârşitul lunii noiembrie 1767[225], a întâlnit opozi|ia secretarului Nagni şi a clerului ortodox înalt. Propaganda, analizând cazul, a considerat c| nu erau motive valide pentru a nu-l trimite pe Crisostomo, şi astfel, a r|mas ferm| pe decizia ei, ne|inând cont de voin|a arbitrar| a lui Nagni, care a reuşit s| îl câştige de partea lui şi pe domnitor. Dar din cauza opozi|iei boierilor de la curte şi a mitropolitului, Di Giovanni va fi dus la Constantinopol şi închis aici la începutul anului 1768[226]. Âns| în cazul lui nu se poate spune c| încarcerarea a fost voit| de domnitor, pentru c|, în fa|a deciziei sultanului de a-l închide pe prefect, domnitorul nu putea face nimic.

Normal, pentru a avea rela|ii externe bune, ei evitau orice conflict cu „reprezentan|ii” altor puteri, în cazul nostru cu o persoan| catolic| de o

---

[221] F. PALL, „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 208-209.

[222] Avem un caz când domnitorul intervine în problemele interne ale misiunii. În 1779, prefectul Martinotti se plânge în aşa fel de misionarul Borioli încât domnitorul Moruzzi îl alung| pe acesta din urm| din misiune: APF, *Moldova*, 5, 232-234.

[223] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 160.

[224] APF, *Moldova*, 4, 57-58.

[225] APF, *Moldova*, 5, 76.

[226] APF, *Moldova*, 5, 85.

oarecare importanÛ|. Aşa s-a întâmplat în 1735, când mitropolitul i-a aruncat în închisoare pe Cardi şi pe misionarul Manzi. În timpul nopÛii, ei au fost eliberaÛi imediat, din ordinul domnitorului Ghica, şi în ziua urm|toare domnitorul i-a poruncit mitropolitului s| le cear| scuze misionarilor[227].

Revenind la cazul lui Di Giovanni, putem spune c| este tipic, subliniind voinÛa ferm| a Propagandei de a fi liber| în numirea misionarilor ei, în special a acelora cu funcÛii importante şi de a nu urma criteriile politicii laice, chiar dac|, în cazul nostru, nu era altceva decât voinÛa secretarului şi a domnitorului de a refuza o anumit| persoan| ca prefect. Este foarte posibil ca ei s| se fi simÛit ofensaÛi în sensul puterii lor de a decide în toate şi pentru toÛi şi s| fi avut impresia c| autoritatea lor a fost compromis| de o decizie a Propagandei care nu era în sintonie cu a lor. Şi în trecut se verificaser| episoade asem|n|toare, când autorit|Ûile locale voiau o persoan|, iar Propaganda decidea pentru o alta. Nu era vorba, deci, de un capriciu, ci de p|strarea libert|Ûii Bisericii în numirea episcopilor, a prefecÛilor şi a celorlalte persoane ecleziastice cu funcÛii importante. DivergenÛe între Roma şi domnitorii moldoveni s-au verificat în cazul lui Bandulovic, în secolul precedent, şi în cazul lui Manzi, în anul 1745[228].

Dar în Moldova, aşa cum am putut observa, tensiunile dintre domnitori şi prefecÛi şi misiunea lor reprezint| excepÛii destul de rare. Spre sfârşitul secolului, prefectul Rocchi era în relaÛii bune cu autorit|Ûile moldave, ca şi cu domnitorul Ipsilanti[229] şi, dup| el, la începutul secolului al XIX-lea nu se cunosc tensiuni între domnitori şi prefecÛi; se verific|, în schimb, opoziÛia autorit|Ûilor ortodoxe şi ale autorit|Ûilor politice filofanariote din capital|, iar domnitorul personal nu este str|in de aceast| orientare politico-religioas|, de acceptare în Ûar| a unui nou episcop de Bac|u; aşa s-a întâmplat cu Carenzi şi apoi cu Berardi, în perioada dintre 1808 şi 1818[230].

2.3. Raporturile cu ortodocşii

Credem c| este mai bine şi mai ecumenic, în acelaşi timp, s| nu insist|m prea mult asupra acestei teme. Acest lucru nu înseamn| c| vom ignora principalele aspecte ale acestei teme întâlnite în documente. Începem aceast| tem| delicat| prezentând mai întâi unele aspecte care privesc relaÛiile misionarilor cu clerul ortodox, precum şi p|rerea pe care o aveau con-

---

[227] APF, *Moldova*, 4, 306.

[228] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 321.

[229] N. IORGA, *Studii şi documente*, 328-331.

[230] Despre aceast| împrejurare cf. P. TOC{NEL, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, 101-166.

ventualii cu privire la comportamentul şi la preg|tirea lor teologic|. În al doilea rând, vor fi prezentate rela□iile dintre credincioşii celor dou| confesiuni.

2.3.1. Rela□iile dintre misionari şi clerul ortodox

În ceea ce priveşte libertatea de cult, am afirmat deja mai sus faptul c| politica Înaltei Por□i şi cea a domnitorilor moldavi era orientat| spre toleran□| religioas|, pe baza tratatelor şi a acordurilor semnate între diferitele puteri europene şi Înalta Poart|. Este de datoria noastr| s| ad|ug|m şi faptul c| misionarii conventuali, pu□ini şi lipsi□i de ap|rare, p|stori ai unei minorit|□ii catolice „pierdute în mijlocul celui mai solid şi mai bine înr|d|cinat ortodoxism”[231], erau foarte aten□i s| nu îi ofenseze în nici un fel nici pe credincioşi, nici clerul ortodox, chiar dac| în documente r|bufneau şi îşi ar|tau sentimentele fa□| de „popi”, fa□| de episcopii lor şi fa□| de mitropolit, sentimente pe care nu le putem numi de repulsie sau de ur| religioas|, ci, mai curând, de intoleran□| religioas| proprie timpului şi de dispre□ camuflat în ceea ce priveşte nivelul foarte sc|zut de preg|tire teologic| a clericilor ortodocşi, atât a celor care erau în parohii, cât şi a c|lug|rilor.

Cu toate c| grija pastoral| a misionarilor era orientat| spre credincioşii lor catolici (cel pu□in în ceea ce priveşte Moldova), clerul ortodox se temea c| misionarii catolici vor converti la credin□a lor oi□ele care apar□in marii ortodoxii. În acest sens, în septembrie 1722, Poarta otoman| emisese un decret prin care, dând curs plângerilor clerului ortodox, le era interzis creştinilor din imperiul otoman s| se converteasc| la catolicism; c|lug|rilor, acelaşi decret le interzicea s| aib| vreo rela□ie cu to□i creştinii care nu sunt catolici[232]. Cum sub prefectura lui Cardi rela□iile sale cu înaltele autorit|□i ortodoxe din capital| nu erau întru totul pozitive, în 1733, acesta îi ceruse ambasadorului francez de la Constantinopol s| primeasc| de la Înalta Poart| un „berat” (decret de autorizare a misiunilor) care s| îi garanteze libertatea în activitatea pastoral| şi integritatea sa personal| şi a misiunii din Iaşi.

Cererea lui Cardi îşi are o explica□ie în rela□iile sale încordate cu mitropolitul din capital|, Anton, „un tinerel aproape f|r| minte şi ignorant”, cum

---

[231] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 90. Vezi şi paginile 79-92 din aceeaşi carte, care ofer| informa□ii despre rela□iile dintre catolici şi ortodocşi, mai ales pentru prima jum|tate a secolului al XVIII-lea. Noi vom încerca s| complet|m cadrul rela□iilor dintre clerul ortodox şi cel catolic cu noi informa□ii.

[232] E. HURMUZAKI, *Documente*, 6, 355-356.

îl prezint| Cardi[233], care, în 1733, se gândea s| îi alunge pe c|lug|ri şi s| îi converteasc| pe catolici la ortodoxie[234]. Dar prefectul a intervenit la domnitor şi nu s-a f|cut nimic în acest sens. Doi ani mai târziu, înainte de Paşti, Cardi l-a trimis la Galaţi pe misionarul Francesco Antonio Manzi, care trebuia s| se întoarc| în capital| în timpul S|pt|mânii Sfinte pentru a-l elibera pe Cardi; dup| ce a fost „b|tut cu barbarie" din ordinul mitropolitului, a fost aruncat în închisoare. Dar şi Manzi este închis în închisoare şi legat împreun| cu tovar|şul s|u „de gât cu un lanţ foarte gros, din care au fost eliberaţi în timpul nopţii urm|toare de domnitor"[235], care apoi l-a obligat pe mitropolit s| le cear| iertare misionarilor. În viitor, a decis domnitorul, dac| vor mai exista conflicte între catolici şi ortodocşi, acestea trebuie s| fie rezolvate în faţa lui. Cum Cardi era în conflict deschis cu iezuiţii poloni din Iaşi, s-a gândit c| aceştia sunt vinovaţi de cele întâmplate. Dac| ei nu ar fi obstrucţionat eforturile lui de a dobândi protectoratul francez, mitropolitul nu ar fi îndr|znit s| îi molesteze atât de grav pe misionari.

Un alt caz de conflict deschis între misionari şi clerul din capital| (de aceast| dat| intr| în joc şi divanul, adic| boierii de la curte) se repet| abia la începutul anului 1768, când prefectul Di Giovanni, din cauza intrigilor cu cei numiţi mai sus, este arestat şi apoi dus la Constantinopol, unde este încarcerat din ordinul sultanului[236].

Mai des este îns| menţionat în documente conflictul, am putea s| îl numim secular dintre misiunea conventualilor şi vecinii lor, c|lug|rii de la „Trei Ierarhi". Aceştia nu puteau s| suporte ca p|rinţii s| îşi ţin| pr|v|liile pe strada care era pe teritoriul lor (adic| al franciscanilor), dar se învecina cu m|n|stirea lor. C|lug|rii ar fi vrut s| ia în proprietate strada, dar întrucât a aparţinut întotdeauna misiunii catolice, nu aveau documentele necesare. Aceasta nu i-a împiedicat îns| s| se adreseze domnitorului şi divanului, în speranţa unui posibil succes.

Într-o scrisoare din 1775, misionarul Minotto vorbeşte despre „nelegiuirea acestor greci şi ura faţ| de noi" şi povesteşte cum, din dispreţ faţ| de catolici, un c|lug|r „a f|cut o cârcium| lâng| biseric|", dar misionarul, folosind cuvinte oarecum dure, a cerut s| fie demolat| şi reconstruit|

---

[233] APF, *Congr. Gen.*, 679, 1734, 152-154.

[234] În aceste luni, domnitorul Ghica îi cedeaz| tronul verişorului lui, Constantin Mavrocordat, pentru a urca pe tronul Valahiei.

[235] APF, *Moldova*, 4, 306.

[236] APF, *Moldova*, 5, 85-86.

departe de biseric|[237]. Trei ani mai târziu, sub prefectura lui Martinotti, c|-lug|rii continuau s| înainteze pretenţii de proprietate asupra terenului. Bineînţeles, Martinotti a r|mas ferm, dar, v|zând c| rezistenţa lui este zadarnic|, s-a hot|rât „s| cedeze piaţa şi s| îi lase s| acţioneze dup| bunul lor plac”[238].

Dar dup| el, în 1793, prefectul Rocchi se gândeşte c| nu este drept s| se lase învins şi în luna august a acestui an, timp de o s|pt|mân| întreag|, „se învârte prin oraş, de la divan la domnitor, la domnul secretar”, pentru a-şi ap|ra cauza[239]. La începutul anului urm|tor, Rocchi va vorbi din nou despre conflictul cu c|lug|rii. Vrând s| reînnoiasc| pr|v|liile, g|seşte aceeaşi opoziţie înc|p|ţânat| a c|lug|rilor, care, ca de obicei, cer ajutorul domnitorilor şi al boierilor[240]. Domnitorul, destul de neutru în aceast| privinţ|, a încercat s| mulţumeasc| p|rţile, dar cum c|lug|rii insistau ca s| aib| câştig de cauz|, el şi-a pierdut un pic r|bdarea şi i-a promis prefectului c| va încerca s| închid| o dat| pentru totdeauna aceast| problem|[241]. Puţin mai târziu, prefectul a reuşit „s| câştige partida” cu vecinii s|i şi a putut s| refac| în sfânt| pace strada şi pr|v|liile ei, din care scotea câţiva b|nuţi din vinderea vinului[242]. Dar toate acestea s-au terminat cu un nou conflict cu c|lug|rii[243].

În relaţiile lor trimise Propagandei sau în unele scrisori, conventualii ne informeaz| şi despre organizarea ecleziastic| ortodox| local|, despre viaţa clerului regular şi a c|lug|rilor, despre obiceiurile lor şi despre preg|-tirea lor teologic|.

În relaţia sa despre starea misiunii din 1745, misionarul Ausilia ar vrea ca misionarii s| primeasc| de la sultan un act care s| le permit| s| le predice şi ortodocşilor, aceasta datorându-se şi faptului c| preoţii lor („parohi diabolici”) sunt de o „ignoranţ| cras|, şi nu au obiceiul s| predice în bisericile lor, din cauza c|rei lipse poporul schismatic nu ştie alte devoţiuni, decât doar s| fac| semnul Sfintei Cruci, greşit, cu o diferenţ| foarte mare

---

[237] APF, *Moldova*, 5, 139.

[238] APF, *Moldova*, 5, 178-179.

[239] „P|rintele abate de la Trei Ierarhi, venit din nou, a pornit o ceart| cu m|n|stirea noastr| catolic| pentru cunoscuta strad|, şi de o s|pt|mân| m| învârtesc prin oraş, de la divan la domnitor, la domnul secretar al domnului Principe, care, deşi grec, îmi foloseşte, şi pentru moment cauza pare s| mearg| bine; vom vedea în curând”: APF, *Fondo di Viena*, 31, 313.

[240] APF, *Fondo di Viena*, 31, 328.

[241] APF, *Fondo di Viena*, 31, 325.

[242] APF, *Fondo di Viena*, 31, 328.

[243] APF, *Acta* 1804, 224; 231.

fa|| de catolici". Despre aceşti preo|i („popi"), Ausilia mai are de spus un alt lucru pe care cu greu putem s| îl credem: „În marea lor ignoran|, pentru c| nu explic| nimic, din cauza unei boli foarte grave care a afectat boii şi vacile, au dat s| m|nânce Preasfântul Sacrament al altarului acestora" (ff 351-352)[244]. Din cuvintele lui destul de dure despre clerul ortodox se poate deduce cu uşurin|| c| între misionari şi clerul local ortodox nu exista nici un contact pozitiv; în plus, clerul ortodox, în viziunea lui Ausilia, este vinovat de „ignoran|a cras|" religioas| a credincioşilor lor, neinstruind poporul prin predici şi înv|||tur| catehetic|.

În scrisorile misionarilor putem g|si şi alte detalii pe aceast| tem|, dar credem c| acestea nu aduc nimic nou şi important, motiv pentru care trecem la rela|iile scrise de Di Giovanni şi Frontali. În afar| de amintirea diferen|elor dintre ortodocşi şi catolici[245], prefectul Di Giovanni, în 1762[246], şi fostul misionar Frontali, doi ani mai târziu[247], ne furnizeaz| nişte detalii despre ierarhia local|, despre modalit||ile de urcare a treptelor ecleziastice, despre modul de tr|ire a credin|ei lor etc.

Autorit||ile ortodoxe principale, afirm| Di Giovanni, sunt mitropolitul de Iaşi şi episcopii de Roman, Huşi şi R|d|u|i, împreun| cu al|i doi episcopi „in partibus". Cu privire la num|rul preo|ilor ortodocşi, care tr|iesc într-o „ignoran|| inexplicabil|", şi la bisericile şi m|n|stirile lor, acestea „sunt aproape de nenum|rat, pentru c| nu este col| în Moldova în care s| nu se vad| biseric|, aba|ie sau m|n|stire, aceasta datorându-se faptului c| tr|iesc convinşi c| cel care acoper| o biseric| se va mântui cu siguran||, iar cel care va face una va fi infailibil absolvit şi de vin|, şi de greşeal|, motiv pentru care zilnic peste tot fac biserici şi preo|i".

Frontali ne furnizeaz| alte detalii despre clerul ortodox. Pentru numirea lui, mitropolitul trebuie s| pl|teasc| domnitorului 60 de pungi şi o pung| consta în 280 de scuzi. Pentru a câştiga aceşti bani, mitropoli|ii îi luau împrumut adunau deja bani în calitate de abate al unei m|n|stiri. Chiar şi cei trei episcopi din Roman, R|d|u|i şi Huşi trebuiau s| pl|teasc| (domnitorului) pentru consacrarea lor, dup| cum se întâmpla şi în cazul diaco-

---

[244] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 200.

[245] În diferite scrisori şi rela|ii întâlnim aceleaşi „erori ale grecilor schismatici": Nu cred în „Filioque", „consacr| pâine dospit|", îi împ|rt|şesc pe credincioşi „sub utraque specie", „neag| judecata particular|, precum şi purgatoriul, de asemenea, sunt contrari Bisericii apostolice romane": cf. rela|ia lui Ausilia din 1745 în G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 187-188.

[246] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 212.

[247] G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 483-484.

nilor şi preoţilor (episcopilor). De asemenea, toţi aveau intr|rile lor, episcopii mai mult, preoţii mai puţin.

Urmau apoi c|lug|rii şi m|n|stirile lor, aproape toate în munţi. Numirile pentru abaţi le reveneau patriarhilor de la Constantinopol sau Ierusalim, ori Sfântului Munte Athos; alţii depindeau direct de fondatorii lor din Moldova. Dar nimeni nu putea urca pe o astfel de treapt| dac| nu era pl|cut domnitorului şi în fiecare an trebuia s| pl|teasc| în afar|, precum şi domnitorului, în funcţie de intr|ri. M|n|stirile aveau satele lor, p|mânturi şi alte bunuri (animale, stupine, iazuri, vii etc.), în care lucrau c|lug|rii (unii chiar „se fac c|lug|ri pentru a nu pl|ti tribut"). Aici celebrau, de obicei, preoţii c|s|toriţi, fiind puţini c|lug|ri care primeau preoţia, iar când un c|lug|r c|dea „într-o nelegiuire", i se r|dea barba şi era alungat din m|n|stire, fiind nevoit astfel s| pl|teasc| tribut.

Au multe perioade de post, cu abstinenţ| de la carne, mulţi respectându-le cu scrupulozitate, pân| într-atât încât, dac| cineva „este bolnav, mai degrab| vrea s| crape decât s| încalce postul". În ceea ce priveşte preg|tirea teologic|, foarte mulţi, c|lug|ri şi preoţi, tr|iesc într-o ignoranţ| cras|, dar este un lucru oarecum justificabil, preoţii fiind nevoiţi s| munceasc| aproape tot timpul pentru a-şi putea întreţine familia şi pentru tributurile pe care trebuiau s| le pl|teasc| episcopului[248].

Pe scurt, acestea sunt principalele idei pe care ni le furnizeaz| documentele referitoare la relaţiile misionarilor conventuali cu clerul ortodox, despre felul în care era v|zut şi considerat clericul ortodox de un catolic, într-o lumin|, deci, nu prea pozitiv|. Nu este de datoria noastr| s| spunem dac| ceea ce credeau misionarii despre viaţa şi preg|tirea teologic| a clerului ortodox era adev|rat sau nu. Ne limit|m doar la a afirma c|, oricum ar fi fost situaţia clericilor ortodocşi, afirmaţiile catolicilor sufer| puţin din cauza acelei intoleranţe religioase caracteristice timpului. Din punct de vedere politic, dup| cum am putut vedea cu uşurinţ|, în Moldova domnea toleranţa religioas|, voit| atât de Poart|, cât şi de domnitorii locali (toţi fiind constrânşi de puterile occidentale ca s| respecte diferite pacte şi acorduri

[248] Pentru cler şi c|lug|ri, relatorul are de spus cuvinte dure: „Toţi sunt mercenari", m|nânc| pe ascuns carne („doar ipocrizii"), preoţii tr|iesc într-o astfel de ignoranţ|, încât „sunt cei mai slabi din ţar|", c|lug|rii sunt „toţi oameni leneşi". Ar mai fi şi multe alte lucruri de spus despre Moldova, aceast| ţar| fiind, cum spunea cardinalul Spinelli, „un francmasonism… şi, de fapt, se pot spune multe, dar este imposibil din cauza nestatorniciei în convingere cum nu a mai fost vreodat|": G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 484-485.

internaÛionale), chiar dac|, în ascuns, un catolic nu vedea cu ochi buni un ortodox, şi invers.

2.3.2. RelaÛiile dintre credincioşii catolici şi cei ortodocşi

Aşa cum am procedat în cazul clericilor, la fel vom face şi în ceea ce priveşte relaÛiile dintre credincioşii celor dou| confesiuni, expunerea noastr| limitându-se la ceea ce afirm| documentele, f|r| a dep|şi aceste limite[249].

Aşa cum afirm| Di Giovanni în relaÛia sa din 1762, înc| din perioada domnitorului Vasile Lupu (1634-1653), multe sate ale catolicilor au fost încredinÛate m|n|stirilor ortodoxe. Dar cum catolicii suportau cu greu jugul acestor m|n|stiri, cu timpul au plecat în alte p|rÛi, în c|utarea unor st|pâni care aveau aceeaşi credinÛ|[250]. Se întrez|reşte astfel ideea c|, sub aspect pur religios, relaÛiile dintre catolici şi clerul ortodox nu au fost uşoare, aşa cum nu erau nici în perioada de care ne ocup|m acum.

Autorit|Ûile ortodoxe erau foarte intransigente şi nu permiteau ca un ortodox s| îşi schimbe credinÛa, adic| s| devin| catolic, interzicându-le cu severitate misionarilor s| fac| prozelitism printre credincioşii lor[251]. Dar, la rândul lor, fiind religie majoritar|, acceptau convertirea unui catolic, cazuri care se întâmplau mai ales la c|s|toriile dintre persoane dintre cele dou| religii. În 1745, Ausilia afirm| c| a protestat în faÛa mitropolitului pentru acest fapt, dar f|r| nici un rezultat. Dimpotriv|, misionarului i s-a amintit c|, aşa cum în Û|rile catolice nu i se permite unui catolic s| devin| ortodox, la fel fac şi autorit|Ûile religioase ortodoxe, adic| nu permit credincioşilor lor s| devin| catolici şi, dac| o persoan| catolic| se c|s|toreşte cu una ortodox|, atunci trebuie s| devin| obligatoriu ortodox|. Pe scurt, autorit|Ûile ortodoxe urmeaz| exemplul a ceea ce fac catolicii în teritoriile lor.

Autorit|Ûile Û|rii, respectiv domnitorul, mitropolitul, episcopii şi alÛi miniştri, permit exercitarea liber| a religiei, „dar numai catolicilor, calvinilor şi luteranilor, nu şi p|gânilor şi grecilor schismatici". Dac| un ortodox ar fi acceptat catolicismul, ar fi trebuit s| p|r|seasc| Moldova şi s| caute refugiu în Ungaria sau în Polonia, „pentru c| imediat ce va fi descoperit [mai ales de c|tre autorit|Ûile religioase, n.n.], ar fi fost maltratat în o mie de feluri, fiind închis, b|tut, administrându-i-se o pedeaps| pecuniar| şi, în final, fiind înecat în râu". Şi misionarul care a îndr|znit s| con-

[249] Procedând astfel, respect|m caracterul lucr|rii noastre, care ia în consideraÛie, înainte de toate, documentele cu privire la acest secol şi numai acele documente scrise de misionarii catolici şi pe care le-am putut consulta.

[250] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 203.

[251] APF, *Moldova*, 4, 2-3.

verteasc| un ortodox este persecutat: „îi m|resc povara fiscal|, îl aresteaz| public, îl bat, îl arunc| în lanţuri în închisorile publice". Se observ| cu uşurinţ| c| libertatea de conştiinţ|, libertatea religioas|, sunt lucruri cu totul str|ine pentru clerul ortodox şi chiar pentru mai-marii ţ|rii. Dar, pe de alt| parte, cum am observat deja, şi mitropolitul din Iaşi, care avea motivele sale, vorbeşte astfel despre catolici.

Cum autorit|ţile ortodoxe sunt ostile catolicilor şi iau m|suri foarte dure împotriva ortodocşilor care vor s| treac| la catolicism, misionarul ar fi vrut ca Propaganda s| intervin| la Înalta Poart| pentru un act care s| decreteze libertatea unui credincios de a trece la credinţa catolic|. În secret, misionarii i-au acceptat pe unii ortodocşi în credinţa catolic|. Pentru progresul credinţei şi pentru ca nici o comunitate de catolici s| nu r|mân| „ca oile în gura lupului", Ausilia cere s| fie trimişi alţi doi misionari; cere, de asemenea, ca tuturor misionarilor s| li se acorde acele puteri care s| le permit| „s| pedepseasc| sus-numitele [suflete n.n.] doar în cazurile de înc|lcare a conştiinţei, pentru c| nu ne revin nou| cauzele forului", ci episcopului de Bac|u[252].

În 1764, Frontali ne d| alte informaţii despre acest subiect, care le confirm| pe cele ale lui Ausilia şi, în plus, ne ofer| alte detalii nu lipsite de importanţ|. În ceea ce priveşte credinţa lor, catolicii latini stau departe de ortodocşi şi se consider| reciproc schismatici. Misionarii nu pot converti ortodocşi, aceştia având religia dominant|. Deseori, nu doar c| nu îi las| în pace pe catolici, dar şi lupt| împotriva lor sau îi constrâng s| caute alte locuri, cum s-a întâmplat de puţin timp în Valahia, unde catolicii din Craiova au fost constrânşi s| emigreze în Moldova[253]. Dac| o fat| catolic| vrea s| se c|s|toreasc| cu un ortodox, trebuie s| îşi schimbe credinţa. Şi dac| un ortodox vrea s| devin| catolic, trebuie s| mearg| într-o ţar| catolic|, în

[252] G. C{LINESCU, „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...", 185, 199; numerele 16 şi 88 din relaţie.

[253] „Apoi cu privire la conducerea altor oi în staul, se ştie deja c| acelea sunt sate unde religia dominant| şi perfidia greceasc| doresc s| se fac| cunoscute şi nu este uşor s| îi menţii pe acei catolici, şi, dup| cum se vede, aproape toţi catolicii împr|ştiaţi în Valahia s-au refugiat în Moldova din cauza acelor greci. Şi cât timp germanii au ţinut Craiova în Valahia, p|rinţii observanţi puteau s| îi mai îngrijeasc| pe cei împr|ştiaţi, dar dup| ce a intrat lupul, s-au împr|ştiat, şi cum am spus, aproape toţi din acele sate din Valahia au venit în Moldova". Nu ştim în ce sate s-au stabilit: G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani ...", 481-482.

Polonia sau în Transilvania, sau acest lucru trebuie s| r|mân| secret absolut pân| ce mor p|rinÛii lui[254].

Mai târziu, în 1795, ne este prezentat un caz de c|s|torie între o catolic| şi un ortodox, care, prin c|s|torie, a acceptat credinÛa catolic|. La Cleja, p|rintele Castellani a c|s|torit o credincioas| a lui cu un ortodox. Dar cazul a provocat un scandal atât de mare între ortodocşi încât a ajuns la urechile episcopului de Roman, care a poruncit imediat desfacerea c|s|toriei. Prefectul Rocchi, împreun| cu misionarul Castellani, trebuie s| apar| în faÛa tribunalului episcopului, unde este rostit| sentinÛa: o astfel de c|s|torie este împotriva tuturor legilor ortodoxiei, motiv pentru care este invalid|. Pentru a nu intra în contradicÛie cu autorit|Ûile ortodoxe, având în vedere un caz atât de grav, prefectul „aranjeaz| lucrurile", adic| tremurând puÛin, implor| pacea şi iertarea pentru imprudenÛa misionarului s|u.

În 1799, Sassano ne spune c| „credincioşii catolici sunt liberi în exercitarea religiei, dar nu li se permite s| accepte greci în ritul şi în credinÛa noastr|"[255]. La Grozeşti, înainte de prefectura lui Rocchi (1784-1795), a sosit din zonele secuilor transilv|neni un catolic, despre a c|rui soÛie nu putea s| demonstreze c| era vie sau moart|. Voind s| se c|s|toreasc| cu o alt| femeie şi neputând s| aduc| adeverinÛ| de stare liber|, misionarul a refuzat s| îi uneasc| în c|s|torie. Atunci catolicul s-a adresat popii, care l-a rebotezat, dup| care l-a unit în c|s|torie. Acum (suntem la începutul anului 1795), aflând despre caz, prefectul s-a adresat sup|rat domnitorului, neputând accepta în nici un fel mentalitatea ortodox| conform c|reia botezul catolicilor nu este un botez adev|rat; în sfârşit, crede misionarul, pentru ortodocşi, catolicii nu sunt probabil nici creştini, întrucât nu le este recunoscut botezul. Domnitorul este de partea prefectului şi d| ordin în toat| Moldova „ca nimeni s| nu îndr|zneasc| s| boteze un catolic în viitor sub pedeapsa raderii b|rbii". Pentru aceast| decizie a lui, Rocchi îi mulÛumeşte personal[256].

Cum se poate observa cu uşurinÛ|, între catolici şi ortodocşi se n|şteau ciocniri în majoritatea cazurilor din cauza c|s|toriilor, când autoritatea ortodox| punea condiÛia p|rÛii catolice s| se converteasc| la ortodoxie. În afar| de acest aspect, misionarii îşi puneau credincioşii în gard|, ca s| fie

---

[254] Dup| moartea alor s|i, el poate spune: Iat|, eu sunt catolic, chiar dac| „p|rinÛii mei erau moldoveni" (G. C{LINESCU, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII", 482). Înc| o dovad| c| creştinii catolici erau moldoveni de origine şi aşa se considerau.

[255] Cf. *Documentul XIII*, nr. 27.

[256] APF, *Fondo di Viena*, 31, 348-349.

atenţi s| nu se „contamineze” cu superstiţiile, uzanţele şi credinţele puţin creştine ale vecinilor lor ortodocşi. Aspecte de acest gen am prezentat deja, vorbind despre credinţa catolicilor.

Dac| este adev|rat c| credincioşii catolici, reprezentând o minoritate în mijlocul unei mase ortodoxe, îndemnaţi deseori de p|storii lor, p|strau o distanţ| considerabil| faţ| de confraţii lor ortodocşi (dar atunci singurul termen folosit de misionari pentru a numi un ortodox era „schismatic”), condiţiile comune de viaţ|, ca, de exemplu, faptul c| erau sub st|pânirea aceluiaşi boier şi lucrau aceleaşi buc|ţi de p|mânt, schimburile comerciale, locuirea în aceleaşi sate, c|s|torii între catolici şi ortodocşi etc. influenţau credinţa şi obiceiurile lor. Totuşi, aceasta nu înseamn| c| toate superstiţiile, mentalit|ţile, practicile şi obiceiurile catolicilor proveneau numai de la ortodocşi; mai concret, nu trebuie s| îi consider|m pe catolicii moldavi ca pe nişte victime inocente ale ortodocşilor sau, cel puţin, nu trebuie s| analiz|m tema numai din punct de vedere religios.

În viaţa cotidian| a ambelor grupuri religioase erau multe mentalit|ţi şi obiceiuri ancestrale (folclor) care nu aveau nimic în comun cu religia. Apoi, analfabetismul, viaţa dur| a tuturor, catolici şi ortodocşi, lipsa oric|-rui mijloc de formare cultural|, r|zboaiele frecvente şi invaziile, mai ales ale t|tarilor, p|mântul producea puţin, taxele şi impozitele ap|s|toare care trebuiau pl|tite, iat| alţi factori care trebuie s| fie luaţi în considerare când se vorbeşte despre viaţa catolicilor şi despre relaţiile lor cu ortodocşii.

Apoi, dac| este adev|rat c| clerul ortodox nu se bucura de o preg|tire teologic| suficient|, motiv pentru care nu era în stare s| ofere turmei sale o hran| spiritual| capabil| s| fac| s| dispar| anumite superstiţii şi alte lucruri de gen, este la fel de adev|rat c| puţinilor misionari catolici le lipsea timpul suficient, precum şi mijloacele absolut necesare (ne gândim la catehisme, misiuni populare etc.) pentru o pastoral| organizat| şi sistematic| în m|sur| s| corespund| exigenţelor credincioşilor.

Şi ne permitem o ultim| observaţie: dac| credincioşii catolici au moştenit toate lucrurile de la ortodocşi, deducem şi faptul c| nu tr|iau închişi într-un ghetou, ci c|, din punct de vedere uman, social, chiar dac| erau numiţi „unguri” de c|tre ortodocşi, adic| credincioşi catolici veniţi din Transilvania, în ultim| instanţ|, tr|iau împreun| în mod pacific, f|r| a fi prea intransigenţi unii cu alţii, cum se întâmpla uneori în sfera clerical|.

CONCLUZIE

Cum în al patrulea capitol, în afar| de condiţiile interne şi externe ale misiunii, am prezentat şi unele consideraţii sintetice privitoare la aceste condiţii ale misiunii catolice moldave în secolul al XVIII-lea, acum nu ne r|mâne decât s| conchidem pe scurt tema noastr| cu un cadru concis şi sintetic.

Din cauza r|zboaielor dintre marile puteri (Turcia, Rusia, Polonia şi Austria) şi în special a frecventelor invazii ale t|tarilor, a instabilit|ţii politice moldave şi a lipsei unei organiz|ri cel puţin suficiente pentru misiunea catolic| şi a muncii apostolice a franciscanilor minori conventuali italieni, la sfârşitul secolului al XVII-lea, în Moldova supravieţuiau circa 300 de catolici, mai ales în principalele comunit|ţi care, mai târziu, spre jum|tatea secolului urm|tor, vor deveni centre misionare (opt, apoi unsprezece parohii) în jurul c|rora se vor naşte alte mici comunit|ţi care, la rândul lor, vor deveni parohii în secolul al XIX-lea, adic| într-o perioad| care, din punct de vedere cronologic, nu intr| în tema noastr|. Aceşti catolici erau în mare parte descendenţi ai emigranţilor unguri, care au fost str|mutaţi de regii lor în apropierea trec|torilor Carpaţilor ce duceau în teritoriile coroanei maghiare, cu scopul clar de a proteja aceste teritorii de atacurile diferiţilor invadatori, ori s-au stabilit în Moldova ca simpli colonişti.

De asemenea, supravieţuiau în nordul Moldovei micile comunit|ţi de poloni şi saxoni, conduşi cândva de episcopiile de Siret şi Baia, dar aceste comunit|ţi nu au avut o viaţ| lung|, iar în secolul al XVIII-lea nu mai existau, şi pentru c|, în 1775, nordul Moldovei, Bucovina, a fost anexat de Austria, şi astfel, aceste p|rţi nu mai f|ceau parte din statul Moldova, iar catolicii prezenţi acolo nu mai erau sub jurisdicţia episcopilor de Bac|u, rezidenţi în Polonia şi reprezentaţi în Moldova de vicarii generali, adic| de prefecţii misiunii.

Dac| pe la jum|tatea secolului al XVIII-lea, relaţia misionarului Ausilia ne prezint| 21 de comunit|ţi cu circa 750 de familii, iar pentru s|raca şi mica misiune moldav| misionarul Manzi construise şapte biserici, dup| câţiva ani, catolicii din Moldova au început s| creasc| numeric, atât datorit| naşterilor, cât şi datorit| sosirii din Transilvania a secuilor (*csangok*=corcituri), în c|utarea unei vieţi mai bune pe moşiile boierilor, ale c|lug|rilor şi ale domnitorilor moldoveni. În mare parte, aceşti imigranţi s-au stabilit în comunit|ţile catolice aproape de Carpaţi sau în cele prezente în

zonele râurilor Siret, Moldova şi Bistriţa, comunit|ţi menţionate deja în perioada episcopiilor nordice de Baia şi Siret (în secolele XIV-XV) şi în perioada episcopiei de Bac|u, întemeiat| în 1607 sub influenţa coroanei polone.

În secolul al XVIII-lea, în Moldova existau catolici cu r|d|cini transilvane sau maghiare, puţini autohtoni convertiţi la catolicism, secui sosiţi de curând, precum şi poloni, armeni, ucraineni şi români transilv|neni, dar aceste trei grupuri din urm| erau de rit oriental. Românii transilv|neni de rit oriental, sosiţi în Moldova, neavând preoţi de ritul lor, au trecut la ortodoxie. De asemenea, în comunitatea cosmopolit| din Iaşi, spre sfârşitul secolului, apar şi catolici de alte naţionalit|ţi, ca germani şi francezi, având acum îns|rcin|ri politice sau militare, negustori etc. În total, la sfârşitul acestui secol, num|rul catolicilor din Moldova urca la aproximativ 13.000.

Mai r|mâne în discuţie problema originii etnice a catolicilor „csangok", şi pentru ei, ca şi în secolul al XIX-lea (mai puţin în secolul al XVIII-lea), se ciocnesc interese care nu favorizeaz| o soluţionare ştiinţific| „pacific|" şi util| pentru toţi, români şi unguri. În lucrarea noastr|, *sine ira et studio*, am reprodus tot ceea ce ne spun documentele timpului în acest sens. F|r| a cerceta originea lor etnic|, lucru care nu este de datoria unei lucr|ri de istorie ecleziastic|, ne permitem s| afirm|m c|, la sosirea lor în Moldova, mulţi dintre ei erau bilingvi şi este posibil ca, înainte de sosirea în Moldova, aceşti posibili români s| fi suferit un proces de maghiarizare şi s| fie constrânşi s| îmbr|ţişeze catolicismul, în speranţa unei vieţi mai bune. În acest sens, îmbun|t|ţirea st|rii lor de viaţ| a fost unul dintre motivele pentru care, în anul 1700, o parte a românilor transilv|neni, urmând politica Austriei, a aderat la unirea cu Roma, p|strând îns| ritul oriental.

Catolicii, în majoritate ţ|rani, tr|iau ca toţi ceilalţi din ţar|, adic| de pe o zi pe alta, lucrând acele buc|ţi de p|mânt care le aparţineau mai-marilor ţ|rii şi creşteau şi animale, cu care puteau s| îşi hr|neasc| familiile lor numeroase. Ceea ce era mai r|u se întâmpla atunci când ţara se afla în r|zboi sau era devastat| şi jefuit| de t|tari. Atunci, cu copiii lor şi cu resursele s|r|c|cioase, ţ|ranii c|utau refugiu în munţi sau în p|duri. Dar trebuie s| spunem c|, în a doua jum|tate a secolului, Moldova s-a bucurat de o mai mare stabilitate faţ| de prima jum|tate şi, prin urmare, comunit|ţile catolice şi misionarii lor au putut face câţiva paşi înainte, atât sub aspect spiritual, cât şi structural şi organizatoric.

Cu ortodocşii catolicii erau în relaţii bune, chiar dac|, fiind minoritate etnic| şi religioas|, p|strau un puternic sens de solidaritate şi unitate intern|, care, din punct de vedere religios, excludea ortodocşii, cu excepţia cazurilor de c|s|torii mixte, cazuri în care partea catolic|, dup| legile ierarhiei ortodoxe

şi dup| tradiúie, trebuia s| abjure la propria credinú|. În afar| de aceste cazuri, oamenii împ|rt|şeau, ca şi ast|zi, aceeaşi viaú| cu aceleaşi probleme şi dificult|úi, chiar dac| credincioşii celor dou| religii se considerau reciproc schismatici, deşi, cu timpul, catolicii au adoptat multe obiceiuri religioase şi laice autohtone, adic| ale ortodocşilor, p|strând îns| şi unele uzanúe cu care au venit din Transilvania. În mediul clerical, în schimb, mai ales la Iaşi, deseori misionarii nu erau bine v|zuúi de clerul înalt ortodox şi de c|lug|ri, mai ales de cei din m|n|stirea vecin|, „Trei Ierarhi". Dar intoleranúi erau, pe ascuns, şi conventualii, care condamnau mereu ignoranúa religioas| şi alte obiceiuri puúin „ortodoxe" ale clerului, ale c|lug|rilor şi ale oamenilor.

Din cauza creşterii demografice a misiunii catolice, în a doua parte a secolului pe care îl studiem, prefecúii şi misionarii lor, şi ei în num|r mai mare (la sfârşitul secolului erau 10 sau 12 misionari), au organizat mai bine activitatea pastoral|, construind noi biserici şi case în care s| locuiasc|, au stabilit taxe stolare şi alte contribuúii pe care credincioşii trebuiau s| le dea pentru susúinerea p|storilor lor. Unii dintre italieni au înv|úat bine limba ú|rii (scriind în forme prescurtate catehisme şi omilii), integrându-se în mediul local şi dându-se cu totul pentru binele spiritual al credincioşilor lor, în timp ce alúii s-au integrat mai puúin. Apoi, pentru puúinii catolici care înúelegeau mai puúin româna, prefecúii au avut grij| s| aduc| misionari de limb| maghiar|, veniúi din Transilvania. În special în activitatea catehetic| şi pentru animarea celebr|rilor liturgice, misionarii erau ajutaúi de „dasc|li" (cânt|reúi şi catiheúi), care aveau un rol important în comunitatea lor, deseori suplinind slaba familiaritate a misionarilor cu limba locului, în special în comunit|úile unde se vorbea mai mult dialectul limbii maghiare numit „csangok", de unde şi numele de „ceang|i", dat tuturor acelor catolici care vorbeau şi vorbesc acest dialect. Alte persoane cu o funcúie public| şi stabil| în comunit|úi au ap|rut la începutul secolului al XIX-lea, cu excepúia figurii negeneralizate a „feciorului de biseric|", pe care îl întâlnim şi în secolul al XVIII-lea.

Cum se întâmpla şi în alte teritorii de misiune, şi aici se poate vorbi de un oarecare „colonialism misionar" ap|rat de conventuali împotriva puúinilor lor rivali prezenúi la Iaşi, iezuiúii. Acest conflict a încetat abia cu suprimarea Companiei lui Isus, în 1773, şi cu plecarea lor definitiv| din Moldova. Considerând c| misiunea li se cuvenea doar ordinului lor şi italienilor, misionarii nu s-au gândit niciodat| s| favorizeze vocaúii indigene şi despre un cler diecezan în Moldova se va putea vorbi abia în ultimii ani ai secolului al XIX-lea.

„Înfrângerea" iezuiților a fost o pierdere pentru catolicismul local, dac| ne gândim c| de la sosirea lor în Moldova în a doua jum|tate a secolului al XVII-lea pân| la începutul celui urm|tor, la Iaşi au deschis o şcoal| frecventat| de copii de boieri şi de domnitori, în care predarea se f|cea în român| şi latin|, o noutate absolut| pentru Moldova cufundat| într-o înapoiere cultural| destul de profund| şi în care limba român| nu era agreat| nici de cler, nici de domnitori şi boieri; prevalau, în schimb, limbile şi „culturile" slave şi greceşti, întrucât slava era limba sau cel puțin alfabetul liturgiei ortodoxe, iar domnitorii însc|unați pe tronul moldav de Înalta Poart| erau greci; în plus, şi majoritatea familiilor de boieri moldavi c|utau s| se înrudeasc| cu vreo familie greac| bogat|, pentru a avea un cuvânt mai greu în cartierul Fanar din Istanbul, unde s-au decis destinele Moldovei din 1716 pân| în 1821.

Episcopii de Bac|u, toți poloni pân| în secolul al XIX-lea, locuiau în Polonia (din 1752, scaunul din Bac|u s-a transferat pe p|mânt polon, la Sniatyn), iar în secolul care ne intereseaz|, au fost în Moldova numai de cinci ori pentru perioade foarte scurte de timp. În dieceza lor erau înlocuiți de prefecți, iar în ciuda absenței lor, motiv pentru care multe persoane ajungeau la o vârst| adult| f|r| a fi miruite, nu au vrut niciodat| s| le dea prefecților facultatea de a administra mirul.

În ceea ce priveşte interesul marilor puteri pentru minoritatea catolic|, trebuie spus deschis c| pe ei îi interesau puțin destinele acestei minorit|ți. Dup| pacea de la Karlowitz (1699), Polonia şi-a luat obligația de a-i proteja pe catolicii moldoveni, dar intervenția ei se simțea numai când trebuia numit un nou episcop pentru scaunul din Bac|u. Apoi, cu urcarea Rusiei şi cu imp|rția Poloniei, prefecții au considerat c| protectoratul Rusiei ar fi mai util şi politic recomandat pentru misiunea lor. Dar ceea ce s-a f|cut în favoarea catolicilor moldavi a depins numai de autorit|țile ruseşti locale, adic| din Iaşi. În plus, Sfântul Scaun era foarte atent în relațiile cu Rusia, pentru c| aceasta persecuta Biserica Catolic|, în special pe cea de rit oriental, constrângând-o s| intre în ortodoxie. Franța nu a f|cut nimic, iar Austria f|cea ceva, în ceea ce priveşte Moldova, mai ales în partea pe care o anexase imperiului, adic| în Bucovina. În ceea ce priveşte Înalta Poart|, aceasta nu îi persecuta pe creştini şi respecta acordurile internaționale semnate cu marile puteri occidentale, acorduri care încercau s| le dea catolicilor prezenți în teritoriile sale un statut juridic durabil şi favorabil. Sultanilor le era suficient dac| erau pl|tite taxele şi tot ceea ce putem numi într-un termen generic tribut. În acest context politic, misiunea catolic| a mers înainte cu forțe proprii, susținut| de zelul şi de sacrificiile misionarilor şi ale superiorilor lor, care ins| nu întotdeauna erau gata s| îi

ajute pe confraŭii lor trimişi într-o misiune unde erau ajutaŭi deseori numai de solidaritatea credincioşilor.

Pe scurt, acestea ar fi tr|s|turile fundamentale ale catolicismului în Moldova, în secolul al XVIII-lea. Catolicii reprezentau o mic| oaz| într-o mare ortodox| şi într-o Moldov| încercat| de prea multe r|zboaie, jafuri, secet| etc. şi supus| dur de jugul otoman. În acest context, misiunea încredinŭat| grijii pastorale a franciscanilor minori conventuali a f|cut paşi promiŭ|tori înainte, în special în a doua jum|tate a secolului, datorit|, în primul rând, misionarilor, dar în acest progres, care se aseam|n| mult cu creşterea t|cut| a seminŭei de muştar, nu trebuie uitat ataşamentul acelor oameni simpli de p|storii lor şi de Biserica catolic|. Deşi aceşti oameni p|reau uneori duri (pentru c| viaŭa era dur|), conventualii au p|strat faŭ| de aceşti oameni o afecŭiune vie şi o iubire spiritual| deosebit|.

ANEXE

1. Documente inedite referitoare la catolicismul moldovean din a doua jum|tate a secolului al XVIII-lea

NB. Intrucît pentru prima jum|tate a secolului al XVIII-lea, au fost deja publicate principalele documente, nou| ne r|mîne misiunea de a publica documente importante referitoare la a doua jum|tate a secolului. Acestea sînt în Arhiva Congrega□iei Propaganda Fide-Roma.

I

Breve relazione sullo stato della missione scritta dal ex-prefetto Giuseppe Cambioli; non datata. Facendo un paragone tra i dati presenti nella relazione di Di Giovanni del 1762, e questa, si può affermare che è stata scritta poco dopo 1762.

„Notizie delle Missioni di Moldavia

Sono circa ott'anni, ne' quali stante la guerra tra la casa d'Austria, ed il Prusso, motiss.mi uomini colle loro famiglie dall'Ungaria, e specialmente dalla Transilvania, chi p. fuggire gl'aggravj, ed i tributi imposti à caggione dell'accenn.ta guerra, e chi p. non esser preso soldato à forza, che pur troppo ne han preso, e ne prendono, sono fuggiti da' loro rispettivi paesi, e si sono ricoverati, e anche si ricoverano nella Moldavia Provincia situata negl'immargini della Transilvania, e non troppo distante dall'Ungaria. Il numero della gente che s'è ritirata in Moldavia è si grande che fuor degl'accatolici, quali sono i Luterani, Calvinisti, e greci scismati, solo de' Latini sono stabiliti in Moldavia sopra tre mila, tanto che ne 1756 nelle Missioni di Moldavia si ritrovano circa sette mila p.sone, e nel Maggio dell'anno scorso ve n'erano sopra dieci mila tutti Cattolici, attesa questa moltitudine di fedeli da cinque in sei anni in quà si sono fabricati due nuovi villaggi di puri Cattolici, villaggi che non vi erano p. l'adietro. L'uno si chiama Leucèst, e l'altro la Talpa, ed in ogn'uno di essi s'è fabricata la Chiesa Cattolica. Ma p. mancanza di religiosi bisogna che un solo Missionario scorra da p. tutto, e se non vi si darà soccorso molti ci dovran p.dere la vita, e ce la p.dette in questi ultimi mesi scorsi il P.re Tasto ? buono, anzi ottimo religioso. In q. villaggi distanti l'uno dall'altro chi un'ora, chi due, chi tre, chi quattro, e da un'estremo all'altro sino a duodeci ore di cammino non puole un solo missionario accorrere alle indigenze spirituali di sopra due cento sessanta Famiglie. Li villaggi sono Saboano di 60 case, Leucest di 43 case, Birèst di 18 case, Lezcano di 28 case, Talpa di 40 case, Valle alba, Omicino, Borgoano, e Piatra di sopra 70 case. Si avverte che quando si dicono 70 case sono assai più di 70 famiglie, p.che p.

sfuggire un certo tributo, che chiamano fumarito, diverse p.sono, ò p. dir meglio diverse famiglie dimorano assieme. De' religiosi missionarj, e p. il bene spirituale de'Cattolici bisognerebbero in que' villaggi non uno, ma almeno due missionari, dissi almeno due p.che veram.te dovrebbero essere tre religiosi uno in Saboano, uno in Leucèst, e l'altro nella Talpa, quando poi non saranno tre, almeno che ce ne siano due, uno che risieda in Saboano, e l'altro nella Talpa. Di più bisogna un'altro missionario in Muggilò villagio ne' confini di Polonia, e tre giornate di cammino lontano dagl'altri missionarj. Però non si puole occorrere c.e si deve, e p.che p. mancanza dei missionari i cattolici partono c.e negl'anni ultimam.te passati da 60 famiglie 30 ne passarono in Polonia, ed andarono in Craina ne' Paesi del Palatino di Chiovia. Il Principe di Moldavia di mal'animo soffre che non si provede quel villaggio, e che p. mancanza del missionario si destrugge il Paese. L'istesso fanno i Padroni di Leucèst e della Talpa Sig.ri principali e prepotenti nella Moldavia. Questi non vedendo crescere c.e vorrebbero, ma con loro dispiacere vedendo mancare il numero de' suoi sudditi p.che non s'ho possuto provederli di missionario accrescono avversione sopra avversione, e p. quanto possono non mancano di far del male à qualsiasi cattolico, che incontrano, non escludendo verono ancor che pò religioso.

Finalm.te vi bisogna un'altro missionario in Iassi capitale della Moldavia, e questo p. soccorrere diversi villaggi ne' quali si trovano varie famiglie cattoliche, c.e in Cocoteni 4 ore lontano da quella capitale, e dove si trovano 22 famiglie cattoliche, in Tutoèst ve ne sono sei, ad altre sei al Prut. Si ritrovano ancora dieci famiglie alla Chilia più d'una giornata lontana da Iassi. Questo religioso potrebbe sostentarsi dal Prefetto con quel provento che ricava dalla piggione d'alcune Boteghe, e delle due vigne che possiede la Residenza di Iassi. Ma p. vestirsi, e p. mantenere almeno un cavallo ci bisogna qualche annuo sussidio, c.e la Sacra Cong.ne de Propaganda Fide si degna di concedere agl'altri missionarj. Che se qualcheduno dirà non esserci quest'uso, si potrebbe rispondere col dire che in Moldavia p. l'innanzi non vi era tanto numero di Cattolici. Ecco quanto io Fra Giuseppe M.a Cambioli ex pref.o di Moldavia posso dire, ed informare p. la necessità de' missionarj che bisognasse in quelle Missioni".

(APF, *Moldova*, 5, 308-309)

II

Botoşani, 12 agosto st. v. 1788, Rocchi alla Propaganda

„E.mo, e R.mo Sig.re Sig.re P.ne Col.mo

Già le scrisse la ritirata delle Truppe Imperiali dalla Capitale di questa Provincia, e queste si ritrovano accampate 12 ore distante dalla sud.a, ed io mi ritrovo in Bottusciani doppo l'armata con tutti li nostri Cattolici di Iassi, e non essendosi Chiesa, celebro in Casa. Il P.re Polacco, che avevo, parti per Varsavia, e nonostante, che fù da me caldamente pregato, e sodisfato, pure non giovò a farlo

restare. Cod.a Sac: Cong.ne si degnerà ordinare a M.r Nunzio di Varsavia, doppo che saremo ristabiliti in Iassi a rimandarmi l'istesso P.re Malinski, o altro simile di zelo, e prudenza a questi.

Li nostri PP: Missionarj del Siret, e Bistriccia, che sono ne' distretti di Romano, e Baccow sono in pace, non ritrovandosi in quelle parti Truppe offensive, o diffensive, ed oggi appunto ne hò ricevuto distinto raguaglio: il solo di Husci cò xtiani sono ritirati nel Bosco vicino. Non cessiamo di pregare Iddio, che c'abbia misericordia e ci rallegri col ritorno alla nostra Residenza, quale fin'ora resta intatta colla Chiesa nuova. Baccio riverentem.te la Sac: Porpora, e col solito rispetto mi rassegno

Dell'Em.za V.ra
Bottusciani 12 Ag. s.v. 1788
D.o ed O.o Sud.o e Ser.o
F. Fedele Rocchi".

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 153)

III

4 aprile (st. v.) 1789, Rocchi alla Propaganda

E.mo, e R.mo Sig. Sig. P.ne Colmo

Due mesi, ed una settimana hò consumato in visita in una invernata, che pochi sono quelli, che se la ricordano così rigida; e dopo ritornato da Hussi Città non distante dalla Tartaria, mi è giunta la nova della morte del P.re Antonio Pollonera della Provincia di Turino, quale per sei anni caminava pel sul corso, e stava a Reccettino di Tamachia, e quando fui da lui era sano, ed allegro, c 10 giorni è stato amalato colle febbri, che corrono in questa Provincia, cioè putride, per le quali gran quantità di soldati sono morti, e mojono, ed in Haloceste villaggio cattolico in breve tempo solamente degl'adulti ne sono morti 66, per ragione dell'ospitale dell'armata Imperiale. Il sud.o P.re è stato assistito sino agl'ultimi respiri dal P.re Michele Sassano Napolitano esistente in Giudeno distante mezz'ora da Recchettino, onde gli hò comesso l'una e l'altra Parrocchia: questo P.re (non venendo il P.re Martinotti) raccomando per mio successore, non essendovi più certamente altro soggetto. Doppo Pasqua andrò a fare lo spoglio, e allora avviserò cod.a Sac. Cong.ne: il scrivere d'essere io occupato fuori di misura ogn'una se lo può im'aginare, gl'am'alati sono frequenti, e d'ogni nazione, e lingua, io solo, la Residenza, le funzioni di Chiesa, l'ecconomia delle vigne bramano un uomo disoccuppatto, e così presto non lo potrò trovare, perché senza ottime informazioni non lo chiamerò, avendo giò ricevuto il permesso da cod.a Sac: Cong.ne sotto la data dei 17 gen.o dell'anno cor.e.

La Provincia di Turino mi farà le med.e premure di quelle di Bologna, ma io impiegherò le limosine del defonto nel pagare, e sminuire i debiti della Chiesa, e

la Sac: Cong.ne spero, che mi garantirà: il P. Sassano non mi scrive altro, che la morte, onde non sò hà cagiato, o nò.

In questa visita passata sono stato anche nelle chiese figliali a ragione della Cresima, e così ho trovato le chiese intiere sebbene di legno, e le im'agini pure intatte, e li Turchi in varie nostre tenevano li cavalli, dormivano, e facevano fuoco avvanti l'altare; ed in quelle de Moldovani la maggior parte di pietra, ruvinarono assai, e profanarono le im'agini col cavarci gl'occhj, e tagliarle; ora dove si ritrova il P. Cordiano, che hà sparso per l'Italia, che li miei Padri sono stati assassinati, e che la Missione fù posta da me in evidente pericolo d'essere saccheggiata, e posta a taglio tutta la nostra Gente: fù da me a tempo avvisata cod.a Sacr. Cong.ne il servizio prestato a questa Provincia, e sebbene il com'andante dell'armata Turca mio conoscente, a cui raccom'andai li nostri Cattolici, passasse per li nostri villaggi, non li molestò, non li rovinò, perchè mi giurò toccandosi la Barba, che sarei stato esaudito: a questo quanto d'accusa potrei rispondere altre più vantaggiose condizioni, ma avendo inteso dal P.re R.mo Arbusti, che le accuse fatte contro di me dal noto P.re Cordiano, non sono veridiche, ne credute, le tralascio per non perdere il merito, che spero da Dio giusto, e perdonando al disgraziato accusatore.

Nella visita fatta hò ritrovato la Missione in buon'ordine, e li Popoli ben serviti: presentemente abbiamo due Padri Ungari, ed il P. Castellani della Provincia della Marca parla ungherese meglio, che il Moldovano; gl'altri Padri pure non parlano, ma sono capaci di confessare, onde spero, che non si saranno più ricorsi à di ciò.

In cinque anni, che indegnam.te governo questa Provincia in quanto lo spirituale, non hò mai spedito il stato dell'anime, perchè non mi fù som'inistrato, sebbene più volte ricercato: ora è il seguente

Groseste Parrocchia confinante colla contumacia di Ojtos per entrare in Transilvania vi sono anime no. 718.

Faroano distante dalla sud.a una giornata, anime no 2736.

Vallesacca distante dalla sud.a mezz'ora Anime no. 782.

Calughera due ore lontano dall'anzid.a anime no. 1330.

Le sud.e quattro Parrocchie sono nel distretto di Baccow.

Saboano lontano dall'ultima nominata Parrocchia una giornata numera anime no. 2300.

Haloceste due ore distante dalla sud.a anime no. 1052.

Giudeno due ore lontano da Haloceste numera anime no. 1132.

Recchettino mezz'ora dalla sud.a fà anime no. 1147.

Queste quattro Parrocchie sono nel distretto di Roman con tutte le loro figliali.

Popeste, e Kokoteno sono due Parrocchie miserabili, ed il Popolo è disperso ad una buona giornata, e sono governate da un P.re nostro missionario, e restano lontane da Recchettino un giorno, e tutte assieme fanno la somma di anime no. 700.

Iassi capitale della Provincia quattro ore da Popeste e due ore da Kokoteno no. anime 200. Li foresti presentemente sono due volte più che gl'abitanti.

Husci città distante dalla d.a capitale 14 ore no. 400.

Li confirmati da me per Breve Pontificio in tutto 1347.

Se li dovrò specificare respetivamente villaggio per villaggio si degnerà V. E. com'andarmelo: Sono rimasti più della metà a cagione delle corcostanze presenti. Dovendo terminare l'anno, sarò costretto di fare l'ultima visita, ad allora ci abbisognerà di una nuova licenza Pontificia, perchè fui abilitato per una sol volta.

Sono due anni, che siamo senza ogli santi nuovi, ed hò rimediato e non è stato possibile di poterli ricevere: ora già gl'aspetto a momento, avendo spedito a Camenitz in Polonia. La Sac: Cong.ne brama la relazione conforme le questioni stampate, sono pronto a spedirla ad un piccolo cenno, ora sono troppo occupato, e devo spesso farmi vedere dal Feld-Maresciallo Russo, che sempre mi domanda, e mi fa restare a pranzo, e nella visita mi fece scrivere, e mi diede per scorta un suo sergente, mi dispiace, che presto parte per Pietroburgo. Siamo per grazia di Dio bene prottetti, ed il rispetto che hà la nobiltà per noi, non fù giammai.

Bacio la Sac: Porpora e resto Figlio Ob.mo e D. F. Fedele Rocchi M. C.

4 Ap.le s.v. 1789.

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 115-116)

IV

Iaşi, 2 ottobre 1790, Rocchi alla Propaganda

E.mo, e R.mo Sig.e Sig.e P.ne Col'mo

Li 30 Luglio pros.o pass.o entrò in Moldavia il P. M. Vincenzo Gatt, e presentemente stà appresso di me, aspettando alle mutazioni per darci qualche Parochia; come pure per la nazione Polacca tengo un P.re Ambrosio Wolski speditomi da M. Nunzio doppo tante suppliche; per questo secondo è necessario un suo decreto, abbenchè essendo alquanto vecchio, e debole potrà poco servire; pregai pure in altre mie per il Decreto di un nuovo, o sia secondo Novenio per il P. M. Luigi Maffei della Provincia di Bologna, che da gran tempo termino il primo corso. Avvanzo pure le mie premure per il P. Michele Sassano della Provincia di Napoli, acciò venghi dispensato d'un anno, e mezzo, promettendo di seguitare il di lui corso, e gloriosamente terminarlo; i meriti di questo Religioso mi spronano a dimostrarci la mia gratitudine; questi, oltre che eseguisca con zelo il di lui ministero, hà sofferto molto in questa guerra ed hà fabricato in Tamasceno, antico vilaggio degl'Ungari, una bella, e graziosa Chiesa, di legno si, ma non hà qui in Mold.a la compagna; prego dunque l'E. V. a volersi interessare presso cod.a Sac: Cong.ne per la sud.a grazia.

L'affare del P. Tomaso Posonij presentemente in Groseste non si deve porro sotto silenzio, perchè è troppo avvanzato, e si è reso serioso: mi scrivono i Padri vicini al sud.o che quando li feci cacciare quella nota Persona, egli stesso andò a riprenderla, e l'introdusse nuovamente qui in Mold.a con vesti civili; ultimamente mi scrive pure il P. M. Maffei, che quei Parochiani da gran tempo sono senza Messa, e non lascia il Cantore neppure le Domeniche, e feste recitare col Popolo, come costume, le orazioni, ed atti di fede, Speranza, Carità e contrizione. Se io

avessi avuto l'autorità, che si richiede, in termine di mezz'ora sarebbe stato fuori di Moldavia, tanto gli abbisogna, essendo ai confini, ma perchè venero, e rispetto quei Decreti emanati contro a tale autorità, ripetto per la terza volta le mie doglianze per non avere al tribunale di Dio rendere conto di tanti scandali, che bramerei lavare a lagrime di sangue.

Iddio pure per sua misericordia si è degnato visitarmi come gl'anni passati a causa delle mie ostruzioni, ma più dolcemente: sia sempre ringraziato. A Miroslava aveva, e godeva questa Residenza una vigna di 7 pogoni: un pogone è una certa determinata misera di terra, ed in mezzo alla nostra possedeva un greco un'altra vigna di 4 pogoni e mezzo; questi aspettò, che io non fossi in città, dovendo correre, ed accorrere a certi Popoli distanti cinque ore dalla città, e così la vendette ad altro greco; io appena arrivato trovai il nuovo compratore che vendemiava, feci le mie istanze, quali furono imediatamente ascoltate, ed andiedi a possesso pagando zecchini duecento, d.o 200, quali a vista ritrovai. Spero di non essere rimproverato, avendo procacciato un vantaggio a questa povera Residenza. La vigna non costa tanto, quanto la casa, mobili, ed utensigli di vigne cioè vasi, tini. Le domando perdono, e scusa di tanti incomodi, e mi professo con devota stima nell'atto del bacio della Sac: Porpora.

Dell'E. V.
Iassi 2 8bre 790 s.v.
Um.mo ed Ob.mo S.e e Sud.o
F. Fedele Rocchi M. C.

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 232-233)

V

Iaşi, 12 ottobre 1790, Rocchi alla Propaganda

Em.o, e R.mo Sig. Sig. P.ne Col.mo

Sarà esiguito il Decreto d'udienza di N.ro Sig.re circa al Legato di Giorgio Blanaro, e bramo nell'istesso tempo da Sua Santità l'assoluzione del tempo passato, se mai per mia negligenza, od ignoranza avessi danneggiato ne suffraggj quelle povere anime; abbenchè qui in nostra Chiesa si prega spesso per li Benefatori della fabrica.

Riguardo a quei Preti uniti partirono da qui ultimamente, perchè la decisione prima del Divano, del popesto, cioè, de quattro villaggi, non li fù accordata dai rispettivi Ispravnici, o siano governatori dei distretti, e furono obligati a ritornare qui per avere giustizia. Staremo prima ad osservare come và l'affarre, ed in allora dovranno ottenere permesso prima dal Divano di fabricare Chiesa, per la qual grazia naturalmente saranno obligati a comunicarmi le loro intenzioni, come restasimo d'accordo. Che siano greci uniti costa dalle loro Dimissorie, che a prima vista, prima di celebrare, mi presentarono, e costa dalla raccomandazioni scri-

ttemi dal Sig. Provosto, e Canonico di Camenitz Kristovich, armeno cattolico, abitante in Mojlovo di Polonia mio conoscente, e corrispondente, attesa un villaggio cattolico, che abbiamo alle sponde di quà del Niester in faccia alla sud.a città, che per essere quei cattolici rimasti dall'ultima guerra assai pochi, vengono guardati dai Preti dipendenti dal sud.o Sig. Provosto, essendo il primo anno del mio infelice, e disgraziato governo, così tra noi stato stabilito, fino a nove providenze; e se si stabiliranno in questa Provincia goderanno dei medesimi diritti nostri, e privilegj, e non hanno cosa in contraria di non dipendere dal Prefetto pro tempore, come di propria bocca mi pregarono. Non intendo perciò di estendere l'autorità del Prefetto sopra Preti di diverso rito, per non moltiplicarli i disturbi, onde la Sac: Cong.ne stimerà meglio a prendere altre provisioni.

Passando per di qui nell'andare a Bender da S. A. in Pri.pe Potemkin Feld-Maresciallo presso in Ministro di Vienna, e ripassando nuovamente, m'invitò a Buccoreste al Congresso promettendomi molto, ed è quell'istesso, che io servij di Capellano da Bulgaria fino a Const.pli, cioè il Sig. Baron Herbert Internunzio, ma io per non dare i sospetti di fare ricerca d'altra Protezione, mi astenni, molto più, che non fù ben ricevuto; e noi, che siamo qui vicini non sappiamo ancora quando sarà il Congresso, perchè si spera assieme coi Russi; così sono le novità. Se avrò qualche risposta favorevole dal Sud. o Ministro, non mancherò d'avvisare Cod.a Sac: Congregazione. L'andare a Buccoreste è facile, ma le spese sorpassano la mia miseria; poichè si tratta d'andare, restare, e ritornare sempre con spese; M.r Dovanlia esso solo è obbligato a pagare la dozina al Convento, ed io pure la pagai quando restai in Buccoreste per ordine di Cod.a Sac: Cong.ne. Intanto scriverò a quel Monsig. degno Prelato, col quale corteggio spesso, e sentirò anche da lui cosa si tratta, quando sarà in Congresso. L'armistizio coi Tedeschi è certo, perchè le Truppe si sono ritirate parte in Transilvania, parte a Baccow, e parte a Roman a quartiere d'inverno. I Russi però si avvanzano, invece di ritirarsi, e staremo a vedere anche questa scena.

Il P. M. Porcelli non avrebbe più luogo in Mold.a. Stante l'arrivo del P.re M. Gatt maltese, del P.re Ambrosio Wolski Polacco vecchiarello, e di due, che sono in viaggio, onde la Missione è provista più del bisogno. Se voleva restare, Persona non lo cacciava, abbenchè non abbia qui un vero Amico, parlando de Coleghi, e Parocchiani, unicam.te per il maledetto interesse.

Se il mio governo deve durare, sarò costretto riccorrere con scandalo al braccio secolare per ultimarla col P. Toma Posonij ungarese, e come vedo, che neppure mi rispondono, sarò costretto a farci un Processo, e mandarlo a Cod.a Sac: Cong.ne, se sia possibile, che arrivando un scandalo di tal sorte rispetto a Missionarij, sia obbligato il povero Prefetto avvisare la Sac: Cong.ne della risoluzione del rimedio: le assicuro Eminenza, che li Padri tutti mi scrivono, che hanno rossore di comparire a causa d'un Colega pertinace, inobediente, recidivo, e occasionario.

Terminai la mia visita nel Siret, e grazie a Dio ritrovai gl'affari in buon ordine, e trè settimane sono, che altra volta fui obbligato a portarmi al Siret, e tutte e trè le Parocchie le visitai di pasaggio. Li Cresimati in tutta la visita furono 387, ma sempre mancano la metà in tutti gl'anni; se la visita si fa d'inverno come è solito

per ritrovarli a casa, la maggior parte de' ragazzi sono nei Boschi colli Bestiami, se la Primavera, sono in Campagna; altro modo non ho trovato, che a poco a poco confirmarli dando la multa agl'altri, che non sono stati presenti; se si riguarda ai grandi sono in servizio delle armate, onde mi servirò dell'ultima licenza, che non è limitata.

Bramerei ancora sapere da V. E. se ogn'anno saro obbligato a dare relazione della visita, secondo il questionario; perchè a mio parere sarebbe un ripettere sempre l'istesso. Starò pure in attenzione del consenso per la nuova Parocchia di quà dal Siret p. le ragioni già in altra mia esposte, e baciandole la Sac: Porpora sono dell'E.V.

D.mo e O.mo
F. Fedele Rocchi
Iassi, 12 8bre 790".

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 236-237)

VI

Iaşi, 3 maggio, st. n., 1791; Rocchi alla Propaganda

E.mo, e R.mo Sig.re P.ne Col.mo

Li 4 Marzo pros.o pass.o principiai la visita per tutta questa Provincia di Mold.a, e dalla capitale città mi portai in Husci due giornate di camino in tempo d'inverno, dove ritrovai il P. Castellani della Provincia della Marca, amato, e rivenito assai anche dal Vesc.o del luogo, col quale pochi Missionari hanno potuto vivere in pace, e per questo l'ho lasciato in quella Parochia. Quivi li nostri Cattolici assieme cogl'altri sono alquanto resi miserabili, stantechè devono mantenere due, e trè soldati in casa propria col lor mangiare, ma in quanto s'aspetta alla frequenza de SS: Sac.mi in tempo di Pasqua, alla Chiesa nelle Domeniche, e feste com.andate, hò sentito dal proprio Paroco, che sono diligenti, ed infatti sono, quasi direi, i migliori. Da Husci ritornai a Iassi, e di qui mi portai in trè giornate, e mezza a Groseste dove trovai il P. Tomaso Posonij Ungarese, non Paroco, ma Negoziante di Sale, e vino, quale lo vedevo in propria abitazione, e ritrovai quel Pop.lo sollevato, e li stessi Moldavi, e li poveri nostri Xtiani neppure volevano confesarsi da lui, e la sembria, o sia Tassa, solita pagarsi dalle famiglie, l'aveva fatta ascendere fino a 5 piastre, che fanno ... scudi e mezzo; e la com.une sono 20.... piastra turca; furono poi da me composti che perdonassero al loro Paroco, e li... nova d'un nuovo Paroco; finita la visita quanto alla Chiesa, e Cemeterio trovai il tutto in ordine, e ci consegnai l'ubbidienza, l'accettò con qualche indifferente politica, ma poi mi spedi una lettera infame, e vergognosa per tutta la Missione; rinvangando le cose passate da molti anni, e principiando da me, come ebbi la premura d'informare subito cod.a Sac: Cong.ne; Da Groseste mi portai a Totros figliale dove pure è Chiesa, e sono anche nostri Cattolici esacerbati come quelli

sopra nominati, e l'acquietai essi pure. Da Totros venni a Faroano un giorno di strada pessima per Boschi, e Montagne, e questa è la Parochia la più grande, e vasta che si ritrovi in Moldavia, e sono da 500 famiglie, am.inistrata dal P. Cantone Turinese, quale l'hò lasciato anche per l'anno corrente con patto, e condizione, che impari la lingua Ungarese; fino alla venuta d'un nuovo Padre assiterà anche la Parochia di Vallessacca mezz'ora distante; qui ho trovato tutto in pace, salve qualche dissenzioni famigliari, che vengono poi composte dal Prefetto, e ciò succede ogni anno; da qui andiedi a Vallessacca, e siccome il Paroco è l'istesso, così il Popolo pure è quieto; da Vallessacca a Calughera due ore distante, dove trovai il P. Maffei Ferrarese, e qui pure il Popolo si raccom.ando a lasciarlo e lo feci, esercitando il di lui ministero come conviene... vivere anche colli Capi dell'Armata Tedesca, ..., e serve anche trè Figliali, una chiamata... cinque ore distante, dove pure mi portai... Boraz Possessione del Vesc.o di Baccow, distante dalla Parochia un'ora, e Bacow pure dove trovai la Chiesa alquanto negligentata, e guasta, e la sospesi fino che l'avessero accom.odata; era senza recinto, scoperta, piena atorno d'im.ondezze, ed alla presenza del Popolo la sigillai, e sospesi; questa è una città presentemente frequentata più del solito, essendoci parte dell'armata, e concorrono molti offiziali, e passeggeri, e la nostra povera Chiesa è nel meditulio, cosicchè piuttosto serve di vergogna alla Religione; ordinai al P. Maffei, che se il Popolo, non la riparava, cercasse di farla cingere, e coprire a mie spese.

Da Calughera venni a Saboano giornata una distante dove è il P. Bialij Ungarese, e p. forti impegni delli offiziali, ed am.inistrazione di Roman, lo dovetti confermare nell'istessa Parrochia; e la ragione si è che ogni Domenica deve celebrare anche in città sud.a dove sono militari, e civili, e vi è ancora l'ospitale, e la maggior parte sono Ungaresi, e nel vilaggio di Saboano ci sono Ussari Ungari, onde il loro Capellano resta assai distante, ed essendo bravo Predicatore l'amano, e lo desiderano; il Popolo in avanti era superbo, ed indifferente quanto alla frequenza de Sacramenti, e Chiesa, ma il P. Bialij la guerra gl'hanno ndotti assai umili, e rispettosi, e frequentano la Chiesa anche alli Vespri, che negl'altri Popoli, sono rari, nonostante, che sono chiamati; questa Chiesa hà pure una figliale, che si chiama Ghireste, dove pure c'è Chiesa, e resta un quarto d'ora distante, si puol dire tutto un Popolo, ma siccome le Possessioni sono di differenti Padroni, cosi sono pure essi separati.

Da qui si và ad Haloceste due ore distante, e qui stava il P. Martino Vignola, che fù Prete, e poi Frate, di Nazione, e Provincia Torinese; fa il suo dovere, e non hò trovato in quest'anno alcuno richiamo; questa Parochia hà pure una figliale chiamata Talpa, ma li villani in quest'anno sono fuggiti a causa dei lavori da prestarsi al Padrone del luogo, e sono andati in altri villaggi pure soggetti alla sud.a Parrocchia. Due ore distante resta la Parrocchia di Giudeno am.inistrata dal P. Sassano con tanta lode, e vantaggio spirituale, che il popolo a viva voce mi pregò a lasciarcelo anche p. l'anno cor.e, e così feci. Per la scarsezza de Missionarj doppo la morte del P. Ant.o Polonera, governa anche la Parrocchia di Recchettino distante mezz'ora; mezzo quarto d'ora vi è Tamasceno, dove hanno una Chiesa nuova, e la ragione, perchè hò concesso la licenza di fabricarla si è; che la Chiesa

del villaggio, che è la prima, e la più antica di Moldavia, dedicata a S. Gio: Batt.a si ritrova isolata contorniata da un lago, e questo alle volte si fà grosso, e difficile da passare, e per conseguenza il Parroco non poteva celebrare la Messa nella d.a Chiesa, e celebrava in una Casa; però la si sepeliscono i morti, ed ho procurato, che sia mantenuta, coperta, e contorniata da una siepe, e resta fuori del villaggio; mezz'ora distante visitai Recchetteno dove è Chiesa, ed abitazione del Parroco, ed essendo governata dal sud.o P.re trovai tutto in buon ordine; si passa il Siret verso Iassi, e qui si trova un villaggio un'ora, e mezzo distante da Recchetteno, chiamata Ianaccacchi, dove è Chiesa, ed è figliale, ma siccome i Russi vengono mantenuti dai villani, la maggior parte di questi passarono il Siret nella parte dove sono i Tedeschi, e questa figliale presentemente aspetta ad Haloceste con altro villaggio chiamato Farcasceno; di qui mi portai a Kotnaro dove era una chiesa di pietra, ed ancora susistono le mura, ed il campanile, sotto del quale si celebra; questa era una volta città grande, come sarebbe quei di Herlow città, dove sono sette famiglie, chiamai quelli della fabrica de vetri, dove sono altretante famiglie, quei di Bacclù, dove sono cinque famiglie, e furono tutti confessati da me, e comunicati in sodisfazione del precetto Pashale; questi Popoli aspettavano il Parroco di Popeste, ma siccome per la sud.a ragione dei Russi, sono fuggiti tutti, io arrivando a Popeste non trovai altro, che trè famiglie, levai tutto, ciò che apparteneva alla Chiesa, feci deporre la campana, acciò non fosse rubbata, confessai quei pochi, e venni a Kokoteno due ore distante da Popeste, dopo un giorno di camino da Kotnaro, e quivi pure ritrovai la maggior parte fuggiti pure di là del Siret, quelli, che restano, sono sette case furono confessati, e com.unicati; e venni a Iassi il Martedì Santo.

In tutta la soprad.a visita furono confirmati 224, ritrovai nei libri nati 12, morti 184, maritati nell'anno scorso 137.

Qui in Iassi presentemente a cagione dell'armata si ritrovano una quantità di Popoli di tutte le nazioni, e specialmente Polacchi. Il P. Ambrosio Wolski che partì senza benedizione fù rimandato qui per S. obbedienza dal di lui P. Provinciale. Questo, col Capellano dell'armata Russa, che è P.re delle Scuole Pie, assistono al Confessionale, e terminate le Feste Paschali, il P. Ambrosio fù spedito agl'armeni di Galizia sparsi per la Moldavia cò loro armenti, che erano due anni, che non avevano sodisfatto al precetto Pasquale.

Il P. Michele Sassano Napolitano lo raccom.ando a cod.a Sac: Cong.ne per il Decreto del secondo novenio, e lo raccom.ando per mio Successore, che migliore, sono certo, che non ritroveranno.

Presentemente per ajuto tengo il P. Longhi della Provincia Romana, ed il Polacco sud.o; abbisognarebbe anche un Padre Tedesco, ma la Residenza non è in stato di potere mantenere tanti Religiosi col vestiario, Tavola, e Messe libere. Sono molti i tedeschi, ed una quantità di Luterani, e siccome non hanno Pastore, frequentano la nostra Chiesa, che se ci fosse un Predicatore, credo, che sarebbe un gran vantaggio. Per la Confessione riguardo a Cattolici, io pure gl'assisto, ma con qualche scrupolo, perchè non hò mai studiato una lingua così difficile.

Spedita pure la ricevuta dei rispettivi Missionarj del vestiario, che hanno ricevuto, e da ricevere; e siccome questi cercano da me, io li sodisfo, ma per ricevere io questo denaro, sarebbe assai meglio, che cod.a Sac: Cong.ne se l'intendesse con Monsig. Nunzio di Vienna, che mi sarebbe più facile il riceverlo.

Sono passati due anni, che non posso avere gl'ogli Santi, e p. l'anno corrente spedi a mie spese con tutti li passaporti necessarj a Camenitz in Polonia, e la sera avvanti, che arrivasse il mio messo, morì quel Vesc.o suffraganeo, onde ritornò addietro senza gl'ogli sudetti. Io non sò, che farmi, siamo ormai senza, con tutto, che qualche goccia li Padri hanno messo nei vasi d'oglio d'oliva pura. Il Battisterio non si puol tenere. Prego la Sac: Cong.ne di risposta sopra un punto tanto necessario.

Se la presente Relazione non è conforme al piacere e desiderio di cod.a Sac: Cong.ne, mi favorirà instruire, che non mancherò di eseguire i com.andi venerati della sud.a, e qui raccom.andandomi alla Prottezzione solita, col bacio della Sac: Porpora, mi rassegno

Dell'Em.za V.ra D.mo ed Ob.mo Sud.o

F. Fedele Rocchi M. C.

Iassi, 23 ap.le s.v. 5 mag.o 1791.

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 243-247).

NB: I luoghi marcati con ... vogliono indicare che nell'originale ci è stato impossibile di decifrare alcuni brevi frammenti, oppure qualche parola. Dell'altro, Rocchi non ha una scrittura facile da leggere.

VII

Iaşi, 27 maggio 1791, Rocchi alla Propaganda: *il caso Posoni*

„E.mo, e R.mo Sig. Sig. P.ne Col.mo

Dalla relazione dei RR: PP: Cantone, Sassano, e Vignoli nuovo Parroco di Groseste, costa, che all'arrivo di quest'ultimo alla sua Parrocchia, il P. Tomaso Posonij Ungarese si oppose, fermò le Porte della Residenza, solevò il Popolo, si prottesto, bluterano mille improperij contro di me, e delle Missioni; partì da Groseste, e si portò a Buccoreste dal Capo principale dell'Armata Imperiale, e Civile, e ritornò di notte; entrando in villaggio sparò, e fece sparare due tini di pistolla, che impauri il P.re Vignoli, e tutti gl'abitanti; intanto si è fermato a Groseste, ed hà sollevato alcuni villani con attestati, ed aspetta risposta da tutte le parti. Domani partirò per Roman presso l'Amministrazione Imperiale, e cercherò di farli eseguire l'ubbidienza, giacchè l'affare è pubblicato.

Stante le mie indisposizioni inveterate, li disturbi quotidiani, sono ridotto sull'orlo della disperazione; dal tempo, che sono in Moldavia non hò avuto una consolazione spirituale.

Se non si riuscirà di darlo fuori della Provincia, cod.a Sac: Cong.ne si degnerà avvanzare ordini a Mo.r Bathiany vesc.o di Transilvania gran Prottetore del sud.o Padre, al P.re Pro.le della Provincia d'Ungaria, acciò sia richiamato; e qui confuso e lagrimante, le baccio la Sac: Porpora, e mi rispetto

Di V. Em.za D.o ed Ob.o e Su.o F. Fedele Rocchi

Iassi, 27 Mag.o 791".

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 248)

VIII

Iaşi, 16 noiembrie st. n. 1791, Fedele Rocchi alla Propaganda: problemi vari

„E.mo, e R.mo Sig.re Sig.re P.ne Col.mo

Godo di sentire cod.a Sac: Cong.ne contenta della mia insufficienza; ma bramerei altresi, che si riccordassero della promessa fattami, di darmi un Successore alla pare, già vicina, avendo intenzionato io pure, doppo aver perduto il mio Convento nativo, di ritirarmi in qualche Conventino separato dal gran Mondo, e passare all'altra vita, mentre in tali stazioni, come la mia, e specialmente in tempo di guerra, non solo non si pensa a casi suoi, ma il più delle volte le vessazioni fanno dimenticarsi del proprio dovere.

Riguardo al Tedesco, dissi, e sostengo, che qui in Iassi sarebbe necessario, ma non posso spesarlo, e darci il vestiario; avendo già uno per la lingua Moldovana, ed un Polacco per tale nazione, e non fù mai solito di tenere al più uno Religioso.

Ciò, che aspetta agl'oglj Santi, sò già, e capisco l'istruzione; ma in tempo di guerra con pericolo della vita si può spedire al Vesc.o più vicino, che è un viaggio di qui a Leopoli di giorni quindici in tempo d'estate, e già dissi nella mia d'avviso, che avevo spedito a Camenitz dove si ritrovava un suffraganeo, ma la sera, che arrivò il mio messo, morì il sud.o Monsig.re; una volta il Vesc.o di Baccò stava ai Cordoni in Snyatin; ma gl'ogli Santi non li poteva consacrare, in defficienza de Sacerdoti neccessarj; quello di Nicopoli una volta li consecrò, ma dovette chiamare an. qualche alunno dalla Sua Stazione sino a Buccoreste. Presentem.te sento da Varsavia, che non abbiamo Vesc.o di Baccow, e m'interrogano, se lo eleggerà l'Imperatore, o chi?

Il Battisterio fù introdotto in tutte le Chiese di Moldavia, e come in Roma istessa, vi è il culto della propria Religione, così regna in Moldavia; noi abbiamo Campane in tutte le Chiese, publicamente si fanno tutte le funzioni, si erigge Croce, e si canta anche qui nelle strade pubbliche, ad alta voce, in tempo di devozioni, e si sepeliscono morti.

La conferma del P.re Michele Sassano Napolitano mi si promette, ma non mi fu inviata ancora.

Il P.re Giuseppe Madnardi non hà più luogo in questa Missione, essendo tutte le Stazioni piene, ed a momento aspetto il Sig. Ant.o Lokmann alunno di cod.a Sac: Cong.ne, che non capisco, e non comprendo per qual motivo dicono essere

alunni in Missioni dove non sono mai abbandonate, nè in tempo di guerra, nè in tempo di pace. Nelle Missioni, dove si stà con un fermano da Mercante, sotto la Protezione di qualche Corte Beligerante, allora gl'alunni, che sono nazionali restano, e non hanno necessità di fuggire, ed i poveri Cattolici non sono abbandonati, come purtroppo succede in Turchia, ma pure anche a questi bisognerà darci luogo alle mutazioni.

Da Vienna mi vengono indirizzati anche i plicchi di M.r Dovanlia, quando da Vienna, Hermanstatd, Buccoreste sia la strada più breve di dieci giorni, e dalle volte la settimana.

Il P. Posonj fù obbligato dal braccio secolare a partire; e Iddio sia quello, che lo illumini per ravedersi di quello, che disse, e scrisse, e predicò.

Metterò in esecuzione tanto quanto mi viene prescritto dalla facoltà speditami riguardo al Sartor.

Il Baron Luterano Russo si am.oglio già colla figlia Schabert colla presenza del P. Capellano Cattolico al servizio dell'armata Russa assegnando esservi in Russia la tolleranza, e qui presentemente potere esercitare giurisdizione, come Paesi di conquista; io non mi opposi, e lasciai correre; ma fù infelice il Matrimonio, perchè dopo due settimane il Baron fù cacciato di casa dalla Madre, Sposa, fratelli e così fini, ma non permisi, come volevano, che fossero sposati in nostra Chiesa.

Ciò poi, che mi suggeriscono riguardo alli Matrimonj Misti, per forza bisogna lasciarli correre, perchè, come più volte avvisai, o si portano a Szociana, nei Cordoni, arivano secondo la filosofia, che corre, e se volessi resistere farei più danno alla Religione, perchè anche la parte Cattolica si pervertirebbe, se non altro per dispetto. E qui baciandole la Sac: Porpora resto colla stessa venerazione, e speranza

Dell'Em.za V.ra R.ma

Iassi, 5 Novembre S. V., 16 Novembre, 1791

P.S. Per mia regola devo sapere, se gl'armeni di Galizia, in quella parte di Polonia austriaca siano veramente dispensati col Kalendario nuovo, anche dal loro rito, talmente che la maggior parte dell'anno abitano qui in Moldavia, ed il Mercoledì mangiano carne, e ne giorni del Digiuno, Pesci.

Um.mo ed Ob.mo D.o Su.o F. Fedele Rocchi M. C."

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 250-251)

IX

„Iaşi, 20 luglio st. v. 1792, Rocchi alla Propaganda; vari problemi

E.mo, e R.mo Sig.re Sig.re Col.mo

Ricevo una lettera di risposta a 4 mie in data delli 18 giugno prossimo pas.o colle due copie di lettere scritta una a S. E. il Sig. Conte Besbarodko, l'altra al Sig. Colonello Guastost, quali le mostrai a questo Su.le Console di Russia Sig. Severin, che le piaquero assai, e presentemente asspetta le neccessarie istruzioni p. la nostra protezione.

Parlai all'Ab.te Lokmann per impiegarlo, ed egli mi rispose, che la di lui tenera età, e complessione non gli permettevano di andare in villaggi a fatiche, che non puol portare, macchè frà qualche tempo mi darà risposta.

In quanto al P. Tedesco è un anno, che lo cerco, e fin'ora non mi è riuscito ritrovarlo.

Ciò, che s'aspetta riguardo alla mia miserabile Persona, mi dichiaro assolutamente contento di restare qui a cenni di cod.a Sac: Cong.ne; ma se oggi vorrà disporre di me, prego, e supplico a licenziarmi, senza promozione, specialm.te a Cons.pli, dove si trova il Sig. Baron Herbert Internunzio cesareo, quale con tutta la forza, e prepotenza cerca d'annulare il Matrimonio di suo fratello il Colonelo, e non fà altro di manneggiarsi, acciò questa Lucia Scabert sia resa infelice con una creaturina.

Dopo la festa del Corpus D.ni mi portai a tutte le nostre Parocchie, e fui necessitato di mutare due Padri; quello di Saboano lo mandai a Vallessacca, e questi a Saboano; il P.re Pr.mo Arbusti colla sua Prottezione sopra a qualche delinquente, fà nascere delle Turbolenze, protteggendo perchè unicamente li spediscono delle limosine di Messe in quantità, e gli scuse, che non si temano; e sparge anche in Roma delle ciarle; desidero d'essere meno inquietato, e bramo, che renda i conti secondo la lista, che spedj a S. E. Mons. Sandadari di suo proprio pugno, che nel 1789, restava creditore; il vestiario del 1790, e 91. Chi l'ha riscosta dia conto, perchè i poveri Missionarj non sono stati sodisfatti ancora, quel che hò pagato è tutto notato.

Qui c'è l'uso delle Sacre, Redicazioni delle Chiese, vulgo Bolc come vien scritto nell'Enciclica, che in ungarese significa Indulgenza plenaria, e li Parocchi col Popolo circonvicini colle Croci, Stendardi concorrono a queste Indulgenze con scandalo e peccati, essendo la maggior parte del Popolo gioventù, che altro non fanno, che ballare, bere, ed ubriacarsi; ciò non mi fu noto, ma siccome mi trovai presente in due sacre, viddi, e sentj ciò, che lo stesso Paganesimo detesta. Proibj im.ediatamente l'accesso delle Parocchie vicine, ma è di necessità d'un decreto, che da qui in avvanti li Parocchi restino col loro Popolo alle proprie Parocchie, perchè la maggior parte del loro Popolo resta senza Messa e che dove vi sarà la festa della Chiesa confessati, e com.unicati, o almeno contriti acquistino le Indulgenze, pregando secondo l'intenzione della S. Madre Chiesa.

Nell'Avvento venturo bramo di fare una piccola Missione p. trè giorni per Parocchia, nei quali giorni trè vi saranno li Catechismi, e Prediche, e si confesseranno molti, che purtroppo restano alcuni senza confessione da molti anni, e sono ignoranti; ma bramerei l'indulgenza plenaria, e l'ultimo giorno la facoltà della benedizione Papale. Avrei som.a consolazione, se potessi ottenere a tempo tale grazia, acciò potessi prevenire li Padri, che dovranno affaticare, e li Popoli tutti p. prepararsi.

Il P. Bialij Ungarese hà afaticato, e cerca di fare il suo dovere a dispetto di qualche malcontento, onde prego p. il suo decreto avendo agl'ultimi di settembre compito il novenio, e stimo necessario d'altro decreto p. un secondo corso; perchè

sempre dirò, e proverò che colla lingua Moldavana frà gl'Ungari poco profitto si fà. Le baccio la Sac: Porpora, e pieno di figliale rispetto, mi dichiaro

Dell'E.za V.ra

Iassi 20 Lug.o s.v. (31 luglio) 1792

R.o ed Ob.mus Ser.o e Sud.o F. Fedele Rocchi M. C."

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 267-269)

X

Iaşi, 17 febbraio st. v. 1792, Rocchi alla Propaganda: vari problemi

Eccellenza

Di qui parte il Sig.e Mag.re Malia Siciliano al servizio Russo colla risposta a S. S.tà del Breve scritto al def.o Pr.pe Potemkin riguardo alla Prottezione dei nostri Cattolici presso la Porta Ottomana, quale risponde, che il Ministro Russo esistente pro tempore in Constan.pli avrà il diritto di riccorrere alla Sublime Porta per qualunque torto, che potesse ricevere la nostra Religione Cattolica. Il sud.o Mag:re è ben veduto da tutta l'armata Russa, ed è stato impiegato in altre ambasciate, e nell'ultima vittoria di Maczeny riportata da Russi fù spedito a Vienna a S. M. L'Impe.re, dal quale ricevette anche un superbo regalo.

Chi ha più di tutti cooperato in questo affare, è il Gn.le Ribas Napolitano, quale veniva da me spesse volte importunato, onde sarebbe necessaria una lett.a di ringraziamento; come anche una a S. E. Il Gn.le Szamaylon Nipote del def.o Pr.pe Potemkin, che sarà l'ambasciat.re glorioso col seguito anche di truppe a Constan.pli, onde simile lett.a gioverà molto per rammemorare presso la Porta la già annunziata Prottezione.

Intanto fù fatto da me il progetto della nomina del Vescovato di Baccow, perchè l'anno passato mi fù ricercata una distinta relazione da cod.a Sac: Cong.ne, come entrava la Polonia a nominarlo, e mi pareva essere giusto il momento, che la sud.a Sac: Cong.ne potesse appropiarsi un gius, che le conveniva: ora dalla Sac: Nunziatura di Varsavia sente, che S. M. il Rè hà già nominato un Domenicano; e sebbene questa sia una Diocesi così miserabile, che non ha un bajocco per il mantenimento del suo Vesc.o, pure nel med.o tempo sono sempre due: uno Domenicano, ed uno Conventuale; uno ordinario, l'altro Coadiutore; muore uno succede l'altro.

Ieri partì da questa città S. E. il Conte Bezbarotko, ed il giorno antecedente per ordine di S. M. l'Imperatrice fù eletto il Metropolita di questa Provincia, e con Pompa, e sbaro di canoni e suono di campane fù posto in sua sede, ed è di nazione Russo, nostro buon amico, perchè ha servito qui in Mold.a molti anni in qualità di vicario, a Vescovi, ed a Metropoliti. Il dritto di eleggerlo fù sempre del Pn.pe pro tempore di Mold.a, e della Nobiltà coll'approvazione del Patriarca di Cons.pli, ora senza altre cerimonie com.anda la Russia.

Ringrazio V. E. R.ma per la propensione, che hà per i miei vantaggi; ma io spero dentro in quest'anno di pagare tutti i debiti contratti nella fabrica della Chiesa, e delle compre fatte di vigne a vantaggio di questa Residenza, e di adempire al desiderio di ritirarmi dal mondo nell'eremitaggio di Monte del Rè.

Quando un mio Missionario vien decorato da cod.a Sac: Cong.ne col decreto dell'adempimento del suo offizio per avere terminata la sua cariera di 9 anni, esso desidera im.ediatamente la Laurea, ed io sotto il governo del P.re R.mo Barbadigo nostro ex-Gn.le, ricevei sempre tale facoltà di darci la Laurea: presentemente è passato un'anno, che un certo P.re Michele Sassano Napolitano terminò il primo corso, ed oltre al d.o decreto, nè ricevette un'altro per seguitare il secondo novenio; pregai, scrissi anche all'Arbusti nostro P.re R.mo Proc.re per impetrare tale licenza dal nostro attuale P.re R.mo Gn.le, ed ancora il povero Religioso rimane non addottorato, e questo in pregiudizio proprio, perchè altri li vengono a prendere l'anzianità: tutti pregiudizi a mio pensare, ma questi poveri Religiosi, che affaticano, non hanno altro, che sperare; onde si potrebbe levare una facoltà perpetua da S. S.tà, che il Prefetto avesse jus di laureare i suoi Missionarj, ognivoltachè, vengono con decreto abilitati da cod.a Sac: Cong.ne, e che si dovessero considerare Maestri, e riconoscersi dalla Religione nostra: oppure, che nell'atto, che la Sac: Cong.ne spedisse un decreto, il P.re R.mo Proc.re delle Missioni si prendesse la pena di spedire nell'istesso tempo la licenza del P.re R.mo Gn.le, per addottorarli.

Questo P.re Michele Sassano è un Religioso, che l'hò raccom.andato in Sac: Cong.ne per mio successore, e miglior Soggetto non troveranno certam.te.

Io però non hò motivo di precedere, o d'essere preceduto, perchè il mio Convento fù sopresso, ed unito ad un'altro, e questi pure è stato levato, sicchè presentemente sono senza convento, ed abbisognerà supplicare preventivamente per li fichi di Monte del Rè. Perdoni la confidenza, che mi pare d'essere in Rieti coll'amabile Compagnia anche de di Lei Sig.i fratelli, dove restassimo allegramente. Le baccio il Sac: Anello, e raccom.andandomi mai sempre all'amore, all'affetto, e valevole di lei Protezione, col più distinto atto di som.issione, mi rassegnoDi V. E. R.ma

Iassi 17 feb.o s.v. 1782

28 feb.o

D.mo ed Ob.o Ser.e, F. Fedele Rocchi M. C.

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 173-174)

XI

Iaşi, 30 dicembre st. v. 1792, Rocchi alla Propaganda: A Iaşi si firma la pace tra i russi e gli ottomani

E.mo, e R.mo Sig.re Sig.re P.ne Col.mo

Ieri giorno 29 cor.e alla vecchia nell'ultimo congresso si è finalmente sottoscritta la pace trà la Russi, e la Porta tanto desiderata, e si è pubblicata col

sbaro de canoni: doppo i Russi si sono trasportati alla Chiesa al Te Deum ed allora hanno ripetuto lo sbaro de canoni col suono della campane di tutta la città: Li Turchi plenipotenziarj si sono rimessi alle Case Loro, dove hanno fatto il Corbano, o sia sacrificio; e presentemente qui regan allegrezza, e gioja. Le ne dò avviso acciò l'Em.za V.ra sia a parte delle com.uni consolazioni, e col baccio della Sac: Porpora mi rassegno

Dell'Em.za V.ra
Iassi 30 xbre 792
10 gen.o 792
Um.o ed Ob.o Su.o e Ser.e
F. Fedele Rocchi M. C."

(APF, *Fondo di Vienna*, 31, 169)

XII

Iaşi, 29 settembre 1798, Sassano alla Propaganda: i nove padri della missione

Eminentiss:mo Sig:e

A tenore degl'Ord.ni dell'Em:za V.ra dei 3 dello scorso, pervenutimi ai 23 corrente per mezzo di questa Cesarea Aggenzia, non manco di dargli con tutta prontezza, e sincerità la richiesta, benche succinta sequente relazione. Accaduta la morte de P. Pref.o Fedele Rocchi da Modena agli 8 7bre 1795, fui costituito provisoriam.te Vice-Pref.o; ed alloraquando speravo che mi venisse alleviato tal grave peso, a petizione delle mie replicate suppliche, mi fù dopo un an:o spedito il Dec:o ad triennium di Prefettura, e mandato a 14 Giugno 1796. I PP.ri poi che attualm.te sono in questa Missione, sono 9, cioè il P. Luigi Maffei da Ferrara, di an.i 52 incirca, quale giunse costì a 12 xbre 1779, e dopo aver terminato il primo, ottene a richiesta del Def. Predecessore il Duplicato per il secondo novennio; occupa al presente la Parochia di Groset. Il P. Fran:co Castellani della Marca di circa an:i 40, entrò ai 22 Gen:o 1786, similmente con Duplicato p. il secondo novennio, ed è in Saboano. Il P. Fran.co M.a Longhi da Benevento di an:i 38, al primo di Gen:o 1791, in Faroano. Il P. Remigio Silvestri da Bologna di an:i 36 incirca, ai 29 Giugno 1791, in Husci. Il P. Dom:co Brocani della Marca, di an:i 29 circa, à 27 Ag:to 1793, in Calughera. Il P. Giuseppe Borioli di an:i 53, per la seconda volta, ai 14 8bre 1794, in Halocesti. Il P. Luigi Landi da Bologna, di an:i 31 nel sud.o giorno, e An.o, in Tamasceni. Il P. Gio: Barbieri parimente da Bologna di an:i 28, ai 3 Aple 1797, attende alla Parochia di Cogiasca. Il P. Giuseppe Berardi, finalm.te da Ravenna di an:i 29 agli 11 Feb.o 1798, a quella di Vallesacca. Clescia, e Rechettini restano al presente vacue. La P.ma però assistita dal P. di Faroani dalla quale è distante mezz'ora, e di dove fù da an:i 6 smembrata; e la seconda dai PP.ri di Tamasceni, ed Halocesti. Il P.re che attendeva ai Polacchi, resideva prima in Cogiasca, mà al tempo del P. Wolski, quale morì nel 1796; come nell'altra del 4 corrente accenavo, abbitava miseramente in Bottosciano, ove non

vi sono, che sole sette famiglie Cattoliche. Altro non saprei per ora indicarli; mi riserbo per tanto di secondar gl'Ord:ni di V: E: dopo la visita con una esatta, e più circostanziata relazione.

Essendo persuaso, che il P. Gatt siasi già messo in viaggio, per ritornare, ed affine che nò vadi dispersa spedisco la presente direttamente, e spero, che siccome avvrà l'Em:a V.ra ricevute altre mie due, per la med:ma strada riceverà sicuram:te ancor questa. Ed in attenzione dei Veneratiss.mi Ord:ni, non tralasciando di pregar l'Altiss:mo per la felice conservazione di Sua Santità, come di V.ra Em.za, con profondo umil inchino, bacio riverentem.te il lembo della Sacra Porpora

Di V.ra Em:za
Iassi 25 7bre 1798. S.N.
Umiliss:o Div:o ed Oblig:o Ser.o
F. Michele Sassano M.C. Pref.o"

(APF, *Moldova*, 6, 21-22)

XIII

„*Iaşi, 25 marzo 1799, st. n. Relazione sulla missione scritta da Michele Sassano*

Eminentis:mo Sig:e

Con graziosissima lett:a d'avviso de' 26 Gen:o p. p. vengo assicurato da M.r Litta, che saranno adempiti i miei desideri colla rinnovazione de' Sovrani Ord.ni al Sig: Console Generale de Severin (questo però dopo 9 giorni di febre infiamatoria, con comune dispiacimento fini, ai 16 corrente, di vivere) di proteggere in qualunque occasione e per ogni occorenza i diritti di questa Chiesa, e tutti i Cattolici, che da essa dipendono; perciò né rendo infinite grazie al Em:a V.a, sperando ancora di voler conseguire il menzionato caritativo sussidio per mezzo dell'istessa valevoliss.a efficacia di V.a Em.a, come rilevo dalla scrittami degli 8. scorso.

Terminata col divino aiuto la visita generale di questa Missione, secondo che la coscienza ed il dovere mi obbliga, non tralascio di darne all'Ema. V.a la circostanziata relazione, a tenore de' quesiti della Sac.a Cong.ne, e

P.mo

Dopo undici an.i di missionariato venni dalla Sac.a Cong:ne costituito Pref.o con Decr.o ad trienium, emanato a 14 Giugno 1796, e terminando in questo corrente an.o, volentieri mi ripatriarei in Napoli mia patria, se le disgraziate vicende di quel sfortunato Regno non me lo vietassero, per la qual cosa prego incessantem.te l'inata bontà di V.a Em.a di permettermi di restare in qualità di missionario, fintanto che la divina providenza farà calmare un tanto flagello.

2o

L'estenzione di questa Missione è di 210 miglia italiane incirca

3o

La Moldavia è situata al settentrione della Turchia, soggetta al Pri.pe Greco a disposizione della Porta Ottomana

4o

E frà i confini della Turchia, Transilvania, Polonia, e Russia, e Bessarabia

5o

In Mold.a non vi è altro Vesc.o Cattolico, che q.llo di Baccò, e questo solamente titulare, avendo avuto per il passato la Residenza sempre in Polonia, di dove riceveva la Penzione, come officiale di d.o Regno; dopo la morte di M.r Dom.co de Magna Karwoseski Min: Con.le, non mi costa se sia consecrato altro; la nomina dipendeva dai Re di Polonia, ed era costume di eliggere sempre alternativam.te un Religioso Domenicano, e un Min: Con:e. Il Pref.o è stato sempre di lui Vic:o Ge.le.

6:o 7:mo 8.o 9.o 10:mo 11:mo 12:mo 13.o 14.o non c'è da rispondere

15.

Il Pref.o hà quelle facoltà, che dalla S. Sede in vigore del Decr.o della Cong:e del S. Uff.o sogliono concedersi, ed oltre di quelle fù conceduta all'antecessore, ed estessa a tutti i Successori la facoltà di dare la Benedizione Papale nel tempo della visita. Di consecrare i Calici, e pietre sacre, ed amministrare il Sacram.to della Confermazione durante il tempo della sua Prefettura; ed a me oltre la precedente, mi fù accordata non solo per la p.ma, mà prorogata per la seconda volta la sud.a facoltà di cresimare.

16. 17. Risposto al n.o 5.

18.

Le rendite della Prefettura per il mantenim.to della Chiesa, residenza, di altro sacerdote, chierico, e servitù sono una vigna, due pezzetti di possessioni, otto botteghe, un osteria ed alcune casette; da quali beni se ne ricava annualm.te 1400 o 1500 Piastre turche, se la vendemia è ubertosa. I debbiti poi dall'antecessore contratti per la fabrica della Chiesa, che non è ancor terminata, e per le botteghe, ascendono a Piastre 13229; porzione di questo, cioè Piastre 5200 erano coll'annuo interesse del 7 e 8 per cento; Al presente il totale debbito è Piastre 8383, e questo senza interesse alcuno.

19.

Ha ricevuto questa Miss.e fin all'an.o 1797 scudi 130 di sussidio annuo dalla Sac.a Cong.e da distribuirsi alle Parochie piu povere; ora i Paroci di queste si raccomandano alla carità di V.a Em.a

20.

Le Parochie della Provincia sono 1.mo Iassi in mezzo della Mold.a, a questa spetta il villaggio Cocoteno con chiesa, e 17 famiglie, 9 miglia distante da essa, verso mezzo giorno, ed in Popest 15 miglia distante sono due solo famiglie.

2:a Parochia Saboani 42 miglia distante da Iassi, verso occidente, in distanza di 6 miglia hà i villaggi Tezkani, Kildesti, Rosciori, e Biriesti con chiesa

3:a Parochia Tamasceni similm.te verso occidente, alle sponde del Seret, 45 miglia distante da Iassi, e 3 da Saboano, ha sotto di se in 9 miglia di distanza i

villaggi Cacacceni, Miclosceni, Recchetteni con Chiesa, Aggiudeni con Chiesa, Rotonda, Bohonka, Maxineste, Ozzelleni, Burianesti, e Sagna.

4.a Parochia Halocesti verso occidente 48 miglia distante da Iassi, e 6 da Saboano; in circa 6 miglia di distanza hà i villaggi Longa, Mogoscesti, Kosmest, Zappodia, Tezkanasc, Mercesti, Schjea, aliter Iannakaki con Chiesa, Farcasceni; in distanza di 15 miglia Talpa con Chiesa, Bargoani, David, Valleni, Vallealba; e 18 miglia Cotnaro con Chiesa

5.a Parochia Calughera verso ponente 78 miglia distante da Iassi; in distanza di 3 miglia hà sotto di se la Città di Baccò con miserabile Chiesa, e 25 famiglie, Ladoftor, Dialonovo, Sarata, Kisbik, Baraz con Chiesa, Seccatura, Margineni, Schineni; Presest 12 miglia; Tazlò con Chiesa, Salonza, e Podori 20 miglia; e Plobok 30 miglia con 4 famiglie

6.a Parochia Vallesaka similm.te verso Ponente 84 miglie distante da Iassi, e 6 da Calughera, in distanza di 5 miglia hà i villaggi Albeni, Valle, Floresti, Bukilla, Longa, e Timaresti

7.a Parochia Faroano 85 miglia distante da Iassi, e 9 da Calughera, incirca 7 miglia di distanza hà i villaggi Vallemare, Valledraga, Modioros, Clesia con Chiesa, Zamoska, Valleré, e Giosseni. Il cimiterio è quasi un miglio distante, con cappella, quivi si sepelliscono anche i morti di Vallesaka. Nell'altre Parochie il Cimiterio è vicino alla Chiesa.

8.a Parochia Grosest pure verso Ponente, vicino i confini di Transilvania 114 miglia distante da Iassi, e 33 da Calughera; in distanza di tré miglie sono la Città di Totrosc con Chiesa, e 30 famiglie, Dial, e Bahana, e 15 miglie distante Kiresteo, Herza, Mujneste, e Berzonza.

9.a Parochia Husci Città verso oriente 39 miglie distante da Iassi, in essa vi era la Chiesa, e il Cimiterio, mà nel passato Luglio fù destrutta dalle fiamme con maggior parte della Città, ivi è una sola famiglia Cattolica; un miglio distante da essa è il villaggio Valle con Chiesa, e Resid:a del Par.co, ed in altretanta distanza sono i villaggi Ieporeni con 4 famiglie, Corni, Benza, e Galaz 74 miglie distante, ove sono 5 sole famiglie

21

Non c'è da rispondere

22

Nel principio della mia Prefettura ricevei la lett.a da M.r V.o di Lasciovia, nella quale mi accluse un istanza da lui diretta dal sacerdote di rito Armeno unito D. Simeone Kristofovicz, officiale Preposito di Movilò, supplicandolo di provveder agl'Armeni suoi Parocchiani qui da molti anni stabiliti; io nel rispondere al Prelato li feci intendere, che nò potevo permettere senza special licenza della Sac.a Cong.e l'aministrazione de' Sacramenti ad estranei sacerdoti, quanto più che d.ti Armeni erano provveduti di ottimo, e sollecito Pastore, che era il P. Wolski Polacco, allora vivente. Dopo un an.o ricevei lett.a dal Sig. Preposito, in risposta di ciò che avevo scritto al Vesc.o, e dopo altre frivoli raggioni, conchiudeva, che essendo i Preti Armeni ordinati a tit.o di Missioni, non averebbero avuto bisogno di ottener la mia permissione, bastandogli di poter ottener il libero passaporto

dall'Imperial Governo di Russia, per assistere a quelle anime; per la qual cosa affine di ovviare i sconcerti spedii il Prete Ruteno con un Miss.o, come ne avvisai l'Em.a V.a. Nessun altre novità ci è din ad ora, essendo quei confini rigorosam.te fermati

23

Nella Parochia di Iassi sono anime 486
In qlla di Saboano 2732
In qlla di Tamasceni 2462
In qlla di Halocesti 1393
In qlla di Calughera 2175
In qlla di Vallesaka 948
In qlla di Faroano 2278
In qlla di Grosest 1116
In qlla di Husci 646

Gli Armeni, e Polacchi dispersi per le Mandre, che aspettono un P.re di tal nazione 640.

24

I Cattolici sono tutti di rito Romano, eccettuati gl'Armeni di rito armeno, ed i Russi di rito Greco, e questi ultimi, secondo i supremi ord.ni ultimam.te emanati vengono costretti a ribattezzarsi, ed unirsi alla religion dominante

25

Non c'è da rispondere, perche il rito Greco è dominante, e permette tutte le sette, solo che paghino il tributo

26

Sono Marcofoziani, seguitando gl'errori di questi

27

Ai Cattolici è libero l'esercizione della Religione, non vien permesso però di accettar i Greci al nostro rito, e fede

28

Stante la Protezzione, e buona condotta siamo esenti dalle persecuzioni

29

Gl'istessi missionari sono Parochi

30

I Parochi si mutano ad arbitrio del Pref.o. Ne' giorni festivi celebrano la Messa pro populo.

31

Non

32

Le Parochie sono nove, nelle quali si conserva decentem.te il SS.o Sacram.to

33

E' stato risposto al n.o 20

34

I Cattolici non comunicano active', mà passive' solamente, perchè essendo questi Dominanti non ci è lecito scacciarli dalle nostre Chiese; In Divinis però in nessuna maniera comunicano.

35

Le Parochie sono addette ai soli Minori Con.li

36

Non

37

Non vi sono Maestri di scole, vi sono però i Sacristani volgarm.te detti Dascali, quali aiutano i Parochi ad insegnar al Popolo la Dottrina Cristiana

38. 39-40

Tuttora è qui quel Prete Ruteno D. Giovanni Cekan emigrato dalla Russia, del quale ne' informai L'Em.a V.a, Decano di Movilò, di morigerati costumi, e munito delle facoltà del suo Arciv.o; Ha una possessione ereditaria qui in Mold.a 74 miglie distante da Iassi ove abbita, e colle sole rendite di essa vive miserabilmente. Aspetta la staggione per transferirsi a Leopoli dal legitimo suo Prelato, affine di ottener qualche cura per il necessario sustentam.to

41

Non

42

Il sacerdote D. Ant.o Lokman di an.i 36; nativo di Iassi, ed Alunno di Propaganda, si ritrova in qualità di Secr.o presso M.r Litta in Pietroburgo, decorato ultimamen.te da S. M. Imp. della Croce di S. Gio: Gerosolimitano

43.44

Non

45

I missionari sono nove, dell'Ord:e de' Minori Co.li, di nazione Italiani

46

Direttamente si mandano dalla Sac.a Cong:e; e col sussidio della Sud.a si mantengono i Padri

47

Non

48

Il P. m.ro Luigi Maffei di an:i 53, da Ferrara

Il P. m. Fran.co Castellani di an.i 41, della Marca, con secondo novennio

Il P. Fran.co Longhi d'an.i 39, da Benevento

Il P. Remigio Silvestri d'an.i 38, da Bologna

Il P. Dom:co Brocani d'an:i 33, della Marca

Il P. m.ro Giuseppe Borioli d'an.i 54, da Piacenza, per la seconda volta

Il P. Luigi Landi d'an.i 30, da Bologna

Il P. Gio. Ant.o Barbieri d'an.i 29, da Bologna

Il P. Giuseppe Berardi d'an.i 30, da Ravenna

49

Abbitano nelle soprad.e Parochie; sono soggetti al Pref.o, e tante Resid.e, o Celle hanno, quante sono le Chiese

50

Non hanno nè Con.ti, ne Ospizi

51

Vivono soli nelle loro Resid.ze, i servi sono nelle case vicine, o contigue

52

Vestano sempre l'abbito talare

53

Non

54

Tutti sanno la lingua del Paese, quale facilm.te s'impara, essendo composta di Latino, ed Italiano; alcuni sanno ancora la lingua ungarese, essendo la maggior parte de Cattolici ungari

55

I Catechisti non sono che i Dascali, quali insegnano i rudimenti della Fede, per lo più in ungarese

56

La lingua Moldovana è l'usuale, mà ancora l'Ungarese si frequenta dagl'Ungari, ed in Iassi la Tedesca, e Polacca da i nazionali

57

Il Missale, Rituale, e le Ceremonie si esercitano in rito Latino Romano; e poichè i rustici non sanno leggere, li s'insegna la Dottrina Cristiana verbalmente da' i missionarj, e da i Dascali

58

Non

59

I missionari hanno le facoltà dal Pref.o, secondo il suo beneplacito, quale riceve d.te facoltà dalla Sac.a Cong.ne

60

Non

61

I Missionarj vivono coll'elemosine de' poveri Parochiani, questi pagano an'ualm.te 20 parà, o karantani p. famiglia, mà a molti per la loro gran miseria bisogna dargli, non che ricevere; per il battesimo danno 9 parà; per la sepultura 30 parà, e per la copulazione 40, o sia una Piastra. Pe la Messa letta 10 parà, e 20 per la cantata, ma di queste raram.te si vedono. I Missionarj no esercitano alcuna sorte di mercatura, mà indefessam.te attendono al fine per cui sono stati mandati. A causa della di loro esemplarità, e carità che esercitano con i poveri sono venerati, e rispettati da' i Cattolici, ed anche benveduti da i Scismatici per le di loro cognizioni che hanno tanto spirituali, che mondane, per esser i di loro Sacerdoti, ed anche i Prelati all'intutto ignoranti

62

I Missionari oltre gl'in'umerabili beni che prestano alla salute delle anime, conservano i Cattolici in mezzo ad una nazione perversa nella vera religione; inducono gl'Apostati a ritornar nel seno della Santa lor Madre Chiesa, e spesso convertono i Protestanti alla nostra S. Fede.

63.64

Non

65

Fra i principali, e perniciosi abbusi, che qui regnano particolarm.te è la Bigamia, non che convivono diversi assieme, mà che abbandonano il primo, e vivono con altre; la causa di tal abbuso è che i Greci am'ettono facilm.te il divorzio; onde i nostri per abbandonar la lor moglie, o marito, seguendo il di loro esempio, ricorrono a quei Ministri, da i quali facilm.te son copulati, lasciando l'altra parte ligata; quale stuffa di vivere in tal stato, ad esempio del primo, apostata ancor essa, alle volte anche con intiera famiglia, e vien co'altro copulata. Il secondo è che molti fuggitivi, e disertori, sul solo dubbio che non verrebbero da noi copulati senza la fede dello stato libero, ricorrono a i sud.i, ed ottengono senz'imped.to alcuno, l'intento. Altri poi come i Tedeschi e Polacchi abbitanti in Iassi, vivono impunem.te in Concubinato, o in Bigamia, come sop.a, con Scandalo degl'istessi Greci, e volendoli far conoscere lo stato della loro condizione, con salutevoli am'onizioni, peggiori degl'aspidi, otturandosi le orecchie fuggono à Ministri Greci, q.li subito ribbattezano, e convalidano la di loro Bigamia. Altri abbusi, e residui di gentilismo, col divino aiuto, p. mezzo della vigilanza, e catechizzazione de' zelanti Missionarj sono da molto tempo sradicati, questi erano mettere una piccola moneta in mano del defonto, ad esempio de' Greci, che tutt'ora mantengono, affine di pagare nell'altro mondo il passo; il far passare sopra la sepultura un quadrupedo bovino, o pecorino, o pure qualche volatile, indi cocinarlo, e distribuirlo a quelli che avevono accompagnato il morto; buttar del vino della sepultura, accio il Def.o no abbia ne fame, ne sete. La vana credenza delle superstizioni, incantesimi, sortileggi, e vane osservanze. Le notturne adunanze de' giovani dell'uno e l'altro sesso, per cui accadevano de' scandali, risse, e disturbi

66

La causa di tali abbusi è disop.a espressa. In quanto al rimedio, i soli Consoli potrebbero mettercelo, con spedir ne' confini di tali sorte di persone, che fanno disonore con loro scandali alla Religione, ed alla nazione, come a mia insinuazione è stato eseguito con alcuno.

67

Da venti anni in quà lo stato della Missione, e della Fede è di molto accresciuto in questa Missione per la decadenza della Polonia, e recluta.to degl'Imperiali, non ostante che nell'an.o 1784 furono, con permesso della Porta, trasportate moltissime famiglie nella Buccovina, una volta appartenente a questo Principato, e nel 1775 ceduta all'agustissima Casa d'Austria

68

Risposto al n.o 65, ed agiungo i sconcerti, e disturbi, che causano i Protestanti a motivo della tolleranza che regna ne' confini, come ne' fù da me altrevolte data informazione.

69

La via piu pratticata, e migliore tanto per le lett.e quanto per i Missionarj è per Vienna, Leopoli, Cernovitz, Moldavia.

Il P. Leonardo Marzetti con Dec.o per questa Missione, è stato trattenuto, a motivo della staggione, in Costantinopoli da quel Pro.le, quale mi scrisse, che sarebbe inclinato a far com'utazione col P. M.ro Fiorani ex Pro.le d'Oriente, in cambio del sud.o che è troppo giovine; io non contradico, ogni qualvolta sia coll'assenzo di V.a Em.a; quanto più che un tal soggetto tanto per l'esemplarità, e Dottrina, qunato per la cognizione delle lingue orientali che possiede, potrebbe apportare de' gran vantaggi a q.sta Missione, specialmente se venisse costituito Prefetto, per la qual cosa ne' supplico incessantemente l'Em.a V.a; che se mai il sud.o P.re fusse per quella Missione più necessario, propongo all'Em.a V.a il P.re Fran.co Longhi, religioso adorno di tutte quelle qualità, che lo rendono meritevole alla Prefettura, essendo sicuro, che sarebbe molto profiguo a' i vantaggi della Missione.

Nello scorso mese fù decapitato il Principe di Valachia Kangerlì, e confiscati i di lui beni con ord:ne supremo della Porta, a motivo dell'esorbitanti estorsioni; più tosto però per causa di alto tradimento; il di lui successore, per la seconda volta, è il Pri.pe Morosi; e questo di Mold:a Alessandro Calimachi è stato a i principi di questo deposto, ed in di lui luogo sorrogato il figlio del Pri.pe Ipsilanti, quale era primario Interprete della Porta; in quell'istesso giorno che fù decorato della veste Principesca, si suscitò un grandissimo incendio in Pera, quale produsse in'umerabile danno; poche si numerano le abbitazioni rimaste, e frà quelle il Palazzo di Francia, e quello di Venezia; gl'abbitanti, ed i Ministri appena poterono salvar la vita.

Finalmente rinovando le mie umiliss.e suppliche, quali spero, vogliano esser esaudite, col più profondo rispettoso ossequio, baciando l'orlo della Sacra Porpora, mi raffermo.

Di V.ra Em:a Iassi 25 Marzo 1799. st: n.

Umiliss:o Div:o ed oblig:o Servo

F. Michele Sassano M.C. Pref.o miss.o".

(APF, *Moldova*, 4, 36-41)

XIV

Vienna, 11 maggio 1799, Vincenzo Gatt al segretario della Propaganda

Illus:mo e Reverendis:mo Monsig.r Seg:io

Con sommo mio dispiacere vedo le replicate istanze di altri popoli di Moldavia, cioe di Saboano, Recheteno e Calughera, (non essedovi in Romano, che qualche

vagabondo), le quali Stazioni fino ad alcuni mesi adietro sò, che erano ben provedute d'operai, e contente; ordunque un tale malcontento, non può esser accaduto, che da imprudenti mutazioni, vale a dire in cambio di farne occupare dette Stazioni dai prattici Missionarj, l'avrà il Superiore affidate ad altri deboli nella lingua, onde que'villani si saranno sdegnati; per altro i Missionarj di Moldavia, eccettuati due arrivati l'anno scorso, posseggono la lingua della Provincia come si richiede; ben mi ricordo che l'anno 1792 incirca la S.a Congr:ne ricevette dai Saboani una memoria diretta alla S:ta di N:ro Sig:re per ottenere un Cooperatore, di cui erano privi stante alcune differenze nate tra il Superiore defunto, e loro, mà ben sò che tal manipolio fù un colpo tirato dal P.re Sassano per levarsi d'attorno un suo rivale, e nello stesso tempo impinguarsene, difatto gli riusci, e per più mesi assieme colla sua Stazione, che era Tamasceni servi anche Saboano sotto titolo di gastigo fino l'emerda, mà que' contumaci, se pur' era vero, non erano che pochi; e però per cagione dell'accennato ricorso il Prf.o Superiore dovette inghiottire un non indifferente calice di rimproveri annessi all'ordine di subbito provedere li Saboani del Curatore; onde ebbe a pentirsi non poco per aver aderito a consigli del mentovato P.re Sassano; ed io non stento a credere di esser' arrivato qualche simile caso, molto più che conosco l'indole del sogetto inclinato alla parzialità.

In quanto gli Sacerdoti Ungari, o per meglio dire, Transilvani, non so se siano Religiosi o Petrini, ma comunque siasi, questa Nazione più volte ha tentato di usurpare agl'Italiani dette Missioni sotto la maschera della lingua Ungara, mà però benchè la maggior parte del popolo parla la lingua Ungara, parla altresì la lingua della Provincia, e come si deve, difatto i loro trafichi sono più con i Moldovani, che con altri di loro Nazione, onde la lingua puram.te Ungara si restringe per pochi Siguli instabili, e giranduloni, e pure anche quei pochi sono provveduti, essendosi tra gli Missionarj il P.re M. Giorgio Castellani ben instrutto in detta lingua Ungara; ma il fatto si è, che l'accennati Sacerdoti vorrebbero avere sotto la loro cura detta Provincia di Moldavia, non già come Missionarj, mà bensi indipendenti dalla S. Cong.ne, come più volte si sono spiegati; oltre di ciò li villani di Moldavia sono incontentabili, mentre, quando hanno avuto il Cooperatore Sigulo, o sia Ungaro, hanno ricorso al Superiore per aver' un Italiano lagnandosi che li tratta barbaram.te e l'aggrava fuor di misura, onde il Superiore non sà come contentare tal gente; l'anno 1790 un certo P.re Posconi per l'insinuazione d'un Vescovo Transilvano fece ogni sforzo a tal effetto presso la prelodata S.ta di N.ro Sig.re mà scoperto falso l'esposto, la S.a di N.ro Sig.re con un suo Breve, l'escluse e privò d'ogni speranza come si vede in detto Breve conservato nella Residenza di Iassi.

Se la S.a Congr:ne si compiaccia d'operai, accordami le facoltà necessarie per prudentem:te svellere, ed edificare un nuovo di cose giuste, e piacevoli all'Illus:mo in quella torbida vigna, con D:no ajuto, mi comprometto di sradicare qualche vizio, che serpeggia, di piantare la vera pace, tranquillità, concordia tra i Missionarj, e que' Cattolici nostri, onde incaminare le cose a seconda per la cura, e vigilanza delle anime, mentre non di poco sono rallentate; a tal fine appunto avevo

pregato per il P.re M. Vignoli, essendosi capacitato nella lingua Tedesca, onde servire la maggior parte delle famiglie di Iassi, che sono Tedeschi, e non già per altro impegno. Le missioni hanno bisogno di riforma, e di operai, avendo questi, avran la quiete; a tal effetto io di quanto ho dato informe attendo la risposta fino l'ultimo del corrente, e a i primi dell'entrante mi porrò in viaggio. Riguardo l'itinerario per i Missionarj, non essendosi la S.a Congr:ne al presente in caso di somministrarlo, io avrò la cura di far loro trovare del sussidio subbito arrivati a Vienna, e darò il nome di chi dovrà loro somministrare subbito, che mi sarà nota la lora partenza, e tra questi desidererei uno per sonar l'organo, che ho proveduto, e già mandato in Iassi, raccomando, che siano di qualche capacità.

Intanto con piena sommessione passo al bacio delle sacre mani offrendomi di cuore.

Di V. Sig.ia Illus:a e Reverendis.a
Vienna 11 Maggio 1799
Umilis.o ed obligatis:o Servo, e Suddito
Fra Vincenzo Gatt, Min: Con:le.

(APF, *Moldova*, 6, 50)

XV

Moldavia, dopo l'anno 1803.

„Alcune Notizie della Moldavia

La Moldavia è parte dell'antica Dacia sufficientemente popolata nelle parti montuose, ma molto spopolata ne' suoi vastissimi campi. La totale popolazione al presente si dice ascendere ad un millione, e cento mila anime comprese tutte le Nazioni, che vi abitano. Confine a Ponente colle montagne della Transilvania, a mezzo giorno colla Vallachia, e Bulgaria divisa dal Danubio, a Levante colla Bessarabia e Polonia divisa dal fiume Nistro, ed a Settentrione colla Boccovina, anticamente parte della Moldavia, ed ora data in cambio all'Austria per la Crajova unita alla Vallachia. Varie Fortezze sono in Moldavia per sua difesa, e molte più ne contava ora demolite. Le principali esistenti sono Ottino, Tigino, ossia Bender alle rive del Nistro; Ismaila, e Braila al Danubio. Da 500 anni addietro a questa parte questa Provincia era governata da Principi assoluti ereditarij, o eletti dalla Nobiltà Nazionale. Ebbe molte guerre coi vicini popoli, e si difese valorosamente. Finalemente dopo la morte si Stefano Principe si diedero li Moldavi volontariamente sotto la Protezione della Porta con salvarsi il diritto della Religione Dominante, e della elezione del Principe di loro Nazione. Quindi è che la Religione Dominante, cioè la Greca Scismatica, è sempre stata rispettata dal Turco secondo i patti, tollerandosi ancora la Cattolica Latina Religione per Decreti della Porta concessi ai Re di Polonia, i quali ne godevano la Protezione, e le altre sette cristiane per politica di comercio. I Moldavi conservarono il diritto della elezione del loro Principe fino alla metà dello scorso secolo, nel qual tempo la

Porta si arrogò l'autorità di mandare un Principe da Costantinopoli Greco, dal qual tempo solevano i Principi Governatori cambiarsi ogni due, o tre anni, ed era un premio, che la Porta conferiva alli benemeriti Interpreti di Corte per le Lingue Straniere. Due anni sono entrarono li Russi in Moldavia con pretesto di passagio, e così furono accettati dalli Pascià di Utino, e Bender alle rive del Nistro, ma colla stessa faciltià mai hanno potuto entrare in Ismaila, e Braila, anzi ogni qual volta hanno tentato la presa di queste due Fortezze, sono sempre stati rigorosamente respinti. La Moldavia sul Danubio ha un porto rispettabile chiamato Galaz; al mezzo di questo tiene comercio aperto coll'Austria, Ungheria, coll'Oriente, e con tutti i confinanti al Mar Nero. Li principali Capi di comercio di detta Provincia sono Bovi, Cavalli, pecore, majali, che a migliaia manda alle vicine, e lontane Nazioni. Abbonda di vini, miele, cera, formaggio, butiro, e legnami da lavoro. E ricca di miniere di sale: avrebbe pure miniere d'oro, d'argento, e di altri metalli, ma sono politicamente dai Turchi trascurate, anzi ne proibiscono sotto pena capitale la scoperta. I Moldavi erano sepolti in una crassa ignoranza fino a questi ultimi tempi, ne' quali la Nobiltà prende qualche coltura dagli esteri, che vi concorrono, ed a poco a poco li vanno civilizzando. Il Clero moldavo seguita le sue atiche pedate, pascendo il popolo con apogrife, e ridicole narrazioni di storia, si' ecclesiastica, che profana, essendo la maggior parte delli ecclesiastici Regolari, e Secolari dediti al vino, e frequentissimi alle Bettole. Ne tempo addietro era la Moldavia quasi ogni anno soggetta alle incursioni dei vicini Tartari, che dalla Crimea per la Bessarabia facevano nelle loro scorrerie sacheggi, depredazioni, e schiavitù in questa Provincia. Quindi niun lusso nelle Fabbriche, e spese quotidiane; tutte le rendite ridotte in denaro si seppelivano; ed in tempo di scorreria o fuggiva il popolo alla vicina Transilvania, altri ai foltissimi boschi nelle montagne, e quei pochi, che rimanevano nelle città si rifugiavano nei monasteri circondati di mura come Fortezze; il resto dell'abitato per lo più era incendiato da quei barbari. Dopo che li Russi sono in possesso della Crimea la Moldavia respira da questo flagelo, e li Signori principiano a vivere al gusto europeo nella grandiosità delle Fabbriche nel lusso del vitto, vestito, comodi, e divertimenti. Il pane comune del popolo è la polenta di Grano turco unita a qualche acido cibo sì di carne, che latte, erbaggi, o legumi. Quando ànno vino bevono ordinariamente finché s'ubbriacano. Sono pieni di mille superstizioni, vane osservanze, stregonerie, e non mancano quelli che professano la Negromanzia. Sono all'esterno creduli a queste Diaboliche arti, e molti pretendono, che anche gli esteri debbano uniformarsi a loro. Gli errori dei Moldavi sono quelli in generale dei Greci Orientali, ma con più goffagine sostenuti. Fino all'anno scorso hanno riconosciuto il Patriarca di Costantinopol: ora dall'Arcivescovo Gabriele Metropolitano di Iassi, ed esarca di Bessarabia, e Vallachia sono stati sciolti dall'ubbidienza al Patriarca, ed assoggettati al Sinodo Russo, con giuramento di tutto il Clero. In Moldavia vi sono tre Diocesi: Iassi, Husci, e Romano, con ricchissime entrate. L'elezione di questi tre soggetti appartiene alla Nobiltà colla conferma del Principe Regnante. Vi sono pure altri Vescovi in partibus ressidenti in Iassi, e titolari di qualche Abazia. Iassi città numerosa di circa 60 mila anime capitale ora di questa Provincia è

abbondantissima di Monasterj, e Chiese, essendo massima fra quei Moldavi, che chi può arrivar a fabbricare una Chiesa sia purgato da ogni delitto senza altra opera meritoria, e vada infallibilmente salvo. Fra la moltitudine dei monasterj nei reconditi boschi della Moldavia fondati ve ne sono alcuni celebri, fra quali il Monasterio chiamato Niamz da un picciol Rio di quel nome, che ne bagna le mura. E questo numeroso di sopra a mille monaci Basiliani d'Instituto, raccolti da tutte le Nazioni anche europee. Hanno l'astinenza continua dalle carni, ed il loro cibo ordinario è polenta unita ai legumi, o erbe, e qualche volta pesce, o latticinj. Sono ospitalieri, e godono ricchezze immense. La maggior parte sono impiegati al coro, ove la salmodia è continua giorno, e notte divisa in tante ore. Alcuni fanno vita eremitica nel vicino Bosco, vivendo o allo scoperto, o in poverissime capanne. Altri attendono ai lavori manuali, o all'amministrazione dei beni del monastero. Il loro Abate gode la giurisdizione sopra molti altri monasterj.

Fra le estere Nazioni, che in maggior Numero abitano la Moldavia sono gl'ebrei venuti dalla Polonia. Questi colle loro solite usure, ed inganni tiraneggiano quel popolo. Nei villagi sono Osti, od affittuari di Possesisoni, nelle città poi esercitano tutte le arti mecaniche fuori del Fabbro Ferrajo.

Una moltitudine di Zingari tutti schiavi o del Principato, o dei particulari Signori, e Possidenti Secolari, e Regolari, la maggior parte ladri di professione, infestano quelle contrade, essendo nella dura costituzione di lavorar per i loro Padroni senza alcuno, o ben miserabile mantenimento.

Vi si trovano ancora alcune migliaia di Russi Lipovani, i quali sono mercanti di generi, che vengono dalla Russia, cioè ferro, rame, cuojo, e panni d'ogni sorte; o sono coltivatori di canape per tele, funi ecc. Hanno una Religione assai oscura. Sono però battezzati, non hanno Vescovi, ed i loro Preti sono quelli, che per qualche delitto vengono degradati, e discacciati dal Sinodo Russo. Alcuni non seppeliscono i loro morti, ma ne brucciano i cadaveri. Sono nemici dell'Ospitalità, e se la forza li costringe di dare qualche soccorso ai viaggiatori di altra religione devono rompere, o brucciare tutti gli utensili, che hanno servito all'albergato; la sola estrema miseria li scusa, ed in allora radono con coltelli banchi, od altri vasi di legno, e quelli di luto, o vetro lavano con lisèca, perchè dall'uso di un estraneo considerano tali cose profanate. Sono tenaci osservatori della pramatica del loro vestiario. Sull'interesse sono esosi finno al quatrino, ma non ingannatori, come gli ebrei, e li Greci. Mai trattano fuorchè in caso di negozio con estranei. Osservano le feste, e li digiuni del vitto Russo, ma con molte superstizioni. Sono quasi tutti sudditi Russi, e pochi tributarj al Principato. Hanno alcune Chiese nelle principali città.

Anche diverse migliaia di Bulgari si sono rifiugiati in Moldavia per sottrarsi alla persecuzione dei ribelli della Porta, che dalla Serbia scorrevano la Bulgaria alcuni anni sono. Si chiamano Bessariani, ma professano il rito, e gli errori dei Greci, e sono la maggior parte ortolani, o pizzicaroli. Hanno alcune Chiese soggette ai rispettivi Vescovi di Moldavia.

Molti Armeni eretici con preti, e Famiglie sono stabiliti in Moldavia: il loro culto è libero, e le loro molte Chiese sono dipendenti dall'eretico Patriarca Armeno di Costantinopoli. Sono tutti tributarj alla Porta, professano molto rispetto ai Cattolici, ed hanno divozione a S. Antonio di Padova. Sono tutti mercanti, o servitori.

Corre tradizione, che i Cattolici stabiliti in Moldavia perchè sono quasi tutti oriondi d'Ungheria abbiano avuto origine da quelli, che furono lasciati da Ladislao Re d'Ungheria, soldati invalidi, li quali non poterono ritornare alla loro Patria dopo le battaglie accadute in questi contorni. Di fatti fino al giorno d'oggi alcune Famiglie di essi posseggono varij terreni, che li riconoscono da quell'epoca, confermata essendo le loro possidenze dai Principi di Moldavia. Sono quasi tutti gente di campagna, e fabbricatori di Botti. Nei passati secolo erano moltissimi, contandosi varie città, che erano abitate dai soli ungari. Venti anni addietro erano rimasti a poche mila, ora sono ricresciuti fino al numero di circa 24 mila anime i Cattolici della Moldavia, compresi gli mercanti Armeni, che dalla Colonia vengono a negoziare sopra i Bestiami, e si unformano al rito Latino. Fino al XIV secolo si ha notizia, che si destinasse per la Moldavia dalla S. Sede un Vescovo, il quale ebbe la sua prima Ressidenza in Sereth città della Boccovina vicino a Succiava in allora Capitale di Moldavia; ma per la persecuzione, che soffersero quei primi Vescovi fino all'essere martirizzati da quegli Schismatici, ad instanza di Margarita Principessa Cattolica (figlia del Principe di Transilvania, e moglie del Regnante in allora in Moldavia Allessandro Primo, morta, e sepolta nel 1410 nella Chiesa di Baccò da essa fondata) fu transferita la Cattedra Episcopale dalla S. Sede da Sereth a Baccò Città in allora assai popolata, ed abitata da circa a 700 Famiglie Cattoliche. Questa piissima Principessa vi fece fabbricare una sontuosa Chiesa Cattedrale, e monastero; la dotò con una vasta tenuta detta Trebes, la quale possedettero i Vescovi Cattolici fini alla fine del secolo XVII. In quel tempo per gli orridi flagelli della peste, fame, ed incursioni dei Tartari fu devastata la Provincia di Moldavia, e dovette anche abbandonarla il Vescovo Cattolico, il quale si rifugiò in Polonia. Allora fu, che un certo Sig.re Stefano Rosset confinante con detta possessione, e Prepotente di Moldavia ne usurpò la maggior parte. Il vicino fiume Bistrizza colle sue inondazioni svelse dai fondamenti la Chiesa, e Casa Vescovile, e rovinò quasi tutta la città di Baccò riducendola a poco più di un villagio, come si trova al presente, quantunque di giorno in giorno vada crescendo. Tre anni sono il P. Brocani Prefetto della Missione in Moldavia, credendo di aquistare qualche cosa della perduta possidenza, mosse lite ai vicini, e perchè privo degli Instrumenti valevoli appresso quei Prepotenti Signori perdette altra metà di quanto possedeva in buona quiete. Così che ora la mensa Vescovile consiste in alcune poche vigne, le quali danno un frutto ben dubbio in quel rigido paese, e nelle limosine di quei poveri Fedeli. Vero è che vi sono ottime speranze di riaquistare il perduto, se (come si vocifera) alla pace fra la Russia, e la Porta la Provincia di Moldavia rimanesse della Russia. Li Russi in questi due anni, che occupano la Moldavia hanno dati indubitati testimonj della loro Protezione verso li Religiosi Cattolici Missionarj: quindi il P. Prefetto Landi, come scrive in una

sua, concepisce grande speranza di ottenere valevole appoggio contro alle usurpazioni fatte a quella Mensa Vescovile, se si credesse a proposito a cose ultimate di scriverne all'Imperatore Alessandro. La giurisdizione dei Vescovi di Baccò si estendeva a tutta la Moldavia compresa la Boccovina, ma ora che la Boccovina è passata alla Casa d'Austria in tempi, in cui non v'era Vescovo,almeno ressidente in Moldavia, quella parte di Diocesi passò pure sotto la giurisdizione dell'Arcivescovo di Vienna; ora dicesi, che dipenda dall'Arcivescovo di Leopoli, e vi risiede in Cernoviz capitale di Boccovina un Decano che ha la dignità di Canonico, essendovi pure collà la Religione Greco-Schismatica, quasi dominante, e la tolleranza delle sette Luterana, e Calvina.

In Iassi vi è Chiesa colla Residenza, e Parocchia del Prefetto della Missione. Ha qualche stabile, che fu prima di ragione dei Gesuiti, con alcune Botteghe, e Case, dalli quali effetti ne può rittrarre un sufficiente decoroso mantenimento, quando si paghino i grandi debiti contratti per le necessarie fabbriche. Ecco quanto si può indicare dalle tradizioni della Moldavia".

(APF, *Moldova*, 6, 74-77)

XVI

1800, La scritura è di Gatt

„*Stato in cui al presente si trova il Monastero di Iassi*

Arrivato a Iassi in Agosto, come in una mia già notificai a codesta S. Congregazione, procurai alla meglio, che fosse possibile di vedere i conti dell'amministrazione. Vennero destinati per tale esame due ben capaci Religiosi, cioè il P. Remigio Silvestri, ed il P. Luigi Landi. Nella ristrettezza del tempo solamente sopra li soli due libri maestri dell'Introito, e dell'Esito furono levate le esatte somme delle partite al Margine segnate non comparendo le Vacchette delle giornaliere spese ed entrate per poterne esaminare il come. Quindi si ritrova l'Entrata del Monastero dal settembre 1795 dopo la morte del def.to P.re Fedele Rocchi fin'allora Pref.to fino a tutto luglio 1799, ascendente alla somma di piastre Turche 25793: 20: L'Esito in detto tempo ascende a 25781: 23: Restò debitore il P. ex Pref:to Sassano di 11: 37: quale somma fu consegnata in mano del P. Giuseppe Berardi pro interim amministratore. Col andare del tempo a poco a poco mi sono meglio informato di tutto, e con mio rammarico ho ravisato i molti danni sofferti dal Monastero, parte per puro castigo di Dio, parte per innavertenza, e mancanza di consiglio di chi amministrava.

Ritrovai quattro botteghe abbruciate prima del mio arrivo, ed alcune case, che formano quasi tutta la rendita del Monastero abbandonate per motivo della peste. Venduto una Vigna di quindici torvature, ed una picciola terra al Campo con consenso della S. Congregazione secondo la petizione del P. Ex Pref.to per estinguere i debiti. Ritrovai pure alienata, e venduta una Razza di Cavalli, e Boi sotto lo stesso pretesto, senza però alcun consenso della S. Congregazione, e

contr'il consiglio de' Periti. La vendita di quest'ultimo capitale fù precipitosamente fatta poco prima della mia venuta; e ben chiaro appare, che non avesse l'intenzione di estinguere porzione delle settemila, e più piastre di debito, che esistevano, e tutt'ora esistono, poiché rilasciò mille cinquecento, e più piastre in mano d'un armeno non conosciuto, e senza sigurtà, e non abitante in Moldavia: comprò l'accenato armeno detta Razza col patto di pagare nel corso di tre anni in diverse rate. Intanto quest'armeno è morto fuori di Provincia, cioè in Polonia, e avendo il mio antecessore trascurato di ripetere a tempo il credito, benché avvisato dell'accaduta morte, è rimasto deciso, chi ha perduto, rimane senza speranza di ricevere in avvenire; perchè altri Mercanti creditori del sud:to def:to armeno, i quali a tempo comparvero, già han' diviso pro rata portione tutto il ritrovato capitale a conto dei loro crediti.

Con simili doni, e vendite di capitali si è perduto il credito del Monastero, per cui ora si rende molto difficile il ritrovare soccorsi nelle presenti necessità.

Nel decorso di questi esami venni pure in cognizione di una partita, che dal modo, con cui è scritta spiega abbastanza a giudizio di tutti il dubbio della sincerità. Sono queste Mille, e cinquecento piastre, che in mezzo a tanti debiti si trovano in contanti dati a frutto col 12 per cento ad un certo Anastasio Brascovano Mercante di poco, o niun credito, Giovine di un picciolo Negozio, dove era ammesso dalla Compagnia con una voce a parte del Capitolo, e che non esiste nella Scrittura alcuna sigurtà di qualche nominato Mercante. Il povero Anastasio essendo stato compreso nel numero dei disgraziati, che per l'incendio da 20 Giugno 1799 perdettero i loro effetti, preso dalla disperazione si avvelenò e morì.

Il mio antecessore, che aveva dato le 1500 piastre al sud.to a frutto, e che ne aveva riscosse sole settecento - 700. molto prima del fuoco, ha passato al conto del Monastero le otto cento- 800. non riscosse, aggiungendo tutte le partite di esito, come a giudizio di tutti si vede, le sudette partite dopo l'epoca delle accadute disgrazie, né indicando all'introito alcun frutto della totale somma che fù tenuta per tre mesi incirca: Ed avendo io al primo fare dei conti indicato i miei dubbi, senza punto esitare esso P. ex Pref.to cedette dalle ottocento, quattrocento, rimandendo le altre quattrocento ad aggravio del Monastero; e queste sono comprese nei conti, che abbiamo fatto al mio ingresso. Tanto più, che in tempo anche della di lui Prefettura dalla medesima quantità di denaro ha dato a diverse persone ben note, denaro e frutto, del qual denaro, perché senza danno restituito, e pagato secondo il convenuto, niente affatto si trova scritto nei libri d'introito o d'esito, essendo, come li sopra accennati, a suo conto dati; ne altro si troverebbe scritto delle 1500 piastre indicate, se non fossere accadute le descritte disgrazie. Avendo jo dunque più attentamente esaminato i conti, e con tutta attenzione maturato le partite scritte di sua propria mano, nel pagargli il credito di tre mila quattrocento e sessantatre piastre 3463. notabile credito, che aveva col Monastero, gli ho trattenuto le altre quattrocento piastre, appoggiato anche al consiglio dei PP. e di diverse Persone molto capaci in simili giudizi lasciandolo in piena libertà di fare quei ricorsi, che protesta di voler fare. Si avverta, che nel pagargli detta somma mi ha forzato a dargi zechini quattrocento effettivi in oro colla perdita del

Monastero di duecento e dodeci piastre, quale somma sapendo di non essere in niun modo obbligato a pagargliela in più fiate mi sono ad esso Lui protestato dell'ingiusta pretenzione, mà per non essere più essato alla perfine anche questa ho dovuto accordare, rimanendo di poter fare le pie proteste, ed instanze. Essendo dunque entrato con sette milla, e più piastre di debito all'amministrazione di questo Monastero, e con gli danni indicati nelle fabbriche, per risarcirle, e metterle in stato di abitarsi e vivere coll'affitto alla giornata col necessario decoro, e per estinguere il Credito del Mio Antecessore sono stato costretto di prendere quattro mila, e più piastre a frutto, non avendo potuto riscuotere, che ben picciola porzione di crediti a favore della Residenza.

Tutto questo ho creduto si mettere avanti gli occhi di questa S. Congregazione, onde prevenirla in caso di qualche ricorso per il trattenuto denaro. E per non complicare lettere passo a darne Relazione della S. Visita incominciata negli ultimi di Gennaro 1800.

Dopo avere dato secondo il lodevole uso delli miei Antecessori con una Circolare a tutti li PP. Cooperatori avviso, alli 25 di Gennaro sono partito da Iassi per la Visita delle S. Missioni. Ventidue Chiese Cattoliche sono in questa vasta Provincia di Moldavia; e per mancanza di Religiosi ridotte solo a 9 Cure, alle quali tutte risiede un Missionario. Nel decorso di questa S. Visita sono rimasto molto contento del zelo, e del buon' Ordine, che ho ritrovato nell'amministrazione di dette Parochie. I Padri veramente totoconatu zelano e non mancano a vie più radicare ne' animi delle loro Pecorelle il Culto Divino; gli uni nel risarcire le danneggiate, e invecchiate Chiese; gli altri nel rifabricare di nuove, ove fossero totalmente distrutte: quasi tutti dediti ad ammaestrare i Popoli nella Dottrina Cristiana; le funzioni tutte esercitate con grande decoro, anche con ammirazione degli stessi Scismatici. L'armonia, e la pace fra i Popoli, e i loro Cooperatori mi porge tutta la consolazione; che vi fù qualche Mormorio, o scandalo, essendo tolta la causa, spero che del tutto saran cessati. I Padri che esistono in queste S. Missioni con i loro nomi, e tempo, che esistono, sono già noti a questa S. Congregazione, avendo io stesso data relazione da Vienna. Fra questi il P. Giuseppe Burioli di Piacenza, avendo sofferto replicati colpi di apoplesia per cui nemmeno puo reggersi, si è reso affatto incapace di più servire le S. Missioni, e conoscendo lo stato in cui si trova, da se stesso né ha chiesto il riposo, e non potento in niun conto aggravare il Monastero attente le presenti circostanze, l'ho destinato a stare in Saboano col Padre, ove del meglio che si puole viene assistito in questa sua cronica malatia, e forse fino alla morte. Il P. Gio. Francesco Barbieri, di cui pure diedi notizia alla S. Congregazione, Cooperatore nella Parrochia di Husci, essendo di una complessione troppo gracile, per ben due volte li Medici hanno dubitato dell'anno scorso, e dubitano anche tuttora della di lui vita, conoscendosi quindi egli stesso molto debole a poter resistere alle fattiche delle Missioni, ha desiderato più volte, e tuttora desidera la permissione di ripatriare, mà la necessità e la scarsezza di sogetti mi ha costretto a trattenerlo colla speranza di presto vedere qualche altro Missionario, per cui rinovo le mie più pressanti preghiere.

Sono in questa provincia 16000 e piu anime de Cattolici, fra i quali 3445 da cresimarsi, non essendosi potute cresimare negli anni scorsi; Quindi se parrà espediente a codesta S. Congregazione, la supplico delle facoltà necessarie a poterle cresimare, onde non rimarranno più a lungo tempo prive di un tanto Sacramento, molto più, che del continuo danno delle vive instanze.

Vi sono inoltre molti Polacchi Cattolici dispersi per la Provincia, custodi de' boi, e cavalli. E perché non vi era alcuno dei Padri destinati al loro servizio, un certo Prete Russo Cattolico senza alcuna facoltà, anche in tempo mio andava fra loro amministrando Sacramenti, e facendo molti notabili scandali. Per ovviare quindi a questi, per ora ho destinato il P. Georgio Castellani sufficientemente istruito della loro lingua, onde quei poveri riconoscano un qualche legittimo Padre: ed avendo detto Padre cominciato il suo giro, né ho riscossi inseplicabili ringraziamenti dei Padroni di questa gente; e l'accennato Padre non sarà rimosso fino a tanto, che non sarà arrivato il promesso Padre Polacco.

Dal fin qui detto possa questa S. Congregazione comprendere non solo lo stato presente delle S. Missioni di Moldavia, mà inoltre la grande necessità di Cooperatori per la coltivazione della Vigna del Signore".

(APF, *Moldova*, 6, 95-96)

XVII

Moldavia, 1803

„Sentimento dei PP. Missionari di Moldavia sopra i Punti communicati dal P.Prefetto per ordine della S. Congregazione

Secondo i desiderj della S. Congregazione communicati dal P. Prefetto ai PP. Missionarj adunati in Faroano, e sottoscritti per la dilucidazione degl'inconventienti soliti ad accadere nei così detti Bolc, ossia Sagre delle Chiese, come pure nei Prasnici, ossia Pranzi dai Parenti in suffraggio de' loro Defonti, ed altri, che si accennano, ecco quanto hanno creduto di esporre all'E.ze. SS. R.me come mezzi più opportuni ad evitare gl'indicati sconcerti.

I.o Sia certificata la Sagra Congregazione, che tutti gli adunamenti, che si facevano alcune volte ad instanza de' rispettivi Padroni in varj villaggi dove non è Chiesa sotto la denominazione di Bolc, per gl'inconventienti, che pur troppo vi nascevano sono stati del tutto proibiti di unanime consenso dei P.P. Missionarj fino dall'anno scorso.

II.o Riguardo poi agli altri Bolc, che per diversi anni parimente erano stati proibiti alle rispettive Chiese, ad instanza però molte volte replicate dei villani furono rimessi dal P. Prefetto Gatt; per evitare le mormorazioni, e gli scandali, che si prevedono certi dalla nuova proibizione totale di questi, così hanno li P.P. risposto: Primieramente, che non essendo gl'indicati sconcerti generali in tutte le Chiese, ma in sole poche, non sembra giusto per gl'inconvenienti d'alcuni privare gli altri della loro divozione, che però per dare una qualche remora al grande

adunamento degli scandalosi, si pensa per ora proibire a tutte le Parocchie in simili giornate il pubblico concorso degli altri Popoli in Processione, come pure di proibire, per quanto sia ai Padri possibile, la pubblicazione di tali Bolc nelle vicine città, acciò si diminuisca il concorso dei Moldovani, e Mercanti, sperandosi un questo modo, che si conformerano li suddetti Bolc allo Spirito della Chiesa. Secondariamente, che in seguito di tale Riforme si osserveranno le conseguenze e se ne darà ulterior informazione alla Sagra Congregazione.

III.o Fino dal P. Prefetto Rocchi si erano proibiti li Prasnici, ma con tutte le proibizioni non è stato possibile per più di otto anni di estirpare quest'uso portato dall'Ungheria ed osservato ancora da questi Nazionali, per cui sollecitato dalle moltiplicate instanze il P. Prefetto Gatt, e considerando, che ancora senza alcuna licenza della Chiesa molti li facevano con scandali assai maggiori per assenza del Padre, e del Cantore, che facessero qualche orazione in suffragio dei Defonti, li permise di nuovo, acciò vi fosse almeno colla presenza o del Paroco, o del Cantore suffragata l'anima del Defonto per mezzo delle orazioni, che si devono permettere alla tavola. Ciò non ostante siccome si vede, che alcuni non osservano il vero spirito della Chiesa nel fare questa elemosina credono li Padri di proporre questo mezzo (e per conservare il pio uso dell'elemosina, e per togliere l'abuso dell'ubbriachezza in alcuni), di comandare, che quelli, i quali hanno possibiltà di suffragare i loro Defonti con qualche elemosina diano una candela a quei, che accompagneranno il cadavere alla Chiesa, ed assisteranno all'Uffizio, e poi all'escire di Chiesa si dia a ciascuno quella porzione di pane, e carne che potrà, o vorrà dare, e vadano alle loro case. Questo fu eseguito anni sono in alcune Parocchie in tempo di Feste, e riesci di edificazione a tutti.

IV.o Gli Armeni che si trovano in Moldavia essendo tutti o Mercanti, o loro Fattori, li quali più del tempo dimorano nei loro Paesi di Polonia, dove tutti soddisfano al precetto Pasquale, o almeno hanno il commodo di soddisfarlo, perciò non si stima necessario il avere un Prete Armeno, il quale appena cinque, o sei troverebbe in tutta la visita, che del di Lui Rito Armeno fossero in caso di ricevere i Sagramenti, e questi ancora sono uniformati ai Latini in modo, che nulla difficoltà hanno di confessarsi, e communicarsi dal sacerdote Latino, come da tanti anni lo esercitano. I servi poi che sono alla custodia delle loro Mandre la maggior parte sono Polacchi Latini, ed alcuni Ruteni. Ai primi si può provedere o con un Padre Polacco, che da tanto tempo si desidera, o con applicare un qualche Missionario Italiano alla Lingua Polacca, il quale due volte l'anno faccia la visita per le loro abitazioni disperse al Campo. Ai secondi poi stanti le massime difficoltà, che s'incontrano per avere un altro Prete Ruteno, sia per parte dei rispettivi Governi, che non li lascieranno entrare nella Moldavia, sia per lo scarsissimo provento, che potrebbe acquistare al mantenimento della di lui Famiglia, che dovrebbe stabilirsi in Moldavia per esser questi obbligato a star la maggior parte dell'anno in giro a cercare li que', e là dispersi per tutta la Provincia, non si trova altro mezzo per ora di provedere, che con accordare la facoltà all'indicato D. Giovanni Scorez Prete Ruteno toties quoties dipendente dal P. Prefetto, cui sia tenuto ubbidire a qualunque visita sarà mandato, quantunque per lo passato per la di lui Famiglia

abbia dati molti motivi di scandalo, perchè si comprometta d'ora innanzi e per se, e per la sua Famiglia di comportarsi colla dovuta subbordinazione, e decoro, e questo potrebbe servire ancora per li pochi Greci uniti d'Ungheria coll'esercizio della Lingua Moldovana.

V.o Vari solo li casi, che di quando in quando sono accaduti fra Cattolici, ed eretici, li quali per non volere aspettare la Facoltà da Roma sono andati dal Pastore Acattolico entrando, negli Stati Imperiali, o presentandosi al Pastore in tempo di visita alli suoi, e si sono fatti copulare, oppure sono vissuti in concubinato fino all'arrivo delle convenienti Facoltà. A questi, e ad altri Cattolici, che tuttora vivono concubinarj in Iassi, non si è mai potuto porre alcuna correzione, ad impedimento per mancanza d'ajuto dalla parte degli Uffiziali Imperiali, che non permettono, o non vogliono in conto alcuno corregere simili pubblici Scandalosi loro sudditi; la qual cosa non succede così facilmente fra sudditi di altre Nazioni per essere li loro Consoli molto più rigorosi in materia di Religione. La maggior parte di questi scandali pare si toglierebbe qualora i Superiori loro secolari usassero quei rigori, che comanda la nostra Religione. Del resto non manca la speranza di conversione degli acattolici accordandosi in qualche accidente colla debita prudenza del Superiore la facoltà di questi Matrimonj, non mancando fra essi persone sufficientemente oneste. Quantumque poi i Moldavi non consapendo delle legittime dispense, che si accordano per tali Matrimonj, non essendo loro in conto alcuno almeno in pratica permesso la toleranza di altro rito, o Religione nei conjugati, si formalizzino al sentire, che da noi si accorda, come pure fanno in tutte le nostre dispense di qualunque materia siano; perciò si crede, che lo scandalo non sia tale, che possa impedire queste Facoltà accordate colle debite cautele: altre Sette non sembra provino alcun scandalo essendo permessa nei loro Paesi. Non si sa essere accaduto alcun caso di perversione, anzi sono varj li casi di abjura, che fanno gli eretici rifugiati in Moldavia, se una parte sia Cattolica. Questo è quanto hanno pensato di esporre li sotto scritti Missionarj per ubbidire ai desiderj della S. Congregazione, sottoponendosi ale giuste determinazioni dell'Eminenze Loro R.me, mentre si protestanto umiliati al bacio della Sagra Porpora.

Io Fra Luigi Maffei Min. Co.le Miss.o Ap.lico
Io Fra Remigio Silvestri Min. Co.le Miss.o Ap.lico
Io Fra Luigi Landi Min. Co.le Miss.o Ap.lico
Io F. Gianfranco Barbieri M. C. Miss. Ap.lico
Io F. Giuseppe Berardi M. C. Miss: Ap.lico
Io F. Franc.o Angelo Barattani M. C. Miss: A.co
Io Frà Francesco Maria Longhi M. C. Miss.o Ap.lico.

(APF, *Moldova*, 6, 229-230).

II. Cartine geografiche

LE COMUNITÀ CATTOLICHE DELLA MOLDAVIA NEL 1646

LA MOLDAVIA TRA IL 1606 E IL 1821

ABREVIERI

ACG	Arhiva Curiei Generale a Ordinului Fraţilor Minori Conventuali
APF	Arhiva Congregaţiei De Propaganda Fide-Roma
Ap.lico	Apostolico
Card	Cardinale
Cf.	Confer
Co.le	Conventual
Col.mo, Coll.mo	Colendissimo, Collendissimo
A.	Don, Dominus
D.ni	Domini
D.o, Dev.mo	Devotissimo
Ecc.mo	Eccellentissimo
E.mo, Em.mo	Eminentissimo
Em.za, Emi.za	Eminenza
E. S.	Eminenza Sua
EE. VV.	Eminenze Vostre
F., Fr.	Fratele
Ill.o, Ill.mo	Illustrissimo
M., Miss.o	Misionar
M.C.	Minor Conventual
Mold	Moldova
M.ro	Maestru
n.d.	nedatat (a)
N. S.	Nostro Signore
O.o, Obb.mo	Obligatissimo
Ob.mo, Obed.mo	Obedientissimo
Oss.mo	Osservandissimo
P, PP	P|rinte, P|rinţi
P.n., P.ne	Padrone
R., R.do, Rev.do	Reverendo
R.mo, Rev.mo	Reverendissimo
R.P., RR.PP.	Reverendo Padre, Reverendi Padri
S.C., Sac. Cong.	Sacra Congregazione
S.e, Ser.o, Se.re	Servitor
Sig., Sig.re	Signore
SOCG	Scrisori Originale prezentate în Congregaţiile Generale
ş.u.	şi urm|toarele
SS.mo	Santissimo

st.v.	stilus vetus (calendarul iulian)
st.n.	stilus novus (calendariul gregorian)
Sud.o	Suddito
Supl	Supplemento
Umil.mo	Umilissimo
V.	Vice
V.E.R.ma	Vostra Eccellenza Reverendissima
V.Prefetto	Vice-Prefect
V.ra, VV.	Vestra, Vestrae, Vostre
V.S.Ill.ma	Vostra Signoria Illustrissima

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

A. IZVOARE INEDITE

Arhiva Congregaţiei De Propaganda Fide-Roma

_____, *Acta (Acta Sacrae Congregationis)*
_____, *Bulgaria şi Valahia*
_____, *Lettere volgari*
_____, *Lettere di Monsegnior Segretario*
_____, *Litterae Sacrae Congregationis et Secretarii*
_____, *Scrisori prezentate în Congregaţiile particulare*

Arhiva Curiei Generale a Ordinului Fraţilor Minori Conventuali

_____, *Moldavia* (Seria a XX-a)

B. IZVOARE EDITATE

NB. Unele documente au fost publicate deja în colecţii; altele, în schimb, în anexele studiilor prezentate mai jos:

Fontes Historiae Daco-Romanae, IV. *Scriptores et acta Imperii byzantini saeculorum IV-XV*, Bucureşti 1982.

BIANU I., „Vito Piluzio. Documente inedite din Archivulu Propagandei", în *Columna lui Traian,* 4 (1883) 142-164; 257-287.

C{LINESCU G., „Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII", în *Diplomatarium italicum*, I, Roma 1925.

_____, „Altre notizie sui missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII", în *Diplomatarium italicum*, IV, Roma 1939.

DENSUŞIANU O., „Manuscrisul românesc al lui Silvestru Amelio din 1719", în *Grai şi Suflet,* 1 (1924) 286-311.

FILITTI C. I., *Din arhivele Vaticanului:* I. *Documente privitoare la episcopatele catolice din Principate (1353-1699)*, I, Bucuresti 1913; II. *Documente politice (1526-1788)*, II, Bucureşti 1914.

Fontes Historicae Daco-Romanae, IV. Scriptores et acta Imperii byzantini saeculorum IV-XV, Bucureşti 1982.

HURMUZAKI-HODOS-NISTOR-TOCILESCU, *Documente privitoare la istoria Românilor*, I-XXI, Bucureşti 1887-1942.

IORGA N., *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, I-II, Bucureşti 1901.

JUHÁSZ G., *Moldai csángó-magyar okmánytár (1476-1706)*, I-II, Budapest 1989.

KUUN G., *Kodex Cumanicus*, Budapesta 1880.

MORARIU B., *Series chronologica praefectorum apostolicorum missionis fr. min. conv. in Moldavia et Valachia durante saec. XVII et XVIII cui accedit series chronologica episcoporum Bacoviensium*, Roma 1940.

————, *Series chronologica episcoporum ac praefectorum apostolicorum Missionis fratrum minorum conventualium in Moldavia (Romania) durante saeculo XIX*, Roma 1942.

N{STASE G., „Ştirile lui Bandini despre ungurii din Moldova", în *Buletinul Institutului de filologie român/Alexandru Philippide*, 3 (1936) 1-176.

NILLES N., *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, I-II, Oeniponte 1885.

PALL F., „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romania)", în *Diplomatarium italicum*, IV, Roma 1939.

PÂRVAN V., *Contribuţii epigrafice la istoria Creştinismului daco-roman*, Bucureşti 1911.

PICILLO G., *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio (1719). Studio filologico-linguistico e testo*, Quaderni di filologia medievale, V, Catania 1982.

————, „Note sulla lingua valacha del Katechismo kristinesco di Vito Piluzio", în *Studii şi cercet/ri lingvistice*, 1 (1979) 31-46.

PILUZIO V., „Dottrina christiana", în *Buciumul român*, 1 (1875) 271-274; 320-323; 467-470; 508-513; 533-556.

TAGLIAVINI C., „Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia (sec. XVIII)", în *Studi rumeni*, 4 (1929-1930) 41-104.

URECHIA A.V., *Codex Bandinus*, Bucureşti 1895.

VERESS A., *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova*, Bucureşti 1926.

II. STUDII

ALZATI C., *Terra romena tra Oriente e Occidente. Chiese ed etnie nel tardo '500*, Milano 1981.

AMMANN A.M., *Storia della Chiesa russa*, Torino 1948.

ANASTAS M.V., „The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarcate of Constantinople", în *Studi bizantini e neoellenici*, 9 (1957) 14-36.

ANTAL H., *Str/moşii catolicilor din Moldova. Documente istorice (1227-1702)*, Sf. Gheorghe 1994.

ARN{UTU N., *Douze invasions russes en Roumanie*, Buenos Aires 1956.

AUNER C., „Episcopia Milcoviei", în *Revista catolica*, 1 (1912) 533-551.

————, „Episcopia de Baia", în *Revista catolica*, 4 (1915) 89-127.

————, „Episcopia de Siret", în *Revista catolica*, 2 (1913) 226-245.

————, „Începuturile episcopatului de Bac|u", în *Revista Catolica*, 1 (1912) 386-404.

————, „Moldova la Soborul de la Florenta", în *Revista Catolica*, 4 (1915) 272-285; 379-408; 552-565.

BALOT{ I., *Le problème de la continuité, contribution linguistique*, Bucureşti 1941.

BARNEA I., „Creştinismul în Scythia Minor dup| inscrip]ii", în *Studii teologice*, 10 (1954) 62-112.

BERCIU D., „Rapporti culturali italo-romeni nel Settecento", în *Archivio Storico Lombardo*, 110 (1975) 177-198.

BÂRLEA O., *De confessione orthodoxa Petri Mohilae*, Frankfurt 1948.

BÎRS{NESCU S., *„Schola latina" de la Cotnari*, Bucureşti 1957.

BOUDOU A., *Le Saint-Siège et la Russie*, Paris 1922.

BREHIER L., „Les missions chretiennes chez les Slaves au IXe siècle", în *Le Monde slave*, 4 (1927) 29-61.

BUNEA A., „Episcopi de Halici în Transilvania şi Ungaria", în *Prinos lui D. A. Sturdza*, Bucureşti 1903, 122-146.

CÂNDEA R., *Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea*, Sibiu 1917.

CÂNDEA V., *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern. Sein Verhältnis zum Staat und zur Gesellschaft*, Leipzig 1916.

CIOBANU V., *Rela]iile politice româno-polone între 1699 şi 1848*, Bucureşti 1980.

CODRESCU T., *Uricariul*, V-VII, Iaşi 1886.

COGNASSO F., *La questione d'Oriente*, Torino 1934.

COSTACHESCU M., *Documente înainte de Ştefan cel Mare*, I, Iaşi 1931.

Credin]| şi cultur| în Moldova, I. Trecut religios şi devenire creştin|, II. *Credin]a ortodox/ si unitate bisericeasc/*, III. *Cultur/ creştin/ şi sim]ire românească/*, Iaşi 1995.

DAICOVICIU C., *Dacia*, Bucureşti 1969.

DIACONU P., *Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècle*, Bucureşti 1978.

DJUVARA T.G., *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris 1914.

DUJCEV I., *Il cattolicesimo in Bulgaria nel sec. XVII*, Roma 1937.

DVORNIK F., *Byzantine Missions among the Slavs. SS. Constantine-Cyrill and Methodius*, Rutger-New Jersey 1970.

————, *Les légendes de Constantin et de Méthode*, Prague 1933.

ERBICEANU C., *Cronicarii Greci*, Bucureşti 1890.

FERENÚ I., *Cumanii şi episcopia lor*, Blaj 1931.

————, *Lettres et extraits concernant les rélations des Principautés Roumaines avec la France (1526-1788)*, Bucureşti 1915.

GELZER H., *Das Patriarchat von Ochrida. Geschichte und Urkunde*, Leipzig 1902.

GEORGESCO J., „Roumanie", în *Dictionnaire de théologie catholique*, XIV/I, 17-101.

GHIB{NESCU G., *Surete şi izvoare*, Iaşi 1907.

GIURESCU C., „Cauzele refugierii husiţilor în Moldova şi centrele lor în aceast|ar|", în *Studii si articole de istorie*, 8 (1966) 27-44.

GIURESCU C., *Istoria Românilor*, I-IV, Bucureşti 1938-1944.

————, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pâna la moartea regelui Ferdinand I*, Bucureşti n.d., 124-132; 151-157.

————, „La politique des grandes puissances dans le Sud-Est européen aux XVII-e et XVIII-e siècles", în *Revue Roumaine d'Histoire*, 6 (1970) 945-951.

————, Târguri sau oraşe şi cet|ăţi moldovene din secolul al X-lea pân| la mijlocul secolului al XVI-lea, Bucureşti 1967.

GIURESCU C.-GIURESCU D., Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri pân|ast|zi, Bucureşti 1975[2]. IORGA N., *Histoire des roumains de Bucovine à partir de l'annexion autrichienne (1775-1914)*, Bucureşti 1931[2].

KARALEVSKI C., „Bernardino Quirini episcop de Argeş", în *Revista catolica*, 4 (1915) 47-62; 187-205; 515-535.

————, „Relaţiunile dintre domnii români şi Sfântul Scaun în a doua jum|tate a secolului al XVI-lea dup| documente inedite din arhivele Vaticanului", în *Revista Catolica*, 2 (1913) 175-207; 411-426; 570-581; 3(1914), 46-60; 176-209.

L{Z{RESCU G.-STOICESCU N., Ú|rile Române şi Italia pân| la 1600, Bucureşti 1972.

LEBEL G., *La France et les Principautés danubiennes,* Paris 1955.

LEMNY S., *Sensibilitate şi istorie în secolul al XVIII-lea românesc*, Bucureşti 1990.

LUPSA S., *Catolicismul şi Românii în Ardeal şi Ungaria pân| la anul 1566*, Cern|uţi 1929.

M{RTINAŞ D., *L'origine dei cattolici di Moldavia*, Padova 1987.

MIH{ESCU H., *Le langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti 1978.

MIHAIL P., „Relaţii externe bisericeşti ale lui Ştefan cel Mare", în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, 38 (1957) 228-241.

MIHORDEA V., *Contribuţii la istoria catolicismului în Moldova în secolul al XVIII-lea. Protecţia francez| pentru c|lug|rii franciscani*, Bucureşti 1934.

————, *Politica oriental/ francez/ şi Ú/rile Române în secolul al XVIII-lea. Dup/ corespondenŭa agenŭilor de la „Secret du roi”*, Bucureşti 1937.

MOISESCU G., *Catolicismul în Moldova pân/ la sfârşitul veacului al XIV-lea*, Bucureşti 1942.

MORARIU B., *La missione dei frati minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo (1623-1650)*, Roma 1962.

NAGHIU I., „Catechisme catolice româneşti în secolele XVII-XVIII”, în *Cultura creştin/*, 23 (1943) 593-601.

NANDRIS G., „The Beginning of Slavonic Culture in the Rumanian countries”, în *The Slavonic and East European Review*, 24 (1946) 160-175.

NASTUREL P., *Le mont Athos et les roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIV$_e$ siècle à 1654*, Roma 1986.

NEAMÚU E., „Oraşul feudal Baia în secolele XIV-XVII”, Iaşi 1980.

NISTOR I., *Emigr/rile de peste munŭi*, Bucureşti 1915.

————, *Românii şi Rutenii în Bucovina*, Bucureşti 1915.

OTETEA A., „Infiinŭarea consulatelor franceze în Ú|rile româneşti”, în *Revista istoric/*, 18 (1932) 330-349.

P{CURARIU M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I-III, Bucureşti 1991-1996^2.

PAL I., *Originea catolicilor din Moldova şi Franciscanii p/storii lor de veacuri*, S|b|oani-Roman 1942.

PANAITESCU E., „Latinità e cristianesimo nell'evoluzione storica del popolo romeno”, în *Studi sulla Romania*, Napoli 1928, 103-134.

PANTEA N., Legea str|moşeasc|, Roma 1968.

PAPACOSTEA S., *Oltenia sub st/pânirea austriac/ 1718-1739*, Bucureşti 1971.

PASCA S., „Manuscrisul italian-român din Göttingen”, în *Studii italiene*, 2 (1935) 119-136.

PETROWICZ G., *L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626-1686)*, Roma 1950.

PINON R., *L'Europe et l'empire ottoman*, Paris 1913.

PLOSCARU I., *Scurt/ istorie a Bisericii Române*, Timişoara 1994^2.

POPA-LISSEANU G., *Brodnicii*, Bucureşti 1938.

————, *Sicules et Roumains. Un procès de desnationalison*, Bucureşti 1933.

PRUNDUS S.A.-PL{IANU C., *Biserica Român/ Unit/ ieri şi azi. Istorie şi adev/r*, Cluj-Napoca 1994.

RÂMNEANTU P., *Die Abstammung der Tschangos*, Sibiu 1944.

RELI S., „Începuturile catolicismului austriac în Bucovina”, În *Codrul Cosminului*, 4-5 (1927-1928).

ROSETTI R., „Despre ungurii şi episcopiile catolice din Moldova", în *Analele Academiei Române*, Istorie, II, 27 (1905) 247-322.

SCHMIDT W., *Romano-catholici per Moldaviam Episcopatus et rei romano-catholicae res gestae*, Budapesta 1887.

SINEI V., „Informa□ii istorice despre popula□ia românească de la est de Carpa□i în secolele XI-XIV", în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol (1977)*, 1-21.

TEODOR D., *Creştinismul la est de Carpa□i de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iaşi 1991.

TOCILESCU P., „Franciscanii minori conventuali şi limba română", în *Buna Vestire*, 3 (1946) 9-43.

————, „Laboriosa organizzazione delle Missioni in Bulgaria, Moldavia, Valachia e Transilvania", în *Scrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum*, I-II, Rom-Freiburg-Wien 1972, 239-247.

————, „Rapporti romeno-slavi attraverso i secoli", în *The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium in the Vatican*, II, Le Monnier-Florence 1982, 954-980.

————, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, III/I, Padova 1960; III/II, Padova 1965.

TOPPI F., *Il beato Geremia Stoica da Valacchia*, Napoli 1983.

VINULESCU G., „Pietro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)", în *Diplomatarium Italicum*, IV, Roma 1939, 75-126.

VLAD M., „Cauzele colonizării rurale din Úara Românească şi Moldova în secolele XVII şi XVIII", în *Studii şi articole de istorie*, 13 (1969) 95-116.

VOLTRI T., *Ion Kostist*, Genova 1961.

XENOPOL A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiana*, I-XIV, Bucureşti 1925-1930.

ZEILLER J., *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris 1918.

————, „L'expansion du christianisme dans la péninsule des Balkans du Ier au Ve siècle", în *Revue Balkanique*, 1 (1934-1935) 414-419.

ZALESKI S., *Jezuici w Polsce*, III/II, Lwów 1902.